

Cilt: 12 Sayı: 2, Haziran 2022

Volume: 12 Issue: 2, June 2022

ADAM AKADEMİ

ADAM ACADEMY

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

ADAM AKADEMİ/ADAM ACADEMY
Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of Social Sciences

ISSN:2146-4936
e-ISSN:2645-9019

Sahibi/Owner

Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM)
İktisadi İşletmesi adına,
Bülent Kent

Genel Editör/Editor in Chief

Mehmet Bulut - *Istanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*

Editörler/Editors

Bünyamin Erul - *Ankara Üniversitesi*
Cahit Güran - *Hacettepe Üniversitesi*
Erdal Karagöl - *T.C. Milli Eğitim Bakanlığı*
Intisar A. Rabb - *Harvard Üniversitesi*
Jari Ojala - *Jyväskylä Üniversitesi*
Jonathan A. Brown - *Georgetown Üniversitesi*
Mehmet Barca - *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi*
Metin Toprak - *Istanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*
M. Shahid Alam - *Northeastern Üniversitesi*
Nasuh Uslu - *Istanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*
Ramazan Gözen - *Marmara Üniversitesi*

Editör Yardımcıları/Associate Editors

Fuat Oğuz - *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*
Recai Aydın - *T.C. Milli Eğitim Bakanlığı*

Kitap Tanıtım Editörleri/Book Review Editors

Fatih Kaplanhan - *Istanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*
Muhammet Enes Kala - *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*

Yazı İşleri Müdürü/Publication Coordinator

Cem Korkut - *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*

ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi, yılda iki kez (Haziran ve Aralık) yayımlanan çift-kör hakemlik süreci yürüten, uluslararası hakemli bir dergidir.

ADAM ACADEMY Journal of Social Sciences is a double-blind peer-reviewed international journal published twice a year (June and December).

ADAM AKADEMİ, Türkçe ve İngilizce dillerinde yayın kabul etmektedir.

ADAM ACADEMY accepts articles in Turkish and English.

Yayın ilkeleri ve yazarlar için yazım kuralları derginin son sayfalarındadır.

Editorial principles and rules for manuscripts are placed on the last pages of the journal.

ADAM AKADEMİ, DOAJ, EBSCO, ERIH PLUS, Index Islamicus, ProQuest, TR Dizin SBVT ve diğer birçok ulusal ve uluslararası endeks tarafından taranmakta ve dizinlenmektedir.

ADAM ACADEMY is being indexed and abstracted by DOAJ, EBSCO, ERIH PLUS, Index Islamicus, ProQuest, TR Index and other national and international index services.

İletişim Bilgileri/Contact Information

Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM)
Ankara Center for Thought and Research
Hacettepe Mh. Tamış Sk. No: 2/A Hamamönü
06230 Altındağ - Ankara - Türkiye
Email: bilgi@adam.org.tr
Web: www.dergipark.org.tr/tr/pub/adamakadem
Web:www.adam.org.tr

Abonelik/Subscription

Yıllık abone bedeli/Annual Fee:
Kurumlar için /For Institutions:
Yurt içi / Domestic: 200 TL Yurt dışı / Abroad: 200 USD
Kişi/ For Individuals: 150 TL Öğrenci / Students: 100 TL
Dergi Fiyatı / Single Issue Price: 100 TL

Hesap Numarası/Account Number:

Kuveyt Türk Ankara Balgat şubesi
TR520020500000789555400001

Yayın Kurulu/Editorial Board

Ahmet Tabakoğlu - *Istanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*
Benjamin Braude - *Boston College*
Bülent Arı - *Istanbul Üniversitesi*
Carl S. El-Tobqui - *Brandeis Üniversitesi*
Cemal Kafadar - *Harvard Üniversitesi*
Derya Örs - *T.C. Dışişleri Bakanlığı*
Erol Özvar - *Yükseköğretim Kurulu*
Fatih Uşan - *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*
Gulliaume Dugin - *Paris Üniversitesi*
Gülfettin Çelik - *Istanbul Medeniyet Üniversitesi*
Hakan Kırımlı - *Bilkent Üniversitesi*
Haldun Evren - *Suffolk Üniversitesi*
Hamdi Pınar - *Bilkent Üniversitesi*
Himmet Taşkömür - *Harvard Üniversitesi*
Hüseyin İlker Çınar - *Manheim Üniversitesi*
İbrahim Kalın - *T.C. Cumhurbaşkanlığı*
James Baldwin - *New York Üniversitesi*
Kadir Canatan - *Istanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*
Muhammed Eroğlu - *Massachusetts Teknoloji Enstitüsü*
Murat Yülek - *Ostim Teknik Üniversitesi*
Nazım Ali - *Hamad bin Khalifa Üniversitesi*
Sıdıka Başçı - *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*
Şükrü Karatepe - *Istanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*
William O'Reilly - *Cambridge Üniversitesi*
Yasin Aktay - *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*

Tasarım ve Baskı

TÜRKİYE DİYANET VAKFI TİC. İŞLETMESİ
Ostim OSB Mahallesi 1256 Caddesi No: 11 06370
Yenimahalle / ANKARA
Tel: 0312 354 91 31 (pbx) Faks: 0312 354 91 32
e-posta: bilgi@tdv.com.tr

İçindekiler / Contents

- The US Soft Power and the Trump Effect on İt
İbrahim KARATAŞ, Ahmet Hüsrev ÇELİK
249
- Uluslararası İslami Finans Literatürü İncelemesi:
Etkin Yayınlar ve Güncel Tartışmalar
Murat YAŞ
267
- Katılım Bankalarının Finansal Sağlamlığının Bankometer ve
Z-Skor Yöntemleriyle Analizi
Nevzat ÇALIŞ, Mustafa KEVSER, Şakir SAKARYA
301
- Ahlâk-ı Alâî Bağlamında Günümüz İktisadi Davranışlarının Değerlendirilmesi
Hasan KINACI, Muhammed Emin DURMUŞ
323
- Impacts of Climate Change on Household Income Level of the Farmers:
The Case of Sarayonu District of Konya Province in Türkiye
Mozharul ISLAM
349
- Babacan Liderlik ile Örgütsel Sinizmin İşkolikliğe Etkisi
Özge TURHAN
369
- Osmanlı İmparatorluğunda Siyasal İdare ile Finansal İdare Arasındaki Güç
Mücadelesi: Balta Limanı Anlaşması'ndan Birinci Dünya Savaşı'na
Yakup ÖZSARAÇ, Mete GÜNDOĞAN
403
- Evlilik Öncesi Alışverişte Kişisel Değerler, Hedonik ve Faydacı Tüketim ve Sosyal
Karşılaştırmanın Sosyo-Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi
Melda ASLAN, Ayfer AYDINER BOYLU
441
- İdare Kandilleri: Siyasetnamelerin Işığında Yönetim Anlayışı
Saliha Gizem ÖNDER
465
- Comparative Analysis of Türkiye's Covid-19 Management Through the European Union
2020 and 2021 Türkiye Reports
Muzaffer AKDOĞAN, Ekmel GEÇER, Yasemin Necmiye TUTAR, Pınar ÜNKÜR
497
- Trade Wars Are Class Wars:
How Rising İnequality Distorts the Global Economy and Threatens İnternational
Peace, Mathew C. Klein, Yale University Press (2020), 288 Sayfa
Selahattin Armağan VURDU
521
- Beşinci Disiplin - Öğrenen Organizasyon Sanatı ve Uygulaması, Peter M. Senge, Yapı
Kredi Yayınları (2022), 475 Sayfa
Merve ÇELİK
533

The US Soft Power and the Trump Effect on It

İbrahim KARATAŞ*

Turkish Airlines

Ahmet Hüsrev ÇELİK**

Duzce University

Abstract

This study analyzes the US soft power before and after President Trump took power. It argues that the US soft power had been waning before the Trump administration due to its foreign policy. While the US is still attractive in many cultural and institutional aspects, its foreign policy contributes less to its soft power. In addition, there was a Trump effect on US soft power as such that his unpredictable and contradictory character and 'America First' policy damaged the US image. Besides, the raid into US congress and pro-active foreign policy followed by Biden hint that post-Trump period might also be problematic in terms of soft power. This study also asserts that Trump gave some correct decisions such as withdrawing troops from battlefields. While analyzing the US soft power, this study also questions the conceptualization of soft power and smart power and introduces new arguments. The study aims to propose new ideas about the US soft power and partly the concept of soft power via reviewing the literature.

Keywords

USA, Soft Power, Donald Trump, Smart Power, International Relations

* Dr., Turkish Airlines, ibratas@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2125-1840.

** Dr., Duzce University, Akçakoca Bey Faculty of Political Sciences, Department of International Relations, ahmetcelik@duzce.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4199-2168.

Amerikan Yumuşak Gücü ve Üzerindeki Trump Etkisi

Öz

Bu çalışma Amerika'nın yumuşak gücünün Donald Trump dönemi öncesi ve sonrası- nı analiz etmektedir. Çalışma, Amerikan yumuşak gücünün Trump'dan çok önceleri azalmaya başladığını iddia etmektedir. ABD kurumsal ve kültürel bazda halen çok cazibedar bir ülkeyken, dış politikasının yumuşak gücüne çok da bir katkısının oldu- ğu söylenemez. Bunun yanı sıra Trump'ın tahmin edilemez ve çelişkili karakteriyle 'Önce Amerika' mottosu Amerika'nın prestijine büyük zarar vermiştir. Ayrıca 6 Ocak 2021'de Amerikan kongresine yapılan baskın ve Biden'in aktif dış politikası önümüz- deki dönemin de yumuşak güç bağlamında sıkıntılı geçeceğinin işaretlerini vermekte- dir. Ancak bu çalışma her şeye rağmen Trump'ın Irak ve Afganistan'dan asker çekmek gibi verdiği bazı kararların doğru olduğunu ve Amerika'nın imajına pozitif katkı sun- duğunu savunmaktadır. Çalışma Amerikan yumuşak gücünü incelerken genel olarak yumuşak gücü de analiz etmekte ve kendi argümanlarını da literatüre kazandırmayı amaçlamaktadır. Makalenin yazımı için literatür taraması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler

ABD, Yumuşak Güç, Donald Trump, Akıllı Güç, Uluslararası İlişkiler

Introduction

Soft power was not a matter of concern until recent decades since states mostly relied on hard power and saw military strength as the only power that would both secure them and help to maximize their interests. When Joseph Nye coined the term in 1990, policymakers put more weight on the concept and started to invest in it. As a result, the concept has become a tool and a policy in almost every state. While hard power is the ugly face and repulsive behavior of states, soft power refers to friendship, sympathy, attraction, legitimacy, and compassion. As usual and expected, Americans invested in soft power more than any other country due to its continuous use of hard power and involvement in almost all conflicts to run the show (Rugeje & Maeresera, 2016: 68). Particularly, the US invasion of Afghanistan and Iraq after the Sep- tember 11 attacks and instability in invaded countries changed the image of the American state negatively across the world. Even US allies criticized its foreign policy and disfavored its overseas operations that ruined states and boosted terrorism. Therefore, the US administration began public diplomacy from the second term of Bush administration and peaked it during Obama's two terms of presidency. It will not be wrong to assess that Obama benefited from soft power more than he did from hard power. While he withdrew US troops from Iraq and switched to proxy groups instead of deploying American soldiers, he appealed for diplomatic solutions rather than coercive power in order to end conflicts, e.g. the Iran nuclear deal. However, as soon as Donald Trump became the President, he reversed a large number of attempts of the Obama administration and neglected soft power. According to surveys that

will be detailed below, Trump's 'America First' policy was based on (1) his zero-sum approach, (2) his exclusionary attitudes toward not only rival countries but allies, and (3) national protectionism.

Yet, this study argues and agrees with Joseph Nye that Americans will recover their soft power after Trump but on the condition that (1) Joe Biden (and next presidents) adapts to politics and realities of the world, and (2) Trumpism does not grow among right-wing Americans. Such zigzags were witnessed in the past and the US could overcome them through governmental or policy changes. Regarding Trump, while he damaged US soft power, he also unconsciously helped it to rise as well. For instance, he insisted on not fighting in wars that were a burden on the US economy and causing more antipathy in foreign countries. Yet, at the same time, Trump also created new conflicts by siding with certain countries against their adversaries without subsidizing and giving military support, e.g. unlimited support of Israel against Iran, and backing the Qatari blockade. Besides, he implemented punitive sanctions not only on America's foes but also friends. This happened mainly due to his inconsistent policies stemming from his personality. In addition, domestically, the raid of Trump supporters into US congress on January 6, 2021 should be worrying as such violent acts self-damage US soft power. The below analysis will question the building bricks of US soft power, the Trump effect on it as well as the concept in general. The study will also analyze the concept of soft power and try to prove hypotheses such as; (1) soft power has no impact without hard power and economic power since it is a derivative of both; (2) the conceptualization of soft power is in a process of maturation. In association with this argument, (3) smart power is neither complementary nor the next phase of soft power. It is not even a combination of hard power and soft power since it is not a power type but a strategy.

Methodologically, the literature review was wielded for writing this article. The article will continue with the first section examining the concept of soft power. Besides general definitions, new arguments will be introduced for scholarship discussion. Section two will focus on US soft power, while section three will elucidate Trump's impact on American soft power.

Soft Power

Attracting public opinion of other countries goes far back to ancient times such as when people were tried to be attracted to the Bible, and Venetians distributed diplomatic newsletters (Melissen, 2005: 3-4). Even fascists and communists tried to gain the hearts of foreign people in-between the two world wars. Scholarly, as a rejection to declinist theories of 1980, Joseph Nye developed the concept of soft power in 1990 and called it co-optive power, which "Rest(s) on the attraction of one's idea or on the ability to set the political agenda in a way that shapes the preferences that others express (Nye, 1990: 31-32)". He later defined soft power simply as "To get others to want

the outcomes that you want – it co-opts people rather than coerces them (Nye, 2004: 5)”. Regarding resources of soft power, he argues that soft power is based on a country’s “culture (in places where it is attractive to others), its political values (when it lives up to them at home and abroad), and its foreign policies (when they are seen as legitimate and having moral authority) (Nye, 2002: 8-12)”. As Nye and many other scholars contend, since countries are more interdependent and such dependence is useful rather than being harmful, there is no need to use military power to maximize a state’s interests. Interdependence also helps multinational corporations to enter foreign markets and represent their countries. For instance, companies like Coca Cola, Ford, Boeing, Microsoft, and McDonalds contribute to American image and boost American culture. Besides Nye, there are also other scholars making distinctive definitions of soft power. For example, for Vuving (2009), it consists of only culture and economic power. Three power currencies are producing both softness and power; benignity, brilliance, and beauty. Benignity is positive and warm attitude when treating people. Brilliance refers to high performance through accomplishing something like producing good quality products or a military victory that produces soft power through admiration. Finally, beauty is to be with like-minded people and act together with shared values and ideals. We can argue that Vuving’s definition is more civil when compared to that of Nye, which is quite political and refers to state affairs and policies.

Nye’s conceptualization has deficiencies which he later completed or changed. While for Nye the three sources of soft power were American culture, international laws and institutions, and American multinational corporations at the beginning, they were replaced with political values, foreign policy, and culture over time. Thus, there was a process of maturation from 1990 onwards. Besides Nye, other scholars also tried to fill the gaps in the concept and joined the debate with their views. For example, Fan (2008) argues that only culture can be the source of soft power. His view may be wrong because, in this sense, Egyptian, Indian or Iranian cultures with deep roots should have dominated the world till now. Yet, they were all beaten by the popular culture of the West. One reason might be that culture is related to the joy people get from a culture. A person may like to visit pyramids of Egypt or temples of India but this does not mean that he/she will prefer them to a music concert in New York. Thus, newborn traditions, arts, or architecture may prevail over old cultures. In the same vein, it is not weird that people like the culture of their era, which is simultaneously introduced and developed while they are living. Besides, culture as a source of soft power is interrelated with other types of power. It is not a coincidence that France, the United Kingdom, Germany, Sweden, the United States topped *Soft Power 30 Index* in 2019 (McClory, 2019: 40). The common point for the top five and the rest 25 countries is that all of them are militarily and economically strong as well. Particularly economic power feeds

soft power through welfare that produces culture and enables less corrupt and inspiring governance and a constructive foreign policy. Regarding hard power, it also boosts soft power since weak states are not attractive to the foreign population as weakness is not something to be imitated. For instance, US military power protecting its allies is one of the basic reasons for Europeans to favor Americans. Without hard power, there would be no reason to favor the US. However, while economic power does not damage soft power unless economic tools are hardened, e.g. stick diplomacy, hard (coercive) power may ruin soft power. Hard power is the cause of the waning US soft power and the weak Russian soft power. On the other hand, the European Union (EU) has better soft power than the US thanks to its politics based on economic strength. Overall, this study argues that soft power is a derivative power generated from hard power and economic power. There is no single poor country with a salient soft power as they are short of hard power and economic power. Therefore, when power types are compared, soft power should not be put side by side with hard power but posited as a sub-type of power, which is given birth by the marriage of hard power and economic power. However, this view does not claim that if there are hard power and economic power, there will be soft power. If this was the case, Nazi Germany would be a super soft power. What this study argues is that there may be parents (hard power and economic power) without children (soft power) but no children without parents.

Another feature of the concept is the fact that individuals have soft power as well. Nye (2018) is aware that institutions such as universities and companies can produce soft power but he gives less credit to individuals. Whereas, as Nye admits, today's American soft power is suffering from President Trump's damage. Hence, individual behaviors, charisma, bad reputation, etc. matter in soft power. In addition, unlike hard power, soft power is incalculable and intangible. While surveys conducted for measuring soft power give an idea about states' performances, they are not 100% correct. For instance, a democratic government is a basic criterion for soft power but some monarchical governments do well, too. Moreover, while a country with the best respect to human rights, fair governance, good economy, easy business making, and free speech get it heightened to top ranks in soft power index, its involvement in foreign conflicts, the supply of weapons to controversial countries, support of dictatorships against democratic groups are not exactly taken into consideration. On the other hand, a large number of scholars agree with Trump that soft power does not influence international politics. Realists especially do not count on the concept and claim that cooperation, alliance, and trading are still possible even with a bad soft power carnet (Hearn, 2019: 1). In other words, soft power is seen as secondary and not a must for inter-state relations. This is because of the idea that soft power needs hard power for exertion (Fedirka, 2017). For instance, China uses persuasion rather than coercion in its

relations with the Philippines since the latter is located on the international trade routes. In fact, China is strong enough to use coercive power but it knows well that it may find the US behind the Philippines in case of a war. Finally, Nye's conceptualization is American-centric. He believes in the universality of American values and makes his conceptualization over American interests (see next section).

Finally, as an attempt to improve the concept of soft power, another power type called 'smart power' was introduced by Suzanne Nossel in 2004 and developed by Joseph Nye. The term simply means the combination of hard power and soft power. Nye (2011) says "Smart power is the ability to combine hard and soft power into a successful strategy". According to Pallaver (2011), it is a compilation of economic, military, diplomatic, political, legal, and cultural tools. Therefore, scholars assume it as a mixture of various power types or tools generating power. Yet, in almost all definitions, there is no power generator specific to smart power. We know that hard power rests on tangible military sources such as weapons and soldiers. On the other hand, soft power has resources like culture, capital, politics, foreign policy, and even military power that persuade other people to do what you want them to do without coercing them. Yet, when it comes to smart power, there are no resources but the use of two other powers together or interchangeably. To clarify with a question, if someone wants to calculate smart power, which parameters will he/she use? Probably, all parameters put forward will be those already used for the calculation of hard power, economic power, or soft power. From another perspective, for example, can the total smart power of the US be the sum of American military power calculated by Sipri and soft power listed in the Soft Power 30 Index? It can not and should not be, as smart power is not a power type but a strategy to use other powers in the correct sequence, time, and place.

American Soft Power

A Turkish proverb says that the stronger is always imitated. Power is indeed attractive and likened by everyone. The US has taken the attention of foreign people since it became an influential power in the world. After being a superpower, it got more attraction, persuasion, and appreciation thanks to its military strength, giant economy, institutions, brands, movies, and so on. American music, dramas, films, and other cultural tools were/are so influential that even people of adversary countries like them. For example, a survey conducted in China shows that Chinese youth admire American life thanks to American culture (Yanru, 2012). However, despite such advantages of soft power, Americans were either not aware of the influence of soft power or, more likely, the Cold War did not allow them to count on it much as there was a race for military strength. They gave importance to soft power right after the Cold War ended. After being conceptualized by Harvard University

Professor Joseph Nye, soft power was exerted more in American foreign policy. A vivid fact about its implementation is that Democrat governments are more eager to benefit from it. While the Republican Bush administration did not care about the results of invasions in foreign public's hearts, at least during the first term, the Obama administration tried to repair the destroyed image of the US across the world. Yet, the Trump administration damaged US soft power again, causing the re-emergence of American hatred.

Surveys conducted to learn world opinion about the US can give an idea about American soft power. Pew Research Center checks the pulse of foreign people about the US every year. As per its surveys held in various years, America's favorability in some countries are as follow;

Table 1: America's international image

Country	2002	2006	Obama Presidency (2011-2016)	2017	2018
United Kingdom	83%	69%	61%	50%	50%
France	71%	65%	63%	46%	38%
Germany	70%	66%	57%	35%	30%
Turkey	31%	17%	?	18%	?
Russia	67%	57%	15%	41%	26%

Source: Pew Research Center, 2007; Pew Research Center, 2018.

As the table shows, there is a decline not only in the above countries but also in other countries not shown here in terms of favorability. For instance, while Turkey's favoring during the Obama presidency and 2018 is not listed, other surveys show that it slides between 15% and 20%. On the other hand, while Turkey's percentage was 52% in 1999, the ratio has declined to a hatred level as of 2020 (Datta, 2009: 274). In addition, the US presidents and their governments are certainly responsible for the decline but some deep structural reasons are causing a downward trend. What are the reasons then? Do foreigners no longer watch Hollywood movies? Do not they like to study at Harvard University? Are there better social media portals than Facebook, Twitter, or Instagram? Was the reason Trump's unpredictable behaviors? If Hillary Clinton had become the President, would American soft power rise? The answer to all these questions is No. So what then?

According to Riordan (2005), the US imposes its values, which they accept as universal, by hard power. When Americans invaded Iraq, they claimed they would replace the dictatorship with democracy. To this end, they lied to the world audience that the Saddam Hussain regime possessed chemical weapons that can cause mass murders. Whereas, Iraq did not have such weapons,

nor it had ties or support to Al Qaeda. In addition, American officials confessed that they lied to people about Afghanistan. Therefore, the US army ruined two countries for baseless reasons except for Usama Bin Laden's presence in Afghanistan. What is more, democracy did not come to both countries. The two countries are deemed as failed states where terrorist organizations are nested. Besides, there is a discrepancy in American discourse. While the US claims to spread cherished values such as democracy, human rights, and free speech, it remained silent when democratically elected governments were overthrown by dictators in the Middle East just because elected governments distanced themselves from the US. In this sense, it can be argued that Americans support democratic transitions on the condition that new governments are their friends. Otherwise, they prefer a dictator to a democrat leader. Riordan (Ibid) contends that the American administration does not collaborate with Muslim governments during its struggle with terrorism. In addition, when looked at American governments' and people's statements, it can be seen that see themselves as superior to other nations and ignore others' values. One can look at George W. Bush's statements to figure out how sees his country against others. In general, it seems that they self-declare that their values are universal, which is a wrong view causing discomfort on the opposite side. In fact, people affected by American invasions are not against values like democracy and liberalism but the violent method Americans use, rulers they work, and sometimes replacement of a dictator by another one. In other words, people are pro-democracy but anti-American due to America's questionable methods and policies.

On the other hand, even if Americans do not fight, they get involved in majority of conflicts and are blamed for being biased and giving priority to their interests. For example, the US has always supported Israel in the Israeli-Palestinian conflict. Moreover, while it helped India to produce nuclear weapons, it created difficulties in Pakistan for not producing the same weapons. When Pakistan achieved anyway, it called Pakistan's atomic bomb as an 'Islamic bomb'. Whereas, it named India's bomb as 'Buddha's smile'. Furthermore, it sanctions Iran for attempting to produce nuclear bombs but remains silent about Israel's nuclear weapons inventory. Such biases erode America's reliability and cause enmity. Therefore, invasion, intervention, and biases damage American image and cause disfavor among non-Americans. As a solution, Codevilla (2014: 28) proposes the US administration isolate itself from international conflicts and deal with its domestic problems. In this sense, if there is no involvement, there will be no trouble. This view exactly complies with Trump's foreign policy. However, a superpower lives by overseas interests, a strong economy, currency, and involvement in world affairs. Otherwise, it will lose commendable titles and become an ordinary state. Yet, some Americans do not seem to accept so much isolation. Besides, the problem is not to get

involved in somebody else's conflicts but to pursue wrong policies. Since the US has enough power to use as leverage on almost every country, it could mediate instead of siding with either conflicting party. While it was inevitable to defend its allies during the cold war, it did not opt for neutrality. Supporting friendly but unjust countries will hardly distribute justice but injustice. In some cases, the US administration even supported a friend against another friend, e.g. Israel against Arab allies. Recently, the Trump administration is trying to crush not only China but also Europeans. Thus, there always seems to be a country or group of countries, which Americans confront.

This being the case, other states responded to unfair US treatment perhaps not with their hard powers but with other ways like media. For example, take the Al Jazeera TV network. The American image would not get damaged so much during the Afghan and Iraqi invasions, had there not been Al Jazeera. The Qatari based TV network broadcasted from places hit by US forces, thereby it could offer alternative news to the world audience vis-à-vis American media. Therefore, American officials could not legitimize their operations both in Afghanistan and Iraq. Perhaps, that is why Al Jazeera offices were bombed a few times by US jets, killing and injuring tens of correspondents. Further to traditional media, social media has made every individual a correspondent with almost no charge. It is impossible to cover an event unless there is a mobile phone with an internet connection. Interestingly, President Trump wields Twitter more than anyone else and damages US soft power. In other words, the top American ruler(s) wanes his country's attraction through social media, which is also an American-made platform. Therefore, US soft power instruments (internet media) and implementers (the President) are encroaching their soft power. Meanwhile, despite being elected, Trump was under severe attack from certain groups that think he does not match to US Presidency. Nevertheless, while demonizing Trump, they also harm American democracy through their actions, e.g. calling for a military takeover (Once an American journalist had told me so). Hence, attempts to recover the US image damages it as well.

Finally, the innocence of the intention behind soft power should be questioned, too. If soft power is to get what you want through attraction, then what is that you want? Is it just image-making? Gaining hearts? To show how merciful and helpful you are? A showcase of goodness? When Nye and other American-centric scholars' opinions are read, they make a person feel that soft power is another way to protect and maximize the US ends. Nye (2004), for example, says "When US policies lose their legitimacy in the eyes of others, distrust grows, reducing US leverage in international affairs". However, he does not mention nor questions whether US policies are correct. For example, the US administration itself admitted that they fabricated evidence about Iraq's chemical weapons inventory in order to invade the country but few people questioned the wrongdoing. Thus, perhaps it is not exactly correct,

it can still be argued that Nye advises whitewashing wrong policies that are beneficial for American interests but harming others.

Likewise, Rosenblum (2019) complains about Trump's true decision to withdraw from Syria and assumes it as a rapid demise in American soft power. In addition, the US began to benefit from soft power during Bush and Obama presidencies but their foreign policies did not change, nor circumstances of victims changed. All attempts were looked to change the negative image and legitimize what they did in the past. Former US Secretary of State Madeleine Albright had once said it was worth killing 500.000 Iraqis but the point they have come is desirable neither for Iraq nor for America. The US army withdrew from Iraq in 2011 but when the reason was stated, American officials underlined the lives of their soldiers. Nevertheless, there was no mention of settling democracy, assuring security, and better living conditions for Iraqis. As political turmoil continued after the American withdrawal, ISIS emerged in Iraq. Hence, if asked about the perpetrators of terrorist actions, any person living in any city of Iraq would blame the US despite US troops were no longer in Iraq. Overall, it can be argued that Americans sometimes harden soft power and use it as a soft gun when other weapons are not necessary to use. For example, Al-Hurra TV established after Iraqi invasion could not become an alternative to Al Jazeera as its broadcast could not attract Arab people due to, for example, its narrative and preference to support Israel during conflicts between Israel and Palestinian groups (Samei, 2016: 63-65). This is not to say that they always utilize soft power for materialistic ends and neglect the humanitarian aspects and spiritual satisfaction. Yet, state-implemented soft power is generally more interest-based than gaining hearts.

The Trump Effect on US Soft Power

When Donald Trump declared that he will run for the presidency in Republicans ranks, his decision was ridiculed by both Republicans and Democrats. However, he could defeat all other Republican candidates and became the rival of former first lady Hillary Clinton, the candidate of Democrats. He was not expected to win elections. Trump was defined in media as with words such as lecher, rich businessman, masher, celebrity, playboy, and even assumed as a moron. Nonetheless, despite his anti-immigrant, xenophobic, anti-Muslim, anti-leftist, and provocative speeches, he could win elections. While struggling generally alone for elections, most of US media opposed him and used a cynical language against him. Yet, Trump the billionaire surprisingly won elections by addressing to low-strata of American people and nationalists. Thus, American people chose an individual with one of the worst images (soft power) to become the President of the United States, the number one country in the soft power index.

to overturn the governmental system. According to Blackwill (2019), Trump has ignorant, rash, and chaotic actions, which imply both withdrawing from the world and dominate it. He has unpredictable and contradictory behaviors. According to some fact-checkers, he submits several wrong and misleading claims each day. Besides, he is claimed to be addicted to power so much that he likes only strong leaders such as Turkey's Recep Tayyip Erdogan and Russia's Vladimir Putin (Thompson, 2018). On the other hand, he hates immigrants, arguing that they steal jobs of American people (Haiming, 2019). His being an Evangelical Christian also affected his foreign policy as his creed had already defined the friend and foe, and made him think that he was superior to non-Evangelicals. Another factor that raised his arrogance is his white supremacist thoughts, which are discriminatory and exalt Trump-minded people. Finally, Trump was well aware of American strength but thought it was misused and wasted, thereby eroding. Therefore, he was -self-trying to prevent American power's decline as well as seeming to benefit from it for personal and national satisfaction.

Trump began his term by challenging both American and world order. Domestically, he prohibited the entry of immigrants and tried to build a wall on Mexico border. He also banned citizens of several Muslim countries to enter the United States, which was called as religious discrimination (Michel, 2017). In addition, his nationalistic speeches allegedly fostered white supremacy, which ended up with several mass shootings. He also insulted ethnically and racially diverse Democrat congresswomen to go back to where they came from. Democrat's House Speaker Nancy Pelosi responded to him by saying that Trump's motto should not be "Make America Great Again" but rather "Make America White Again" (Hirsh, 2019). Therefore, President Trump began to harm US soft power in the homeland, thus lessened attraction, one of the basic pillars of soft power. Normally, if a country is admired by foreigners, its soft power is supposed to be high. The US has many things to attract foreign public but Trump's actions implied that they were all for Americans rather than foreigners.

Internationally, he called for US withdrawal from the World Trade Organization (WTO). He also rejected the Trans Pacific Partnership (TPP) and tried to reverse the North American Free Trade Agreement (NAFTA) (Stokes, 2018: 134). Trump also withdrew from the Paris climate accord and the UN Human Rights Council (Attias, 2019). O'Sullivan (2017) sees such policies as a "Manifestation of how he (Trump) continues to see US interests as narrowly economic and US influence as exerted solely through hard power". Besides eco-centric policies, Trump also withdrew from the Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA) which aimed to curtail Iran's uranium enrichment program and reinstated sanctions on Iran despite that Iran did not violate the deal. In addition, the Trump administration moved the US embassy from Tel Aviv to Jerusalem and recognized illegal Israeli settlements and the annexation of

Golan Heights. In general, his Middle East policy was mostly opposite to that of Obama. Hence, he abandoned most of what Obama commenced before. As for NATO, before he was elected, Trump claimed that NATO was obsolete and threatened to quit it. After becoming the President, he continued to criticize NATO members, particularly for not undertaking the burden of the organization. Yet, from the early days of 2020, he softened his rhetoric against NATO.

Trump had an inconsistent character but not many of his decisions during his era were without rationale. For instance, regarding NATO membership, his accusations about other NATO members that keep defense expenses below 2% of state GDP were not illogical. He complained that the US made more military expenses than other allies, and he was right for thinking as such. Trump also argued that it is costlier but less beneficial to maintain to be the lone stabilizer of the world. As another example, he did not want the US army to fight in Afghanistan, Iraq, and Syria since he thought America was wasting its sources there for nothing. Withdrawing from the mentioned started during the Obama era but neither Obama nor Trump could achieve to restore the order there. Whereas, if invaded countries had been stabilized, they would contribute a big plus to the American soft power. On the other hand, not so many policies of him were rational. It seems that when Trump gave a decision he recalled his famous motto 'America First'. It was, for example, this self-interested mentality that distributed foreign aid according to recipients' support/opposition to American objectives. Trump clearly said in his 2018 UNGA speech that "Moving forward, we are only going to give foreign aid to those who respect us and, frankly, are our friends (Rogin, 2019)". Foreign aid is the help given to foreign countries to assist their recovery during catastrophes, meet their basic needs, and gain new friends. It is donated free of charge. Yet, the Trump administration weaponized it and blackmailed small countries with foreign aid.

Besides, it is the 'America First' motto that sparked a trade war between China and the European allies. According to Li (2017), Trump was trying to withdraw from multilateral agreements and replace them with bilateral ones as he argued that the US has lost its competitiveness due to the current international economic order (Koh, 2019: 97). According to Guida (2018), the international order in Trump's mind was anarchic. Therefore, Trump probably thought that while the US is the only superpower, it should benefit from its power at the utmost level and avoid wasting it for rival countries. Yet, this national protectionist, anarchic, and zero-sum approach is less likely to be successful in the era of globalization, which the US itself contributed much (Fletcher, 2019). Stiglitz (2018) argued that Trump would fail for several reasons such as overestimating US bargaining power, underestimating legal constraints, and the diminished role of the US in the global economy. Indeed, with 23% of global GDP share, the US economy has no leverage on other economies except for small ones. It is not possible to bring the EU or China to the terms

of America as both have economies almost as big as that of the US. Trump had tested US economic strength through customs tariffs and sanctions but did not get what he wanted. As of during his last days in the White House, since he was not as assertive as he was during the early days of his presidency, he had to step back and agree with China, the EU, NAFTA, NATO, etc.

Regarding the Trump effect on US soft power, the country's soft power had fallen from the first place in 2016 to third place in 2019 (McClory, 2019: 47). This fall is tied to the bad performance of the government that was shut down for the longest time in history at the end of 2018, trade wars with other countries, mass shootings in the country, and Trump's anti-immigrant nationalist policies (Frazee, 2018). Yet, soft power assets functioning independently from the government like education, culture, and technology still topped the list.

Nye once said that Trump has adapted to US foreign policy traditions and does not expect him to go far (Atlantik-Brücke, 2018). He was confident that US soft power will recover after Trump and reminded how the US could get rid of the impact of the Vietnam War on US soft power. On the other hand, a prejudice against Trump seems to exist. For example, according to Rose (2019: 1), only if the leadership of a country is approved by other countries, that country's exports will rise. He also claims that when there is a one percent increase in leadership approval, exports rise by two-thirds of a percent. Yet, this equation does not match Trump since US exports were rising despite that he initiated trade wars (US Census Bureau, 2019). While Bach (2018) complained about the bad performance of the Trump administration, some other analysts thought well about the same government. For example, Blackwill (2019) argued that some of his foreign policies were better than his critics argue. He supported Trump's decision to withdraw from Syria, disengaging from Afghanistan, and challenging China. Therefore, not everyone discredited Trump's policies. In fact, it can be argued that Trump is not the cause but the result, at least to some extent. Globalization has affected all countries negatively and caused suspicions about liberalism. So many immigrants and transnational trade have led to working classes lose their jobs. Besides, globalization also meant the dissemination of international terrorism. Therefore, nationalism rose again and xenophobia increased. In such conditions, it was usual for the population to elect a nationalist candidate as their president. Also, this is not the case only for the US. There are so many nationalist leaders elected in recent elections in the world. Therefore, at a time when nationalism was re-rising, it was not strange to see Trump elected as the president of the US. It is correct that he ignored soft power but he and some American people seem to believe that they first have to preserve American hard power, economic power, and superiority. Hence, for them, they sacrifice the chicken to save goose. Besides, since Trump was not a cause but a result, whom to criticize should also be the American electorate as they elected him to be their president. In other words, they are mostly Americans that waned American soft power, which is seen as a pillar of hegemony together with hard power (Thuy, 2012: 17).

Finally, Biden has replaced Trump but the latter may win next elections in case of becoming the candidate for Republicans. Biden has regained the trust of America's European allies, particularly due to supporting Ukraine against Russia but whether such policies will be beneficial for America's image needs time to be learned. Also, a likely new Trump or any other Republican president's term may take America back to Trump and/or George W. Bush era in terms of soft power. Since more than 70 million people voted for Trump in the last elections, Trump or another hardliner's presidency is highly likely. Such a change in the US throne will certainly affect its soft power. It seems that the US soft power will go through a hard test in upcoming years.

Conclusion

This study has analyzed the concept of soft power, US soft power, and the Trump effect on America's waning soft power. The study asserts that the conceptualization of soft power is still in an evolution process as its resources have always changed and will likely change in the course of time. Besides, it concludes that soft power does not exist without hard power and particularly economic power. While these two powers are basic powers like bricks of a building, soft power is the cement that attaches and plasters them. In addition, the study opposes that there is a power type called smart power since it has no resources and is incalculable. Thus, smart power is just a strategy of using hard power and soft power together or one after the other. Regarding the US soft power, it had been waning before the Trump administration since US foreign policy was not fruitful enough to boost it. When they invaded countries, supported only pro-American parties in conflicts, and punished other countries for their interests, foreigners' views about the American administration worsened. In addition, it seems that sometimes US rulers see soft power as a tool to legitimize their correct as well as wrong policies instead of gaining foreigners' hearts. Finally, there was indeed a Trump effect on US soft power: His unpredictable and contradictory character and 'America First' policy have damaged the US image. Besides, January 6 events hint that Trumpism might be a real threat to US soft power and even the US itself in upcoming years. Yet, to note, Trump also gave correct decisions like withdrawing troops from battlefields though the order was not restored in the withdrawn countries. The strange thing for his correct policies is that some Americans look at them from the other way around and assume them as harming American soft power. Whether the course in soft power will change negatively or positively is dependent on next presidents and for which party they run for since soft power is associated to political wings and leaders more than ever.

References

- Atlantik-Brücke (2018). Nye: "Nastiness Can Be More Effective Than Soft Power": <https://www.atlantik-bruecke.org/en/interview-nye-2/>, [11.02.2021].
- Attias, S. (2019). Is America Still "First"? *Besa Center*: <https://besacenter.org/soft-power-and-global-standing/america-still-first/>, [10.01.2021].
- Blackwill, R.D. (2019). *Trump's Foreign Policies Are Better Than They Seem*. CFR. Washington.
- Codevilla, A. (2014). While The Storm Clouds Gather. *Claremont Review of Books*, 14(4).
- Datta, M. (2009). The Decline Of America's Soft Power in The United Nations. *International Studies Perspectives*, 10(3), 265-284. DOI: 10.1111/J.1528-3585.2009.00376.X.
- Fan, Y. (2008). Soft Power: Power of Attraction or Confusion? *Place Branding and Public Diplomacy*, 4(2), 147-158.
- Fedirka, A. (2017). Hard Power Is Still King. *Geopolitical Futures*: <https://geopolitical-futures.com/hard-power-still-king/>, [12.02.2021].
- Fletcher, T. (2019). Soft Power Is About Attraction Rather Than Coercion. *The National*: <https://www.thenational.ae/opinion/comment/soft-power-is-about-attraction-rather-than-coercion-1.929442>, [12.12.2021].
- Frazer, G. (2018). Is Trump Undermining America's Most Persuasive Form Of Global Power? *PBS*: <https://www.pbs.org/newshour/world/is-trump-undermining-americas-most-persuasive-form-of-global-power> [05.01.2021].
- Guida, A. (2018). *The Soft-Power Benefits Of Educating The World's Leaders*. HEPI, 16.
- Haiming, C. (2019). America First' Erodes US' Soft Power. *China Daily*: <http://global.chinadaily.com.cn/a/201908/10/ws5d4e36b2a310cf3e35564f77.html>, [17.11.2020].
- Hearn, E. (2019). Leadership Credibility And Support For US Foreign Policy: Experimental Evidence From Japan. *Research & Politics*, 6(3). doi:10.1177/2053168019858047.
- Hirsh, M. (2019). America's Road To Reputational Ruin. *Foreign Policy*: <https://foreignpolicy.com/2019/07/17/americas-road-to-reputational-ruin-donald-trump-moon-landing-anniversary-soft-power/>, [24.02.2021].
- Koh, H.H. (2019). Trump Change: Unilateralism And The "Disruption Myth" in International Trade. *The Yale Journal Of International Law Online*, 44(96), 96-103.
- Li, A. (2017). China Facing The Trump Presidency: Opportunities For Global Power Projection? *China Perspectives [Online]*, 2017(2), 69-73. DOI : 10.4000/Chinaperspectives.7357.
- McClory, J. (2019). *The Soft Power 30*. USC Center on Public Diplomacy. Portland.
- Melissen, J. (2005). The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice. *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations* (3-27). New York: Palgrave Macmillan.

- Michel, L. (2017). US "Soft Power" And The Trump Administration. *ATLCOM*: https://www.atlcom.nl/ap_archive/pdf/ap%202017%20nr.%204/michel.pdf, [12.03.2021].
- Nye, J. (1990). Soft Power. *Foreign Policy*, 80, 153-171.
- Nye, J. (2002). The Information Revolution and American Soft Power. *AsiaPacific Review*, 9(1), 60-76.
- Nye, J. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. Public Affairs. New York.
- Nye, J. (2011). Smart Power. *Huffington Post*: https://www.huffingtonpost.com/joseph-nye/smart-power_b_74725.html, [23.03.2021].
- Nye, J. (2018). Donald Trump And The Decline Of Us Soft Power. *Dipublico*: <https://www.dipublico.org/108741/donald-trump-and-the-decline-of-us-soft-power/>, [12.01.2021].
- Nye, J. (2019). American Soft Power In The Age Of Trump. *Project-Syndicate*: <https://www.project-syndicate.org/commentary/american-soft-power-decline-under-trump-by-joseph-s-nye-2019-05?barrier=accesspaylog>, [05.02.2021].
- O'Sullivan, M. (2017). How Trump Is Surrendering America's Soft Power. *Bloomberg*: <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2017-06-02/how-trump-is-surrendering-america-s-soft-power>, [18.12.2020].
- Pallaver, M. (2011). *Power and its Forms: Hard, Soft, Smart*. London School of Economics. MPhil.
- Pew Research Center (2007). *America's Image In The World: Findings From The Pew Global Attitudes Project*: <https://www.pewresearch.org/global/2007/03/14/americas-image-in-the-world-findings-from-the-pew-global-attitudes-project/>, [12.02.2021].
- Pew Research Center (2018). *America's International Image Continues To Suffer*: <https://www.pewresearch.org/global/2018/10/01/americas-international-image-continues-to-suffer/>, [15.02.2021].
- Riordan, S. (2005). Dialogue-based Public Diplomacy: a New Foreign Policy Paradigm? In J. Melissen (Ed.), *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*. (180-195). Palgrave Macmillan. New York.
- Rogin, J. (2019). The Trump Administration Prepares A New Assault On U.S. Soft Power. *Washington Post*: https://www.washingtonpost.com/opinions/global-opinions/the-trump-administration-prepares-a-new-assault-on-us-soft-power/2019/09/19/398c8a9e-db13-11e9-bfb1-849887369476_story.html, [06.03.2021].
- Rose, A. (2019). *Agent Orange: Trump, Soft Power, And Exports* (Working Paper 25439). National Bureau Of Economic Research. Cambridge.

- Rosenblum, T. (2019). The Demise Of American Soft Power. *The Hill*: <https://thehill.com/opinion/national-security/467708-the-demise-of-american-soft-power>, [26.03.2021].
- Rugeje, E.A., & Maeresera, S. (2016). The United Nations Force Intervention Brigade: With the SADC/ICGLR Synchronized Peace Support Efforts in the Eastern Democratic Republic of Congo Recurring Conflict? *Journal of International Studies*, (12), 65-79.
- Samei, M. F. (2016). Public Diplomacy and the Clash of Satellites. *Media and Communication*, 4(2): 55-68.
- Stiglitz, J. (2018). Trump And Globalization. *J. Policy Model*, 40, 7-14.
- Stokes, D. (2018). Trump, American Hegemony And The Future Of The Liberal International Order. *International Affairs*, 94(1), 133-150. DOI: 10.1093/ia/ix238.
- Thuy, H.N.T. (2012). The United States: Still a Global Hegemonic Power? *Journal of International Studies*, (8), 15-29.
- Thompson, J. (2018). *Trump's Middle East Policy* (Report No. 233). Center For Security Studies, 233.
- US Census Bureau. (2019). *Top Trading Partners*: <https://www.census.gov/foreign-trade/statistics/highlights/toppartners.html#total>, [12.02.2021].
- Vuving, A. L. (2009). How Soft Power Works. *Soft Power and Smart Power*. APCSS. Toronto.
- Yanru, C. (2012). Pros and Cons of Soft Power. *China Daily*: http://www.chinadaily.com.cn/opinion/2012-08/03/content_15642117.htm, [24.02.2021].

Uluslararası İslami Finans Literatürü İncelemesi: Etkin Yayınlar ve Güncel Tartışmalar

Murat YAŞ*

Marmara Üniversitesi

Özet

İslami finans alanındaki araştırmalar özellikle son 6 yılda ciddi bir artış kaydetti. 1982 ve 2021 yılları arasında 1055 tane araştırma makalesi yüksek kaliteli dergilerde yayınlanırken bunların %30'u yıllık ortalama en az üç atıf alırken %84'ü son altı yılda gerçekleşti. Bu çalışma SSCI dizinine ait dergilerde İslami finans alanında etkin ve güncel yayın olarak tespit edilen 254 araştırma makalesini detaylı olarak incelemektedir. Ayrıca, İslami finans alanındaki çalışmalara yön veren kurumları ve araştırmacıları ortaya koymaktadır. Son olarak bu çalışma literatürdeki sorunları ve boşlukları tespit edip ileride yapılacak çalışmalar için öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler

İslami Finans, Literatür İncelemesi, İslami Bankacılık, İslami Sermaye Piyasaları

* Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, İslam Ekonomisi ve Finansı Enstitüsü,
murat.yas@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2282-6423

A Survey of Islamic Finance Literature: Influential Publications and Recent Discussions

Abstract

Research in the field of Islamic finance has increased significantly in the last 6 years. Between 1982 and 2021, 1055 research papers were published in high-quality journals while 30% of them have at least three citations per year on average and 84% of them have been published in the last six years. This study examines 262 research articles that have been identified as effective and current publications in the field of Islamic finance in journals belonging to the SSCI index. It also reveals the institutions and researchers that direct the studies in the field of Islamic finance. Finally, this study identifies the problems and gaps in the literature and offers suggestions for future studies.

Keywords

*Islamic Finance, Literature Review, Survey of Literature,
Islamic Banking, Islamic Capital Markets*

Extended Abstract

Even though Islamic financial institutions were operating only in a few Muslim majority countries approximately 40 years ago, today 90 countries have become an active part of Islamic financial markets (IFDI, 2020). Growth of Islamic financial assets to 2.88 trillion USD by %14.8 in 2020 despite COVID-19 pandemic crisis promises sustainable development of industry in coming years. Similar to many other countries, Turkey has witnessed a steady growth of Islamic financial assets from 43.7 billion USD to \$63.7 Billion USD during 2015-2020 period.

Due to the rapid growth of Islamic financial assets and the spread of this market around the world today, number of studies conducted in this field have also recorded accelerated growth. Among these publications, there has been a sharp increase in publications in the field of Islamic Finance in high-quality journals in recent years. The first publications in SSCI directory of Islamic financial institutions in the early 1980s conducted by Kuhn (1982), Bashir (1983), Choudhury (1983) and Khan (1986). Those publications were related to Islamic banking and Takaful Islamic financial institutions and products about conceptual basis after some countries announced new regulations for Islamic finance and decided to launch Islamic financial institutions. According to our research, so far, the articles published in journals belonging to the SSCI index in the field of Islamic Finance are 1055, while post-2015 publications make up 84% of the total publications.

Especially in recent years, as a result of a significant increase in the number of universities providing education in the field of Islamic Finance in Turkey, the number of academic studies in this field is rapidly increasing. In order to make an effective study in the field of Islamic Finance, it is crucial to have a deep understanding of the literature to be able to identify current research topics and gaps in the literature before choosing a research topic. Therefore, the purpose of this article is to discuss in detail the current and influential studies published in high-quality journals in the field of Islamic finance in the first place. Secondly, it is to evaluate the gaps and developments in the literature and propose research areas for future studies.

Surveys of literature in the field of Islamic finance have been increasing especially in recent years. Ibrahim (2015), Abedifar, Ebrahim, Taraz, and Molyneux (2015), Masih, Kamil and Bacha (2018), Hassan Aliyu (2018), Narayan and Phan (2019), Grira and Labidi (2021), and Rizvi and Khan, Ali and Haroon (2020) conducted a survey of literature for international publications in the area of Islamic finance. While Kartal (2018) and Sarı and Güngör (2018) reviewed literature of Islamic finance theses in Turkey, Durmuş, Güney and Koçdoğan (2015) discussed and provided a list of Islamic economics and finance literature in Turkey. Additionally, Buğan (2021) has shown influential authors and institutions by conducting a bibliometric analysis of Islamic finance literature.

Although most of the literature review studies conducted in the field of Islamic Finance earlier did not take into account influential and good quality publications and journals while choosing the articles they examined, Khan et al. (2020) and Narayan and Phan (2019) reviewed articles published in A and A* class journals in the Australian Business Deans Council (ABDC). This study considers articles of Islamic finance published in SSCI indexed journals. In addition, in order to evaluate influential papers, this study examines articles that had at least 3 citations on average per year.

Among the journals in the SSCI index, 308 of the 1055 articles published in the field of Islamic finance between 1982 and 2021 are considered as influential articles. While 263 of these articles have been published in the last 6 years, only 55 articles were published between 1982 and 2004. Although Narayan and Phan (2019) and Khan et al. (2020) argues that journals of special issues with Islamic finance themes explain recent growth of Islamic finance literature in high quality journals, we find that only 33 of 308 research papers have been published in journals with special issues. About half of the influential publications in the field of Islamic Finance are on Islamic Banking. After Islamic banking, Islamic stocks have been the most studied research area with 89 publications. This is followed by 26 research articles on Sukuk. In addition, studies on a total of eight different research topics, especially Corporate governance, Islamic funds, Takaful, stand out. However, it is worth to mention that studies on Islamic banking, Islamic stocks and sukuk account for 93% of these studies.

This study makes important contributions to the literature in several ways. First, taking studies of Narayan and Phan (2019) and Khan et al. (2020) into account, there is no study that has examined influential articles from high quality journals so far. Secondly, this study examines influential publications in 2020 and 2021 in detail and becomes the most up-to-date literature review of Islamic finance. Thirdly, our study identifies the authors of influential research papers in the field of Islamic finance and identifies the institutions and researchers who lead this field. Finally, taking into account the most current studies, the problems, shortcomings, and direction of the studies conducted in the field of Islamic finance are evaluated and we give suggestions for future studies.

Giriş

Yaklaşık 40 sene önce sadece birkaç tane Müslüman çoğunluk ülkede faaliyet gösteren İslami finans kurumları özellikle son 20 yılda dünyanın birçok yerine yayılması ile şuan 90 ülke İslami finansal piyasaların aktif bir parçası olmuştur (IFDI, 2020). 2020 yılındaki COVID-19 pandemi krizine rağmen küresel İslami finansal varlıklar %14,8'lik bir büyüme kaydederek 2,88 Trilyon ABD dolarına ulaşması bu endüstrinin önümüzdeki yıllarda da ciddi büyüme kaydedeceğinin önemli bir göstergesi olmuştur. Türkiye'de İslami finansal varlıklar diğer ülkelerdeki büyüme eğilimine benzer olarak 2015-2020 yılları arasında 43,7 Milyar ABD dolarından 63 Milyar ABD dolarına ulaşmıştır.

İslami finansal varlıkların hızlı büyümesi ve bu piyasanın günümüzde dünyanın dörtbir tarafına yayılması sebebi ile bu alanda yapılan akademik çalışmalar da ivmeli bir büyüme kaydetmiştir. Bu yayınlar arasında birinci sınıf akademik dergilerde de İslami finans alanında yapılan yayınlarda son yıllarda ciddi bir artış gerçekleşmiştir. SSCI dizininde yapılan ilk yayınlar 1980'li yılların başında İslami finans kurumlarının yeni ülkelerde açılmaya başlaması ve bazı hukuki düzenlemelerin yapılması sonrasında Kuhn (1982), Bashir (1983), Choudhury (1983) ve Khan (1986) tarafından İslami Bankacılık ve Tekafül hakkında İslami finans kurumlarının ve ürünlerinin temellerinin ve ideolojisinin incelendiği kavramsal çalışmalar olmuştur. Araştırmamıza göre şu ana kadar İslami finans alanında SSCI dizinine ait dergilerde yayınlanan makaleler 1055 iken 2015 yılı ve sonrasında yapılan yayınlar ise toplam yayınların %84'ünü oluşturmaktadır.

Özellikle son yıllarda Türkiye'de İslami finans alanında eğitim veren üniversitelerin sayısında önemli bir artış olması sonucunda bu alanda akademik çalışmaların sayısı hızla artmaktadır. İslami finans alanında etkili bir çalışma yapmak için araştırma konusu belirlemeden önce literatüre hâkim olmak, güncel araştırma konularını ve literatürdeki boşlukları tespit edebilmek için önemli bir yere sahiptir. Bundan dolayı bu makalenin amacı ilk olarak İslami finans alanında birincil sınıf dergilerde yayınlanan güncel ve etkin çalışmaları detaylıca ele almaktır. İkinci olarak literatürdeki boşlukları ve gelişmeleri değerlendirecek gelecekte yapılacak çalışmalar için araştırma alanları önermektir.

Özellikle son yıllarda İslami finans alanındaki literatür incelemeleri artmaktadır. İbrahim (2015), Abedifar, Ebrahim, Molyneux ve Tarazi (2015), Masih, Kamil ve Bacha (2018), Hassan ve Aliyu (2018), Narayan ve Phan (2019), Grira ve Labidi (2021) ve Khan, Rizvi, Ali ve Haroon (2020) İslami finans alanındaki

uluslararası çalışmaların literatür incelemesi yapmış olup ülkemizde ise Kartal (2018) ve Sarı ve Güngör (2018) Türkiye’de yapılan lisansüstü tezlerinin ve Durmuş, Güney ve Koçdoğan (2015) ise Türkiye’de İslam iktisadı ve İslami finans literatür incelemesini yapmıştır.

Daha önce İslami finans alanında yapılan literatür incelemesi çalışmalarının birçoğu yayınların ve dergilerin etkinliğini ve başarısını inceledikleri makaleleri seçerken dikkate almamasına rağmen Khan et al. (2020) ve Narayan ve Phan (2019) Australian Business Deans Council (ABDC) dizininde yer alan A ve A* sınıfındaki dergilerde yayınlanan makaleleri ele almışlardır. Bu çalışma ise SSCI dizininde yer alan İşletme, Ekonomi ve Finans alanlarındaki dergilerde yayınlanan İslami finans alanındaki makaleleri tercih etmektedir. Ayrıca bu filtremeler sonrası elde edilen makaleler arasında etkin makaleleri değerlendirmek amacı ile yıllık ortalama en az 3 atıf almış makaleler incelenmiştir.

Tablo 1 : Makalelerin Konulara Göre Dağılımı

Alan	1982-2021	1982-2014	2015-2021
İslami Bankacılık	160	28	132
İslami Hisse Senetleri	89	11	78
Sukuk	26	3	23
İslami Fonlar	11	6	5
Tekafül	5	1	4
Şeri Uyumlu Şirketler	6	0	6
Teorik	5	4	1
Mikrofinans	2	0	2
Fintek	2	0	2
Şeri Meseleler	2	1	1
Toplam	308	54	254

SSCI dizininde yer alan dergiler arasında 1982-2021 yılları arasında İslami finans alanında yayınlanmış 1055 makaleden 308 tanesi nisbeten etkin makaleleri oluşturmaktadır. Bu makalelerden 254’ü son 6 senede yayınlanırken 1982-2014 yılları arasında sadece 54 makale mevcuttur. Makalelerin farklı zaman dilimleri için konularına göre dağılımı Tablo 1’de detaylı olarak gösterilmektedir. Her ne kadar Narayan ve Phan (2019) ve Khan et al. (2020) birincil sınıf dergilerin İslami finans temalı yayınladıkları özel sayıların literatürdeki büyümede önemli katkısı olduğunu iddia etse de bizim araştırmamıza göre etkin yayınlar arasında sadece 36 makale özel sayılarda yayınlanmıştır. Tablo 1’de görüldüğü üzere İslami finans alanındaki etkin yayınların yaklaşık yarısı İslami Bankacılık üzerinedir. İslami bankacılıktan sonra 89 tane yayınlara üzerine en çok çalışma yapılan araştırma alanı İslami hisse senetleri olmuştur. Bunu Sukuk üzerine yapılan 26 araştırma makalesi takip etmektedir.

Ayrıca, İslami fonlar, Tekafül başta olmak üzere toplam 10 farklı araştırma konusu üzerine yapılan çalışmalar öne çıkmaktadır. Buna rağmen, sadece İslami bankacılık, İslami hisse senetleri ve sukuk üzerine yapılan çalışmaların bu çalışmaların %89'unu oluşturması dikkat çekmektedir.

Bu çalışma literatüre birkaç yönden önemli katkılar sağlamaktadır. İlk olarak daha önce Narayan ve Phan (2019) ve Khan et al. (2020) tarafından yapılan çalışmalar birincil sınıf dergilerdeki yayınları hesaba katıp değerlendirirse de şu ana kadar bu dergiler arasındaki yayınlardan etkin makaleleri incelemiş bir çalışma mevcut değildir. İkinci olarak bu çalışma 2020 ve 2021 yılındaki etkin yayınları detaylı olarak inceleyerek İslami finans alanındaki en güncel literatür inceleme çalışması olmaktadır. Üçüncüsü, çalışmamız İslami finans alanındaki etkin çalışmaların yazarlarını ve kurumlarını tespit ederek bu alana yön veren kurumları ve araştırmacıları ortaya koymaktadır. Son olarak, en güncel çalışmalar da dikkate alınarak İslami finans alanında yapılan çalışmaların sorunlarını, eksiklikleri, ne yöne gittiği değerlendirilmekte ve bu kapsamda yeni yapılacak araştırmalar için öneriler vermekteyiz.

Bu makalenin diğer kısımları şöyle devam edecektir. İkinci kısımda mevcut araştırmalar temalarına göre değerlendirilecek ve farklı araştırma alanlarında öne çıkan üniversiteler ve araştırmacılar tespit edilecektir. Çalışmanın üçüncü kısmı ise literatürdeki boşlukları tespit edip güncel araştırmalar kapsamında yeni araştırmaları için yol gösterecektir. Son olarak sonuç kısmında çalışma özetlenecektir.

Mevcut Araştırmalar

İslami Bankacılık

İslami bankacılık alanı İslami finans literatüründe en öne çıkan alandır. 1982 yılından itibaren 308 etkin çalışmanın 160'ı İslami Bankacılık üzerine yapılan çalışmalar olup bunları arasındaki 128 makalenin son 7 senede yayınlanması bu alana dair çalışmaların güncelliğini ve tartışılabilirliğini öne koymaktadır. İslami bankacılık alanında yapılan çalışmalar daha çok performans, verimlilik, istikrar ve tüketici davranışı üzerinedir.

İslami bankacılık alanında en etkili yazar 11 makalesi toplam 315 atıf alan University of New Orleans'tan M. Kabir Hassan olmuştur. Ardından 6 yayın ile Lancaster University'ten Marwan Izzeldin ve INCEIF University'ten Mansor H. İbrahim olmuştur.

Makroekonomi

İslami bankacılık ile alakalı çalışmaların önemli bir kısmı İslami bankacılık ve makroekonomik değişkenler arasındaki etkileşimi incelemektedir. Imam ve Kpodar (2016), Boukhatem ve Ben Moussa (2018) ve Gheeraert ve Weill (2015) yaptıkları çalışmalarda İslami bankacılık gelişmişliğinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmıştır. Gheeraert ve Weill (2015) en

kapsamlı ülke veri setini kullanarak 70 ülke için Stokastik Sınır Yaklaşımı kullanarak 2000-2005 dönemini incelediğinde İslami bankacılık gelişmişliğinin makroekonomik verimliliği ve büyümeyi arttırdığını bulmuştur. Imam ve Kpodar (2016) 52 ülke için Boukhatem ve Ben Moussa (2018) ise 13 Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkesi için İslami bankacılık gelişmişliğinin büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğunu tespit etmiştir. Bazı çalışmalar ise özellikle enerji zengini körfez ülkelerinde İslami bankacılık faaliyetlerinin bulunması ve son yıllarda enerji fiyatlarında yaşanan ciddi dalgalanmalar olması sebebiyle bu ülkelerde petrol ve gaz fiyat şoklarının İslami bankaların performansı üzerindeki etkisini incelemişlerdir (İbrahim, 2019; Saif-Alyousfi, Saha, & Md-Rus, 2018; Saif-Alyousfi, Saha, Md-Rus, & Taufil-Mohd, 2021). İlk olarak Saif-Alyousfi, Saha, ve Md-Rus (2018) Katar'da petrol ve gaz fiyat şoklarının İslami bankaların takipte olan kredileri üzerine bir etkisi olmadığını tespit etmiştir. Saif-Alyousfi, Saha, Md-Rus ve Taufil-Mohd (2021) çalışmalarını genişleterek aynı konuyu Körfez İşbirliği Teşkilatı (KİT) ülkeleri için incelediklerinde petrol ve gaz fiyatlarının düşüşünün performans üzerindeki negatif etkisinin fiyat yükselişlerindeki pozitif etkisine göre daha yüksek olduğunu bulmuşlardır. İbrahim (2019) Dinamik Panel ve Panel VAR veri analizleri yaparak petrol fiyatının düşmesinin özellikle küçük bankalarda performansın düşmesine sebep olduğunu bulmuştur.

Kurumsal Yönetişim

Birçok çalışma kurumsal yönetişimin geliştirilmesinin İslami bankaların performansı üzerindeki etkisinin pozitif olduğunu tespit etmiştir (Athari & Bahreini, 2021; Farag, Mallin, & Ow-Yong, 2018; Mollah, Hassan, Al Farooque, & Mobarek, 2017). Kurumsal yönetişimin banka üzerindeki etkisi incelenirken birçok çalışma yönetim kurulu üyelerinin etkisine odaklanırken İslami bankaların ayırıcı özelliklerinden biri olan danışma kurulunun rolü ve etkisi araştırmacıların dikkatini çekmiş ve bu konu üzerine bazı çalışmalar yapılmıştır.

Nawaz (2019) ise 57 İslami banka için kurumsal yönetim bakımından insan kaynağını geliştirmenin ve danışma kurulunun büyüklüğünü arttırmanın banka performansını geliştirdiğini göstermiştir. Safiullah ve Shamsuddin (2018, 2019) çalışmalarında İslami bankalarda merkezi danışma kurulu büyüklüğü arttıkça operasyonel riskin ve iflas etme riskinin azaldığını ve ayrıca karlılık verimliliğinin arttığını bulmuştur. Fakat, Alam, Ramachandran ve Nahomy (2020) 10 ülkede 97 konvansiyonel ve 39 İslami banka üzerine yaptığı çalışmada danışma kurulu büyüklüğü ve banka performansı arasında negatif bir ilişki tespit etmiştir.

Araştırmacıların kurumsal yönetim bakımından ilgisini çelen diğer bir konu ise kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) faaliyetleri ve etkisi bakımından İslami bankaların konvansiyonel bankalara göre farklılaşp farklılaşmadığıdır. Jaiyeoba, Adewale, ve Quadry (2018) Malezya'da İslami bankaların kurumsal sosyal sorumluluk hususunda etkili olduğunu bulmuştur. Aracil (2019) Türkiye'de

İslami ve konvansiyonel bankaların kurumsal sosyal sorumluluk stratejilerini incelemiş ve İslami bankaların dini değerleri kurumsal sosyal sorumluluk stratejisine dahil ettiğini ve daha çok resmi olmayan kurumlar üzerinden hayırseverlik faaliyetlerini öne çıkardığını ama konvansiyonel bankaların ise daha çok resmi kurumları kullanıp finansal erişimi arttıracak faaliyetleri desteklediğini gözlemlemiştir. Zafar ve Sulaiman (2020) 5 boyutlu KSS Endeksi hazırlamış ve 5 boyutu oluşturan şeri yönetim, çalışanlar, toplum, müşteri ve çevrenin Pakistan'da İslami bankalar için önemli olduğunu tespit etmiştir. En önemli alt boyutların ise şeri uyum, müşteri hizmet kalitesi, yeşil bankacılık, müşteri ilişkileri ve yoksullukla mücadele olduğu sonucuna varılmıştır.

Müşteri Davranışı

İslami bankacılık üzerine yapılan çalışmaların önemli bir kısmı banka tercihi hususunda finansal fayda elde etmenin ötesinde dini motivasyonlar da ciddi miktarda etkili olabileceği için müşteri davranışına odaklanmaktadır. Bu çalışmaların önemli bir kısmı müslüman ve dindar nüfusun yüksek olduğu ve İslami bankaların bankacılık sektöründe önemli yere sahip olduğu Mısır (Abou-Youssef, Kortam, Abou-Aish, & El-Bassiouny, 2015), Ürdün (Mahadin & Akroush, 2019), Türkiye (Aysan, Disli, Duygun, & Ozturk, 2018), Birleşik Arap Emirlikleri (Kaakeh, Hassan, & Van Hemmen Almazor, 2019; Sayani, 2015; Shome, Jabeen, & Rajaguru, 2018), Bangladeş (Iqbal, Nisha, & Rashid, 2018), Uganda (Lujja, Omar Mohammad, & Hassan, 2016), Endonezya (Wu, Cheng, & Hussein, 2019) ülkelerinde yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları dindarlığın banka tercihiinde en önemli etkenlerden biri olduğunu göstermiştir (Abou-Youssef et al., 2015; Sayani, 2015; Shome et al., 2018; Souiden & Rani, 2015). Fakat birçok araştırma bazı ülkelerde banka kalitesi, dürüstlük, iletişim kabiliyeti, (Iqbal et al., 2018), hizmet kalitesi (Mahadin & Akroush, 2019), fiziki şartlar (Wu et al., 2019), getiri oranı (Aysan et al., 2018) başta olmak üzere diğer etkenlerin dindarlığa göre banka tercihi konusunda daha önemli olduğunu tespit etmiştir.

Performans

İslami bankacılık alanındaki en çok çalışma İslami bankaların performansının değerlendirilmesi üzerine olmuştur. Bu çalışmaların bir kısmı genel olarak İslami bankalar ile konvansiyonel bankaların performans karşılaştırmasını ülkesel veya bölgesel veri kullanarak değerlendirirse de bir kısmı farklı yöntemsel yaklaşımlar kullanarak çalışmalarını özgün kılmışlardır. İslami ve konvansiyonel bankaların performansını karşılaştıran çalışmaların bir çoğu iki banka çeşidinin performansında ciddi bir fark tespit edememiştir (Doumpos, Hasan, & Pasiouras, 2017; Sun, Mohamad, & Ariff, 2017; Trad, Trabelsi, & Goux, 2017; Zarrouk, Ben Jedidia, & Moualhi, 2016).

istikrarı ve performansında önemli bir ayrışma olup olmadığıdır. Küresel finansal kriz sırasında İslami bankaların likidite yaratma, karlılık ve banka kapitalizasyonu bakımından konvansiyonel bankalardan daha iyi performans gösterdiği ve krizlere karşı daha dayanıklı olduğu tespit edilmiştir (Alexakis, Izzeldin, Johnes, & Pappas, 2019; Alqahtani, Mayes, & Brown, 2016; Berger, Boubakri, Guedhami, & Li, 2019; Farooq & Zaheer, 2015). Finansal krizlerin İslami bankalar üzerindeki etkisine ek olarak Orta Doğu ülkelerinde 2010'lu yıllarda Arap Baharı protestolarının gerçekleşmesi üzerine politik krizlerin de İslami bankaların performansı üzerindeki etkisi ilgi çeken konulardan biri olmuştur. Bu çalışmalar Arap Baharı dönemindeki politik risklerin Orta Doğu ülkelerindeki İslami bankaların performansı üzerinde olumsuz etkisini tespit etmiştir (Al-Shboul, Maghyreh, Hassan, & Molyneux, 2020; Belkhir, Grira, Hassan, & Soumaré, 2019; Ghosh, 2018).

İstikrar

İslami bankacılık alanında yapılan çok sayıda çalışma İslami bankaların riski ve istikrarı üzerinedir. Bu çalışmaların bir kısmı genel olarak İslami ve konvansiyonel bankaların istikrarını karşılaştırırsa da önemli bir kısmı rekabetin (Azmi, Ali, Arshad, & Rizvi, 2019; Ibrahim, Salim, Abojeib, & Yeap, 2019), çeşitlendirmenin (Abuzayed, Al-Fayoumi, & Molyneux, 2018; Azmi et al., 2019), siyasi sistemlerin (Bitar, Hassan, & Walker, 2017), finansal ve ekonomik krizlerin (Alqahtani & Mayes, 2018; Elnahass, Trinh, & Li, 2021; Fakhfekh, Hachicha, Jawadi, Selmi, & Idi Cheffou, 2016), banka büyüklüğünün (Albaity, Mallek, & Noman, 2019; Ibrahim & Rizvi, 2017), ve bankacılık düzenlemelerinin (Zins & Weill, 2017) İslami ve konvasiyonel bankaların istikrarı üzerinde farklı etkilerinin olup olmadığını analiz etmiştir.

Bir bankanın İslami olmasının bankanın istikrarına etkisini inceleyen çalışmalar bankaların İslami olmasının riskini etkilemediği (Azmi et al., 2019; Ibrahim et al., 2019; Kabir, Worthington, & Gupta, 2015), azalttığı (Abuzayed et al., 2018; Hassan, Khan, & Paltrinieri, 2019; Rashid, Yousaf, & Khaleequzzman, 2017; Rizvi, Narayan, Sakti, & Syarifuddin, 2020) ve arttırdığı (Ashraf, Ramady, & Albinali, 2016; Safiullah & Shamsuddin, 2018; Zins & Weill, 2017) yönünde farklı bulgular sunmaktadır.

Bankaların büyüklüğü ve istikrarı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda Ashraf et al. (2016) ve Albaity, Mallek ve Noman (2019) Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerindeki İslami ve konvansiyonel banka büyüklüğünün artmasının banka riski üzerine negatif etkisi olduğunu bulurken Ibrahim ve Rizvi (2017) 13 ülkeden 45 İslami bankanın verisini kullandığı çalışmada İslami bankaların büyük olmasının istikrarını olumlu etkilediğini göstermiştir. Bitar et al. (2017) siyasi sistemlerin İslami bankaların istikrarı üzerine etkisini incelediği çalışmada İslam ve hibrit hukuku kullanan ülkelerde İslami bankaların demokratik ülkelerdekilerine göre istikrarının daha iyi olduğunu bulmuştur.

Küresel finansal kriz ve Covid-19 pandemi krizinin banka istikrarı üzerine etkisini inceleyen çalışmalardan Fakhfekh et al. (2016) Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ülkelerinde FI-EGARCH yöntemi ile 2008 finansal krizin bankalar üzerine etkisini incelediğinde İslami bankaların konvansiyonel bankalara göre krizde daha istikrarlı olduğunu bulmuştur. Bunun aksine Alqahtani ve Mayes (2018) panel veri yöntemi kullanarak yine KİK ülkelerinde İslami bankaların küresel finansal krizin son döneminde konvansiyonel bankalara göre istikrarının daha olumsuz etkilendiğini tespit etmiştir. Elnahass et al. (2021) 116 ülkeden 1090 bankanın verisini kullandığı çalışmada Covid-19 döneminde İslami bankaların konvansiyonel bankalardan daha yüksek iflas riskine sahip olduğunu ve Covid-19 öncesinde ise daha yüksek likidite riskine sahip olduğunu göstermiştir.

Rekabet

Bankalar arası rekabetin artması, İslami ve konvansiyonel bankaların istikrarı ve mevduat/kar payı üzerine etkisini inceleyen çalışmalar karışık bulgular sunmaktadır. Kabir ve Worthington (2017) 12 gelişmekte olan ülkede İslami ve konvansiyonel bankaların verisini kullanarak yaptığı çalışmada bankalar arasındaki rekabetin banka istikrarı üzerinde olumsuz etkisini tespit etmiştir. González, Razia, Búa, ve Sestayo (2017) Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerindeki İslami ve konvansiyonel bankaların rekabeti ve istikrarı ilişkisini incelediğinde U şeklinde bir ilişki tespit etmiştir. Albaity, Mallek ve Noman (2019) aynı bölgedeki İslami ve konvansiyonel bankalar arasında rekabet-istikrar ilişkisini incelediğinde rekabetin İslami bankaların istikrarı üzerinde daha fazla etkili olduğunu bulmuştur. Azmat, Azad, Bhatti ve Ghaffar (2020) 17 ülkenin verisini kullanarak yaptığı çalışmada İslami ve konvansiyonel bankalarının arasındaki rekabetin İslami bankaların kar payı oranlarını etkilediğini tespit etmiştir. Meslier, Risfandy ve Tarazi (2017) konvansiyonel bankaların mevduat oranları ile İslami bankaların kar payı oranları arasındaki etkileşimi incelediğinde konvansiyonel bankaların İslami bankalar arasındaki rekabettten etkilendiğini, İslami bankaların ise sadece kendi aralarındaki rekabet sonucu kar pay paylarının değiştiğini tespit etmiştir. Azmi et al. (2019) 14 ülke verisi kullanarak, Ibrahim et al. (2019) ise sadece Malezya'da rekabet-istikrar ilişkisini incelediğinde iki çalışma da rekabetin İslami ve konvansiyonel bankaların istikrarı üzerinde farklı bir etkisinin olmadığını tespit etmiştir. Rivzi et al. (2020) Endonezya'da İslami bankaların rekabeti arttırmasının bankaların istikrarını arttırdığını bulmuştur.

Verimlilik

Performans ve istikrar analizi çalışmalarının dışında İslami bankacılık alanında yapılan çalışmaların önemli bir kısmı da İslami bankaların verimliliğini incelemiştir. Bu çalışmalardan bir kısmı genel olarak İslami ve konvansiyonel bankaların maliyet ve getiri verimliliği karşılaştırırken bir kısmı ise banka

riskleri (Safiullah & Shamsuddin, 2019), finansal krizler (Alqahtani, Mayes, & Brown, 2017; Belanès, Ftiti, & Regaïeg, 2015; Saleh, Moradi-Motlagh, & Zeitun, 2020), rekabet (Wanke, Azad, Barros, & Hassan, 2016) ve yönetim (Hussain et al., 2020) başta olmak üzere farklı değişkenlerin banka verimliliğine etkisini analiz etmiştir.

Musa, Natorin, Musova ve Durana (2020) 78 ülkeden 217 İslami ve 1961 konvansiyonel banka verisini kullanarak yaptığı çalışmadan İslami bankaların konvansiyonel bankalara göre daha yüksek ekonomik verimliliğe sahip olduğunu bulmuştur. Benzer olarak, Eyceyurt Batir, Volkman, ve Gungor (2017) ise sadece Türkiye’de 2005-2013 döneminde Katılım ve konvansiyonel bankaların verimliliğini incelediğinde Katılım bankalarının verimliliğinin konvansiyonel bankalara göre daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Bu çalışmaların aksine Wanke, Azad, & Barros (2016) Dynamic Slacks Based Model (DSBM) yöntemini kullanarak yaptığı çalışmada Malezya’da konvansiyonel bankaların İslami bankalardan daha verimli olduğunu tespit etmiştir. Saleh et al. (2020) de KİT ülkelerinde İslami bankaların konvansiyonel bankalara göre daha verimsiz olduğunu ama verimliliklerinin zamanla konvansiyonel bankalara yakınsadığını tespit etmiştir.

Finansal krizlerin İslami bankaların verimliliği üzerine etkisi KİT ülkelerinde incelendiğinde konvansiyonel bankalarda olduğu gibi İslami bankaların da verimliliğinde azalma tespit edilmiştir (Belanès et al., 2015). Konvansiyonel ve İslami bankaların verimliliği Küresel Finansal Kriz zamanında nasıl etkilendiği KİT ülkelerinde incelendiğinde ise kriz zamanında İslami bankaların maliyet verimliliğinin daha yüksek olduğu ama kriz sonrasında ise İslami bankaların karlılık verimliliğinin daha çok azaldığı ve maliyet verimliliğindeki üstünlüğünü zamanla kaybettiği bulunmuştur (Alqahtani et al., 2017). Wanke, Azad, Barros, et al. (2016) bankalar arasındaki rekabetin artmasının İslami bankalar üzerindeki etkisini 24 ülkeden 114 İslami banka verisi kullanarak inceledikleri çalışmada ise yüksek rekabetin İslami bankaların verimliliğinin artmasına sebep olduğu tespit edilmiştir. Safiullah ve Shamsuddin (2019) 28 ülkeden 188 banka verisi ile yaptığı çalışmada İslami ve konvansiyonel bankaların risklerinin arttıkça maliyet verimliliklerinin azaldığını ama karlılık verimliliğinin arttığını bulmuştur.

Banka Kredileri

İslami bankacılık alanında yapılan çalışmaların kaydadeğer bir kısmı İslami ve konvansiyonel bankaların finansman alıcıları ve hareketliliğinin karşılaştırılmasına odaklanmaktadır. Aysan, Disli, Ng, ve Ozturk (2016) 2006-2014 dönemi için Türkiye’de Katılım bankalarının KOBİleri finanse etme istekliliğini incelediğinde Katılım bankalarının konvansiyonel bankalara göre KOBİleri finanse eğiliminin daha yüksek olduğunu bulmuştur. Ibrahim (2016) Malezyadaki İslami ve konvansiyonel bankaların finansman sağlama döngüselliklerini incelediğinde konvansiyonel bankaların kredi verme eğiliminin dönemsel

olarak dalgalandığını ama katılım bankalarında dönemsel değişiklik olmadığını göstermiştir. Louhichi & Boujelbene (2017) bankaların sermaye kalitesinin kredi verme davranışına etkisi olup olmadığını incelediğinde sermaye kalitesindeki artış ile konvansiyonel bankalarda kredi verme eğilimi arasında pozitif bir ilişki tespit ederken İslami bankaların finansman sağlama eğiliminin sermaye kalitesinden etkilenmediği bulunmuştur.

Finansal krizlerin İslami ve konvansiyonel bankaların finansman sağlama eğilimini farklı etkileyip etkilemediğini inceleyen çalışmalar da araştırmacıların ilgisini çekmiştir (Bilgin, Danisman, Demir, & Tarazi, 2021; Ibrahim & Rizvi, 2018). Ibrahim ve Rizvi (2018) 25 İslami ve 114 konvansiyonel banka verisini kullanarak yaptığı çalışmada finansal kriz zamanında konvansiyonel bankaların kredi büyümesinde bir düşüş gerçekleşirken İslami bankaların konvansiyonel bankalara göre daha fazla finansman sağladığını tespit etmişlerdir. Bilgin et al. (2021) 12 ülkeden 416 banka (48 İslami ve 358 Konvansiyonel) verisi kullanarak benzer bir çalışma yaptığında ekonomik belirsizliklerin konvansiyonel bankalarda kredi büyümesini azaltırken İslami bankaların bu açıdan etkilenmediğini tespit ederek Ibrahim ve Rizvi'nin (2018) bulguları ile tutarlı bir sonuca ulaşmıştır.

Tablo 2: İslami Bankacılık Alanı Yazar Sıralaması

	Yazar	Kurum	Ülke	Makale #	Toplam Atıf	Yıllık Atıf
1	M. Kabir Hassan	University of New Orleans	ABD	11	315	6.69
2	Marwan Izzeldin	Lancaster University	İngiltere	6	249	7.38
3	Mansor H. Ibrahim	INCEIF University	Malezya	6	159	5.28
4	Amine Tarazi	Université de Limoges	Fransa	5	314	8.67
5	S. A. Raza Rizvi	LUMS	Pakistan	5	135	4.98
6	Vasileios Pappas	University of Kent	İngiltere	4	188	7.73
7	M. A. Kalam Azad	Centre for Policy Research	Bangladeş	4	131	6.46
8	Peter Wanke	COPPEAD	Brezilya	4	131	6.46
9	Mohammad Bitar	University of Nottingham	İngiltere	4	93	5.37
10	Mehmet Asutay	Durham University	İngiltere	3	146	12.58

İslami Hisse Senetleri

İslami hisse senetleri alanı İslami finans literatüründe en öne çıkan ikinci alan olmuştur. 1982 yılından itibaren etkin 89 çalışma bu alanda yapılmıştır. İslami hisse senetleri alanında yapılan çalışmalar genellikle varlık fiyatlandırma, hisse senedi performansı ve pazarlararası etkileşime odaklanmaktadır.

İslami bankacılık alanında en etkili yazar 11 makalesi toplam 396 atıf alan Drexel University'ten Shawkat Hammoudeh olmuştur. Ardından 7 yayın ile Monash University'ten Paresh Kumar Narayan ve 6 yayın ile Sultan Qaboos University'ten Walid Mensi olmuştur.

Varlık Fiyatlandırma

İslami hisse senedi ile alakalı çalışmaların önemli bir kısmı İslami hisse senetleri için etkin piyasalar hipotezinin test edilmesi, hisse senetlerinin risk ve getiri tahmini ve hisse senedi fiyatları üzerindeki dönemsel etkileri inceleyerek İslami hisse senetlerin fiyatlandırılması üzerine olmuştur.

İslami hisse senetlerinin etkin piyasalar hipotezini inceleyen çalışmalar genellikle zayıf form piyasa etkinliğini farklı ülkeler kapsamında ve yöntemler kullanarak test etmişlerdir. Jawadi, Jawadi, ve Cheffou (2015) Dow Jones'un gelişmiş, gelişmekte olan ve küresel endekslerini 2002-2012 döneminde parametrik olan ve olmayan yöntemlerle zayıf form piyasa etkinliği açısından incelediğinde gelişmekte olan ülkelerin daha az verimli olduğunu, küresel ve gelişmiş ülkeler için ise kısa vadede bir verimsizlik olduğunu ama uzun vadede daha verimli olduğunu tespit etmiştir. Arshad, Rizvi, Ghani & Duasa (2016) İslam İş Birliği Teşkilatı (İİT) üyesi 20 ülke için zayıf form piyasa etkinliğini incelediğinde zaman içinde verimliliğin arttığını tespit etmiştir. Al-Khazali, Leduc ve Alsayed (2016) 9 farklı bölge için İslami ve konvansiyonel hisse senetlerinin zayıf form piyasa etkinliğini araştırmıştır. Avrupa, Japonya ve İngiltere bölgeleri için konvansiyonel hisse senetleri için piyasaların etkin olduğunu ama İslami hisse senetleri için etkin olmadığını bulmuştur. Sensoy, Aras & Hacıhasanoglu (2015) 12 farklı bölge için İslami ve konvansiyonel hisse senetleri zayıf form piyasa etkinliği açısından incelendiğinde konvansiyonel hisse senetlerinin İslami olanlara göre her zaman daha etkin olduğu tespit edilmiştir.

İslami hisse senetleri için getiri tahmini üzerine bazı önemli çalışmalar mevcuttur. Narayan, Phan, Sharma ve Westerlund (2016) 1981-2014 dönemine ait 2577 İslami hisse senedi fiyatlarını 12 makroekonomik ve finansal değişken ile tahmin edebilmişlerdir. Narayan ve Bannigidadmath (2017) finansal haberlerin İslami ve konvansiyonel hisse senetlerin fiyatlarını etkilediğini ama İslami hisse senetlerinin daha çok etkilendiğini göstermiştir. Merdad, Hassan ve Hippler (2015) Suudi Arabistan'da hisse senetlerinin İslami olmasının fiyatlar üzerinde negatif etkisini tespit etmiştir. Buna rağmen, Ashraf (2016) 29 farklı İslami hisse senedi endeksi kullanarak İslami ve konvansiyonel hisse senetlerinin fiyatlarını karşılaştırdığında anlamlı bir fark tespit edememiştir.

İslami hisse senetleri alanındaki birkaç çalışma dönemsel etkileri ve fiyat anomalilerini incelemiştir. İlk olarak Al-Khazali ve Mirzaei (2017) 8 farklı bölgesel indekslerde haftalık ve yıllık takvimsel etkilerini incelemiş ve bazı dönemlerde fiyat anomalisi tespit etmiştir. Wasiuzzaman ve Al-Musehel (2018) İran

ve Suudi Arabistan'da Ramazan ayının hisse senedi fiyatı ve dalgalanmasına etkisini incelediğinde Suudi Arabistan'da pozitif etkisi görülürken İran'da anlamlı bir etki tespit edilememiştir. Zaremba, Karathanasopoulos, Maydybura, Czapkiewicz ve Bagheri (2020) 167 çeşit hisse senedi anomaliğini Orta Doğu bölgesine ait 1500 hisse senedi için incelediğinde sadece 27 anomali çeşidinin kar elde etme fırsatı sunduğunu tespit etmiştir.

Hisse Senedi Performansı

İslami hisse senedi performanslarını inceleyen çalışmaların çoğunluğu farklı yatırım stratejileri ile farklı bölgelerdeki İslami ve konvansiyonel hisse senetleri portföylerinin performanslarını karşılaştırmaktadır. Bu çalışmalar genellikle İslami hisse senetlerinin portföy performansını pozitif etkilediğini gösterirken bir kısmı da İslami ve konvansiyonel hisse senetlerinin performansında bir fark tespit edememiştir.

İslami ve konvansiyonel hisse senetlerinin performansını inceleyen çalışmaları daha detaylı ele alacak olursak Mohammad ve Ashraf (2015) DCC GARCH Modeli kullanarak farklı bölgelerde İslami hisse senetlerinin konvansiyonel olanlara göre daha iyi performans gösterdiğini göstermiştir. Narayan ve Phan (2017) ABD'deki 532 İslami hisse senedinin verisinin kullanarak yaptığı çalışmada momentum yatırım stratejisi kullanmanın karlılık getirdiğini ama piyasaların yükseliş ve düşüş dönemlerinde elde edilen karlarda değişme tespit etmiştir. Narayan, Narayan, Bach Phan, Sivananthan Thuraismy ve Tran (2017) kredi riskine duyarlı momentum yatırım stratejisi Asya Pasifik bölgesinde İslami hisse senetlerine yapıldığında yüksek kredi riskli İslami hisse senetlerinin %4.68 daha fazla kar elde ettiğini göstermiştir. Al-Yahyaee, Mensi, Rehman, Vo ve Kang (2020) Küresel Finansal Kriz ve Avrupa Borç Krizleri dönemlerinde İslami ve konvansiyonel 22 endeksin performansı Sharpe, Roy, Treynor, Omega, ve Alpha Jensen göstergeleri dikkate alınarak incelendiğinde kriz dönemlerinde İslami hisse senetlerinin daha iyi performans gösterdiğini bulmuşlardır. Sensoy (2016) İslami ve konvansiyonel hisse senetleri için dinamik risk ölçü yöntemleri ile sistematik risklerini ölçtüğünde konvansiyonel hisse senetlerinin daha yüksek sistematik riske sahip olduğunu bulmuştur.

Bazı çalışmalar İslami ve konvansiyonel hisse senetleri performansını karşılaştırdığında karışık sonuçlar bulmuştur. Trabelsi, Bahloul ve Mathlouthi (2020) MSCI İslami Endeks ile 3 bölgedeki 16 farklı endeksi Markov rejim değişim modeli ve Ledoit ve Wolf (2008) Sharpe oranı farkı yöntemlerini kullanarak performanslarını karşılaştırdığında İslami ve konvansiyonel hisse senetlerine ait portföylerin performans olarak ayrışmadığını tespit etmiştir. Naqvi, Rizvi, Mirza ve Reddy (2018) Malezya ve Pakistan'daki 227 İslami ve 504 konvansiyonel yatırım fonu incelediğinde İslami fonlar ile alakalı yüksek Alpha ve düşük Beta alınının yanlış olduğunu göstermiştir.

Hisse senedi performansı ile alakalı çalışmaların bir kısmı portföy dağılımı olarak sadece İslami hisse senetleri içeren portföyler ile konvansiyonel hisse senetlerini dışlamayan portföylerin performansını karşılaştırmaktadır. Umar (2017) konvansiyonel hisse senetlerinin portföyden çıkarıldığı zaman performansın azaldığını bulmuştur. Dewandaru, Masih, Bacha ve Masih (2017) tahvillerin İslami portföylerden çıkarılmasının portföy riskini arttırdığını ve performansı olumsuz etkilediğini göstermiştir.

Pazarlararası Etkileşim

İslami hisse senedi ile alakalı en çok çalışma yapılan alan İslami hisse senetlerinin diğer piyasalar ile etkileşimini araştırmaktadır. Bu alandaki çalışmaları her ne kadar birbirleri ile ilişkili de olsa finansal bulaşma, piyasa etkileşimi ve portföy çeşitlendirmesi olarak üç sınıfa ayrılabiliriz.

İlk olarak finansal bulaşma alanındaki çalışmaları değerlendirecek olursak bu çalışmaların büyük çoğunluğu finansal piyasalardaki şokların aynı ve farklı ülkelerdeki İslami hisse senedi piyasalarına etkisini incelemektedir. Özellikle İslami hisse senetlerinin filtreleme kriterleri göz önüne alındığında kriz zamanları farklı performans gösterebilme potansiyeline sahip olmasından dolayı bu alandaki çalışmalar araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Bu çalışmaların çoğunluğu petrol ve finansal kriz dönemlerinde İslami ve konvansiyonel hisse senetleri arasında finansal bulaşma olduğunu gösterirken bazı çalışmalar ise İslami hisse senetleri için Ayrıklaşma Hipotezinin (Decoupling Hypothesis) geçerli olduğunu bulmuştur.

İslami ve konvansiyonel hisse senetleri arasında finansal bulaşma olduğunu gösteren çalışmaları incelemek gerekirse Mezghani ve Boujelbène (2018) KİT ülkelerinde 2008 ve 2014 yıllarında petrol şoklarının İslami ve konvansiyonel hisse senetlerine etkisini etkilediğini ve finansal bulaşma tespit etmiştir. Shahzad, Ferrer, Ballester ve Umar (2017) İngiltere, ABD ve Japonya'daki risk ve getiri etkileşimine baktığında İslami hisse senetleri ile konvansiyonel hisse senetleri arasında finansal bulaşma olduğunu göstermiştir. Rizvi, Arshad ve Alam (2015) ABD ve Asya Pasifik'teki İslami ve konvansiyonel hisse senetleri arasındaki birlikte hareketliliği incelediğinde 1996 sonrası küresel şokların Asya pasifikteki İslami ve konvansiyonel hisse senetlerinde finansal bulaşmaya sebep olduğunu tespit etmiştir. Usman, Qamar Jibrán, Amir-ud-Din ve Akhter (2019) ABD, İngiltere, Japonya, Malezya ve Pakistan ülkelerinde İslami ve konvansiyonel hisse senetleri arasındaki bağıllık yapısını copula CoVaR yaklaşımı ile incelediğinde İslami hisse senetleri için Ayrıklaşma Hipotezinin geçerli olduğunu bulmuştur. Nazlioglu, Hammoudeh ve Gupta (2015) Dow Jones İslami Hisse Senei Endeksi ile ABD, Avrupa ve Asya bölgelerine ait konvansiyonel hisse senetleri endeksleri arasında 2008 Krizi dönemi, öncesi ve sonrası risk geçişkenliği varyans-nedensellik testi ile incelediğinde finansal bulaşma tespit etmiştir.

Bu alandaki çalışmaların bir kısmı ise finansal bulaşmanın İslami hisse senetleri için gerçekleşmediğini göstermiştir. Kenourgios, Naifar ve Dimitriou (2016) küresel finansal krizin ve Avrupa borç krizinin gelişmiş ve gelişmekte olan İslami hisse senedi ve sukuk piyasalarına etkisini asimetrik dinamik koşullu korelasyon yöntemine göre incelediğinde finansal bulaşma tespit edememiş ve İslami hisse senetleri için Ayrıklaşma Hipotezinin geçerli olduğunu bulmuştur. Ayrıca, Saiti, Bacha ve Masih (2016) wavelet analizi ile 2008 Finansal Kriz döneminde konvansiyonel hisse senetleri için finansal bulaşma tespit ederken İslami hisse senetleri için finansal bulaşma olmadığını göstermiştir.

Piyasa etkileşimi ile alakalı bazı çalışmalar makroekonomik değişkenler ve İslami hisse senetleri arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Bahloul, Mroua ve Naifar (2017) enflasyon, faiz oranları, para arzı gibi makroekonomik göstergelerin ve konvansiyonel hisse senedi fiyatlarının İslami hisse senedi fiyatlarına etkisini incelediğinde konvansiyonel hisse senedi fiyatlarının ve para arzının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki İslami hisse senedi fiyatlarını etkilediğini göstermiştir. Mensi, Hammoudeh, Yoon ve Balcılar (2017) KİT ülkeleri arasında makroekonomik değişkenlerin, ülke riskinin ve hisse senedi fiyatlarına etkisini incelediğinde İslami hisse senedi endekslerinin, petrol fiyatlarının ve küresel hisse senedi piyasalarının gelişmesinin hisse senedi fiyatlarını pozitif etkilediğini bulmuştur. Majdoub, Mansour ve Jouini (2016) Fransa, Endonezya, İngiltere ve ABD'deki konvansiyonel ve İslami hisse senetleri fiyatları arasında eş-bütünleşme tespit edilememiştir.

İslami portföy yönetimi sırasında önemli meselelerden biri portföye dahil edilecek finansal ürünlerin şeri uyumluluğu sağlaması için negatif filtremeden geçmesi sonrası portföy çeşitlendirmesinin sınırlı kalmasıdır. Bu yüzden birçok çalışma bu kısıtlamayı hangi İslami finansal ürünler ile aşılabileceğine odaklanmaktadır. Tuna (2019) Pedroni panel eş-bütünleşme analizi yaparak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde İslami hisse senetleri barındıran portföylerin altın, gümüş, platin ve paladyum olmak üzere dört farklı metal ile portföy çeşitlendirmesi yapabilmesi incelendiğinde gelişmiş ülkelerdeki İslami hisse senedine yatırım yapan portföylerin bu dört farklı metal ile portföy çeşitlendirmesi yapabilirken gelişmekte olan ülkelerdeki İslami hisse senedi portföyleri ise sadece altın ve paladyum ile etkili bir portföy çeşitlendirmesi yapabilmektedir. Maghyereh, Abdoh ve Awartani (2019) etkili portföy çeşitlendirmesi için sukuk, altın ve İslami hisse senetleri dağılımını hesapladığında altının sukuk ve İslami hisse senetlerinin riskine karşı korumalı olduğunu tespit etmiştir. Najeeb, Bacha ve Masih (2015) M-GARCH-DCC, Continuous Wavelet Transforms (CWT) ve Maximum Overlap Discrete Wavelet Transform (MODWT) yöntemleri kullanarak Malezyalı yatırım şirketlerinin yurtdışında farklı bölgelerdeki İslami hisse senetlerine yatırım yaparak portföy çeşitlendirmesinin mümkün olduğunu göstermiştir. Benzer bir çalışma olarak Saiti ve Noordin (2018) GARCH-DCC yöntemi ile Malezya'daki hisse senedi fonlarının

yapmasının portföy çeşitlendirmesi bakımından Güneydoğu Asya, Çin, Hong Kong ve Hindistan yerine Japonya'daki İslami hisse senetlerine yatırım yapmasının daha faydalı olacağını bulmuştur.

Portföy çeşitlendimesi ile alakalı çalışmaların önemli bir kısmı altının bir yatırım aracı olarak finansal kriz (Chkili, 2017), pandemi krizi (Disli, Nagayev, Salim, Rizkiah, & Aysan, 2021) ve performans artırıcı özelliği (Alkhazali & Zoubi, 2020; Mensi, Hammoudeh, Reboredo, & Nguyen, 2015; Mensi, Hammoudeh, & Tiwari, 2016) bakımından güvenli liman olduğunu göstermiştir.

Tablo 3: İslami Hisse Senetleri Alanı Yazar Sıralaması

	Yazar	Kurum	Ülke	Makale #	Toplam Atf	Yıllık Atf
1	Shawkat Hammoudeh	Drexel University	Avusturya	11	396	6.46
2	Paresh Kumar Narayan	Monash University	Avusturya	7	213	6.93
3	Walid Mensi	Sultan Qaboos University	Umman	6	226	7.63
4	Mansur Masih	Universiti Kuala Lumpur	Malezya	5	208	6.61
5	S. J. Hussain Shahzad	Montpellier Business School	Fransa	5	158	7.35
6	D. H. Bach Phan	La Trobe University	Avusturya	5	147	6.53
7	Ahmet Sensoy	Bilkent Üniversitesi	Türkiye	4	157	6.55
8	Zaghum Umar	Zayed University	BAE	4	109	7.28
9	S. A. Raza Rizvi	LUMS	Pakistan	3	113	18.24
10	Shaista Arshad	Nottingham University	Malezya	3	113	18.24

Sukuk

İslami hisse senetlerinden sonra sukuk üzerine yapılan çalışmalar literatürde önemli yere sahip olmuştur. Etkin çalışmalar arasındaki 26 çalışma sukuk ile alakalıdır. Sukuk üzerine yapılan çalışmalar sukukların diğer piyasalarla etkileşimi ve sukuk ihraçlarının sebepleri veya etkileri olmak üzere genellikle iki konuya odaklanmaktadır.

Sukuk alanında en etkili yazar 4 makalesi toplam 78 atf alan IMSIU'den Nader Naifar olmuştur. Ardından üçer yayın ile Qatar University'ten Houcem Smaoui ve Drexel University'ten Shawkat Hammoudeh olmuştur.

Piyasa Etkileşimi

Sukuk ile alakalı birçok çalışma sukuk piyasasının İslami, konvansiyonel hisse senedi ve tahvil piyasaları ile etkileşimini ele almaktadır. Bhuiyan, Rahman, Saiti ve Mat Ghani (2018) gelişmekte olan ülkelerde tahvil ve sukuk arasındaki dalgalanma ve korelasyonu incelediğinde sukuk yatırımının portföy çeşitlendirmesi için etkili olduğunu tespit etmiştir. Benzer şekilde, Maghyreh ve Awartani (2016) küresel sukuk ve tahviller arasındaki getiri ve dalgalanma dağılımını incelediğinde arasında zayıf bir ilişki bulmuştur. Aloui,

Hammoudeh ve Hamida (2015) KİT ülkeleri için Uddin, Hernandez, Shahzad ve Yoon (2018) ve Bhuiyan, Rahman, Saiti ve Ghani (2019) ise gelişmiş ülkelerdeki İslami hisse senetleri ve sukuk arasındaki bağlantıyı incelediğinde İslami hisse senetleri ve sukuk fiyat dalgalanmaları arasında negatif bir ilişki tespit etmiştir. Bu sonuçlar da İslami hisse senedi yatırımcılarının portföy çeşitlendirmesi için sukuk yatırımı yapmasının faydalı olduğunu göstermektedir.

İhraç Sebebi/Etkisi

Sukuk alanındaki çalışmaların büyük bir kısmı da şirketlerin ve bankaların sukuk ihraç etmesinin sebeplerini ve etkilerini incelemiştir. Nagano (2017) Malezya ve Endonezya'daki bankaların neden sukuk ihraç ettiğini incelediğinde bankaların fon bulma talebinin diğer bankalardan borçlanma yapabileceğinden çok daha yüksek ve bilgi asimetrisi yüksek olduğunda sukuk ihracını daha çok tercih ettiğini bulmuştur. Mohamed, Masih ve Bacha (2015) Malezya Borsası'nda listelenmiş şirketlerin neden sukuk ihraç ettiğini incelediğinde ortaklığa dayalı sukuk ihraç eden şirketlerin finansal hiyerarşi teorisine uygun olarak tercih edildiği ve dengeleme teorisini doğrulayarak sukuk ihraç edildiğini göstermiştir. Azmat, Skully ve Brown (2014a) Malezya'daki ihraççı tarafından neden sukuk tercih edildiğini incelediğinde sukuk ve tahvil ihraçlarının tercih edilmesinin farklı sebepleri olduğunu göstermiştir. Ortaklığa dayalı sukuklarda özsermaye özelliğinin olmadığı ve ihraççının bu sukuk çeşidine sahip olunan haklar bakımından tahvile benzer şekilde bakması gerektiğini bulmuştur. Azmat, Skully ve Brown (2014b) danışma kurulu üyeleri arasındaki rekabetin ihraç edilen sukukların şeri uyumsuzluk riskini arttırdığını ve dini hassasiyetlerin yatırımcıların yüksek maliyetli sukukları tercih etmesinde rol oynayacağını teorik olarak göstermiştir.

Tablo 4: Sukuk Alanı Yazar Sıralaması

	Yazar	Kurum	Ülke	Makale #	Toplam Atıf	Yıllık Atıf
1	Nader Naifar	IMSIU	Suudi Arabistan	4	78	3.51
2	Houcem Smaoui	Qatar University	Katar	3	56	4.31
3	Shawkat Hammoudeh	Drexel University	Avusturalya	3	103	5.28
4	Saad Azmat	LUMS	Pakistan	3	78	3.64
5	Chaker Aloui	Prince Sultan University	Suudi Arabistan	2	67	5.84

İslami Fonlar

İslami finans literatüründeki etkin çalışmalar arasında 11 çalışma İslami fonlara odaklanmaktadır. İslami fonlarla alakalı çalışmalar genellikle İslami fonların performansını konvansiyonel fonlarla karşılaştırmış ve performansı belirleyen faktörleri incelemiştir.

Charfeddine, Najah ve Teulon (2016) İslami, etik ve konvansiyonel yatırımların performansını karşılaştırdığında İslami ve etik yatırımların konvansiyonel yatırımlara göre daha iyi bir performans gösterdiğini tespit etmiştir. Boo, Ee, Li ve Rashid (2017) Malezya'daki İslami fonların konvansiyonel fonlara göre kriz dönemlerindeki performansını karşılaştırdığında İslami hisse senedi fonlarının 2008 küresel finansal kriz döneminde konvansiyonel fonlardan daha iyi performans gösterdiğini tespit etmiştir. Benzer bir çalışma Reddy, Mirza, Naqvi ve Fu (2017) tarafından İngiltere'deki İslami, etik ve konvansiyonel fonların performansını ele almış ve kriz zamanında yine İslami ve etik fonların konvansiyonel fonlara göre daha az zarar ettiğini tespit etmiştir. Abdelsalam, Duygun, Matallín-Sáez ve Tortosa-Ausina (2014) 138 İslami ve 636 etik fonun performans kalıcılığını incelediğinde sadece en iyi ve kötü fonların performans kalıcılığına sahip olduğunu bulmuştur. Mansor, Bhatti ve Ariff (2015) fon komisyon ücretlerinin İslami ve konvansiyonel fonların performansına etkisini incelediğinde komisyon ücretlerinin İslami fonların performansını daha fazla düşürdüğünü göstermiştir.

Tablo 5: İslami Fonlar Alanı Yazar Sıralaması

	Yazar	Kurum	Ülke	Makale #	Toplam Atıf	Yıllık Atıf
1	Omneya Abdelsalam	Durham University	İngiltere	2	101	6.32
2	Juan Carlos Matallín	Tallinn University	İspanya	2	101	6.32
3	Meryem Duygun	University of Nottingham	İngiltere	2	101	6.32
4	Emili Tortosa-Ausina	Universitat Jaume I and Ivie	İspanya	2	101	6.32
5	Raphie Hayat	Utrecht University	Hollanda	1	147	13.36

Diğer Araştırma Alanları

İslami finans literatüründe etkin çalışmalar arasında az sayıda yayına sahip olsalarda diğer araştırma alanlarına değinmek faydalı olacaktır. Bu çalışmalar arasında Tekafül, Şeri uyumlu şirketler, teorik çalışmalar, Mikrofinans, fintek ve Şeri meseleler üzerine çalışmalar mevcuttur.

Tekafül ile alakalı birçok çalışma tekafül şirketlerin verimliliğine odaklanmaktadır. Kader, Adams ve Hardwick (2010) hayat dışı tekafül şirketlerinin verimliliğini etkileyen faktörleri incelediğinde yönetim kurulu üyesi sayısı, şirket büyüklüğü ve ürün çeşitliliğinin verimliliği arttırdığını bulmuştur. Karbhari, Muye, Hassan ve Elnahass (2018) kurumsal yönetişimin tekafül şirketlerin verimliliğine etkisini incelediğinde danışma kurulu, ürün çeşitliliği, bağımsız yönetim kurulu üyeleri ve yönetim kurulu büyüklüğünün tekafül şirketlerinin verimliliğini arttırdığı sonucuna varmıştır. Alshammari, Syed Jafar Alhabshi ve Saiti (2019) KİT ülkelerinde sigorta ve tekafül şirketlerinin

maliyet verimliliği ve rekabet ilişkisini incelediğinde rekabet arttıkça maliyet verimliliğinin tekafül şirketleri için arttığını ama sigorta şirketleri için azaldığını bulmuştur.

Şeri uyumlu şirketler ile alakalı çalışmalar genellikle şirketlerin İslami olmasının şirkete finansal etkisini incelemiştir. Hayat ve Kabir (2017) S&P500 endeksinde listelenmiş şirketler için İslami olmanın kurumsal yönetişimine etkisi olup olmadığını incelediğinde şirketlerin İslami olmasının kurumsal yönetim kalitesini %2 oranında arttırdığını bulmuştur. Yıldırım, Masih ve Bacha (2018) 7 ülkeden 7 farklı endüstriye ait İslami ve İslami olmayan şirketlerin kaldıraç oranını belirleyen faktörleri araştırdığında şirket karlılığının kaldıraç oranını etkilediğini göstermiştir. Alnori ve Alqahtani (2019) Suudi Arabistandaki listelenmiş şirketlerin İslami olmasının optimal kaldıraç seviyesine uyum sağlama hızını yavaşlattığını tespit etmiştir.

Fintek alanındaki çalışmalar genellikle dijital para yatırımlarına odaklanmaktadır. Mensi, Rehman, Maitra, Hamed Al-Yahyaee ve Sensoy (2020) bitcoinin Dow Jones World Stock Market Endeksi, bölgesel İslami hisse senedi endeksleri ve sukuk piysaları ile etkileşimini incelediğinde bitcoinin uzun vadeli portföy çeşitlendirmesi için daha az etkili olduğunu ve kısa vadede ise bitcoin ve İslami hisse senetlerinin portföy çeşitlendirmesi için etkili olduğunu göstermiştir. Rehman, Asghar ve Kang (2020) İslami hisse senetleri ile bitcoin arasındaki risk yayılımını incelediğinde özellikle kriz dönemlerinde bitcoin yatırımının portföy çeşitlendirmesi açısından faydalı olacağını bulmuştur.

Mikrofinans alanı ile alakalı çalışmaları ele alacak olursak Widiarto ve Emrouznejad (2015) 231 İslami ve konvansiyonel mikrofinans kurumlarının sosyal ve finansal verimliliğini araştırdığında İslami mikrofinans kurumlarının sosyal verimlilik bakımından daha önde olduğunu ama finansal verimlilik bakımından konvansiyonel mikrofinans kurumlarının daha verimli olduğunu göstermiştir. Fianto, Gan, Hu ve Roudaki (2018) Endonezya'daki İslami mikrofinans kurumlarının borca ve ortaklığa dayalı finansman ürünleri kullanmasının gelir seviyesine etkisinin pozitif olduğunu ama ortaklığa dayalı finansman ürünlerinin gelir seviyesinin artmasına daha çok katkı sağladığını bulmuştur.

Literatürdeki Sorunlar, Boşluklar ve Gidişat

İslami finans literatüründeki sorunları ele alarak başlayacak olursak ilk sorun İslami finans literatüründeki incelediğimiz çalışmaların %70'ten fazlası İslami finans kurumlarını ayrı bir paradigmaya ait ve özgün kurumlar olarak ele almak yerine ısrarla birçok açıdan konvansiyonel finans kurumları ile karşılaştırmasıdır. Bu tarz çalışmalar yakın zamanda hızla gelişen İslami finans kurumlarının modern konvansiyonel kurumların bir taklidi veya alternatif olduğu algısını bir yandan doğrulasa da bu iki finansal kurumun karşılaştırılması en azından İslami finans alanındaki çalışmalar için bir başlangıç oluşturması açısından faydalı olduğunu kabul edebiliriz. Fakat, daha önceki

araştırmacıların da vurguladığı gibi bu tarz çalışmaların İslami finans literatürünün bir alışkanlığı haline dönüşmesi bu alanın ve sektörün geleceği açısından özgün kurumlar ve uygulamalara engel olabileceği için kaygı vericidir (A. Khan et al., 2020; Narayan & Phan, 2019).

İslami finans literatüründeki öne çıkan bir diğer sorun ise Müslüman çoğunluk ülkelere ait finansal kurumlar ve finansal piyasalar genellikle gelişmiş ülkelerden çok daha az gelişmiş olmasına rağmen bu alandaki çalışmalar gelişmiş ülkelerdeki finansal kurumların ve piyasalara yönelik teorilerin ve sorunlarının İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) üyesi ülkelerde de geçerli olup olmadığının incelenmesidir. Halbuki, bu alandaki araştırmacıların öncelikli amacı olabildiğince İslami finans kurumları ve uygulamaları ile buldukları toplumdaki daha temel sorunları çözecek ve yüksek etki oluşturacak politika önerileri sunabilecek çalışmalar ortaya koymak olmalıdır.

Çalışmaların yönünü doğru belirleyebilmek için ilk olarak toplumların hedeflerinin doğru belirleyebilmesi gerekmektedir. Şu an dünyada baskın olan değerlere ve dünya görüşüne gelişmiş ülkeler yön verdiği için İslami finansal kurumların gelişmiş ülkelerdeki bu değerlere ulaşmayı kolaylaştıracak kurumları taklit etmesi ve İİT üyesi ülkelerin bu ülkelerin öne çıkardığı istatistiksel göstergeleri incelemesi önemli sorunlar olarak öne çıkmaktadır. Her ne kadar bu iki dünya görüşünün paylaştığı ortak değerler ve hedefler olsa da ilk olarak İslam dünyasının öncelendiği manevi, sosyal, çevresel ve yönetsimsel değerlerin ayrıntılı tanımlamadan ve sonrasında bunların nicel şekilde ölçülebilir göstergeler olarak oluşturmadan bu alanda ortaya koyulacak çalışmaların en doğru politika önerilerini üretebilmesi pek mümkün değildir.

İslami finansa özgün yeni kurumların geliştirilmesi ve uygulanmasına engel oluşturacak yasal düzenlemeler ve denetlemeler yalnız yeni İslami finansal kurumların ortaya çıkmasına engel olmamakta aynı zamanda bu kapsamda yapılabilecek ampirik çalışmaların üretilmesini ve bu çalışmaların bulgularına dayanarak bu kurumların geliştirilebilme ihtimalini imkânsız kılmaktadır.

İslami Finans literatüründeki eksiklikleri ele alacak olursak bu çalışmadaki makalelerin %90'dan fazlası geleneksel ekonomi ve finans teorilerinin ampirik olarak İslami finans için test etmekte ama yeni gelişmekte olan bu alanda kendi özgün teorilerini geliştiren çalışmaların çok az sayıda olması literatürdeki önemli bir boşluktur. Müslüman bireysel davranışlarından başlayıp ortaya çıkan İslami finansal kurumlara ve ürünlere kadar farklılaşan bu alanın kendine özgün varsayımlar üzerine inşa edilmiş teorilerin geliştirilmesi ve bunun sonrasında geliştirilen teorileri ampirik olarak test edecek çalışmalar literatürdeki önemli boşlukları dolduracaktır.

Bazı İslami finansal kurumların ve piyasaların yavaş gelişmesi o alanlarda yapılan çalışmaların sayısının sınırlı kalmasına sebep olmuştur. Örneğin sukuk piyasasının bazı ülkelerde az gelişmiş olması ve likit bir ikinci el piyasasının oluşmasının gecikmesi sukuk riski ve değerlemesi dahil birçok konu üzerinde

yapılabilecek çalışmanın ortaya çıkmasına engel olmuştur. Ayrıca, İslami mikrofinans kurumları gibi standartlaşmamış uygulamaların yaygın olduğu, dijitalleşmenin, kurumsal yönetişimin, denetleyici ve düzenleyici kurumların eksik kaldığı kurumlarda hem veriye erişmek hem de bütün mikrofinans kurumlarını kapsayan bir ampirik çalışma yapmak araştırmacıların önüne ciddi zorluklar olarak çıkmaktadır. Yakın zamanda sukuk, İslami mikrofinans ve İslami fintek gibi bazı İslami finansal piyasaların birçok ülkede gelişmesi yeni çalışmaların önünü açacaktır.

Sonuç

Bu çalışma İslami finans alanındaki uluslararası çalışmaların özellikle son yıllardaki artışı göz önüne alındığında bu alanın giderek artan öneminden dolayı bir literatür incelemesi sunmaktadır. Altı yıl öncesine kadar bu alanda çok daha etkin tespit edilen sadece 54 çalışma varken şu an bu sayı 308'ye ulaşmıştır. Çalışmamızda etkin ve güncel yayınlar araştırma alanlarına göre tasnif edilerek ele alınmıştır. Bu çalışma ile araştırmacılar için literatürdeki en güncel tartışmaları, sorunları, boşlukları ve literatürün gidişatına dair önemli bilgiler sunulmaktadır. Ayrıca, İslami finans literatürüne yön veren yazarları ve kurumları ortaya konulduğunda bu alandaki araştırmaların sadece Müslüman ülkeler ve araştırmacılar tarafından yapılmadığı hatta tam aksine birçok çalışmanın Müslüman azınlık ülkelerdeki üniversiteler tarafından yapıp çok sayıda gayrimüslim akademisyenin de bu alana katkı sağladığı ve İslami finansın uluslararası bilim camiasınca kabul gören bir alan haline geldiği dikkat çekmektedir. Bu çalışmanın önemli kısıtlamalarından biri etkin yazarları ve kurumları belirlerken bu alandaki bazı yazarların etik olmayacak şekilde makalelerin basılmasına yardımcı olma karşılığında hediye yazarlık almaları karşılığı etkin yazar ve kurum olarak gözükmeleri ihtimalidir. Bu çalışmayı takiben araştırmacıların önümüzdeki yıllarda daha etkin politika önerileri üretecek çalışmalar ile İslami finans literatürüne önemli katkıların sağlanması beklenmektedir.

Kaynaklar

- Abdelsalam, O., Duygun, M., Matallín-Sáez, J. C., & Tortosa-Ausina, E. (2014). Do ethics imply persistence? The case of Islamic and socially responsible funds. *Journal of Banking & Finance*, 40(1), 182-194. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2013.11.027>
- Abedifar, P., Ebrahim, S. M., Molyneux, P., & Tarazi, A. (2015). Islamic Banking And Finance: Recent Empirical Literature and Directions For Future Research. *Journal of Economic Surveys*, 29(4), 637-670. <https://doi.org/10.1111/joes.12113>
- Abou-Youssef, M. M. H., Kortam, W., Abou-Aish, E., & El-Bassiouny, N. (2015). Effects of religiosity on consumer attitudes toward Islamic banking in Egypt. *International Journal of Bank Marketing*, 33(6), 786-807. <https://doi.org/10.1108/IJBM-02-2015-0024>

- Abuzayed, B., Al-Fayoumi, N., & Molyneux, P. (2018). Diversification and bank stability in the GCC. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 57, 17–43. <https://doi.org/10.1016/j.intfin.2018.04.005>
- Al-Khazali, O. M., Leduc, G., & Alsayed, M. S. (2016). A Market Efficiency Comparison of Islamic and Non-Islamic Stock Indices. *Emerging Markets Finance and Trade*, 52(7), 1587–1605. <https://doi.org/10.1080/1540496X.2014.998572>
- Al-Khazali, O., & Mirzaei, A. (2017). Stock market anomalies, market efficiency and the adaptive market hypothesis: Evidence from Islamic stock indices. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 51, 190–208. <https://doi.org/10.1016/j.intfin.2017.10.001>
- Al-Shboul, M., Maghyreh, A., Hassan, A., & Molyneux, P. (2020). Political risk and bank stability in the Middle East and North Africa region. *Pacific-Basin Finance Journal*, 60(February), 101291. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2020.101291>
- Al-Yahyaee, K. H., Mensi, W., Rehman, M. U., Vo, X. V., & Kang, S. H. (2020). Do Islamic stocks outperform conventional stock sectors during normal and crisis periods? Extreme co-movements and portfolio management analysis. *Pacific-Basin Finance Journal*, 62, 101385. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2020.101385>
- Alam Choudhury, M. (1983). Insurance and Investment in Islamic Perspective. *International Journal of Social Economics*, 10(5), 14–26. <https://doi.org/10.1108/eb013941>
- Alam, N., Ramachandran, J., & Nahomy, A. H. (2020). The impact of corporate governance and agency effect on earnings management – A test of the dual banking system. *Research in International Business and Finance*, 54(June 2019), 101242. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2020.101242>
- Albaity, M., Mallek, R. S., & Noman, A. H. M. (2019). Competition and bank stability in the MENA region: The moderating effect of Islamic versus conventional banks. *Emerging Markets Review*, 38(June 2018), 310–325. <https://doi.org/10.1016/j.ememar.2019.01.003>
- Alexakis, C., Izzeldin, M., Johnes, J., & Pappas, V. (2019). Performance and productivity in Islamic and conventional banks: Evidence from the global financial crisis. *Economic Modelling*, 79, 1–14. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2018.09.030>
- Alkhazali, O. M., & Zoubi, T. A. (2020). Gold and portfolio diversification: A stochastic dominance analysis of the Dow Jones Islamic indices. *Pacific-Basin Finance Journal*, 60(June 2019), 101264. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2020.101264>
- Alnori, F., & Alqahtani, F. (2019). Capital structure and speed of adjustment in non-financial firms: Does sharia compliance matter? Evidence from Saudi Arabia. *Emerging Markets Review*, 39(March), 50–67. <https://doi.org/10.1016/j.ememar.2019.03.008>
- Aloui, C., Hammoudeh, S., & Hamida, H. Ben. (2015). Co-movement between sharia stocks and sukuk in the GCC markets: A time-frequency analysis. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 34, 69–79. <https://doi.org/10.1016/j.intfin.2014.11.003>

- Alqahtani, F., & Mayes, D. G. (2018). Financial stability of Islamic banking and the global financial crisis: Evidence from the Gulf Cooperation Council. *Economic Systems*, 42(2), 346–360. <https://doi.org/10.1016/j.ecosys.2017.09.001>
- Alqahtani, F., Mayes, D. G., & Brown, K. (2016). Economic turmoil and Islamic banking: Evidence from the Gulf Cooperation Council. *Pacific Basin Finance Journal*, 39, 44–56. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2016.05.017>
- Alqahtani, F., Mayes, D. G., & Brown, K. (2017). Islamic bank efficiency compared to conventional banks during the global crisis in the GCC region. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 51, 58–74. <https://doi.org/10.1016/j.intfin.2017.08.010>
- Alshammari, A. A., Syed Jaafar Alhabshi, S. M. bin, & Saiti, B. (2019). The impact of competition on cost efficiency of insurance and takaful sectors: Evidence from GCC markets based on the Stochastic Frontier Analysis. *Research in International Business and Finance*, 47, 410–427. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2018.09.003>
- Aracil, E. (2019). Corporate social responsibility of Islamic and conventional banks: The influence of institutions in emerging countries. *International Journal of Emerging Markets*, 14(4), 582–600. <https://doi.org/10.1108/IJOEM-12-2017-0533>
- Arshad, S., Rizvi, S. A. R., Ghani, G. M., & Duasa, J. (2016). Investigating stock market efficiency: A look at OIC member countries. *Research in International Business and Finance*, 36, 402–413. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2015.09.026>
- Ashraf, D. (2016). Does Shari'ah Screening Cause Abnormal Returns? Empirical Evidence from Islamic Equity Indices. *Journal of Business Ethics*, 134(2), 209–228. <https://doi.org/10.1007/s10551-014-2422-2>
- Ashraf, D., Ramady, M., & Albinali, K. (2016). Financial fragility of banks, ownership structure and income diversification: Empirical evidence from the GCC region. *Research in International Business and Finance*, 38, 56–68. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2016.03.010>
- Athari, S. A., & Bahreini, M. (2021). The impact of external governance and regulatory settings on the profitability of Islamic banks: Evidence from Arab markets. *International Journal of Finance and Economics*, (January), 1–24. <https://doi.org/10.1002/ijfe.2529>
- Aysan, A. F., Disli, M., Duygun, M., & Ozturk, H. (2018). Religiosity versus rationality : Depositor behavior in Islamic and conventional banks. *Journal of Comparative Economics*, 46(1), 1–19. <https://doi.org/10.1016/j.jce.2017.03.001>
- Aysan, A. F., Disli, M., Ng, A., & Ozturk, H. (2016). Is small the new big? Islamic banking for SMEs in Turkey. *Economic Modelling*, 54(October 2015), 187–194. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2015.12.031>
- Azmat, S., Azad, A. S. M. S., Bhatti, M. I., & Ghaffar, H. (2020). Islamic Banking, Cost Religiosity, and Competition. *Journal of Financial Research*, 43(2), 263–303. <https://doi.org/10.1111/jfir.12207>

- Azmat, S., Skully, M., & Brown, K. (2014a). Issuer's choice of Islamic bond type. *Pacific Basin Finance Journal*, 28, 122–135. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2013.08.008>
- Azmat, S., Skully, M., & Brown, K. (2014b). The Shariah compliance challenge in Islamic bond markets. *Pacific-Basin Finance Journal*, 28, 47–57. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2013.11.003>
- Azmi, W., Ali, M., Arshad, S., & Rizvi, S. A. R. (2019). Intricacies of competition, stability, and diversification: Evidence from dual banking economies. *Economic Modelling*, 83(February), 111–126. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2019.02.002>
- Bahloul, S., Mroua, M., & Naifar, N. (2017). The impact of macroeconomic and conventional stock market variables on Islamic index returns under regime switching. *Borsa Istanbul Review*, 17(1), 62–74. <https://doi.org/10.1016/j.bir.2016.09.003>
- Bashir, B. A. (1983). Portfolio management of islamic banks. *Journal of Banking & Finance*, 7(3), 339–354. [https://doi.org/10.1016/0378-4266\(83\)90043-2](https://doi.org/10.1016/0378-4266(83)90043-2)
- Belanès, A., Ftiti, Z., & Regaïeg, R. (2015). What can we learn about Islamic banks efficiency under the subprime crisis? Evidence from GCC Region. *Pacific-Basin Finance Journal*, 33, 81–92. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2015.02.012>
- Belkhir, M., Grira, J., Hassan, M. K., & Soumaré, I. (2019). Islamic banks and political risk: International evidence. *Quarterly Review of Economics and Finance*, 74, 39–55. <https://doi.org/10.1016/j.qref.2018.04.006>
- Berger, A. N., Boubakri, N., Guedhami, O., & Li, X. (2019). Liquidity creation performance and financial stability consequences of Islamic banking: Evidence from a multinational study. *Journal of Financial Stability*, 44, 100692. <https://doi.org/10.1016/j.jfs.2019.100692>
- Bhuiyan, R. A., Rahman, M. P., Saiti, B., & Ghani, G. B. M. (2019). Does the Malaysian Sovereign sukuk market offer portfolio diversification opportunities for global fixed-income investors? Evidence from wavelet coherence and multivariate-GARCH analyses. *The North American Journal of Economics and Finance*, 47(February), 675–687. <https://doi.org/10.1016/j.najef.2018.07.008>
- Bhuiyan, R. A., Rahman, M. P., Saiti, B., & Mat Ghani, G. (2018). Financial integration between sukuk and bond indices of emerging markets: Insights from wavelet coherence and multivariate-GARCH analysis. *Borsa Istanbul Review*, 18(3), 218–230. <https://doi.org/10.1016/j.bir.2017.11.006>
- Bilgin, M. H., Danisman, G. O., Demir, E., & Tarazi, A. (2021). Bank credit in uncertain times: Islamic vs. conventional banks. *Finance Research Letters*, 39, 101563. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101563>
- Bitar, M., Hassan, M. K., & Walker, T. (2017). Political systems and the financial soundness of Islamic banks. *Journal of Financial Stability*, 31, 18–44. <https://doi.org/10.1016/j.jfs.2017.06.002>

- Boo, Y. L., Ee, M. S., Li, B., & Rashid, M. (2017). Islamic or conventional mutual funds: Who has the upper hand? Evidence from Malaysia. *Pacific-Basin Finance Journal*, 42, 183–192. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2016.01.004>
- Boukhatem, J., & Ben Moussa, F. (2018). The effect of Islamic banks on GDP growth: Some evidence from selected MENA countries. *Borsa Istanbul Review*, 18(3), 231–247. <https://doi.org/10.1016/j.bir.2017.11.004>
- Buğan, M. F. (2021). İslam Ekonomisi ve Finansı Alanyazınının Bibliyometrik Analizi. *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(26), 659–677.
- Charfeddine, L., Najah, A., & Teulon, F. (2016). Socially responsible investing and Islamic funds: New perspectives for portfolio allocation. *Research in International Business and Finance*, 36, 351–361. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2015.09.031>
- Chkili, W. (2017). Is gold a hedge or safe haven for Islamic stock market movements? A Markov switching approach. *Journal of Multinational Financial Management*, 42–43, 152–163. <https://doi.org/10.1016/j.mulfin.2017.10.001>
- Dewandaru, G., Masih, R., Bacha, O. I., & Masih, A. M. M. (2017). The role of Islamic asset classes in the diversified portfolios: Mean variance spanning test. *Emerging Markets Review*, 30, 66–95. <https://doi.org/10.1016/j.ememar.2016.09.002>
- Disli, M., Nagayev, R., Salim, K., Rizkiah, S. K., & Aysan, A. F. (2021). In search of safe haven assets during COVID-19 pandemic: An empirical analysis of different investor types. *Research in International Business and Finance*, 58, 101461. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2021.101461>
- Doumpou, M., Hasan, I., & Pasiouras, F. (2017). Bank overall financial strength: Islamic versus conventional banks. *Economic Modelling*, 64(June 2016), 513–523. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2017.03.026>
- Durmuş, A., Güney, N., & Koçdoğan, A. (2015). Türkiye’de İslâm İktisadı ve Finansı Literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 13(25–26), 75–138.
- Elnahass, M., Trinh, V. Q., & Li, T. (2021). Global banking stability in the shadow of Covid-19 outbreak. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 72, 101322. <https://doi.org/10.1016/j.intfin.2021.101322>
- Eyceyurt Batir, T., Volkman, D. A., & Gungor, B. (2017). Determinants of bank efficiency in Turkey: Participation banks versus conventional banks. *Borsa Istanbul Review*, 17(2), 86–96. <https://doi.org/10.1016/j.bir.2017.02.003>
- Fakhfekh, M., Hachicha, N., Jawadi, F., Selmi, N., & Idi Cheffou, A. (2016). Measuring volatility persistence for conventional and Islamic banks: An FI-EGARCH approach. *Emerging Markets Review*, 27, 84–99. <https://doi.org/10.1016/j.ememar.2016.03.004>
- Farag, H., Mallin, C., & Ow-Yong, K. (2018). Corporate governance in Islamic banks: New insights for dual board structure and agency relationships. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 54, 59–77. <https://doi.org/10.1016/j.intfin.2017.08.002>

- Farooq, M., & Zaheer, S. (2015). Are Islamic Banks More Resilient During Financial Panics? *Pacific Economic Review*, 20(1), 101–124. <https://doi.org/10.1111/1468-0106.12096>
- Fianto, B. A., Gan, C., Hu, B., & Roudaki, J. (2018). Equity financing and debt-based financing: Evidence from Islamic microfinance institutions in Indonesia. *Pacific Basin Finance Journal*, 52(August 2016), 163–172. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2017.09.010>
- Gheeraert, L., & Weill, L. (2015). Does Islamic banking development favor macroeconomic efficiency? Evidence on the Islamic finance-growth nexus. *Economic Modelling*, 47(October 2011), 32–39. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2015.02.012>
- Ghosh, S. (2018). Governance reforms and performance of MENA banks: Are disclosures effective? *Global Finance Journal*, 36(August 2017), 78–95. <https://doi.org/10.1016/j.gfj.2018.01.002>
- González, L. O., Razia, A., Búa, M. V., & Sestayo, R. L. (2017). Competition, concentration and risk taking in Banking sector of MENA countries. *Research in International Business and Finance*, 42, 591–604. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2017.07.004>
- Grira, J., & Labidi, C. (2021). Banks, Funds, and risks in islamic finance: Literature & future research avenues. *Finance Research Letters*, 41(March 2020), 101815. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101815>
- Hassan, M. K., & Aliyu, S. (2018). A contemporary survey of islamic banking literature. *Journal of Financial Stability*, 34, 12–43. <https://doi.org/10.1016/j.jfs.2017.11.006>
- Hassan, M. K., Khan, A., & Paltrinieri, A. (2019). Liquidity risk, credit risk and stability in Islamic and conventional banks. *Research in International Business and Finance*, 48, 17–31. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2018.10.006>
- Hayat, R., & Kabir Hassan, M. (2017). Does an Islamic label indicate good corporate governance? *Journal of Corporate Finance*, 43, 159–174. <https://doi.org/10.1016/j.jcorpfin.2016.12.012>
- Hussain, H. I., Kamarudin, F., Anwar, N. A. M., Nassir, A. M., Sufian, F., & Tan, K. M. (2020). Impact Of Country's Governance Dimensions On Bank Revenue Efficiency: Overview On Middle East, Southeast Asia, And South Asia Countries. *Transformations In Business & Economics*, 19(9651500), 191–228.
- Ibrahim, M. H. (2015). Issues in Islamic banking and finance: Islamic banks, Shari'ah-compliant investment and sukuk. *Pacific-Basin Finance Journal*, 34, 185–191. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2015.06.002>
- Ibrahim, M. H. (2016). Business cycle and bank lending procyclicality in a dual banking system. *Economic Modelling*, 55, 127–134. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2016.01.013>
- Ibrahim, M. H. (2019). Oil and macro-financial linkages: Evidence from the GCC countries. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 72, 1–13. <https://doi.org/10.1016/j.qref.2019.01.014>

- Ibrahim, M. H., & Rizvi, S. A. R. (2017). Do we need bigger Islamic banks? An assessment of bank stability. *Journal of Multinational Financial Management*, 40, 77–91. <https://doi.org/10.1016/j.mulfin.2017.05.002>
- Ibrahim, M. H., & Rizvi, S. A. R. (2018). Bank lending, deposits and risk-taking in times of crisis: A panel analysis of Islamic and conventional banks. *Emerging Markets Review*, 35, 31–47. <https://doi.org/10.1016/j.ememar.2017.12.003>
- Ibrahim, M. H., Salim, K., Abojeib, M., & Yeap, L. W. (2019). Structural changes, competition and bank stability in Malaysia's dual banking system. *Economic Systems*, 43(1), 111–129. <https://doi.org/10.1016/j.ecosys.2018.09.001>
- IFDI. (2020). *Islamic Finance Development Report 2020*.
- Imam, P., & Kpodar, K. (2016). Islamic banking: Good for growth? *Economic Modelling*, 59, 387–401. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2016.08.004>
- Iqbal, M., Nisha, N., & Rashid, M. (2018). Bank selection criteria and satisfaction of retail customers of Islamic banks in Bangladesh. *International Journal of Bank Marketing*, 36(5), 931–946. <https://doi.org/10.1108/IJBM-01-2017-0007>
- Jaiyeoba, H. B., Adewale, A. A., & Quadry, M. O. (2018). Are Malaysian Islamic banks' corporate social responsibilities effective? A stakeholders' view. *International Journal of Bank Marketing*, 36(1), 111–125. <https://doi.org/10.1108/IJBM-10-2016-0146>
- Jawadi, F., Jawadi, N., & Cheffou, A. I. (2015). Are Islamic stock markets efficient? A time-series analysis. *Applied Economics*, 47(16), 1686–1697. <https://doi.org/10.1080/00036846.2014.1000535>
- Kaakeh, A., Hassan, M. K., & Van Hemmen Almazor, S. F. (2019). Factors affecting customers' attitude towards Islamic banking in UAE. *International Journal of Emerging Markets*, 14(4), 668–688. <https://doi.org/10.1108/IJOEM-11-2017-0502>
- Kabir, M. N., & Worthington, A. C. (2017). The 'competition–stability/fragility' nexus: A comparative analysis of Islamic and conventional banks. *International Review of Financial Analysis*, 50(4), 111–128. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2017.02.006>
- Kabir, M. N., Worthington, A., & Gupta, R. (2015). Comparative credit risk in Islamic and conventional bank. *Pacific Basin Finance Journal*, 34, 327–353. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2015.06.001>
- Kader, H. A., Adams, M., & Hardwick, P. (2010). The cost efficiency of takaful insurance companies. *Geneva Papers on Risk and Insurance: Issues and Practice*, 35(1), 161–181. <https://doi.org/10.1057/gpp.2009.33>
- Karbhari, Y., Muye, I., Hassan, A. F. S., & Elnahass, M. (2018). Governance mechanisms and efficiency: Evidence from an alternative insurance (Takaful) market. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 56, 71–92. <https://doi.org/10.1016/j.intfin.2018.02.017>

- Kartal, M. T. (2018). Türkiye'de Faizsiz Bankacılık Alanında Yayınlanmış Tezlerin Analizi. *Maliye ve Finans Yazıları*, (110), 175–198. Retrieved from http://www.isarder.org/2017/vol.9_issue.4_article46_full_text.pdf
- Kenourgios, D., Naifar, N., & Dimitriou, D. (2016). Islamic financial markets and global crises: Contagion or decoupling? *Economic Modelling*, 57, 36–46. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2016.04.014>
- Khan, A., Rizvi, S. A. R., Ali, M., & Haroon, O. (2020). A survey of Islamic finance research – Influences and influencers. *Pacific Basin Finance Journal*, (August), 101437. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2020.101437>
- Khan, M. S. (1986). Islamic Interest-Free Banking: A Theoretical Analysis. *Staff Papers - International Monetary Fund*, 33(1), 1. <https://doi.org/10.2307/3866920>
- Kuhn, W. E. (1982). The Islamic Development Bank: Performance and Prospects. *Nebraska Journal of Economics and Business*, 21(3), 49–63.
- Louhichi, A., & Boujelbene, Y. (2017). Bank capital, lending and financing behaviour of dual banking systems. *Journal of Multinational Financial Management*, 41, 61–79. <https://doi.org/10.1016/j.mulfin.2017.05.009>
- Lujja, S., Omar Mohammad, M., & Hassan, R. (2016). Modelling public behavioral intention to adopt Islamic banking in Uganda. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 9(4), 583–600. <https://doi.org/10.1108/IMEFM-08-2015-0092>
- Maghyereh, A. I., Abdoh, H., & Awartani, B. (2019). Connectedness and hedging between gold and Islamic securities: A new evidence from time-frequency domain approaches. *Pacific Basin Finance Journal*, 54(October 2018), 13–28. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2019.01.008>
- Maghyereh, A. I., & Awartani, B. (2016). Dynamic transmissions between Sukuk and bond markets. *Research in International Business and Finance*, 38, 246–261. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2016.04.016>
- Mahadin, B. K., & Akroush, M. N. (2019). A study of factors affecting word of mouth (WOM) towards Islamic banking (IB) in Jordan. *International Journal of Emerging Markets*, 14(4), 639–667. <https://doi.org/10.1108/IJOEM-10-2017-0414>
- Majdoub, J., Mansour, W., & Jouini, J. (2016). Market integration between conventional and Islamic stock prices. *The North American Journal of Economics and Finance*, 37, 436–457. <https://doi.org/10.1016/j.najef.2016.03.004>
- Mansor, F., Bhatti, M. I., & Ariff, M. (2015). New evidence on the impact of fees on mutual fund performance of two types of funds. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 35, 102–115. <https://doi.org/10.1016/j.intfin.2014.12.009>
- Masih, M., Kamil, N. K. M., & Bacha, O. I. (2018). Issues in Islamic Equities: A Literature Survey. *Emerging Markets Finance and Trade*, 54(1), 1–26. <https://doi.org/10.1080/1540496X.2016.1234370>

- Mensi, W., Hammoudeh, S., Reboredo, J. C., & Nguyen, D. K. (2015). Are Sharia stocks, gold and U.S. Treasury hedges and/or safe havens for the oil-based GCC markets? *Emerging Markets Review*, 24, 101–121. <https://doi.org/10.1016/j.ememar.2015.05.007>
- Mensi, W., Hammoudeh, S., & Tiwari, A. K. (2016). New evidence on hedges and safe havens for Gulf stock markets using the wavelet-based quantile. *Emerging Markets Review*, 28, 155–183. <https://doi.org/10.1016/j.ememar.2016.08.003>
- Mensi, W., Hammoudeh, S., Yoon, S.-M., & Balcilar, M. (2017). Impact of macroeconomic factors and country risk ratings on GCC stock markets: evidence from a dynamic panel threshold model with regime switching. *Applied Economics*, 49(13), 1255–1272. <https://doi.org/10.1080/00036846.2016.1217305>
- Mensi, W., Ur Rehman, M., Maitra, D., Hamed Al-Yahyaee, K., & Sensoy, A. (2020). Does bitcoin co-move and share risk with Sukuk and world and regional Islamic stock markets? Evidence using a time-frequency approach. *Research in International Business and Finance*, 53(April), 101230. <https://doi.org/10.1016/j.rif.2020.101230>
- Merdad, H. J., Kabir Hassan, M., & Hippler, W. J. (2015). The Islamic risk factor in expected stock returns: an empirical study in Saudi Arabia. *Pacific-Basin Finance Journal*, 34, 293–314. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2015.04.001>
- Meslier, C., Risfandy, T., & Tarazi, A. (2017). Dual market competition and deposit rate setting in Islamic and conventional banks. *Economic Modelling*, 63(July 2016), 318–333. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2017.02.013>
- Mezghani, T., & Boujelbène, M. (2018). The contagion effect between the oil market, and the Islamic and conventional stock markets of the GCC country. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 11(2), 157–181. <https://doi.org/10.1108/IMEFM-08-2017-0227>
- Mohamed, H. H., Masih, M., & Bacha, O. I. (2015). Why do issuers issue Sukuk or conventional bond? Evidence from Malaysian listed firms using partial adjustment models. *Pacific Basin Finance Journal*, 34, 233–252. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2015.02.004>
- Mohammad, N., & Ashraf, D. (2015). The market timing ability and return performance of Islamic equities: An empirical study. *Pacific-Basin Finance Journal*, 34, 169–183. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2015.07.001>
- Mollah, S., Hassan, M. K., Al Farooque, O., & Mobarek, A. (2017). The governance, risk-taking, and performance of Islamic banks. *Journal of Financial Services Research*, 51(2), 195–219. <https://doi.org/10.1007/s10693-016-0245-2>
- Musa, H., Natorin, V., Musova, Z., & Durana, P. (2020). Comparison of the efficiency measurement of the conventional and Islamic banks. *Oeconomia Copernicana*, 11(1), 29–58. <https://doi.org/10.24136/oc.2020.002>

- Nagano, M. (2017). Sukuk issuance and information asymmetry: Why do firms issue sukuk? *Pacific-Basin Finance Journal*, 42, 142–157. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2016.12.005>
- Najeeb, S. F., Bacha, O., & Masih, M. (2015). Does Heterogeneity in Investment Horizons Affect Portfolio Diversification? Some Insights Using M-GARCH-DCC and Wavelet Correlation Analysis. *Emerging Markets Finance and Trade*, 51(1), 188–208. <https://doi.org/10.1080/1540496X.2015.1011531>
- Naqvi, B., Rizvi, S. K. A., Mirza, N., & Reddy, K. (2018). Religion based investing and illusion of Islamic Alpha and Beta. *Pacific-Basin Finance Journal*, 52(2017), 82–106. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2018.02.003>
- Narayan, P. K., & Bannigidadmath, D. (2017). Does Financial News Predict Stock Returns? New Evidence from Islamic and Non-Islamic Stocks. *Pacific Basin Finance Journal*, 42, 24–45. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2015.12.009>
- Narayan, P. K., Narayan, S., Bach Phan, D. H., Sivananthan Thuraiamy, K., & Tran, V. T. (2017). Credit quality implied momentum profits for Islamic stocks. *Pacific-Basin Finance Journal*, 42, 11–23. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2015.11.004>
- Narayan, P. K., & Phan, D. H. B. (2017). Momentum strategies for Islamic stocks. *Pacific Basin Finance Journal*, 42, 96–112. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2016.05.015>
- Narayan, P. K., & Phan, D. H. B. (2019). A survey of Islamic banking and finance literature: Issues, challenges and future directions. *Pacific Basin Finance Journal*, 53, 484–496. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2017.06.006>
- Narayan, P. K., Phan, D. H. B., Sharma, S. S., & Westerlund, J. (2016). Are Islamic stock returns predictable? A global perspective. *Pacific-Basin Finance Journal*, 40, 210–223. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2016.08.008>
- Nawaz, T. (2019). Exploring the Nexus Between Human Capital, Corporate Governance and Performance: Evidence from Islamic Banks. *Journal of Business Ethics*, 157(2), 567–587. <https://doi.org/10.1007/s10551-017-3694-0>
- Nazlioglu, S., Hammoudeh, S., & Gupta, R. (2015). Volatility transmission between Islamic and conventional equity markets: evidence from causality-in-variance test. *Applied Economics*, 47(46), 1–16. <https://doi.org/10.1080/00036846.2015.1039705>
- Rashid, A., Yousaf, S., & Khaleequzzaman, M. (2017). Does Islamic banking really strengthen financial stability? Empirical evidence from Pakistan. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 10(2), 130–148. <https://doi.org/10.1108/IMEFM-11-2015-0137>
- Reddy, K., Mirza, N., Naqvi, B., & Fu, M. (2017). Comparative risk adjusted performance of Islamic, socially responsible and conventional funds: Evidence from United Kingdom. *Economic Modelling*, 66(July 2016), 233–243. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2017.07.007>

- Rehman, M. U., Asghar, N., & Kang, S. H. (2020). Do Islamic indices provide diversification to bitcoin? A time-varying copulas and value at risk application. *Pacific-Basin Finance Journal*, 61(February), 101326. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2020.101326>
- Rizvi, S. A. R., Arshad, S., & Alam, N. (2015). Crises and contagion in Asia Pacific — Islamic v/s conventional markets. *Pacific-Basin Finance Journal*, 34, 315–326. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2015.04.002>
- Rizvi, S. A. R., Narayan, P. K., Sakti, A., & Syarifuddin, F. (2020). Role of Islamic banks in Indonesian banking industry: an empirical exploration. *Pacific-Basin Finance Journal*, 62(August 2018), 101117. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2019.02.002>
- Safiullah, M., & Shamsuddin, A. (2018). Risk in Islamic banking and corporate governance. *Pacific-Basin Finance Journal*, 47, 129–149. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2017.12.008>
- Safiullah, M., & Shamsuddin, A. (2019). Risk-adjusted efficiency and corporate governance: Evidence from Islamic and conventional banks. *Journal of Corporate Finance*, 55, 105–140. <https://doi.org/10.1016/j.jcorpfin.2018.08.009>
- Saif-Alyousfi, A. Y. H., Saha, A., & Md-Rus, R. (2018). Impact of oil and gas price shocks on the non-performing loans of banks in an oil and gas-rich economy. *International Journal of Bank Marketing*, 36(3), 529–556. <https://doi.org/10.1108/IJBM-05-2017-0087>
- Saif-Alyousfi, A. Y. H., Saha, A., Md-Rus, R., & Taufil-Mohd, K. N. (2021). Do oil and gas price shocks have an impact on bank performance? *Journal of Commodity Markets*, 22, 100147. <https://doi.org/10.1016/j.jcomm.2020.100147>
- Saiti, B., Bacha, O. I., & Masih, M. (2016). Testing the Conventional and Islamic Financial Market Contagion: Evidence from Wavelet Analysis. *Emerging Markets Finance and Trade*, 52(8), 1832–1849. <https://doi.org/10.1080/1540496X.2015.1087784>
- Saiti, B., & Noordin, N. H. (2018). Does Islamic equity investment provide diversification benefits to conventional investors? Evidence from the multivariate GARCH analysis. *International Journal of Emerging Markets*, 13(1), 267–289. <https://doi.org/10.1108/IJoEM-03-2017-0081>
- Saleh, A. S., Moradi-Motlagh, A., & Zeitun, R. (2020). What are the drivers of inefficiency in the Gulf Cooperation Council banking industry? A comparison between conventional and Islamic banks. *Pacific Basin Finance Journal*, 60(May 2019), 101266. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2020.101266>
- Sarı, E. S., & Güngör, N. (2018). Türkiye’de Katılım Bankacılığı Alanında Hazırlanmış Lisansüstü Çalışmalar : Bir Literatür İncelemesi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 53(3), 1313–1322. <https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.18.12.1047>
- Sayani, H. (2015). Customer satisfaction and loyalty in the United Arab Emirates banking industry. *International Journal of Bank Marketing*, 33(3), 351–375. <https://doi.org/10.1108/IJBM-12-2013-0148>

- Sensoy, A. (2016). Systematic Risk in Conventional and Islamic Equity Markets. *International Review of Finance*, 16(3), 457–466. <https://doi.org/10.1111/irfi.12077>
- Sensoy, A., Aras, G., & Hacıhasanoglu, E. (2015). Predictability dynamics of Islamic and conventional equity markets. *The North American Journal of Economics and Finance*, 31, 222–248. <https://doi.org/10.1016/j.najef.2014.12.001>
- Shahzad, S. J. H., Ferrer, R., Ballester, L., & Umar, Z. (2017). Risk transmission between Islamic and conventional stock markets: A return and volatility spillover analysis. *International Review of Financial Analysis*, 52, 9–26. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2017.04.005>
- Shome, A., Jabeen, F., & Rajaguru, R. (2018). What drives consumer choice of Islamic banking services in the United Arab Emirates? *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 11(1), 79–95. <https://doi.org/10.1108/IMEFM-03-2017-0066>
- Souiden, N., & Rani, M. (2015). Consumer attitudes and purchase intentions toward Islamic banks: the influence of religiosity. *International Journal of Bank Marketing*, 33(2), 143–161. <https://doi.org/10.1108/IJBM-10-2013-0115>
- Sun, P. H., Mohamad, S., & Ariff, M. (2017). Determinants driving bank performance: A comparison of two types of banks in the OIC. *Pacific-Basin Finance Journal*, 42, 193–203. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2016.02.007>
- Trabelsi, L., Bahloul, S., & Mathlouthi, F. (2020). Performance analysis of Islamic and conventional portfolios: The emerging markets case. *Borsa Istanbul Review*, 20(1), 48–54. <https://doi.org/10.1016/j.bir.2019.09.002>
- Trad, N., Trabelsi, M. A., & Goux, J. F. (2017). Risk and profitability of Islamic banks: A religious deception or an alternative solution? *European Research on Management and Business Economics*, 23(1), 40–45. <https://doi.org/10.1016/j.iieden.2016.09.001>
- Tuna, G. (2019). Interaction between precious metals price and Islamic stock markets. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 12(1), 96–114. <https://doi.org/10.1108/IMEFM-06-2017-0143>
- Uddin, G. S., Hernandez, J. A., Shahzad, S. J. H., & Yoon, S. (2018). Time-varying evidence of efficiency, decoupling, and diversification of conventional and Islamic stocks. *International Review of Financial Analysis*, 56(January), 167–180. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2018.01.008>
- Umar, Z. (2017). Islamic vs conventional equities in a strategic asset allocation framework. *Pacific-Basin Finance Journal*, 42, 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2015.10.006>
- Usman, M., Qamar Jibrán, M. A., Amir-ud-Din, R., & Akhter, W. (2019). Decoupling hypothesis of Islamic stocks: Evidence from copula CoVaR approach. *Borsa Istanbul Review*, 19, S56–S63. <https://doi.org/10.1016/j.bir.2018.09.001>

- Wanke, P., Azad, M. A. K., & Barros, C. P. (2016). Financial distress and the Malaysian dual banking system: A dynamic slacks approach. *Journal of Banking & Finance*, 66, 1–18. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2016.01.006>
- Wanke, P., Azad, M. A. K., Barros, C. P., & Hassan, M. K. (2016). Predicting efficiency in Islamic banks: An integrated multicriteria decision making (MCDM) approach. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 45(Mcdm), 126–141. <https://doi.org/10.1016/j.intfin.2016.07.004>
- Wasiuzzaman, S., & Al-Musehel, N. A. (2018). Mood, religious experience and the Ramadan effect. *International Journal of Emerging Markets*, 13(1), 290–307. <https://doi.org/10.1108/IJoEM-01-2017-0001>
- Widiarto, I., & Emrouznejad, A. (2015). Social and financial efficiency of Islamic microfinance institutions: A Data Envelopment Analysis application. *Socio-Economic Planning Sciences*, 50, 1–17. <https://doi.org/10.1016/j.seps.2014.12.001>
- Wu, H. C., Cheng, C. C., & Hussein, A. S. (2019). What drives experiential loyalty towards the banks? The case of Islamic banks in Indonesia. *International Journal of Bank Marketing*, 37(2), 595–620. <https://doi.org/10.1108/IJBM-04-2018-0101>
- Yildirim, R., Masih, M., & Bacha, O. I. (2018). Determinants of capital structure: evidence from Shari'ah compliant and non-compliant firms. *Pacific-Basin Finance Journal*, 51, 198–219. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2018.06.008>
- Zafar, M. B., & Sulaiman, A. A. (2020). Measuring corporate social responsibility in Islamic banking: what matters? *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 13(3), 357–388. <https://doi.org/10.1108/IMEFM-05-2019-0227>
- Zaremba, A., Karathanasopoulos, A., Maydybura, A., Czapkiewicz, A., & Bagheri, N. (2020). Dissecting anomalies in Islamic stocks: Integrated or segmented pricing? *Pacific Basin Finance Journal*, 62(December 2017), 0–1. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2018.05.006>
- Zarrouk, H., Ben Jedidia, K., & Moualhi, M. (2016). Is Islamic bank profitability driven by same forces as conventional banks? *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 9(1), 46–66. <https://doi.org/10.1108/IMEFM-12-2014-0120>
- Zins, A., & Weill, L. (2017). Islamic banking and risk: The impact of Basel II. *Economic Modelling*, 64(August 2016), 626–637. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2017.05.001>

Katılım Bankalarının Finansal Sağlamlığının Bankometer ve Z-Skor Yöntemleriyle Analizi

Nevzat ÇALIŞ*

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi

Mustafa KEVSER**

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi

Şakir SAKARYA***

Balıkesir Üniversitesi

Öz

Bu araştırmada katılım bankacılığı sektörünün finansal açıdan sağlamlığı ve borç ödeme gücü Türkiye bağlamında incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda Türkiye’de faaliyet gösteren beş katılım bankasının (Albaraka Türk, Kuveyt Türk, Türkiye Finans, Vakıf Katılım Bankası, Ziraat Katılım Bankası) durumu 2016-2020 dönemi finansal verilerinden hareketle analiz edilmiştir. Araştırmada Shar et. al. (2010) tarafından geliştirilen Bankometer modeli bankaların borç ödeme gücünü ölçmek için; Altman (1968) tarafından geliştirilen Z-Skor modeli de bankaların iflas potansiyelini tahmin etmek için kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan Z-Skor modeli sonuçlarına göre hem özel sermayeli hem de kamu sermayeli katılım bankalarının iflas riskiyle karşı karşıya oldukları; Bankometer modeli sonuçlarına göre ise katılım bankalarının incelenen dönemlerde çoğunlukla gri bölgede yer aldıkları ve finansal zorluk yaşama potansiyeli taşıdığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler

Katılım Bankacılığı, Finansal Sağlamlık, Finansal Performans, Z-Skor, Bankometer

* Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Bandırma MYO, Muhasebe ve Vergi Bölümü, ncalis@bandirma.edu.tr; ORCID: 0000-0002-5604-0728

** Doç. Dr., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Manyas MYO, Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, mkevser@bandirma.edu.tr; ORCID: 0000-0003-0586-1662

*** Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, sakarya@balikesir.edu.tr; ORCID: 0000-0003-2510-7384

Analysis of Financial Soundness of Participation Banks by Bankometer and Z-Score Methods

Abstract

In this research, the financial soundness and solvency of the participation banking sector are examined in the context of Türkiye. For this purpose, the situation of five participation banks operating in Türkiye (Albaraka Türk, Kuveyt Türk, Türkiye Finans, Vakıf Katılım Bankası, Ziraat Katılım Bankası) has been analyzed based on the 2016-2020 financial data. In the research, Bankometer model developed by Shar et al. (2010) was used to measure the solvency of banks; The Z-Score model developed by Altman (1968) was also used to predict the bankruptcy potential of banks. According to the results of the Z-Score model used in the research, both private and public capital participation banks are at risk of bankruptcy; according to the results of the Bankometer model, it was concluded that participation banks were mostly in the gray zone in the analyzed periods and had the potential to experience financial distress.

Keywords

Participation Banking, Financial Soundness, Financial Performance, Z-Score, Bankometer

Extended Abstract

While the 2008 global financial crisis revealed the fragility of the conventional banking system, it increased the interest in participation banking, which offers an alternative model (Beck et al., 2013: 433; Ashraf et al., 2016: 47). In 2019, the value of the Islamic finance industry in the world increased by 11.4% from \$2.19 trillion to \$2.44 trillion, while the value of the participation banking industry within the industry increased by 12.7% from \$1.57 trillion to \$1.76 trillion dollars (IFSB, 2020: 4). Participation banking literature has also developed in the face of the increasing importance of participation banking. However, it is seen that most of the literature is based on the comparison of participation banking and conventional banking, and financial performance comparisons are made between two different types of banks, especially based on the 2008 global financial crisis (Olson & Zoubi, 2017; Alexakis et. al., 2019; Safiullah, 2021; Mateev & Bachvarov, 2021; Bilgin et. al. 2021).

However the number of studies on the financial stability and soundness of participation banks is quite limited. This research fills the gap in the literature and presents new evidence by measuring the financial soundness of participation banks operating in Türkiye with Z-Score and Bankometer methods. In this regard, the study of Čihák & Hesse (2010) is accepted as a pioneering study on the financial soundness of participation banks. Later studies on the subject (Srairi, 2013; Rosman et al., 2014; Farook et al., 2014) accept this study as an important reference. However, these studies used data from country groups. Differences in legislation between countries, the general characteristics of the banking system are not the same, there are restrictions on the provision of banking products and services, and different definitions are introduced for the financial ratios of banks due to accounting differences, which make it difficult to compare the results obtained from the researches on country groups. Therefore, in this study, only the example of Türkiye in the category of developing countries is discussed.

In this study, the robustness of participation banks operating in Türkiye was analyzed using Z-Score and Bankometer methods. In addition, the findings obtained from the two methods used in the study were also evaluated in terms of the applicability of the methods. In the study, five-period data obtained from the financial statements of banks and covering the years 2016-2020 were used. 5 out of 6 participation banks operating in Türkiye were included in the sample of the study. Since Türkiye Emlak Katılım Bankası started its operations in 2019, it was excluded from the sample.

In the Altman Z-Score model, the WC/TA ratio represents the net working capital. When this ratio is analyzed, it is seen that net working capital is negative in some years. This is thought to be due to the maturity mismatch of banks' loans and deposits. This mismatch causes the difference between the current liabilities and current assets of the participation banks to be negative and therefore to liquidity risk. A negative or low net working capital ratio also affects the Z-Score result. If the Altman Z-Score result is greater than 2.60 then it is between 1.1-2.60 that the company is financially stable then the company is in the grey zone and has the potential to go bankrupt and if it is below 1.1 then When it is decided that the company has a high potential for bankruptcy. From this point of view, according to the results of the Z-Score analysis, it has been concluded that the bankruptcy potential of the banks in question is high because the Z-Score results of the participation banks are below 1.1 in all other years except 2016.

According to the Bankometer analysis, it is stated that the Ratio of Tier 1 to Total Assets (CA) should be $CA \geq 4\%$. From this point of view, when the "CA" values of participation banks are examined, Albaraka Türk remained below this rate in all the years examined. Kuveyt Türk, on the other hand, does not meet the requirements of this ratio in 2019 and 2020. In Türkiye Finans, on the other hand, it is observed that the "CA" ratio is above the required value in all years except 2020. When Vakıf Katılım and Ziraat Participation banks are examined together, it is seen that Vakıf Katılım bank fell below the standard value only in 2016 and 2019, while both banks achieved the standard value in other years. Equity to Total Assets Ratio (EA) must be $EA \geq 2\%$. It is observed that Ziraat Participation Bank's "EA" ratio exceeds the standard ratio in all banks and years except for 2020. This is an indication of the strong equity of participation banks.

The Capital Adequacy Ratio (CAR) must be in the range of $40\% \geq CAR \geq 8\%$. When the "CAR" values are examined, it is seen that all participation banks that are the subject of the sample are above the minimum capital adequacy ratio of 12% determined by the BRSA. The NPL to Total Loans Ratio (NPL) must be $NPL \leq 15\%$. When the NPL values in Table 4 are examined, it is seen that all banks have taken values less than 15% in all the years examined. This shows that the ratio of non-performing loans to total loans in participation banks is at the desired level. When the CI values are examined, it is seen that this ratio is above the desired level in all the years examined, except 2016 for Vakıf Katılım Bank and 2020 for Kuveyt Türk Bank. This is an indication that participation banks are not at the desired level of profitability. (LA) is desired to be $LA \leq 65\%$ and this ratio is seen to be well above the standard level. This is an indication that the financial risk of participation banks is high.

If the S Scores calculated as a result of the Bankometer analysis are $S < 50$, the banks are experiencing financial distress and their risks are high; If $50 < S < 70$, then banks

are in the gray zone and vulnerable to financial difficulties; If $S > 70$, it is evaluated that the banks are in very good condition.

When the Bankometer results are evaluated in general, it is seen that private capital participation banks are generally in the grey area, that is, they have a high potential to experience financial difficulties. On the other hand, it is seen that the risk level of participation banks with public capital is higher than banks with private capital.

In this research, the financial soundness and solvency of five participation banks operating in Türkiye, three of which are private and two of which are state-owned, were analyzed empirically. It is seen that the Z-Score results for both bank groups are below 1.1 in the analyzed periods, and according to the model, these results indicate a high potential for bankruptcy. The S-Score results obtained show that participation banks are in the grey zone and they have the potential to experience financial difficulties in the analyzed periods. It is expected that the results obtained from the research will contribute to the financial performance literature in the field of participation banking on a country basis.

It is expected that the results obtained from the research will contribute to the financial performance literature in the field of participation banking on a country basis. The results also show some negativities within the framework of the methods used and are important for managers and politicians. Research naturally has some limitations. The results obtained in this context provide information only in the context of Türkiye and the period of 2016-2020. There are many different aspects that could be addressed in future research on the subject. First of all, comparisons can be made with different country groups in a wider period, or country-based research can contribute to the existing literature. In addition, the participation banking industry can be evaluated as a whole. In addition, it is thought that more comprehensive studies can be carried out in the future with the development of participation banking in Türkiye.

Giriş

2008 küresel finans krizi konvansiyonel bankacılık sisteminin kırılmasını ortaya koyarken alternatif bir model öneren katılım bankacılığına olan ilginin artmasını sağlamıştır (Beck et. al., 2013: 433; Ashraf et. al., 2016: 47). Bu dönemde katılım bankalarının konvansiyonel bankalara göre daha iyi finansal performans göstermesi ilginin artmasının en önemli nedenlerinden biridir (Hasan & Dridi, 2010). Bu bağlamda katılım bankacılığı konvansiyonel bankacılık sektörüne göre hala düşük bir paya sahip olsa da dünyada birçok ülkede hem sayı olarak hem de hacim olarak önemli bir gelişme ve büyüme göstermektedir (Lassoued, 2018: 524). 2019 yılında dünyada İslami finans endüstrisinin değeri %11,4'lük bir büyüme göstererek 2,19 trilyon dolardan 2,44 trilyon dolara yükselirken endüstri içinde katılım bankacılığı sektörünün değeri %12,7'lik bir artış ile 1,57 trilyon dolardan 1,76 trilyon dolara çıkmıştır (IFSB, 2020: 4). Bu büyüme ve gelişim trendi katılım bankacılığının önemini arttırmış, hem akademisyenler hem de yatırımcılar tarafından araştırma konusu yapılmasına neden olmuştur. Günümüzde katılım bankacılık faaliyetleri Ortadoğu ve Güneydoğu Asya bölgelerinde yoğunlaşmakla birlikte Avrupa ülkelerinde de yeni bir gelişim alanı bulmuştur (Čihák & Hesse, 2010: 95). Suudi Arabistan, BAE, Katar, Kuveyt, Umman ve Bahreyn ülkelerinin yanı sıra Türkiye, Malezya, Endonezya ve Pakistan katılım bankacılık faaliyetlerinin en iyi yürütüldüğü ülkeler olarak gösterilmektedir (IFSB, 2020:15).

Katılım bankacılığının artan önemi karşısında katılım bankacılığı literatürü de gelişim göstermiştir. Ancak literatürün büyük bir kısmının katılım bankacılığı ile konvansiyonel bankacılığın karşılaştırmasına dayandığı, özellikle 2008 küresel finans krizi temel alınarak iki farklı banka türü arasında finansal performans karşılaştırması yapıldığı görülmektedir (Olson & Zoubi, 2017; Alexakis et. al., 2019; Safiullah, 2021; Mateev & Bachvarov, 2021; Bilgin et. al. 2021). Bununla birlikte katılım bankalarının finansal istikrarına ve sağlamlığına yönelik yapılan araştırmaların sayısı oldukça kısıtlıdır. Bu araştırmanın amacı Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarının finansal sağlamlığını Z-Skor ve Bankometer yöntemleri ile ölçerek literatürdeki boşluğu doldurmak ve yeni kanıtlar sunmaktadır. Bu konuda Čihák & Hesse (2010)'nin çalışması katılım bankalarının finansal sağlamlığına yönelik öncü çalışma olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada finansal sağlamlık ya da bir başka ifade ile sağlıklı finansal yapı Z-Skor ile ölçülmüştür. Konuya ilişkin daha sonra yapılan çalışmalar (Srairi, 2013; Rosman et. al., 2014; Farook et. al., 2014) söz konusu

çalışmayı önemli bir referans olarak kabul etmektedirler. Ancak bu araştırmalar ülke gruplarına ait verileri kullanmışlardır. Ülkeler arasındaki mevzuat farklılıkları, bankacılık sisteminin genel karakteristiklerinin aynı olmaması, bankacılık ürün ve hizmetlerinin sunulmasında kısıtlamaların bulunması, muhasebe farklılıkları nedeniyle bankaların finansal oranlarına farklı tanımlamalar getirilmesi gibi nedenler ülke gruplarına yönelik yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçların karşılaştırılabilir olmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle bu araştırmada yalnız gelişmekte olan ülkeler kategorisindeki Türkiye örneği ele alınmıştır. Buna göre temel araştırma sorumuz Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının finansal olarak sağlam olup olmadığıdır.

Araştırmada kullanılan Z-Skoru Altman (1968) tarafından geliştirilmiş olup finansal başarısızlık ölçümünde yaygın olarak kullanılmaktadır. Muhasebe temelli bir iflas tahmin modeli olan Z-Skor gelişmekte olan piyasalarda yüksek bir doğruluk oranı ile çalışmaktadır (Samarakoon & Hasan, 2003: 2). Örneğin Al Zaabi (2011) BAE’de yaptığı araştırmada Z-Skor modelinin katılım bankalarının iflas riskini ve finansal performansını tahmin edebildiğini göstermiştir. IMF’nin 2000 yılındaki tavsiyeleri ile Shar et. al. (2010) tarafından geliştirilen Bankometer modelinin temelinde ise 2008 küresel finans krizinde konvansiyonel bankacılık sisteminin yaşadığı kırılganlık yatmaktadır. Z-Skora benzer şekilde yine muhasebe temelli altı finansal rasyodan hareketle geliştirilen ve S-Skor olarak da adlandırılan Bankometer modeli bankaların sağlıklı bir mali yapısı olup olmadığını etkin biçimde göstermektedir. Örneğin Yameen ve Ali (2016) Ürdün bağlamında 13 banka üzerinde Bankometer yöntemini kullanarak yaptığı araştırmada bankaların güçlü bir mali yapıya sahip olduğunu, modelin iflas olasılığını tespit edebildiğini ve ödeme gücüne ilişkin tahmin yapabildiğini göstermiştir. Bu çerçevede kullanılan yöntem ve modellerin araştırmanın amacı ile uyum gösterdiği düşünülmektedir. Araştırmada 2016-2020 dönemi verileri kullanılmış olup bu dönem aynı zamanda 2019 yılı sonunda Çin’de başlayıp daha sonra tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisinin bankaların mali yapıları üzerindeki ilk etkilerini inceleme olanağı da sunmaktadır.

Bu araştırma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde giriş yer almakta, ikinci bölümde katılım bankacılığının özelliklerine ilişkin genel bir bakış açısı sunulduktan sonra konuya ilişkin literatür taramasına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde metodoloji ve verilerin analizi yer almaktadır. Dördüncü bölüm bulguları ve beşinci bölümde ise araştırmanın sonuç ve önerileri yer almaktadır.

Literatür Taraması

Katılım bankacılığı sistemi konvansiyonel bankacılık sisteminden farklı olarak İslami usul ve esaslara göre ve varlığa dayalı fon kullandırmaktadır. Bu nedenle katılım bankacılığı sisteminin konvansiyonel bankacılık sistemine göre daha dengeli kredi politikasına sahip olduğunu, denetimin daha yüksek olduğunu ve bu nedenle de daha istikrarlı ve güçlü bir finansal yapıya sahip

olduğunu ileri süren görüşler bulunmaktadır (Hasan & Dridi, 2010; Chowdhury et. al., 2016). Buna karşın katılım bankalarının zayıf risk yönetim politikaları ve düşük varlık kaliteleri nedeniyle sağlam finansal yapıya sahip olmadığını ileri süren görüşler de bulunmaktadır (Chapra, 2011; Hussein et. al., 2019). Bu çerçevede araştırmamızın merkezinde katılım bankalarının sağlam ve istikrarlı bir finansal yapıya sahip olup olmadığı sorusu yer almaktadır. Bu bölümde ulusal ve uluslararası literatürde katılım bankacılığı sektörünün sağlamlığını Z-Skor ve Bankometer yöntemleriyle analiz eden çalışmaların özetlerine yer verilerek temel soruya cevap aranmıştır. Aşağıda ulusal ve uluslararası düzeyde yapılmış olan çalışmalar ve elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Čihák ve Hesse (2010) yapmış oldukları çalışmalarında 1993-2004 döneminde ülkeler arasında (Bahreyn, Bangladeş, Brunei, Mısır, Gambiya, Endonezya, İran, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Malezya, Moritanya, Pakistan, Katar, Suudi Arabistan, Sudan, Tunus, Birleşik Arap Emirlikleri, Batı Şeria ve Gazze ve Yemen) Z-Skor yöntemini kullanarak katılım bankalarının ve ticari bankalarının finansal sağlamlığını araştırmışlardır. Araştırma sonuçları küçük katılım bankalarının küçük ticari bankalardan, büyük ticari bankaların büyük katılım bankalarından, küçük katılım bankalarının büyük katılım bankalarından daha güçlü olduğunu göstermiştir. Buna göre büyük katılım bankalarında kredi yönetimi küçük katılım bankalarına göre daha zorludur. Araştırma aynı zamanda katılım bankalarının piyasada sahip olduğu payın diğer bankaların finansal gücünü etkilemediğini göstermektedir.

Kattel (2014) yapmış olduğu çalışmada 2007-2012 dönemini kapsayan dönem için Bankometer modelini kullanarak Nepal'deki ortak girişim bankalarının ve özel sektör bankalarının finansal sağlamlığını araştırmıştır. Çalışma, tüm özel ve ortak girişim bankalarının sağlam bir finansal konumda olduğunu ortaya koymuştur. Çalışma sonucunda özel sektör bankalarının ortak girişim bankalarına kıyasla finansal olarak daha sağlam olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca Bankometer modelinin bankanın iç yönetiminin operasyonel düzeyde uygun kontrol ve denetim dahilinde iflas riskini azaltmasına yardımcı olacağı sonucuna varılmıştır.

Ashraf & Tarig (2016) yapmış oldukları çalışmalarında 2006-2014 döneminde Pakistan Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören tüm bankaların sağlamlığını Bankometer yöntemi aracılığıyla analiz etmişlerdir. Ayrıca çalışmada karşılaştırma amacıyla, Pakistan Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören bankalar için Z-Skor modeli de kullanılmıştır. Çalışma sonucunda her iki modelde de bazı farklılıklar olmasına rağmen Pakistan bankaları için çoğunlukla aynı sonuçlara ulaşılmıştır. Buna göre beş banka dışında diğer tüm bankaların sağlam ve istikrarlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Budiman et. al. (2017) yapmış oldukları çalışmalarında Endonezya'daki katılım bankalarının yaşadığı mali sıkıntılarını analiz etmişlerdir. Çalışma

Bankometer yöntemi kullanılarak Endonezya'daki 11 katılım bankasının 2011-2015 yılları arasındaki verileri ile yapılmıştır. Çalışmanın hipotezlerini test etmek için bağımsız örneklem t testi kullanılmış ve yapılan test sonucunda borsada işlem gören ve işlem görmeyen katılım bankalarından alınan takipteki krediler arasında farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Diğer değişkenler arasında anlamlı bir sonuç elde edilememiştir.

Bolat (2017) yapmış olduğu çalışmada bankaların finansal göstergelerini kullanarak iflas olasılığını değerlendiren modelleri sınıflandırmış ve bu modelleri test etmiştir. Bu çalışma çerçevesinde, Kazakistan'da faaliyet gösteren 23 bankanın verilerine dayanılarak bankaların finansal performanslarını değerlendirmek için en uygun model seçilmeye çalışılmıştır. Yazar, çalışmanın doğruluğunu sağlamak için 2011-2015 dönemleri arasında bankaları büyüklük-küçüklük durumuna göre ve kamusal-yabancı sermayeli olmalarına göre sistematik olarak analiz etmiştir. Yapılan analiz sonucunda araştırmaya konu olan bankaların nispeten iyi finansal performans gösterme eğiliminde olduğu ve hiçbirinin analiz döneminde temerrüde düşmediği tespit edilmiştir.

Mousa (2017) yapmış olduğu çalışmasında 2008-2015 döneminde Amman Menkul Kıymetler Borsası (ASE)'nda işlem gören Ürdün ticari bankalarının sağlamlığını araştırmıştır. Çalışmada Bankometer analizi uygulanmış ve ekonominin yavaşlamasına ve bölgesel istikrarsızlığa rağmen incelenen tüm bankaların modelin tüm parametreleri açısından güvenli olduğu sonucuna varılmıştır.

Permata & Purwanto (2018) yapmış oldukları çalışmalarında 2012-2015 yılları arasında Endonezya Menkul Kıymetler Borsası (IDX)'nda işlem gören 23 bankanın sağlamlığını CAMELS, Z-Score ve Bankometer modellerini kullanarak analiz etmişlerdir. Çalışma, Endonezya'daki bankacılık sektörünün sağlamlığını analiz etmede kullanılacak farklılıkları ve uygun analitik yöntemleri bulmayı amaçlamaktadır. Yapılan araştırma ve analiz sonuçlarına göre Endonezya'da bankacılığın sağlamlığını analiz etmek için kullanılacak yöntemin CAMELS olduğu, Z-Skor analizi ve Bankometer yöntemlerinin ise CAMEL analizinin sonuçlarını desteklemek için kullanılacak yöntemler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ali et. al. (2018) yapmış oldukları çalışmalarında Pakistan'da faaliyet gösteren katılım bankalarının gelecekteki finansal krizlerden kurtulmalarına yardımcı olacak bir erken uyarı aracı olarak Bankometer modelini önermişlerdir. Çalışmada küresel finansal krizin bankacılık sistemi üzerindeki etkisini incelemek için Pakistan'da faaliyet gösteren tüm katılım bankalarının 2002-2016 yılları arasında yayınlanan üçer aylık verileri kullanılarak regresyon analizi uygulanmıştır. Çalışma sonucunda düzenleyici sermaye, fonlama maliyeti, büyüklük, aktif karlılığı ve özsermaye karlılığının kriz dönemi ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Aksoy & Göker (2018) yapmış oldukları araştırmalarında Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren ticari bankaların 2012-2016 döneminde finansal risk düzeylerini belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırmada söz konusu dönemde Altman Z-Skor ve Bankometer yöntemleri birlikte kullanılmış ve her iki yöntemin tutatarlılığı test edilmiştir. Bankometer yöntemi sonucunda beş yıllık dönem boyunca bütün ticari bankaların yüksek borç ödeme gücüne sahip olduklarını; dolayısıyla finansal risk düzeylerinin düşük olduğu belirlenmiştir. Altman Z-Skor analizi sonucunda ise tam tersi bulgular tespit edilmiştir. Yazarlar Altman Z-Skor yönteminin Türk bankacılık sektörüne uygun bir yöntem olmadığını, buna karşın Bankometer yönteminin Türkiye'de faaliyet gösteren bankaların finansal risklerini tespit etmeye daha uygun bir yöntem olduğunu belirtmişlerdir.

Africa (2018) yapmış olduğu çalışmasında finansal sıkıntıyı belirlemek için Bankometer modelinin kullanılıp kullanılmayacağını araştırmıştır. Bu araştırmada 2014-2016 yılları arasında Endonezya Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören 111 banka araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Verilerin analizinde lojistik regresyon modeli kullanılmıştır. Çalışma sonucunda döviz bankası ve döviz dışı bankaların finansal sıkıntılarını belirlemede Bankometer modelinin kullanılabilceği tespit edilmiştir.

Lassoued (2018) yapmış olduğu çalışmada 2005-2015 döneminde Malezya'da katılım bankalarının kurumsal yönetim uygulamaları ile finansal sağlamlığı arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmada bankaların sağlamlığını ölçmede Z Skor analizi kullanılırken, kurumsal yönetim uygulamaları ile finansal sağlamlık arasındaki ilişkiyi ölçmek için ise En Küçük Kareler Yöntemi (OLS) kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre yönetim kurulu bağımsız üye sayısının finansal sağlamlık üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu tespit edilirken, yönetim kurulu büyüklüğünün finansal sağlamlık üzerinde herhangi bir etkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Suresh et. al. (2019) yapmış oldukları çalışmalarında 2012-2017 döneminde DuPont Analizini kullanarak Bank of Butan Limited (BOB) ve Tashi Bank'ın (T-Bank) finansal performansını ve Bankometer modeliyle de söz konusu bankaların finansal sağlamlığını analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda her iki bankanın da finansal performans ve finansal sağlamlığının iyi durumda olduğu tespit edilmiştir.

Sakarya & Karakaş (2021) yapmış oldukları çalışmada Türkiye'de faaliyet gösteren mevduat bankalarının finansal performansını ölçmeyi amaçlamıştır. Yapılan bu çalışmada 2010-2019 yılları arasındaki veriler kullanılarak mevduat bankaları üç grup halinde (kamusal, özel ve yabancı sermayeli) CAMELS ve Bankometer yöntemleri yardımıyla analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda bankaların sermaye yeterliliklerinin iyi olduğu, takipteki kredilerin kabul edilen seviyenin altında olduğu, riskleri yönetme konusunda duyarlı davranışları, borç ödeme güçlerinin iyi olduğu ve son yıllarda özkaynak ve aktif

karlılığının azaldığı belirlenmiştir. Bankometer analizi sonucuna göre ise Türkiye'deki mevduat bankalarının süper sağlam banka kategorisinde yer aldıkları tespit edilmiştir.

Eren & Uçar (2021) yapmış oldukları çalışmalarında 2019-2020 dönemlerinde Covid-19 öncesi ve sonrasında Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren mevduat bankalarının finansal sağlamlığını Bankometer yöntemi aracılığıyla analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda 2019 ve 2020 yıllarında bankaların finansal sağlamlık sıralamalarında değişiklik olsa da söz konusu mevduat bankalarının finansal anlamda sağlam olduğu ve bu bankaların borç ödeme güçlerinin yeterli olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan araştırmalar değerlendirildiğinde Bankometer yönteminin bankaların finansal sağlamlığını ölçmede etkin bir yöntem olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında yapılan araştırmalar farklı ülke gruplarını ve bankaları tekil olarak analiz ettiği için elde edilen sonuçların ülke ve banka bazında değerlendirilmesinin daha doğru olacağını düşünmekteyiz. Bu araştırmada Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankaları 2016-2020 dönemi açısından analiz edilmiştir. Literatürde katılım bankalarının finansal performansını söz konusu dönemde ve Bankometer yöntemi ile analiz eden araştırma bulunmamaktadır. Bu nedenle araştırma dönem, yöntem ve örneklem farklılıkları açısından literatüre katkı sağlamaktadır.

Metodoloji

Bu bölümünde araştırmanın metodolojisi ve verilerin analizine ilişkin bilgiler sunulmuştur. Bu çalışmada Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarının sağlamlığı Z-Skor ve Bankometer yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Ayrıca çalışmada kullanılan iki yöntemden de elde edilen bulgular yöntemlerin uygulanabilirliği açısından da değerlendirilmiştir. Çalışmada bankaların finansal tablolarından elde edilen ve 2016-2020 yıllarını kapsayan beş dönemlik veriler kullanılmıştır. Türkiye'de faaliyet gösteren 6 adet katılım bankasından 5'i çalışmanın örnekleme dahil edilmiştir. Türkiye Emlak Katılım Bankası 2019 yılında faaliyete başladığı için örneklem dışı bırakılmıştır. Tablo 1'de çalışmada kullanılan bankalar listelenmiştir.

Tablo 1: Örnekleme dahil olan bankalar.

Sıra	Banka Adı
1	Albaraka Türk Katılım Bankası A. Ş
2	Kuveyt Türk Katılım Bankası A. Ş
3	Türkiye Finans Katılım Bankası A. Ş
4	Vakıf Katılım Bankası A. Ş
5	Ziraat Katılım Bankası A. Ş

Verilerin Analizi

Bu bölümde katılım bankalarının finansal sağlamlığını belirlemede kullanılan analizlerden Z Skor ve Bankometer yöntemleri ile ilgili bilgiler sunulmuştur.

Altman Z-Skor Modeli

İlk çok değişkenli iflas tahmin modeli, 1960'ların sonlarında Altman (1968) tarafından geliştirilmiştir. Bu öncü çalışmanın ardından, iflas tahminine dayanan çok değişkenli yaklaşımlar, finans, bankacılık ve kredi riski alanında çalışmalar yapan araştırmacılar arasında hızla yayılmıştır. İflas tahmin modelleri bankacılar, yatırımcılar, varlık yöneticileri, derecelendirme kuruluşları ve hatta iflasın eşiğinde olan firmalar için önemli modellerdendir. Ekonominin ana finansman sağlayıcısı olan bankacılık sektörü, özellikle kredi faaliyetlerinden elde edilen karı en üst düzeye çıkarmak için takipteki kredilerin seviyesini en aza indirmekle ilgilenmekte ve bankalar kendi temerrüt risklerini azaltmaya çalışmaktadırlar.

Bankacıların ilgisini çeken bir diğer konu ise sermaye yeterliliği ve Basel anlaşmalarının teşvik ettiği iç derecelendirmelere dayalı yaklaşımdır. Z-Skor modeli bu modellerin birçoğu için bir prototip haline gelmiştir. Varlık yöneticileri ve yatırımcılar, portföyleri için uygun şirketleri seçmelerine yardımcı olabilecek güvenilir araçlara ihtiyaç duymaktadırlar. Finansal sıkıntı yatırımcı getirilerine zarar vermesine rağmen kısa vadeli satış stratejilerinde yüksek getiriler için fırsatlar sağlayabilmektedir. Derecelendirme kuruluşları, varlıkların ve menkul kıymet ihraçlarının riskini değerlendirirken temerrüdü tahmin etmek için bir araca ihtiyaç duymaktadırlar. Altman (1983) ekonomik olarak sıkıntıda olan firma yöneticilerinin finansal anlamda iyileşebilmeleri için bu modelin bir rehber olarak kullanılabilceğini ifade etmiştir (Altman et. al., 2017: 133). Z-Skor modeli bir imalat işletmesinin iflasını tahmin etmek için geliştirilmiş ve yaklaşık %80 oranında başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Fakat modelin ilk versiyonu diğer sektörlerin finansal durumunu tahmin etmede başarılı olamamış, daha sonra diğer sektörlerdeki firmaların iflasını tahmin edebilmek için model geliştirilmiş ve %70 oranında başarılı sonuçlar elde edilmiştir (Permata ve Purwanto, 2018:1313). Bankaların Z skorlarını hesaplamada eşitlik 1'de ifade edilen ve Altman tarafından imalat sektörü dışındaki diğer sektörler için geliştirilen formül kullanılmıştır.

$$Z = 6,56 X1 + 3,26 X2 + 6,72 X3 + 1,05 X4 \quad (1)$$

Eşitlik 1'de gösterilen $X1 = \text{Net İşletme Sermayesi} / \text{Aktif Toplamı}$, $X2 = \text{Dağıtılmayan Kar}^1 / \text{Aktif Toplamı}$, $X3 = \text{Vergi Öncesi Kar} / \text{Aktif Toplamı}$, $X4 = \text{Özkaynakların Piyasa Değeri} / \text{Toplam Yükümlülükleri}$ ifade etmektedir.

Yukarıdaki formül hesaplandıktan sonra, Z-Skor değeri elde edilir ve bankaların finansal durumları üç seviyeye ayrılarak tanımlanır. Bunlar;

1 Dağıtılmayan kar olarak literatürde (Aksoy ve Göker, 2018: 429) tarafından kullanılan geçmiş yıl karları kullanılmıştır.

- ✓ Eğer Z-Skoru 2,60'tan büyük çıkarsa o zaman şirket finansal olarak istikrarlı bir şirket olarak sınıflandırılır.
- ✓ Eğer Z-Skoru 1,1 ile 2,60 arasında çıkarsa o zaman şirket gri bölgede olarak sınıflandırılır. Bu da şirketin iflas etme potansiyeli olduğu anlamına gelir.
- ✓ Eğer Z-Skoru 1,1'in altında bir sonuç çıkarsa o zaman şirketin iflas potansiyelinin yüksek olduğuna karar verilir.

Bankometer Modeli

Bankometer modeli IMF'nin 2000 yılındaki tavsiyesi ile bankaların borç ödeme gücünü tespit etmek için Shar et. al. (2010) tarafından geliştirilmiştir. Bu model, CAMELS ve CLSA stres testi parametrelerinin bir modifikasyonudur. Bankometer modeli ile CAMELS ve CLSA modellerinin sonuçları karşılaştırıldığında benzer sonuçlar elde edilmiştir. Bu modelle minimum sayıda parametreyle maksimum doğru sonuç elde edilebileceği ifade edilmiştir (Qamruz-zaman, 2014: 116). Bu modelde kullanılan parametreler ve referans aralığına ilişkin bilgiler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Bankometer modelinde kullanılan parametreler ve referans aralıkları.

Parametreler	Referans Aralığı
Ana Sermayenin Toplam Varlıklara Oranı (CA)	CA ≥ 4%
Özsermayenin Toplam Varlıklara Oranı (EA)	EA ≥ 2%
Sermaye Yeterlilik Oranı (CAR)	40% ≥ CAR ≥ 8%
Takipteki Kredilerin Toplam Kredilere Oranı (NPL)	NPL ≤ 15%
Giderlerin Gelirlere Oranı (CI)	CI ≤ 40%
Kredilerin Toplam Varlıklara Oranı (LA)	LA ≤ 65%

Bankometer modelinde borç ödeme gücünü hesaplamada kullanılan S-Skor eşitlik 2'de formüle edilmiştir.

$$S = 1.5 * CA + 1.2 * EA + 3.5 * CAR + 0.6 * NPL + 0.3 * CI + 0.4 * LA \quad (2)$$

Eşitlik 2'de ifade edilen;

CA = Ana Sermayenin Toplam Varlıklara Oranını,

EA = Özsermayenin Toplam Varlıklara Oranını,

CAR = Sermaye Yeterlilik Oranını,

NPL = Takipteki Kredilerin Toplam Kredilere Oranını,

CI = Giderlerin Gelirlere Oranını²,

LA = Kredilerin Toplam Varlıklara Oranını temsil etmektedir.

S-Skoru hesaplandıktan sonra eğer S değeri;

2 Katılım bankalarında faizsiz bankacılık işlemleri sunulduğu için bu oran yerine Kâr payı giderleri/Kar Payı gelirleri oranı kullanılmıştır

- ✓ $S < 50$ ise bankaların finansal zorluklar yaşadığı ve risklerinin yüksek olduğu;
- ✓ $50 < S < 70$ ise o zaman bankalar gri bölgededir ve finansal zorluklar yaşamaya karşı savunmasızdırlar;
- ✓ $S > 70$ ise bankaların çok iyi durumda olduğuna dair değerlendirme yapılmaktadır.

Araştırmanın Bulguları

Bu bölümde katılım bankalarının finansal sağlamlığının ölçülmesine yönelik yapılan Z-Skor ve Bankometer analizlerinin bulgularına yer verilmiştir. Tablo 3'te katılım bankalarının Z-Skor analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Altman Z-Skor modelinde WC/TA oranı net işletme sermayesini ifade etmektedir. Literatürde birçok çalışmada bu oran cari varlıklar ile cari yükümlülükler arasındaki fark alınarak hesaplanmıştır (Aksoy & Göker, 2018: 435). Tablo 3'te gösterilen bu oran incelendiğinde net işletme sermayesinin bazı yıllarda negatif çıktığı görülmektedir. Bu durumun bankaların kredi ve mevduatlarındaki vade uyumsuzluğundan ileri geldiği düşünülmektedir. Bu uyumsuzluk katılım bankalarının cari yükümlülükleri ile cari varlıkları arasındaki farkın negatif çıkmasına ve dolayısıyla likidite riskine neden olmaktadır. Net işletme sermayesi oranının negatif çıkması veya düşük çıkması Z-Skor sonucunu da etkilemektedir.

Altman Z-Skoru sonucu eğer 2.60'tan büyük çıkarsa o zaman şirketin finansal olarak istikrarlı bir şirket olduğu 1,1-2,60 arasında çıkarsa o zaman şirketin gri bölgede olduğu ve iflas etme potansiyelinin olduğu ve eğer 1.1'in altında bir sonuç çıkarsa o zaman şirketin iflas etme potansiyelinin yüksek olduğuna karar verilmektedir. Bu noktadan hareketle Z-Skor analizi sonucuna göre Vakıf Katılım bankasının 2016 yılı hariç diğer bütün yıllarda katılım bankalarının Z-Skor sonuçlarının 1.1'in altında olmasından dolayı söz konusu bankaların iflas etme potansiyellerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlardan hareketle katılım bankaları için Altman Z-Skor analizinin Türkiye'deki bankaların finansal sağlamlığını hesaplamada uygun bir yöntem olmadığı sonucu çıkarılmaktadır. Daha önceden ifade edildiği gibi Türk katılım bankacılığı sektöründe net işletme sermayesinin negatif olması veya çok düşük olması sebebiyle elde edilen Z-Skor değerleri çok düşük çıkmakta ve analizin Türk katılım bankacılığı sektörü için uygulanabilirliği riske girmektedir. Buna karşın diğer ülkelerin bankacılık sektörleri üzerine yapılan Z-Skor analizlerinde dengeli sonuçlar elde edilmiştir (Permata & Purwanto, 2018: 1318-1320; Bolat, 2017: 11).

Tablo 3: Katılım bankalarının Z Skor analizi sonuçları.

Bankalar	Yıllar	6,56	3,26	6,72	1,05	Z Skor	Kategori
		X1	X2	X3	X4		
		WC/TA	RE/TA	EBIT/TA	MVE/TL		
Albaraka Türk Katılım Bankası A. Ş	2016	-0,0014	0,0001	0,0080	0,0746	0,1232	İflas Potansiyeli
	2017	0,0059	0,0002	0,0080	0,0735	0,1697	İflas Potansiyeli
	2018	0,0298	-0,0043	0,0040	0,0837	0,2964	İflas Potansiyeli
	2019	0,0173	-0,0053	0,0017	0,0803	0,1918	İflas Potansiyeli
	2020	-0,0322	-0,0052	0,0047	0,0620	-0,1317	İflas Potansiyeli
Kuveyt Türk Katılım Bankası A. Ş	2016	0,0865	0,0000	0,0137	0,0878	0,7515	İflas Potansiyeli
	2017	0,0004	0,0000	0,0149	0,0874	0,1946	İflas Potansiyeli
	2018	0,0090	0,0005	0,0152	0,0791	0,2453	İflas Potansiyeli
	2019	0,0790	0,0003	0,0136	0,0699	0,6839	İflas Potansiyeli
	2020	-0,1458	0,0003	0,0122	0,0554	-0,8156	İflas Potansiyeli
Türkiye Finans Katılım Bankası A. Ş	2016	-0,0027	0,0025	0,0095	0,1042	0,1636	İflas Potansiyeli
	2017	-0,0338	0,0025	0,0117	0,1159	-0,0131	İflas Potansiyeli
	2018	-0,0136	-0,0001	0,0121	0,1012	0,0984	İflas Potansiyeli
	2019	0,0344	0,0000	0,0091	0,1014	0,3933	İflas Potansiyeli
	2020	-0,0401	0,0000	0,0107	0,0724	-0,1149	İflas Potansiyeli
Vakıf Katılım Bankası A. Ş	2016	0,1660	0,0005	0,0057	0,2303	1,3710	Gri Bölge
	2017	0,0667	0,0000	0,0129	0,0915	0,6201	İflas Potansiyeli
	2018	0,0588	-0,0003	0,0198	0,0786	0,5998	İflas Potansiyeli
	2019	0,1038	0,0000	0,0146	0,0691	0,8515	İflas Potansiyeli
	2020	-0,0265	0,0000	0,0158	0,0992	0,0368	İflas Potansiyeli
Ziraat Katılım Bankası A. Ş	2016	-0,0009	-0,0015	0,0051	0,1063	0,1348	İflas Potansiyeli
	2017	0,0034	0,0000	0,0139	0,1084	0,2295	İflas Potansiyeli
	2018	0,0014	0,0012	0,0187	0,1111	0,2552	İflas Potansiyeli
	2019	0,0020	0,0008	0,0194	0,0953	0,2460	İflas Potansiyeli
	2020	0,0391	0,0107	0,0132	0,0133	0,3934	İflas Potansiyeli

Tablo 4'te katılım bankalarının sağlamlığını ölçmek üzere Bankometer yöntemiyle yapılan analizin bulgularına yer verilmiştir. IMF'nin tavsiyesi üzerine bankaların borç ödeme gücünü tespit etmeye yönelik oluşturulan bu analize göre Ana Sermayenin Toplam Varlıklara Oranı (CA)'nın $CA \geq 4\%$ olması gerektiği ifade edilmiştir. Bu noktadan hareketle katılım bankalarının "CA" değerlerine bakıldığında Albaraka Türk incelenen tüm yıllarda bu oranın altında kalmıştır. Kuveyt Türk ise 2019 ve 2020 yıllarında bu oranın gerekliliklerini sağlamamaktadır. Türkiye Finans'ta ise 2020 yılı hariç diğer tüm yıllarda "CA" oranının olması gereken değer üstünde olduğu görülmektedir. Vakıf Katılım ve Ziraat Katılım bankaları birlikte incelendiğinde ise sadece 2016 ve 2019

yıllarında Vakıf Katılım bankasının standart değerini altına düştüğü, diğer yıllarda her iki bankanın da standart değeri yakaladığı görülmektedir.

Özsermayenin Toplam Varlıklara Oranı (EA)'nın $EA \geq 2\%$ olması gerekmektedir. Ziraat Katılım Bankası'nın 2020 yılı hariç diğer bütün bankalarda ve yıllarda "EA" oranının standart oranın üzerine çıktığı görülmektedir. Bu durum katılım bankalarının özsermayelerinin güçlü olduğunun bir göstergesidir. Sermaye Yeterlilik Oranı (CAR)'ın $40\% \geq CAR \geq 8\%$ aralığında olması gerekmektedir. Tablo 4'te verilen "CAR" değerlerine bakıldığında örnekleme konu olan bütün katılım bankalarının BDDK'nın belirlediği asgari sermaye yeterlilik oranı olan %12 değerinin üzerinde olduğu görülmektedir.

Takipteki Kredilerin Toplam Kredilere Oranı (NPL)'nin $NPL \leq 15\%$ olması gerekmektedir. Tablo 4'teki NPL değerlerine bakıldığında tüm bankaların incelenen bütün yıllarda %15'ten küçük değerler aldığı görülmektedir. Bu durum katılım bankalarında takipteki kredilerin toplam kredilere oranının istenilen seviyede olduğunu göstermektedir. Giderlerin Gelirlere Oranı (CI) bankacılık sektöründe elde edilen faiz gelirleri ve faiz giderlerinden oluşmaktadır. Fakat katılım bankacılığı faizsiz bankacılık işlemlerinden oluştuğu için bu oran kâr payı gelirleri/ kâr payı giderleri olarak değerlendirilmiştir. Bu oranın $CI \leq 40\%$ olması istenmektedir. Tablo 4'te verilen CI değerleri incelendiğinde Vakıf Katılım Bankası'nın 2016 yılı ve Kuveyt Türk Bankası'nın 2020 yılı hariç olmak üzere incelenen tüm yıllarda bu oranın istenilen seviyenin üstünde olduğu görülmektedir. Bu durum katılım bankalarının istenilen karlılık düzeyinde olmadığını bir göstergesidir. Kredilerin Toplam Varlıklara Oranı (LA)'nın $LA \leq 65\%$ olması istenmektedir. Tablo 4'e bakıldığında bu oranın standart seviyenin çok üstünde olduğu görülmektedir. Bu durum katılım bankalarının finansal riskinin yüksek olduğunun bir göstergesidir.

Tablo 4: Katılım bankalarının Bankometer analizi sonuçları.

Bankalar	Yıllar	1,5	1,2	3,5	0,6	0,3	0,4	S Skor	Kategori
		CA	EA	CAR	NPL	CI	LA		
Albaraka Türk Katılım Bankası A. Ş	2016	0,0274	0,0694	13,5000	0,0506	0,5387	0,9306	47,9386	Yüksek Risk
	2017	0,0248	0,0685	17,1000	0,0495	0,6457	0,9315	60,5655	Gri Bölge
	2018	0,0213	0,0772	14,7000	0,0717	0,6624	0,9228	52,1855	Gri Bölge
	2019	0,0175	0,0744	15,0000	0,0676	0,7538	0,9256	53,2525	Gri Bölge
	2020	0,0195	0,0583	13,5000	0,0459	0,5242	0,9417	47,9107	Gri Bölge
Kuveyt Türk Katılım Bankası A. Ş	2016	0,0575	0,0807	18,1600	0,0263	0,4631	0,9193	64,2655	Gri Bölge
	2017	0,0542	0,0804	17,6600	0,0198	0,4458	0,9196	62,5013	Gri Bölge
	2018	0,0471	0,0733	17,6800	0,0253	0,4752	0,9267	62,5670	Gri Bölge
	2019	0,0383	0,0653	19,3200	0,0337	0,5321	0,9347	68,3095	Gri Bölge
	2020	0,0302	0,0525	21,2600	0,0360	0,3343	0,9475	75,0192	Sağlıklı

Türkiye Finans Katılım Bankası A. Ş	2016	0,0670	0,0944	15,5800	0,0534	0,4937	0,9056	55,2862	Gri Bölge
	2017	0,0665	0,1039	18,2200	0,0393	0,5000	0,8961	64,5265	Gri Bölge
	2018	0,0553	0,0919	16,6200	0,0602	0,5566	0,9081	58,9295	Gri Bölge
	2019	0,0496	0,0921	17,2600	0,0818	0,8763	0,9079	61,2700	Gri Bölge
	2020	0,0320	0,0675	16,6400	0,0564	0,5763	0,9325	58,9487	Gri Bölge
Vakıf Katılım Bankası A. Ş	2016	0,1719	0,1872	29,2500	0,0012	0,3004	0,8128	103,2735	Sağlıklı
	2017	0,0685	0,0839	14,1000	0,0016	0,6265	0,9161	50,1088	Gri Bölge
	2018	0,0487	0,0729	13,6000	0,0189	0,6431	0,9271	48,3356	Yüksek Risk
	2019	0,0336	0,0646	14,8800	0,0304	0,7073	0,9354	52,8125	Gri Bölge
	2020	0,0606	0,0903	18,4700	0,0259	0,4437	0,9097	65,3567	Gri Bölge
Ziraat Katılım Bankası A. Ş	2016	0,9385	0,0961	12,5000	0,0019	0,4629	0,9039	45,7746	Yüksek Risk
	2017	0,0871	0,0978	13,1000	0,0031	0,5485	0,9022	46,6253	Yüksek Risk
	2018	0,0789	0,1000	12,7600	0,0141	0,6313	0,9000	45,4561	Yüksek Risk
	2019	0,0481	0,0870	16,6000	0,0261	0,6192	0,9130	58,8431	Gri Bölge
	2020	0,0620	0,0131	14,8000	0,1107	0,5065	0,9869	52,5219	Gri Bölge

Bankometer analizi sonucu hesaplanan S Skorları eğer $S < 50$ ise bankaların finansal zorluklar yaşadığı ve risklerinin yüksek olduğu; $50 < S < 70$ ise o zaman bankaların gri bölgede ve finansal zorluklar yaşamaya karşı savunmasız oldukları; $S > 70$ ise bankaların çok iyi durumda olduğuna dair değerlendirme yapılmaktadır. Bu noktadan hareketle tablo 4'te verilen S Skorlarına bakıldığında Albaraka Türk'ün 2016 yılında yüksek riskli olduğu, diğer yıllarda ise gri bölgede olduğu yani finansal zorluk yaşamaya elverişli olduğu görülmektedir. Kuveyt Türk'e bakıldığında ise sadece 2020 yılında S Skorunun %70'in üzerinde olduğu yani finansal olarak iyi durumda olduğu, diğer yıllarda S Skorlarının $50 < S < 70$ arasında olmasından dolayı gri bölgede olduğu görülmektedir. Türkiye Finans Katılım bankasının incelenen tüm yıllarda S Skorum $50 < S < 70$ arasında bir değer olarak gri bölgede yer aldığı görülmektedir. Vakıf Katılım bankasının 2017, 2019 ve 2020 yıllarında gri bölgede olduğu, 2018 yılında ise yüksek riskli olduğu buna karşın 2016 yılında finansal anlamda iyi durumda olduğu görülmektedir. Son olarak Ziraat Katılım bankasının sonuçları incelendiğinde 2016, 2017 ve 2018 yıllarında yüksek riskli seviyede olduğu 2019 ve 2020 yıllarında ise skorum biraz daha iyileşerek gri bölgeye geçtiği görülmektedir.

Bankometer sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde özel sermayeli katılım bankalarının genellikle gri bölgede olduğu yani finansal zorluk yaşama potansiyellerinin yüksek olduğu görülmektedir. Diğer taraftan kamusal sermayeli katılım bankalarının özel sermayeli bankalara göre risk seviyesinin daha fazla olduğu görülmektedir. Bu çerçevede kamusal sermayeli bankaların özel sermayeli bankalara göre finansal zorluklarla daha fazla karşı karşıya olduğu söylenebilir. Bu durumun bir diğer nedeni de Türkiye'deki kamusal

sermayeli katılım bankalarının henüz yeni kurulmuş olmaları ve sistemin tam olarak işlerlik kazanamamış olmasıdır. Bankometer analizine göre Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının finansal sağlık durumları incelenen yıllar bazında çok sağlıklı görünmemektedir.

Sonuç ve Öneriler

Katılım bankacılığı özellikle 2008 küresel finans krizinden sonra artan bir ilgi ile karşı karşıyadır. Küresel finans krizi döneminde katılım bankacılığının konvansiyonel bankacılık sistemine göre daha istikrarlı ve güçlü bir yapı sunması sektörü hem yatırımcıların alternatif yatırım alanı haline getirmiş hem de akademisyenler açısından farklı bir araştırma alanı olarak değerlendirilmesini sağlamıştır. Bu çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren üçü özel ikisi kamu sermayeli olmak üzere beş katılım bankasının finansal açıdan sağlamlığı ve borç ödeme gücü ampirik olarak analiz edilmiştir. Bu amaçla çalışmada Z-Skoru ile Bankometer yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmada iflas riskinin tahmin edilmesinde günümüzde de sıklıkla kullanılan Z-Skor yöntemine göre hem özel sermayeli hem de kamu sermayeli katılım bankalarının güçlü biçimde iflas potansiyeli ile karşı karşıya olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Her iki banka grubu için de incelenen dönemlerde Z-Skor sonuçlarının 1,1’in altında olduğu görülmektedir ve modele göre bu sonuçlar iflas potansiyelinin yüksek olduğunun göstergesidir. Z-Skor modelinin tek istisnai sonucunun 2016 yılında Vakıf Katılım Bankası’na ait olduğu görülmektedir. Bu sonucun elde edilmesinde Vakıf Katılım Bankası’nın Ekim 2015 yılında kurulmuş olması ve bu nedenle de ilgili dönemde güçlü sermayeye ve kaynaklara sahip olmasına karşın yeterli kredi büyüklüğüne ulaşmaması olduğu düşünülmektedir. Bankometer sonuçlarında Vakıf Katılım Bankası’nın 2016 yılında en düşük NPL oranına sahip olması bu görüşümüzü desteklemektedir. Diğer taraftan Z-Skor modelinden elde edilen sonuçlarda 6,56’lık kat sayıya sahip Çalışma Sermayesi/Toplam Aktifler (WC/TA) oranı etkilidir. Bankaların net bilanço pozisyonunun negatif olması yani çalışma sermayesinin negatif olması ilgili oranı da negatife döndürmekte ve bu durumdan modelin geneli olumsuz etkilenmektedir. Bu bağlamda elde edilen sonuçlar Aksoy ve Göker (2018)’in çalışması ile de uyum göstermektedir.

Araştırmada aynı zamanda Bankometer yöntemi ile S-Skor hesaplanmış ve katılım bankalarının borç ödeme güçleri analiz edilmiştir. Elde edilen S-Skor sonuçları da incelenen dönemlerde itibariyle katılım bankalarının gri bölgede olduğunu ve finansal zorluklar yaşama potansiyellerinin olduğunu göstermektedir. Modelde en yüksek katsayıya sahip oran sermaye yeterlilik rasyosudur (CAR, 3.5) ve çalışmaya konu bankaların tamamının sermaye yeterlilik rasyosu BDDK’nın belirlediği asgari oran olan %12’nin üzerindedir (Basel kriterlerine göre %8 olması yeterlidir). Buna rağmen Bankometer sonuçlarının gri bölgeyi işaret etmesi dikkat çekicidir. Ziraat Katılım Bankası 2016, 2017 ve 2018 döneminde yüksek riskli bölgede olması nedeniyle diğer

katılım bankalarından ayrılmaktadır. 2019 ve 2020 döneminde ise performansı iyileşmiş ve gri bölgeye girmiştir.

Bankometer sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde özel sermayeli katılım bankalarının genellikle gri bölgede olduğu yani finansal zorluk yaşama potansiyellerinin yüksek olduğu görülmektedir. Diğer taraftan kamusal sermayeli katılım bankalarının özel sermayeli bankalara göre risk seviyesinin daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durumda kamusal sermayeli bankaların özel sermayeli bankalara nazaran finansal zorluklarla daha fazla mücadele ettiğinin bir göstergesidir. Bu durumun bir diğer nedeni de Türkiye'deki kamusal sermayeli katılım bankalarının henüz yeni kurulmuş olmaları ve sistemin tam olarak işlerlik kazanamamış olmasıdır. İlerleyen yıllarda kamusal sermayeli katılım bankalarının ülke çapında şubeleşme düzeyleri ve sistem içindeki ağırlıkları arttıkça bu durumun da olumlu yönde değişiklik göstermesi beklenmektedir.

Araştırmadan elde edilen sonuçların ülke bazında katılım bankacılığı alanındaki finansal performans literatürüne katkı sağlaması beklenmektedir. Sonuçlar aynı zamanda kullanılan yöntemler çerçevesinde birtakım olumsuzlukları göstermekte olup yöneticiler ve politikacılar açısından da önem taşımaktadır. Yöneticiler araştırmada kullanılan finansal performans göstergelerini ve sonuçlarını değerlendirip operasyonel faaliyetlerini bu çerçevede yürütebilir ve bankalarının finansal sıkıntı ya da iflas sorunu ile karşı karşıya kalmasını engelleyecek stratejik kararlar alabilir. Araştırma doğal olarak bazı kısıtlara sahiptir. Bu bağlamda elde edilen sonuçlar sadece Türkiye bağlamında ve 2016-2020 dönemine ilişkin bilgiler sunmaktadır. Konuya ilişkin gelecek araştırmalarda ele alınabilecek birçok farklı yön bulunmaktadır. İlk olarak daha geniş bir dönem aralığında farklı ülke grupları ile karşılaştırma yapılabilir ya da ülke bazlı araştırma yapılarak mevcut literatüre katkı sağlanabilir. Bunun yanı sıra katılım bankacılığı endüstrisi bir bütün olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Türkiye'de katılım bankacılığının gelişmesi ile ilerleyen dönemlerde daha kapsamlı çalışmalar yapılabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Africa, L. A. (2018). Bankometer Models for Predicting Financial Distress in Banking Industry. *Jurnal Keuangan dan Perbankan*, 22(2), 373-379.
- Aksoy, E. E. A. & Göker, İ. E. K. (2018) Bankacılık Sektöründe Finansal Risklerin Z-Skor ve Bankometer Metodları ile Tespiti, BİST'te İşlem Gören Ticari Bankalar Üzerine Bir Araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(2), 418-438.
- Al Zaabi, O.S.H. (2011). Potential For the Application of Emerging Market Z-Score in UAE Islamic Banks. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 4(2), 158-173.

- Alexakis, C., Izzeldin, M., Johnes, J., & Pappas, V. (2019). Performance and Productivity in Islamic and Conventional Banks: Evidence from the Global Financial Crisis. *Economic Modelling*, 79, 1-14.
- Ali, A., Zulkhibri, M., & Kishwar, T. (2018). Assessing Islamic Banking System Vulnerabilities in Pakistan: Evidence from 'Bankometer' Model, IRTI Working Paper 2018-04. *Islamic Economics and Finance Research Division*, <https://ssrn.com/abstract=3263317> [30.01.2022].
- Altman, E. (1968). Financial Ratios, Discriminant Analysis and The Prediction of Corporate Bankruptcy. *The Journal of Finance*, 23(4), 589-609.
- Altman, E. I., Iwanicz-Drozowska, M., Laitinen, E. K., & Suvas, A. (2017). Financial Distress Prediction in An International Context: A Review and Empirical Analysis of Altman's Z-Score Model. *Journal of International Financial Management & Accounting*, 28(2), 131-171.
- Ashraf, A., & Tariq, Y. B. (2016). Evaluating the Financial Soundness of Banks: An Application of Bankometer on Pakistani Listed Banks. *IUP Journal of Financial Risk Management*, 13(3), 47-63.
- Ashraf, D., Rizwan, M.S., & L'Huiller, B. (2016). A Net Stable Funding Ratio for Islamic Banks and Its Impact on Financial Stability: An International Investigation. *Journal of Financial Stability*, 25, 47-57.
- Beck, T., Demirgüç-Kunt, A., Merrouche, O. (2013). Islamic vs. Conventional Banking: Business Model, Efficiency and Stability. *Journal of Banking and Finance*, 37, 433-447.
- Bilgin, M.H., Danisman, G.O., Demir, E., & Tarazi, A. (2021). Economic Uncertainty and Bank Stability: Conventional vs. Islamic banking. *Journal of Financial Stability*, 56, 1-20.
- Bolat, A. (2017). Evaluating The Current Financial State of Banking Sector in Kazakhstan Using Altman's Model, Bankometer Model. *Revista Espacios*, 38(48).
- Budiman, T., Herwany, A., & Kristanti, F. T. (2017). An Evaluation of Financial Stress for Islamic Banks in Indonesia Using A Bankometer Model. *Journal of Finance and Banking Review*, 2(3), 14-20.
- Chapra, M.U. (2011). The Global Financial Crisis: Some Suggestions For Reform Of The Global Financial Architecture in The Light of Islamic Finance, *Thunderbird International Business Review*, 53(5), 565-579.
- Chowdhury, M.A.F., Shoyeb, M., Akbar, C., & Islam, M.N. (2016). Risk Sharing Paradigm Of Islamic Banks: Case of Bangladesh, *In Advances in Islamic Finance, Marketing and Management*, Emerald Group Publishing Limited, 103-130.
- Čihák, M., & Hesse, H. (2010). Islamic Banks and Financial Stability: An Empirical Analysis. *Journal of Financial Services Research*, 38 (2), 95-113.
- Farook, S., Hassan, M.K., & Clinch, G. (2014). Islamic Bank Incentives and Discretionary Loan Loss Provisions. *Pacific-Basin Finance Journal*, 28, 152-174.

- Hasan, M., Dridi, J. (2010). The Effects of The Global Crisis on Islamic and Conventional Banks: A Comparative Study. IMF Working Paper No. 10/201, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1750689> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1750689> [29.01.2022].
- Hussien, M.E., Alam, Md. M., Murad, Md. W. & Wahid, A.N.M. (2019). The Performance of Islamic Banks During The 2008 Global Financial Crisis, *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 10(3): 407-420.
- Islamic Financial Services Board (IFSB). (2020). *Islamic Financial Services Industry Stability Report*. Kuala Lumpur, Malaysia, July.
- Kattel, I. K. (2014). Evaluating The Financial Solvency of Selected Commercial Banks of Nepal: An Application of Bankometer. *Journal of Advanced Academic Research*, 1(1), 88-95.
- Lassoued, M. (2018). Corporate Governance and Financial Stability in Islamic Banking. *Managerial Finance*, 44(5), 524-539.
- Mateev, M., & Bachvarov, P. (2021). Regulation, Ownership and Bank Performance in MENA Region: Evidence for Islamic and Conventional Banks. *Emerging Markets Review*, 47, 100789.
- Mousa, T. A. (2017). Performance Evaluation of the Jordanian Commercial Banks Based on Bankometer Parameters. *International Journal of Economics and Finance*, 9(12), 249-252.
- Olson, D., & Zoubi, T. (2017). Convergence in Bank Performance for Commercial and Islamic Banks During and After The Global Financial Crisis. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 65, 71-87.
- Permata, M., & Purwanto, E. (2018). Analysis of CAMEL, Z-Score, and Bankometer in Assessment Soundness of Banking Listed on the Indonesia Stock Exchange (IDX) from 2012-2015. *Journal of Applied Economic Sciences*, 5(59), 1311-1324.
- Qamruzzaman, M. (2014). Predicting Bankruptcy: Evidence from Private Commercial Banks in Bangladesh. *International Journal of Financial Economics*, 2(3), 114-121.
- Rosman, R., Wahab, N.A., & Zainol, Z. (2014). Efficiency of Islamic Banks During The Financial Crisis: An analysis of Middle Eastern and Asian countries. *Pacific-Basin Finance Journal*, 28, 76-90.
- Safiullah, Muhammed. (2021). Financial Stability Efficiency of Islamic and Conventional Banks. *Pacific-Basin Finance Journal*, 68, 101587.
- Sakarya, Ş. & Karakaş, F. (2021). Türkiye’de Bankacılık Sektörünün Finansal Performansının CAMELS ve Bankometer Yöntemleriyle İncelenmesi, *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi, Prof. Dr. Fikret OTLU Özel Sayısı*, 6 (5), 485-504.
- Samarakoon, L. P., & Hasan, T. (2003). Altman’s Z-Score Models of Predicting Corporate Distress: Evidence from The Emerging Sri Lankan Stock Market. *Journal of The Academy of Finance*, (1), 119-125.

- Shar, A. H., Shah, M. A., & Jamali, H. (2010). Performance Evaluation of Banking Sector in Pakistan: An Application of Bankometer, *International Journal of Business and Management*, 5(9), 81.
- Srairi, S. (2013). Ownership Structure and Risk-Taking Behaviour in Conventional and Islamic Banks: Evidence for MENA Countries. *Borsa İstanbul Review*, 13, 115-127.
- Suresh, N., Ligori, A., Khan, S., & Khan, S. A. (2019). Comparative Financial Performance and Financial Soundness of Banks in Bhutan: Application of Dupont and Bankometer Models. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 23(1), 441-448.
- Uçar, M., & Eren, Ö. (2021). *Covid-19 Sürecinde Türk Bankacılık Sektörünün Finansal Sağlamlığının Analizi: Bankometer Yöntemi*, Uluslararası Kapadokya Salgın Dönemleri Kongresi. 31 Mayıs-3 Haziran 2021.
- Yameen, I.Y., & Ali, M.S. (2016). Evaluating The Financial Soundness of The Jordanian Commercial Banks By Applying Bankometer's Model. *Research Journal of Finance and Accounting*, 7(2), 124-130.

Ahlâk-ı Alâî Bağlamında Günümüz İktisadi Davranışlarının Değerlendirilmesi

Hasan KINACI*

Karabük Üniversitesi

Muhammed Emin DURMUŞ**

Sakarya Üniversitesi

Öz

İnsanoğlunun yaşam tarzı yaşadığı çağın gerekliliklerine göre şekillenmektedir. Günümüzde özellikle teknolojik gelişmelerin hızlanmasıyla birlikte yaşam tarzı eski dönemlere göre çok daha hızlı bir şekilde değişmektedir. Değişen yaşam tarzından iktisadi alışkanlıklarımız da etkilenmektedir. Bu çalışmada günümüzün iktisadi alışkanlıkları, 16. yüzyılda Osmanlı ulemasından olan Kınalızâde Ali Çelebi'nin meşhur kitabı Ahlâk-ı Alâî bağlamında değerlendirilmiştir. Değerlendirme yapılırken İlm-i Tedbir-i Menzil başlığı altında yer alan tüketim, tasarruf ve yatırım ile ilgili ilkeler günümüzdeki tüketim, tasarruf ve yatırım alışkanlıklarıyla karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonucunda özellikle tüketim alışkanlıklarında belirgin farklılıklar görülmüştür. Tüketim alışkanlıkları zorunlu ve yaşamın devamı için gerekli olan harcamalardan sosyo-kültürel ve psikolojik amaçlarla tüketim alışkanlığına evrilmiş ve moda, lüks tüketim, toplumsal statü elde etme, stres atma gibi amaçlarla tüketimin yapılması tüketim alışkanlıklarında olmaması gereken israf ve gösterişi ön plana çıkarmıştır. Yatırım konusunda ise reel piyasalardan daha çok finansal piyasalardaki yatırım araçlarının tercih edildiği görülmektedir. Ahlâk-ı Alâî bağlamında ahlak, aile, eğitim, iktisat, devlet felsefesi, siyaset, yönetim, uluslararası ilişkiler gibi çalışmalar bulunmaktadır. Fakat incelenen bu çalışmalar Ahlâk-ı Alâî kitabındaki iktisadi ilkeleri yansıtmayla sınırlı kalmıştır. Çalışmamız Ahlâk-ı Alâî bağlamında günümüzün iktisadi alışkanlıklarını karşılaştırmak yönüyle özgün bir çalışma olarak literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Ahlâk-ı Alâî, Kınalızâde, İlm-i Tedbir-i Menzil, Tüketim, Tasarruf, Yatırım

* Öğr. Gör., Karabük Üniversitesi, Safranbolu ŞYD MYO, hasankinaci@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8600-8094 (Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, İslam Ekonomisi ve Finansı Anabilim Dalı)

** Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, SBF İslam İktisadi ve Finans Bölümü; İSEFAM, muhammeddurmus@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2468-8551

Evaluation of Contemporary Economic Behaviors in the Context of Ahlâk-ı Alâî

Abstract

The lifestyle of human beings is shaped according to the requirements of the age in which they live. Today, especially with the acceleration of technological developments, the lifestyle is changing much faster than in the past. Our economic habits are also affected by the changing lifestyle. In this study, today's economic habits are evaluated in the context of Ahlâk-ı Alai, the famous book of Kınalızâde Ali Çelebi, who was an Ottoman scholar in the 16th century. While making the evaluation, the principles related to consumption, savings and investment under the title of İlm-i Tedbir-i Menzil were compared with today's consumption, savings and investment habits. As a result of the comparison, significant differences were observed especially in consumption habits. Consumption habits have evolved from obligatory and necessary expenditures for the continuation of life to consumption habits for socio-cultural and psychological purposes, and consumption for purposes such as fashion, luxury consumption, social status, and stress relief has brought to the fore the waste and ostentatiousness that should not be in consumption habits. In terms of investment, it is seen that investment instruments in financial markets are preferred more than real markets. In the context of Ethics, there are studies such as ethics, family, education, economics, state philosophy, politics, management, international relations. However, these studies examined were limited to reflecting the economic principles in the book of Ahlâk-ı Alâî. Our study aims to contribute to the literature as an original study in terms of comparing today's economic habits in the context of Ahlâk-ı Alâî.

Keywords

Ahlâk-ı Alai, Kınalızâde, İlm-i Tedbir-i Menzil, Consumption, Saving, Investment

Extended Abstract

Ahlâk-ı Alâî is the famous book written by Kınalızâde Ali Çelebi, an Ottoman scholar. The reason why the book was accepted as one of the most important moral books at the time it was written (16th century) is that it contains information from important thinkers such as Socrates, Plato, Aristotle, İbn-i Sina, Farabi, Gazali, Nasîrüddîn-i Tûsî and Celaleddin Devvânî. In addition, this book set an example for later moral books due to its breadth and originality. This book, as the name suggests, is a moral book. However, although it is a moral book, it has a wide content that includes many subjects such as education, family, state administration, international relations, and economics. The book consists of three parts. These sections are respectively İlm-i Ahlak, İlm-i Tedbîr-i Menzil and İlm-i Tedbîr-i Medina. In this study, consumption, saving and investment principles in İlm-i Tedbîr-i Menzil, which is the second chapter, and consumption, saving and investment principles in today's world are compared.

in Islamic philosophy and called the Meşşai school, to express home management and family morality (Orman, 2017). This concept is similar to the concept of Oikonomia in Greek philosophy. However, Islamic scholars made this knowledge acquired from Greek philosophy suitable for the needs of Islamic culture and civilization and made it original by filtering it through Islam. From this perspective, while Oikonomia unidimensionally prioritizes happiness only in worldly life, İlm-i Tedbîr-i Menzil expresses a multidimensional meaning that prioritizes both worldly happiness and happiness in the hereafter. In addition, İlm-i Tedbîr-i Menzil differs from Oikonomia in terms of feeding from the basic sources of Islam such as the Qur'an and Sunnah.

In İlm-i Tedbîr-i Menzil, Menzil means "house" and Tedbir means "to rule". However, when the range is mentioned, it is meant the elements that make up the range rather than the physical house in the sense of shelter/dwelling. Kınalızâde counts the elements that make up the range as father, mother, children, servants and provisions. If we define the range again, it means both the structure that meets the need for shelter and the family to live together. The need for range stems from human nature. Because, in terms of human creation, he needs a place to obtain his food, to be protected from dangers, to save and store his food, to be protected from heat and cold, and to rest. The father, who is the head of the family, is responsible for maintaining order, since these innate needs of man are continuous. Ensuring this necessary order is possible with the Precaution (Kınalızâde, 2014). Thanks to the measure, the conflict that may arise between the members of the range was prevented, it was aimed to ensure the continuity of the range by determining how family members should behave towards each other and the rules to be followed in human relations.

While İlm-i Tedbîr-i Menzil expresses economic management for moral integrity, ethics and economics are completely separated from each other in today's economic understanding (Ghazanfar, 2016). However, new institutional economic approaches are emerging in response to the unrealistic and rigid assumptions of today's economic understanding. The new institutional economics introduces economic assumptions by adopting unwritten (moral values, tradition, custom, etc.) rules along with written sources. These studies show that economics is tried to be included in a moral structure again.

Kınalızâde Ali Çelebi divides the places where spending will be made into three parts. These are the expenditures made to gain the pleasure of Allah, the expenditures to be made for generosity, the expenditures made for the things that are necessary for the person and necessary for living. In addition, while making expenditures, attention should be paid to issues such as meeting the needs of the family fully, not wasting, avoiding showing off, and not leaving people feeling grateful by constantly expressing the expenditure made for a good deed. Again, three rules should be observed in terms of saving. In order

to make savings, it is necessary to pay attention to the rules such as not to cause trouble for the family by reducing the expenditures, not to neglect religious duties such as zakat and charity for the sake of saving, and finally to reduce the expenditures and not appear sluggish in the society in order to save. As for investment, Kinalızâde emphasizes that it is important to transform savings into investments. Because the needs of the range are constant. These continuous needs must be met so that the continuity of the range is ensured. Therefore, adding new incomes to the range by converting savings into investments is important in terms of both depletion of uninvested savings and ensuring the continuation of the range. One of the rules to be considered while making an investment is to be careful not to put all the money in the same basket. In other words, risk distribution should be made. Another point is to invest in popular goods.

Nowadays, psychological needs have been added as well as compulsory needs. Therefore, while consumption is made, expenditure is made not only to meet the essential needs, but also to meet the psychological needs. In addition, consumption today is not only a concept used to meet needs, but also a socio-cultural and psychological concept such as a prestige indicator, social class indicator, stress relief method. In this way, a culture of consumption has been created around the world. Mass media has had a great impact on the spread of consumption culture around the world. Saving has always been an important factor. Therefore, it is an important factor for all economic units in today's world. States are trying to increase their country savings with the policies they implement. In terms of investments, investment opportunities have increased today. Investments can be made not only in real markets, but also in financial markets. With the development of financial markets, various investments can be made by adjusting risk, return and maturity.

In this study, the similarities and differences between different periods were tried to be determined by comparing the consumption, saving and investment principles stated in Ahlâk-ı Alâî with today's consumption, saving and investment habits.

Giriş

İnsanoğlunun yaşamını devam ettirebilmesi için yeme, içme, barınma, korunma gibi temel ihtiyaçlarını karşılaması gerekmektedir. İnsanoğlu ihtiyaçlarını karşılarken çoğu zaman kendi kendine yeterli olamamakta, başkalarıyla iş birliği yapmak zorunda kalmaktadır. Bu iş birliği en temelde kadın ve kocanın fitraten birbirine ihtiyaç duymasıyla başlamış ve toplumun en küçük yapı taşı olan aile kurumunu ortaya çıkarmıştır. Aile üyelerinin ihtiyaçlarının karşılanması zorunluluğu ise ev yönetimi -ekonomi- kavramının oluşmasını sağlamıştır. Ekonomi kavramına farklı dönemlerde farklı anlamlar yüklenmiş ve bu dönemlerde ekonomik aktörlerin iktisadi davranışlarında da farklılıklar ortaya çıkmıştır. İslam medeniyetinin diğer bilim alanlarında olduğu gibi iktisadi düşünce faaliyetlerinde de zirvede olduğu Orta Çağ boyunca din, ahlak ve ekonomi bir bütün halinde incelenirken, 18. yüzyılda modern anlamda iktisat düşüncesinin ortaya çıkmasıyla birlikte ekonomi, din ve ahlaktan ayrılarak bağımsız bir bilim dalı olarak yorumlanmaya başlanmıştır (Ghazanfar, 2016; Şimşek, 2022). Aslında aynı durum Batı için de geçerlidir. Nitekim modernite öncesi dönemlerde hem Doğu'da hem de Batı'da müstakil olarak iktisadi meseleleri ele alan eserlere rastlamak zordur. Zira bu dönemlerde iktisadi meseleler, insan hayatının bir parçası olarak düşünüldüğü için müstakil olarak ele alınma ihtiyacı hissedilmemiştir. Ancak bu durum onların iktisadi meselelerle ilgilenmedikleri veya önem vermedikleri anlamına gelmemekte sadece hayatlarında merkezi bir yer işgal etmediğini göstermektedir (Beşer, 2014). İslam medeniyetinde iktisadi meseleleri farklı veçheleriyle ele alan müstakil kitapların (Kitabu'l-Harâc, Kitabu'l-Emvâl, Hisbe gibi) bulunduğu bir gerçektir. Ancak şu kadar var ki bu kitapların hiçbirinin amacı iktisadi konuları açıklayıp teoriler ortaya koymak değildir. Bilakis günlük hayat içerisinde karşılaşılan meselelere çözüm bulmaktır. Dolayısıyla modern öncesi dönemde yazılmış metinler incelenirken bu noktaya dikkat etmek ilgili literatürün daha sağlıklı anlaşılıp yorumlanmasında yardımcı olacaktır.

İslam dünyasında ahlak temelinde incelenen iktisadi faaliyetleri ifade eden İlm-i Tedbir-i Menzil, Yunan felsefesinde Oikonomia olarak isimlendirilen kavramla benzerlik gösterse de sadece evin yönetilmesini sağlayacak iktisadi faaliyetleri değil aynı zamanda ahiret mutluluğuna ulaşmayı da kapsayan geniş bir kavramdır. Bundan dolayı İlm-i Tedbir-i Menzil birçok İslam düşünürü tarafından çalışılsa da en kapsamlı çalışma 16. yüzyılda Kınalızâde Ali Çelebi tarafından yapılmıştır (Oktay, 2005). Zira Kınalızâde, kendisinden

önceki alimlerin ortaya koyduğu ilmi birikimden faydalanarak kitabını kaleme almıştır. Bunu yaparken de diğer İlm-i Tedbir-i Menzil konularına değinen kitaplardan farklı olarak meseleleri açıklarken hem daha çok ayet ve hadisten yararlanmış (Beşer, 2014) hem de şiirlere de yer vererek kuvvetli bir edebi dil kullanmıştır (Kahraman, 1989).

Kınalızâde'nin Ahlak'ı Alâî kitabı, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ahlak ilmi, ikinci bölümde ilm-i tedbir-i menzil, üçüncü bölümde ise de ilm-i tedbir-i medine oluşturmaktadır. Literatürde Ahlâk-ı Alâî isimli kitabı çeşitli yönlerden ele alan çalışmalar mevcut olmakla beraber bu çalışmaların çoğunlukla birinci ve üçüncü bölümle alakalı olduğu görülmektedir. Nitekim birinci bölüm üzerinden aile ahlakı, devlet ahlakı, yönetim ve ahlak ilişkisi, din ve ahlak ilişkisi, eğitim ve ahlak ilişkisi gibi konular ele alınırken; üçüncü bölüm üzerinden devlet, devleti oluşturan unsurlar, devlet anlayışı, devlet felsefesi, yönetim gibi konular çalışılmıştır. Örneğin Acarlıoğlu (2010) Ahlâk-ı Alâî' de aileye yönelik meseleleri incelemiş, bu kapsamda eve duyulan ihtiyaç, aileye duyulan ihtiyaç, aileyi oluşturan unsurlar, evlilik, boşanma, eşlerin sorumlulukları, terbiye, görgü kuralları gibi konularda Kınalızâde'nin görüşlerini açıklamıştır. Kınalızâde'nin din ile ahlak arasındaki ilişkiye yönelik düşüncelerini ortaya koymaya çalışan Arslan (2014) çalışmasında, Kınalızâde'nin ahlak anlayışının dinden bağımsız modern ahlak anlayışı olmadığı tam tersine din ile bütünleşik olduğunu ifade etmiştir. Dinden bağımsız bir ahlak anlayışında ahiret hayatı dikkate alınmadığı için sadece dünya mutluluğu gaye edinilmiştir. Bu gaye de insanı bencilleştirerek daha büyük felaketlere sürüklemiştir. Bundan dolayı dinden bağımsız bir ahlakın mümkün olmadığı vurgulanmıştır. Serçe (2019) ise Ahlâk-ı Alâî'deki ahlak ve eğitim meselelerini ele aldığı çalışmasında Kınalızâde'nin ahlak ve eğitim anlayışı ile günümüz koşullarını karşılaştırmıştır. Yazar, Kınalızâde'nin ailelerin çocuklarını yetiştirirken onların kabiliyetlerini ön plana çıkararak yetiştirmesi gerektiğine vurgu yaptığını ancak günümüzde bu durumun göz ardı edildiği sadece not ve başarı odaklı bir şekilde davranış sergilendiğini ifade etmektedir.

Ahlâk-ı Alâî'deki ilm-i tedbir-i medine meseleleriyle alakalı da çalışmalar bulunmaktadır. Mesela, Yolcu (2019) çalışmasında Kınalızâde'nin Ahlak-ı Alâî'si çerçevesinde devlet felsefesini ele almıştır. Çalışmada Kınalızâde'nin devletin oluşmasında bazı zaruretlerin bulunduğu, bunların; insanların birbirlerine muhtaç şekilde yaratılması, insanın sosyal varlık olması ve dinin toplu yaşamaya teşvik etmesi şeklindeki görüşüne değinmiştir. Buna göre Kınalızâde'nin menzili, sadece dini ve millî amaçlarla oluşmuş küçük bir topluluk olarak değil, birçok etnik unsurun bir arada bulunduğu ve etkileşimin olduğu büyük bir toplum olarak görülmelidir. Ayrıca yazar, Kınalızâde'nin Tedbir-i Medine'nin temellerinin adalet ve sevgi üzerine inşa edilmesi gerektiği, itidalin ancak bu şekilde sağlanacağı yönündeki düşüncesine vurgu yapmaktadır. Çalışmada bunlara ilaveten devletin unsurları, devlet reisinin sahip olması gereken özellikler, devlet reisinin görevleri ve sorumlulukları, halkın devlet

reisine karşı sorumlulukları gibi konular işlenerek devlet felsefesinin temel noktaları incelenmiştir. Böylece Ahlâk-ı Alâî'nin İlm-i Tedbir-i Medine konusunda da derinlikli bir çalışma olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Özlük ve Doğan (2020), Kınalızâde'ye göre erdemli devletin bir tane, erdemsiz devletin ise çok sayıda olduğunu erdemli devletin de Allah'ın birliğini kabul etmiş, iyilik ve menfaat üzerine kurulması gerektiği görüşünde olduğunu ifade etmektedir. Bu özelliklerden arı olan devlet ise erdemsiz devlettir. Savaş, barış, güvenlik, diplomasi, uluslararası hukuk gibi pek çok konu hakkında ahlak ilkelere bahseden Kınalızâde, böylece uluslararası ilişkilerin nasıl olması gerektiğini de ahlaki temeller üzerine oturtmuştur. İşci (1997) ise Kınalızâde'nin siyaset ve devlet anlayışı üzerine yaptığı çalışmada temeli sağlam bir toplumun devlet yapısına ve devlet başkanının özelliklerine bağlı olduğunu ve bundan dolayı da Kınalızâde'nin siyaseti, erdemli (fazilete dayalı) ve erdemsiz (fazilete dayalı olmayan) şeklinde ikiye ayırdığını ifade etmiştir. Kınalızâde devlet yönetiminde ahlaki ön planda tutmuştur. Yöneticilerin yönetilenler tarafından örnek alındığını bunun için yöneticilerin erdemli bir şekilde siyaset ortaya koymaları gerektiğini ve bu şekilde ahlaklı bir cemiyetin oluşacağını vurgulamıştır (Özmen, 2017). Kınalızâde, ahlaklı cemiyet için ahlaklı yönetimin gerekliliğini, ahlaklı yönetim için de temel yapı taşının adalet olduğunu söylemiştir. Bundan dolayı Kınalızâde, adalet sayesinde yönetilen halkın devlet reisine karşı sorumluluk bilincinin artacağını düşünmektedir (Alp, 2015).

Bütün bu çalışmalar zikredildiği üzere Ahlak-ı Alâî'nin birinci ve üçüncü bölümlerinde yer alan; ahlak, aile, eğitim, devlet felsefesi, siyaset, yönetim, uluslararası ilişkiler gibi meselelerle ilgilidir. Bunlara ilaveten literatürde kitabın ikinci bölümü olan İlm-i Tedbir-i Menzil'le ilgili de bazı çalışmalar bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalar genellikle kitabın içeriğini tahlil etmeye odaklanmıştır. Örneğin Beşer (2014), tarafından yapılan çalışmada, ilk olarak Kınalızâde'nin hayatı ve kitabından kısaca bahsedilmiş akabinde de Kınalızâde'nin ilm-i tedbir-i menzil hakkındaki düşünceleri sistematik bir şekilde ve özet olarak ortaya konmuştur. Yazar Ahlak-ı Alâî ve diğer İslam düşüncesi literatüründe yer alan kitapların yanlış soru ve söylemlerle tahrif edilmeden kendi bağlamlarında ele alınıp tahlil edilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.

Bu çalışmada ise literatürde yer alan bu çalışmalardan farklı olarak Kınalızâde Ali Çelebi'nin kaleme aldığı Ahlâk-ı Alâî isimli kitabının İlm-i Tedbir-i Menzil başlığı altında yer alan tüketim, tasarruf ve yatırım ilkelerine odaklanılmış ve bu ilkeler günümüz tüketim, tasarruf ve yatırım alışkanlıklarıyla mukayese edilmeye çalışılmıştır. Bu açıdan makale, Kınalızâde'nin aile, ahlak ve devlet düşüncesine dair yapılmış çalışmalardan konu olarak, ilmi tedbiri menzil anlayışına yönelik çalışmalardan ise kapsam bakımından farklılaşmaktadır. Bu da çalışmanın özgün noktasını teşkil etmektedir.

İlm-i Tedbir-i Menzil

İlm-i Tedbir-i Menzil kavramının kelime kökenine bakacak olursak tedbir “bir işin sonucunu düşünerek gereğine uygun davranış sergilemek, iyi yönetmek” gibi anlamlara gelmekte, menzil ise “ev” anlamında kullanılmaktadır (Çağrı, 2011). Buradan hareketle İlm-i Tedbir-i Menzil kavramı kısaca ev yönetimi olarak ifade edilebilir. Kınalızâde, ilgili bölümde ilk olarak İlm-i Tedbir-i Menzili “İlm-i tedbîrü'l-menzil bir ilimdir ki anınla ehl-i menzil arasında nizâm-u intizâm ve vech-i lâıyk üzerine ma'âş eylemeğın keyfiyeti bilinir.” şeklinde açıklamıştır (Kınalızâde, 2014). Bu tanıma göre bu ilimle ev halkı arasındaki birlik beraberliğin, düzenin nasıl sağlanacağı ve insanın maişetini en güzel şekilde hangi yollarla temin edeceği öğrenilir. Kınalızâde'ye göre bir arada yaşamının kurallarına riayet edilirse dünya ve ahiret mutluluğuna ulaşılabilir ama bu kurallar sadece akılla ortaya konulamayacağı için bu ilme ihtiyaç duyulmuştur.

Farabi, menzili sadece barınma/mesken anlamında ev olarak değil meskeni oluşturan kişiler olarak da kullanmaktadır (Ocak, 2013). Kınalızâde Ali Efendi de aynı şekilde menzili oluşturan unsurların menzilin fiziki yapısından daha önemli olduğunu vurgulamıştır. Ahlâk-ı Alâî'de yer alan “Ve erkânun adedi beşdür: Peder, mâder, ferzend, hâdim, kût.” Yani baba, anne, çocuklar, hizmetçiler ve erzaktır. “Ve menzilden murâdımız taş ve ağacıla binâ olınmış hâneler degüldür” (Kınalızâde, 2014) şeklindeki ifade bu duruma açıkça işaret etmektedir. Bu bilgilerden anlaşıldığı üzere menzil hem barınma ihtiyacını gideren yapı anlamında hem de beraber yaşanılacak aile anlamında kullanılmaktadır. Zira insan tabiatı itibarıyla gıdasını temin etmek, tehlikelerden korunmak, yiyeceklerini biriktirip saklamak, sıcaktan ve soğuktan korunmak ve istirahat edebilmek için bir mekân olarak eve ihtiyaç duymaktadır. Böylece Kınalızade menzilin hem maddi hem de manevi yönünün olduğuna vurgu yaparak menzile yönelik bütüncül bir yaklaşıma sahip olduğunu göstermektedir (Beşer, 2014).

İlm-i Tedbir-i Menzil, İslam felsefesinde Aristo'yu takip eden ve Meşşai ekolü olarak isimlendirilen felsefecilerin ev yönetimini ve aile ahlakını ifade etmek için kullandıkları bir kavramdır (Orman, 2017). İlm-i Tedbir-i Menzil'in kökenleri Yunan felsefesinde Oikonomia olarak adlandırılan kelime ile aynıdır. Oikonomia kelimesi de oikos (ev) ve nemein (yönetim) kelimelerinden oluşmaktadır (Leshem, 2016). İlm-i Tedbir-i Menzil, Yunan felsefesinde kullanılan Oikonomia ile birçok açıdan benzerlik gösterse de İlm-i Tedbir-i Menzilin özgün yönlerinin olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim İslam alimleri tedbir-i menzil ilmini Yunan medeniyetinden tevarüs ederken bu birikimi, İslam kültür ve medeniyetinin ihtiyaçlarına cevap verecek bir şekilde İslami düşünce süzgecinden geçirerek özgünleştirmişlerdir. Örneğin Oikonomia sadece dünya hayatında mutluluğun elde edilmesiyle alakalı iken İlm-i Tedbir-i Menzil hem dünya hem de ahiret mutluluğu elde etme gayesi taşımaktadır. Bununla bağlantılı olarak İlm-i Tedbir-i Menzil, İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an ve Sünnet'ten de beslenmesi hasebiyle özgünlük taşımaktadır (Orman, 2017).

İlm-i Tedbir-i Menzil'in Meşşai felsefe geleneğinde yer alan ilimler tasnifindeki konumunu görmek bütüncül bir bakış açısı kazandırması açısından faydalı olacaktır. Yunan düşünce tarihinde Platon ve Aristo ile başlayan ilimlerin tasnifi İslam düşünce tarihinde de devam etmiştir (Akınar, 2005). İbni Sina ve diğer Meşşai filozofları felsefeyi nazari ve amali olmak üzere ikiye ayırmışlardır (Peker, 2000). Kınalızâde Ali Efendi de bu usulü benimseyerek felsefeyi nazari ve amali olarak ikiye ayırmıştır. Ameli felsefeyi ise kendi içinde İlmü'l-Ahlak, İlm-i Tedbir-i Menzil ve İlm-i Tedbir-i Medine olarak sınıflandırmışlardır (Kınalızâde, 2014). Görüldüğü gibi İlm-i Tedbir-i Menzil ameli felsefenin ikinci alt başlığını oluşturmaktadır. Nazari felsefede gaye, inanç elde etmek iken ameli felsefede insanın çalışıp çabalayarak yani bir eylemde bulunarak iyiyi ortaya çıkarmasıdır (Özturan, 2019). Bu kapsamda İlm-i Tedbir-i Menzil, evin iyi bir şekilde yönetilmesini ifade etmektedir.

İlm-i Tedbir-i Menzil'i daha iyi anlamak için menzilin mesken dışındaki unsurlarının ne olduğunu, menzilin nasıl ve niçin oluştuğunu incelemek gerekmektedir. İslam düşünürleri menzilin ortaya çıkışını insanın yaratılış özelliklerinden yola çıkarak açıklamaktadır. İnsanoğlunun yaşamını devam ettirebilmesi için bazı gereklilikleri yerine getirmesi gerekmektedir. Bu gerekliliklerin belki de en önemlisi beslenme ihtiyacının karşılanmasıdır. Ayrıca fitrat gereği insanoğlu erkek – kadın birbirine muhtaç şekilde yaratılmıştır. Bu birliktelikten nüfus artmakta bu da gerek gıda temini gerekse diğer ihtiyaçların karşılanabilmesi için insanların yardımlaşmasını zorunlu kılmaktadır. İbn-i Sînâ, insanların gıdayı temin etmesi, gelecek kaygısı güderek gıdayı biriktirmeleri ve biriktirilen gıdanın korunması ihtiyacının hem fiziki olarak menzile hem de yardımcı olacak başka insanlara ihtiyacı gerektirdiğini ifade etmektedir. Başka insanlara ihtiyaçtan kasıt öncelikli olarak eş daha sonra da bakıcı-yardımcı olacak diğer insanlardır (İbn-i Sînâ'dan aktaran Orman, 2017). Nasîrüddin Tûsî de menzilin oluşumunu İbn-i Sînâ'ya benzer şekilde açıklamakla birlikte gıda ihtiyacının işlenmiş gıda ihtiyacı olduğunu ifade ederek İbn Sina'dan ayrılmaktadır (Ocak, 2013). Tûsî'ye göre insanlar gıda ihtiyacını kolay bir şekilde karşılayamazlar. Bu ihtiyacın giderilebilmesi için ekim-dikim, bakım, büyütme, toplama, temizleme, pişirme gibi birtakım işlemlerin yapılması gerekmektedir. Ayrıca mevsimlerin değişmesiyle birlikte ihtiyaç olan gıdaya ulaşımın zorlaşması, bu gıdaların stoklanması ihtiyacını da ortaya çıkarmaktadır. Bütün bu işlemler menzilin oluşmasında önemli rol oynamışlardır. Kınalızâde Ali Efendi ise gıda tedarikine ek olarak kişinin iklim koşullarına göre giyim ve dinlenme ihtiyacının da menzilin oluşmasında etkili olduğunu ifade etmektedir (Kınalızâde, 2014). Buraya kadar zikredilenleri özetleyecek olursak İbn-i Sînâ ailenin yani menzilin oluşumunu açıklarken “şahsın bekasını” sağlamayı amaçlayan bir argüman ileri sürerken Tûsî ve Kınalızâde şahsın bekasına dayalı bu argümanın yanı sıra “nev'in bekası” argümanını da ilave ederek açıklar. Böylece İbn Sînâ'nın açıklamalarındaki boşluk doldurulmuş olmaktadır. Zira kişinin hayatını devam ettirebilmesi için bir eşe sahip olması

gereklî değildir. Eş dışındaki kişilerin yardımıyla da hayatını devam ettirebilmesi mümkündür. Ancak İslam düşüncesi göz önünde bulundurulduğunda kişinin soyunun devam edebilmesi için eşe ihtiyacı vardır (Orman, 2017).

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşıldığı üzere menzil, insanların barınma, mallarını muhafaza etme ve korunma gibi ihtiyaçlardan hareketle ortaya çıkmış, karı-koca, çocuklar, hizmetkarlar (yardımcılar) ve erzaktan oluşan bir yapıdır. Tedbir kavramının ortaya çıkışı da menzille bağlantılıdır. Şöyle ki; menzilin oluşmasına sebep olan ihtiyaçlar sürekli olup menzilin sürekli olarak ayakta kalabilmesi için bu ihtiyaçların en iyi şekilde giderilmesi gerekir. Bunun için de karı ile koca, ebeveyn ile çocuk, yardımcı ile efendi gibi menzili oluşturanlar arasında bir düzenin olması elzemdir ki işte bu düzeni sağlayan da “tedbir” dir. Menzilin tedbirinden sorumlu olan kişi de menzilin oluşmasını sağlayan ve koca, baba, efendi gibi rolleri olan “sahib-i menzil”dir (Orman, 2017). Tedbir sayesinde menzil üyelerinin birbirine karşı nasıl davranacağı, hangi kurallara uyacağı gibi düzenleyici unsurlar garanti altına alınmış, böylece menzil içinde ortaya çıkacak kargaşa önlenmiş, menzilin daim ve kaim olması sağlanmış, netice olarak da menzilin hem dünyada hem de ahirette mutlu olması amaçlanmıştır.

Her ne kadar ev yönetimi ilminde menzilden kasıt taştan veya çamurdan duvarları olan yapılar olmasa da menzili oluşturan unsurların (menzil erkânının) toplandığı yer olması hasebiyle fiziki olarak menzilin de bazı özelliklere sahip olması gerektiği Ahlâk-ı Alâî’de vurgulanmıştır. Kınalızâde evi, ehl-i meder ve ehl-i veber halkının yaşadığı yer olarak ikiye ayırmaktadır. Meder ehli, taş, kireç veya ahşaptan yapılmış evlerde şehirde veya köylerde otururlar. Veber ehli ise, yün veya kıl gibi malzemelerden yapılmış, çöllerde çadıra benzer yapılarda kalanlardır. Kınalızâde, evin temellerinin sağlam, tavanının yüksek, kapılarının geniş olması gerektiğini ve bundan dolayı da meder ehlinin (taşınmaz yapılarda) yaşadığı yerin, veber ehlinin (taşınır yapılarda) yaşadığı yerden daha iyi olduğunu söylemektedir. Ayrıca evin temiz hava gelen tarafının açık olması, mahremiyet için kadınlara özel bölümlerin olması gerektiği vurgulanırken, ihtiyaç olmadığı halde evin tadilat edilmesinin, tavan ve duvar süslemeleri kullanılmasının da uygun olmadığını vurgular. Kınalızâde’nin önem verdiği bir diğer husus da iyi ve cömert komşudur. Nitekim ona göre menzil kurulurken komşuluk ilişkilerinin de dikkate alınması gerekmektedir (Kınalızâde, 2014).

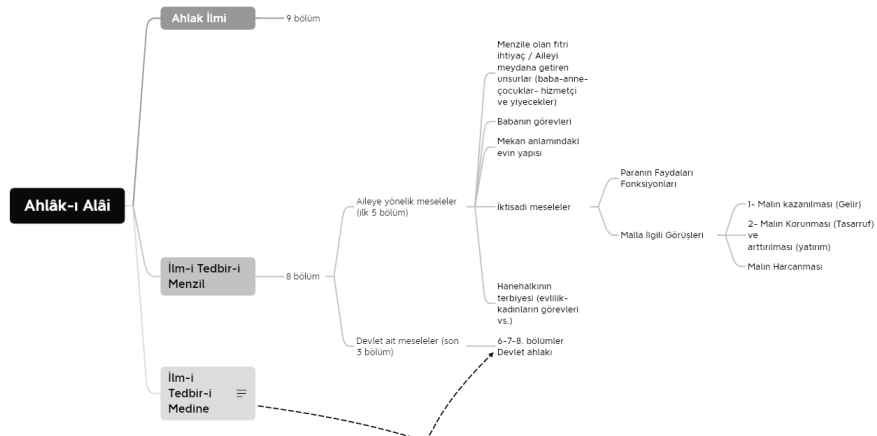
Görüldüğü gibi İlm-i Tedbir-i Menzil, menzilin sadece ahlaki yönetimini veya sadece iktisadi yönetimini ele alan tek boyutlu bir yönetim anlayışı üzerine kurulmamıştır. İlm-i Tedbir-i Menzil ahlaki, iktisadi ve siyasi yönleri olan çok yönlü bir yönetim anlayışını ifade etmektedir. Gerek Menzil’in gerek Medine’nin yönetilmesi sağlam ahlaki temeller üzerine inşa edilmiştir. Bu yönüyle İlm-i Tedbir-i Menzil günümüz yönetim anlayışından farklılık arz etmektedir. Örneğin günümüz ekonomi yönetimi anlayışında ahlak ve iktisat birbirinden tamamen uzaklaştırılmış durumdadır. “Rasyonel İnsan” mottosu üzerine kurulu ekonomi anlayışında insanın duygu, düşünce, inanç gibi sosyal yönü

görmezden gelinip insanlar önceden planlanabilir davranış kalıpları içine sıkıştırılmış durumdadır. Fakat günümüzde bu sıkıştırılmış davranış kalıplarından sıyrılmak için yeni kurumsal iktisat yaklaşımları farklı perspektifler sunmaktadır (Derya, 2017). Bu noktada yeni kurumsal iktisat, mevcut iktisadi anlayışın gerçekdışı ve katı varsayımları yerine mevcut iktisadi bilgi birikimini reddetmeden ve daha gerçekçi yaklaşımlar sunarak iktisadi düşüncede esneklik ortaya çıkarmaktadır (Çetin, 2012; Kama, 2011). Bundan dolayı yeni kurumsal iktisat metodolojik bireyciliği ön plana çıkarmakta ve anayasa, kanun, mülkiyet hakları gibi formel kurallarla birlikte insanın sahip olduğu ahlaki değerleri, alışkanlıkları, gelenek ve görenek gibi informel kuralları da ön planda tutmaktadır (Spithoven, 2019). Bütün bu gelişmeler İlm-i Tedbir-i Menzil anlayışında olduğu üzere tekrardan ekonomi ile ahlâkın bir araya getirilme çabası yani öze dönme olarak yorumlanabilir.

Ahlâk-ı Alâî'de Tüketim, Tasarruf ve Yatırım Kriterleri

İlm-i Tedbir-i Menzil, Kınalızâde'den önceki İslam düşünürleri tarafından işlense de en kapsamlı şekilde Kınalızâde'nin Ahlâk-ı Alâî'sinde ele alınmıştır (Beşer, 2014). Çalışmamızın konusunu oluşturan harcama, tasarruf ve yatırım konularına geçmeden önce Ahlâk-ı Alâî'de İlm-i Tedbir-i Menzil'in nasıl işlendiğini kısaca aktarmak faydalı olacaktır. Kınalızâde'nin Ahlâk-ı Alâî'si üç kitaptan (bölüm) oluşmakta ve bunlardan birincisinde İlm-i Ahlâk; ikincisinde İlm-i Tedbîr-ü'l-Menzil, üçüncüsünde ise İlm-i Tedbîr-ü'l-Medine ele alınmaktadır. Çalışmamızın konusuyla alakalı olan ikinci kitap, 8 bölümden oluşmakta olup, ilk 5 bölümde menzile olan ihtiyaç, aile reisi olan babanın görevleri, menzilin yapısı, konumuzun temelini teşkil eden mal yönetimi (iktisadi meseleler) ve ehl-ü iyâl'in terbiyesi gibi aile yönetimiyle ilgili meseleler, son 3 bölümde ise devlet yönetimiyle ilgili meseleler ele alınmaktadır.

Şekil 1. Ahlâk-ı Alâî'nin içeriği.

Bu çalışmada iktisadi meselelerin işlendiği ikinci kitap olan İlm-i Tedbir-i Menzil başlıklı bölümün ilgili kısmı ele alınacaktır. Kınalızâde iktisadi meseleleri ele aldığı ikinci kitabın dördüncü bölümüne alışverişte kullanılacak para ve paranın özellikleriyle başlar. Nitekim Kınalızâde insanoğlunun hayatını devam ettirebilmek için azık temin edip biriktirmeye muhtaç olduğunu bunu yapabilmek için alışverişlerde her şeyin değerinin kendisiyle tespit edildiği bir araca yani paraya (namus-ı asgar) ihtiyaç duyulduğunu söyler. Bu kapsamda alışveriş sırasında değer birimi olarak kullanılacak değişmeyen bir cevher olarak dinarın kullanılması gerektiğini ve bu sayede adaletin de sağlanacağını vurgulamaktadır. Alışveriş sırasında standart olan paranın kullanımı kişilerin alışverişlerini kolaylıkla yapabilmelerine olanak sağlamaktadır. Ayrıca para olarak kullanılacak cevherin bozulmaması, kolaylıkla elde edilememesi, değerli olması, biriktirilmeye ve taşınmaya uygun olması gerekmektedir.

Kınalızâde alışverişlerin vazgeçilmez olan paraya dair açıklamalarından sonra malın kazanılma yolların genel itibarıyla sınaât, ziraât ve ticaret olmak üzere üçe ayrılabileceğini hatta bunlara imaretin de eklenmesiyle bu sayının dörde çıkacağını söyler. Bu faaliyet alanlarından hangisinin daha faziletli olduğu kesin değildir. İbn-i Sina ve Tûsî sanatı tercih ederken Kınalızâde'nin tüccarları eleştirdiği, ticareti hoş karşılamadığı, hükümdarların ticaret yapmasını uygun görmediği gibi düşünceleri dikkate alındığında ziraati daha faziletli olarak kabul ettiği söylenebilir (Oktay, 2005; Orman, 2010). Bununla beraber Kınalızâde, dünya düzeninin devam etmesi için her mesleğin icra edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca kişi icra ettiği mesleğini iyi öğrenmeli, işini sağlam ve güzel bir şekilde yapmalı ki müşterisini memnun edip hayır dua alabilsin. Böylece hem dünyada geçim için gelir elde edilirken hem de ahiret hayatı için kazanç elde edilir (Kınalızâde, 2014). Günümüz pazarlama tekniklerinde müşteri memnuniyetinin merkezi bir konumda yer aldığı düşünüldüğünde o dönemde böyle bir ilkenin benimsenmesi dikkate şayandır (Saklı, 2018). İnsanın helal yolla, alınımın teriyle elde ettiği kazanç az bile olsa manen bereketli ve kıymetlidir. Tersine helal olmayan veya zulüm ve dilencilik gibi emek olmadan kazanılan kazanç çok bile olsa manen değersizdir, kıymetsizdir (Kınalızâde, 2014). Bütün bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere Kınalızâde ziraat ve sınaati ticarete üstün görse de ticaretten uzak durulmasını tasvip etmemektedir. Zira insanların ihtiyaçlarını en iyi şekilde giderebilmeleri için çeşitli mallar temin edip bunları halka sunan tüccarlara ihtiyaç duyulmaktadır. Buna ilaveten kişiler ister ziraat ister sınaat isterse ticaretle uğraşsın helal ve temiz kazanç peşinde koşmalı, insanları aldatıp haksız kazançtan uzak durmalıdır. Böylece piyasanın güvenilirliği ve adilliği temin edilebilecektir.

Para ve kazanç yollarını ortaya koyduktan sonra Kınalızâde kazanılan paranın nasıl idare edileceğini açıklar. Burada paranın nasıl ve nerelerde harcanacağı, harcama yaparken hangi hususlara dikkat edileceği, tüketimden arta kalan paranın nasıl tasarruf edilip yatırıma dönüştürüleceği meselelerine değinir.

Elde edilen malın harcanmasına gelince Kınalızâde, itidalli olunması gerektiğini ifade edip harcama yapılacak yerleri üç kısma ayırmıştır. Bunlardan ilki; Allah rızası için yapılan harcamalardır. “Bir adam Allah’ın rızasını umarak ailesinin geçimini sağlarsa, harcadıkları onun için sadakadır” hadisinde beyan edildiği gibi gerek Allah’ın rızasını kazanmak niyetiyle aile için yapılan harcama olsun gerekse sadaka, infak gibi başkaları için yapılan harcama olsun bu kapsamda değerlendirilmektedir. İkincisi; cömertlik, insanlık ve hediyeleşmek için yapılan harcamalardır. Bu kapsamda harcama yapılırken bazı şartların sağlanması gerekir ki bunlar beş tanedir. Acele edilmeli, gizli olmalı, verilen mal çok görülmemeli, devamlı olmalı ve sadaka verilecek kişi iyi seçilmelidir. Malın harcanması gereken yerlerin üçüncüsü ise kişi için zorunlu olan ve yaşamak için gerekli olan işlere yapılan harcamalardır. Bu kapsamda yapılan harcamalar yiyecek, giyecek gibi harcamalar olabileceği gibi zalim ve alçak kimselerden korunmak için yapılan harcamalar da olabilir.

Kınalızâde harcama yapılırken kaçınılması gereken kuralları ise 4 başlıkta belirtmiştir (Kınalızâde, 2014).

1. Kişi ailesi için gerekli olan harcamaları yaparken sıkı davranıp eşini ve çocuklarını zor durumda bırakmamalıdır.
2. Kişi harcama yaparken israftan sakınmalıdır. Kınalızâde, Kur’an’da israfın yasaklandığını ifade etmekte ve israfın en kötüsünün nefsin tatmini için haram olan şeylere yapılan harcamalar olduğunu söylemektedir.
3. Kişi harcama yaparken gösterişten, riyadan, övünmekten sakınmalıdır. Çünkü bu hasletler hem paranın (malın) bereketini kaçıırır hem de sevap kazanmaya engel olur.
4. Kişi gerek ailesi ve hizmetçileri gibi bakma mecburiyetinde olduğu kişilere olsun isterse arkadaş veya ihtiyaç sahipleri gibi bakma mecburiyeti olmayan kişilere olsun yaptığı bir iyiliği başa kalkmamalı ve bu kişileri minnet altında bırakmamalıdır.

Malın korunması (tasarruf) ve artırılması (yatırım) konusunda Kınalızâde, malın (gelirin) korunmayıp hepsinin harcanması durumunda zorunlu olarak tükeneceğini ve ortaya çıkan ekonomik sıkıntılardan dolayı aile düzeninin bozulacağını ifade etmektedir. Malın korunması yani tasarruf edilirken dikkat edilmesi gereken kurallar şunlardır (Kınalızâde, 2014);

1. Tasarruftan dolayı aile için yapılacak harcamalarda cimri davranılıp aile sıkıntıya düşürülmemeli,
2. Tasarruf yapmak için dini vazifeler göz ardı edilmemeli. Zekât, sadaka gibi dini vecibeler yerine getirildikten sonra tasarruf edilmeli,
3. Toplum içinde miskin, cimri vb. isimlerle anılmaktan uzak durulmalı.

Ayrıca Kınalızâde tasarruf yapılabilmesi için harcamanın kazançtan daha az olması gerektiğini söylemektedir. Kınalızâde’ye göre tasarruf yapmak kadar

yapılan tasarrufların yatırıma dönüştürülerek malın artırılması da önem arz etmektedir. Zira ona göre ailenin ihtiyaçlarını gidermek için harcama yapılması zaruri ve süreklilik arz eden bir durumdur. Eğer menzile yeni gelir gelmezse tasarruf edilen mal tükenir bu da menzilin fesadına yol açar. Bunun için tasarruf kadar tasarruf edilen paranın gelir getirici yatırıma dönüştürülmesi gerekir. Peki yatırım yapılırken hangi hususlara dikkat edilmesi gerekmektedir? Kınalızâde yatırım yapılırken dikkat edilmesi gerek kuralları yine 3 kısımda beyan etmiştir (Kınalızâde, 2014).

1. Gelir, gidere denk veya ondan az olmamalı bilakis fazla olmalıdır. Zira gelir elde etmek her zaman aynı şekilde ve aynı kolaylıkta olmayabilir. Bundan dolayı kişi daha çok kazanmalı ve bir kısmı ile yatırım yapmalıdır. Kınalızâde bazı alimlerden yatırım yapılırken paranın tamamının aynı kefeye konulmaması, bir kısmının kıymetli madenlere bir kısmının kumaş gibi değerli emtiyaya, bir kısmının bineğe bir kısmının ise gayrimenkule yatırılması gerektiği şeklinde görüşü aktarsa da kendisinin bu görüşü benimsemediği anlaşılmaktadır. Ona göre altına nazaran zikredilen bu malların hepsinin helak olma riski daha yüksek olması dolayısıyla yatırım için değeri çok fazla kayba uğramayan saf altın tercih edilmelidir.
2. Korumaya gücü yetecek şeylere yatırım yapılmalıdır. Aksi durumda masrafların yüksekliğinden dolayı zarara uğrayabilir. Kınalızâde buna şehirde ikamet edip de köyde gayrimenkul sahibi olanları örnek gösterir.
3. O günün koşullarında getirisi az da olsa her daim revaçta olan mallara yatırım yapılmalı, getirisi fazla ama sadece belli başlı zamanlarda revaçta olan mallar tercih edilmemelidir ki istenilen anda mal paraya çevrilebilsin.

Böylece Kınalızâde Ahlâk-ı Alâî'sinin 2. kitabının 4. babında iktisadi meseleleri ele almış, malın kazanılması (gelir elde edilmesi), malın harcanması (tüketim), malın korunması (tasarruf) ve malın artırılması (yatırım) gibi iktisadi meseleler hakkında ilkeler ve kurallar beyan etmiştir. Kınalızâde'nin iktisadi meseleler hakkındaki düşünceleri göz önüne alındığında dengeli ve düzenli bir ev ekonomisi ve malı sürekli artan bir menzil amaçladığı söylenebilir (Beşer, 2014).

Günümüzde Tüketim, Tasarruf ve Yatırım Alışkanlıkları

İnsanlar yaşamlarını devam ettirebilmek için birçok şeye ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyaçlar Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde;

1. Fizyolojik ihtiyaçlar
2. Güvenlik İhtiyaçları
3. Sevgi, ait olma ihtiyaçları
4. Saygınlık İhtiyaçları
5. Kendini gerçekleştirme ihtiyaçları

şeklinde fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçlar olarak sınıflandırılmaktadır (McLeod, 2007). Görüldüğü gibi günümüzde fizyolojik ihtiyaçların yanına psikolojik ihtiyaçlar da eklenmiştir. İnsanlar bu ihtiyaçlarını karşılamak için harcama / tüketim yapmak zorundadır. İhtiyaçların karşılanması için harcama yapan insanlar, içinde yaşadığı dönemin ve toplumun özelliklerinden etkilenmektedir (Janssen & Jager, 2001). Aynı dönemde yaşamış ve aynı sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel yapı içinde bulunmuş insanların davranış özellikleri de birbiriyle benzerlik göstermiş ve bundan dolayı da dönemler arasında bir sınıflandırma yapılmıştır. Bu kuşaklar Sessiz Kuşak (1925-1945), Bebek Patlaması Kuşak (1946-1964), X Kuşağı (1965-1979), Y Kuşağı (1980-1999) ve Z Kuşağı (2000 ve sonrası) şeklinde isimlendirilmiştir (DeVaney, 2015). Teknolojik gelişme, internet, küreselleşme, hız gibi kavramların doğrudan öznesi olan Z kuşağı için lüks yaşam tarzı artık normal bir ihtiyaç haline gelmiştir (Yurtsever, 2021). Ayrıca günümüzde tüketim sadece ihtiyaçların giderilmesi için kullanılan bir kavram değil aynı zamanda prestij göstergesi, toplumsal sınıf göstergesi, stres atma yöntemi gibi sosyo-kültürel ve psikolojik bir kavram haline de gelmiştir (Ersoy, 2017). Tüketim alışkanlıklarının zorunlu ihtiyaçların karşılanması için yapılan bir eylem olmaktan çıkıp, kültürel ve psikolojik anlamların yüklenmesiyle birlikte bir tüketim kültürü oluşmaktadır (Arnould & Thompson, 2005). Günümüzde tüketim kültürünün tüm dünyaya hızlı bir şekilde yayılmasında ve insanlar tarafından kolayca benimsenmesinde iletişim ve haberleşme araçları ile medyanın büyük etkisi olmuştur (Hatipler, 2017). Tüketim kültürü ile bireylerin moda uyumu sağlanarak kişinin diğerlerinden farklı olduğu algısı, lüks tüketim ile toplumsal statüde yer edinme ve stres atıp psikolojik olarak rahatlama gibi algılar içine çekilerek tüketimin sürekli hale getirilmesi amaçlanmaktadır. Bu kültürden soyutlanamayan bireyler tek kullanımlık/tek dönemlik, kullan-at ürünlere yönelmekte ve bundan dolayı da sürekli olarak harcama yapmakta ve sürekli olarak borçlanmaktadır.

Günümüzde tüketim kültürünün değişmesinde teknolojik gelişmelerin de önemi büyüktür. Özellikle nakit kullanımına gerek kalmadan, alıcının satıcı ile karşı karşıya gelmeden ödeme yapmasına olanak sağlayan teknolojik gelişmeler tüketicilerin harcama alışkanlıklarını değiştirmiştir (Çağlar, 2007). Kredi kartları, banka kartları, debit kartlar, elektronik para ve cüzdanlar gibi ödeme araçları hem daha hızlı hem de daha hesaplı olmalarından dolayı tercih edilmekte ve bu araçlar sayesinde tüketim artmakta ve hızlanmaktadır (Aytekin & Yücel, 2017). Büyük teknoloji firmalarının (BigTech) atılımlarıyla birlikte ödeme araçlarındaki değişim devam etmekte ve NFC teknolojisi sayesinde mobil ödemelerden giyilebilir teknolojilerle (akıllı saat, bileklik, yüzük vb.) ödemeye kadar bir çok finansal teknoloji (Fintech) ürünleri geliştirilmektedir (Çetiner vd., 2022; Loh vd., 2022; Polasik vd., 2013).

Geçmişte alışveriş işlemlerinin yüz yüze, aynı fiziksel ortamda yapılma zorunluluğu finansal teknolojilerin gelişimiyle birlikte yerini elektronik ortamlara

(e-ticaret) bırakmıştır. Böylece bireyler mağazaya gidip vakit geçirmek yerine daha kısa sürede daha fazla mağazayı bulunduğu yerden incelemekte, ürünleri karşılaştırmakta ve hatta diğer tüketicilerin ürün veya mağaza için yapmış oldukları yorumlardan, değerlendirmelerden faydalanarak tüketim kararlarını vermektedirler (Ersoy, 2017).

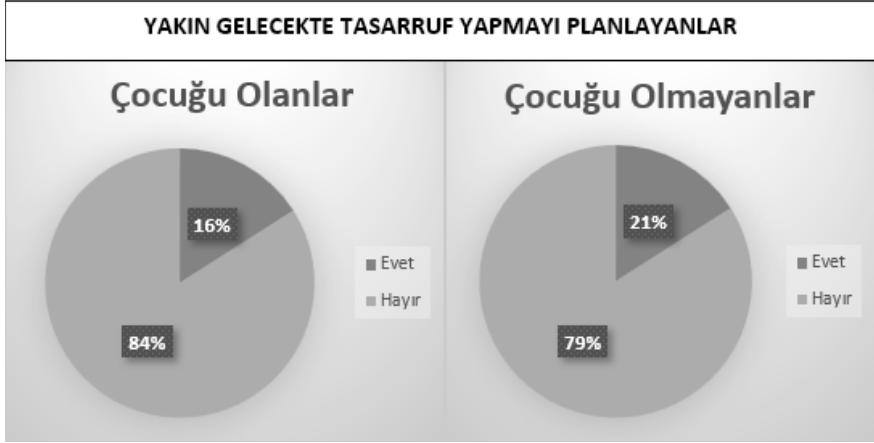
Tasarruf, kullanılabilir gelirin tüketimden geriye kalan kısmı olarak tanımlanabilir (Karagöl ve Özcan, 2014). Başka bir ifadeyle kullanılabilir gelirin tüketilmeyen kısmıdır. Tasarruflar birey açısından, işletme açısından ve ülke açısından önemli bir unsurdur. Bireylerin yapmış oldukları tasarruflar gelecekte meydana gelebilecek olumsuzluklara karşı bir sigorta görevi görürken, tasarrufların yatırıma dönüşmesiyle de bireylerin gelecek dönemlerdeki yaşam standartlarında artış sağlamaktadır. Bireysel tasarrufların artırılması ve işletmeler için finansman kaynağına dönüştürülmesiyle işletmeler daha ucuz borçlanabilmekte ve yatırımlarını artırmaktadırlar (Uluyol, 2011b). Aynı zamanda ulusal tasarruflar da yatırım için gerekli olan sermayenin biriktirilerek ekonomik büyümenin ve kalkınmanın artmasına katkı sağlamaktadır (TCMB, 2015). Buna ilave olarak ulusal tasarrufların artması dış finansman bağımlılığını azaltarak borç stokunu azaltırken, ülkeyi ekonomik krizlere karşı dayanıklı hale getirmektedir (Uslu, 2020). Fakat Türkiye’de gerek özel tasarruflar olsun gerek kamu tasarrufları olsun yeterli düzeyde değildir (Kalkınma Bakanlığı, 2019). 2020 yılında Türkiye’nin toplam (özel+kamu) tasarruf oranlarının GSYİH’ ye oranı %26 düzeylerinde gerçekleşmiştir (TÜİK, 2021). Türkiye’de tasarruf oranlarının düşük olması Türkiye’nin yabancı sermayeye ihtiyacını artırarak gerek ülke yatırımlarının artırılmasında gerek ekonomik büyümenin sağlanmasında ülkeyi dışa bağımlı hale getirmiştir (Karahana & İpek, 2015).

Türkiye’de özellikle hanehalkı tasarruf oranlarının düşük olmasının sebepleri arasında gelir yetersizliği ve bireysel borcun fazla olması gösterilmektedir (ING, 2021). Çolak ve Öztürkler’e (2012) göre, 2001 sonrası uygulanan ekonomi politikalarının harcamaları teşvik edici yönde olması ve borçlanma olanaklarının kolaylaşmasından dolayı tasarruf oranlarının düşük olduğunu ifade etmişlerdir. Şahin ve Barış’a (2017) göre Türkiye’deki finansal okuryazarlık oranlarının düşük olmasına bağlı olarak tasarruf oranları düşük olmaktadır. Özlale ve Karakurt (2012) tasarruf oranlarının düşük olmasının sebebini dayanıklı tüketim mallarına yapılan harcamalardaki artış olarak ifade etmişlerdir.

Yapılan çalışmalardan da görüldüğü üzere tasarruf oranlarının düşük çıkmasını sağlayan farklı etmenler olsa da günümüzde tüketim alışkanlıklarının zorunlu ihtiyaçları karşılamanın yanında kültürel ve psikolojik gerekçelerle de yapılmasının ortaya çıkarmış olduğu borca dayalı tüketim artışından kaynaklandığı aşikârdır.

Türkiye'nin Tasarruf Eğilimleri Araştırması raporuna göre (2021), tasarruf yapmayan fakat gelecekte tasarruf yapmayı düşünenlerin oranları da çok yüksek seviyelerde olmadığı görülmektedir.

Grafik 1. Yakın gelecekte tasarruf yapmayı planlayanlar.

Kaynak: (ING, 2021)

Türkiye'de hanehalkının tasarruf yapma gerekçeleri olarak, geleceğe yatırım yapmak, gelecekte beklenmeyen durumlara karşı hazırlıklı olmak, ev, arsa, araba gibi gayrimenkul yatırımı yapmak, çocuklarının eğitiminde kullanmak, tatil yapmak, toplu para biriktirmek gibi faktörler ön plana çıkmaktadır (Hayta, 2008; ING, 2021).

Tasarruf yapmanın sebeplerinden biri olan yatırım, tasarrufların gelir getirici unsurlara dönüştürülmesi olarak tanımlanabilir (Dağ ve Çelik, 2018). Gerek bireylerin ve şirketlerin gerekse devletlerin ekonomik refahlarının artmasında tasarrufların verimli bir şekilde kullanılarak yatırıma dönüştürülmesi önem arz eder (Kalkınma Bakanlığı, 2019). Aksi durumda tasarrufların finansal sistem dışında kalması -yastıkaltı ekonomisi- ekonomide birtakım sıkıntıları ortaya çıkarır. Tasarrufların finansal sistem dışında kalmasıyla bireylerin tasarrufları enflasyon karşısında değer kaybeder ve şirketler finansman kaynağına ulaşmada zorlanırlar. Bundan dolayı finansal kaynakların verimliliği azalır, kaynak kullanımında etkinlik bozulur ve devletin makro iktisadi amaçlara ulaşmasında da sıkıntılar ortaya çıkar (Uluçol, 2011a).

Tasarruf sahipleri tasarruflarını değerlendirirken risk, getiri, vade, likidite gibi faktörleri göz önünde bulundurarak yatırımlarını gerçekleştirirler (Coşkun vd., 2015). Türkiye'de hanehalkı tasarruflarını öncelikli olarak -yastıkaltı- altın olarak değerlendirmektedir (ING, 2021). Bu durumun ortaya çıkmasında altının eski çağlardan beri yatırım aracı olarak kullanılması, uzun

vadede değer kaybettirmeyen bir yatırım aracı olması ve kriz dönemlerinde ortaya çıkan risklerden korunma aracı olarak görülmesi gibi faktörler ön plana çıkmaktadır (Başar ve Saraç, 2021). Türkiye’de kamu otoriteleri finansal sistem dışında kalan -yastıkaltı- altın yatırımını ekonomiye kazandırmak için altına dayalı finansal araçların oluşturulması, bankacılık sistemine güvenin artırılması, kamusal destekler gibi farklı politikalar uygulamaktadır (Öztürk, 2019; Tolu, 2022).

Türkiye’deki 35-50 yaş aralığındaki yetişkin tasarruf sahibi bireyler altın yatırımından sonra en çok gayrimenkule yatırım yapmaktadırlar (Dikmen, 2021). Gayrimenkul yatırımlarında gayrimenkulün zaman içinde değer kazanması, gelir elde etme imkânı sunması ve zor zamanlar için sosyal güvence olarak algılanması gibi faktörler dikkate alınmaktadır (Hayta, 2008). Ayrıca 35 yaş altı genç tasarruf sahibi bireyler ise daha çok hisse senedi, tahvil, bono, kripto para gibi finansal yatırım araçlarını tercih etmektedirler (Dikmen, 2021). Genç yatırımcıların finansal piyasa araçlarını tercih etmesinde finansal piyasaların küçük miktarlı tasarrufların yatırıma dönüştürülmesine olanak vermesi etkili olmaktadır (Ergün ve Esenkaya, 2022).

Karşılaştırma

Günümüzdeki iktisadi davranış kalıpları ile Ahlâk-ı Alâî kitabının yazıldığı 16.yy’ın iktisadi davranış kalıpları arasında belirgin farklar olduğu görülmektedir. Bu farklılığın ortaya çıkmasında en önemli faktörlerden birisi teknolojidir. Teknolojinin gelişimiyle birlikte internet kullanımının artması, küreselleşme, iletişim olanaklarının artması, yapay zeka, nesnelerin interneti, siber güvenlik, bulut teknolojileri gibi kavramların hayatımıza girmesi, üretim yöntemlerini değiştirerek daha hızlı, daha ucuz ve daha fazla üretimi artırma imkanlarını ortaya çıkarmıştır (Gökten, 2018). Reklam, pazarlama, satış ve dağıtım aşamasında teknoloji kullanımının yaygınlaşması üretilen ürünlerin kolay satılmasına ve daha uzak bölgelere daha hızlı bir şekilde teslim edilmesini sağlamıştır (Ventura, 2003). Teknolojik gelişimle birlikte sermaye yoğun üretimin artması, üretimi artırırken aynı zamanda yeni iş kollarının oluşmasına ve yeni yatırım alanlarının oluşmasına katkı sağlamıştır. Finansal teknolojilerin gelişimiyle birlikte finansal kurumların niteliği de değişmiş yeni finansal yatırım araçlarıyla birlikte yeni yatırım modellerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Taştan ve Uralcan, 2019). Teknolojik gelişim sadece üretim ve yatırım alışkanlıklarının değişiminde değil tüketim alışkanlıklarının değişimine de sebep olmuştur. Bireylerin toplum içindeki statüsü tüketim üzerine kurularak tüketimi, sadece ihtiyaçların karşılanması için değil sosyo-kültürel ve psikolojik ihtiyaçların karşılanması için de bir araç haline getirmiştir (Ersoy, 2017; Nar, 2015).

Ahlâk-ı Alâî’de belirtilen tüketim, tasarruf ve yatırım ilkelerini günümüzün tüketim, tasarruf ve yatırım alışkanlıkları karşılaştırılırken benzerliklerin ve farklılıkların daha iyi görülebilmesi için aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo 1. Ahlâk-ı Alâî’de yer alan tüketim, tasarruf ve yatırım ilkeleri ile günümüzdeki tüketim, tasarruf ve yatırım alışkanlıklarının mukayesesi.

	AHLÂK-I ALÂÎ’DEKİ TÜKETİM, TASARRUF VE YATIRIM İLKELERİ	GÜNÜMÜZDEKİ TÜKETİM, TASARRUF VE YATIRIM ALIŞKANLIKLARI
TÜKETİM	Zorunlu olan ve yaşamak için gerekli olan işlere harcama yapılmalı	Zorunlu ihtiyaçların yanında sosyo-kültürel ve psikolojik amaçlarla da harcama yapılmaktadır
	Harcama yaparken israftan kaçınılmalı	Stres atma, gösteriş, toplumsal statü elde etme, lüks tüketim, moda, tek kullanımlık/dönemlik ürünler gibi daha fazla harcama yapma üzerine temellendirilmiş harcama alışkanlıkları israfı artırmıştır
	Harcama yapılırken gösteriştan uzak durulmalı	Gösteriş, lüks tüketim ve prestij elde etme harcama yapmanın temel amaçlarından biri haline gelmiştir
	Harcama yapılırken ailesini zor durumda bırakacak kadar eli sıkı olunmamalı	Ödeme yöntemlerinin gelişmesi ve borç temelli harcamanın kolaylaşmasıyla birlikte kısa vadede tüketim artmakta fakat uzun vadede borç ödemesi yapılırken aile üyelerinin ihtiyaçlarını karşılama zorluğa düşülmektedir
	Harcamalar Allah’ın rızasını kazanmak/sevap kazanmak amacıyla yapılır	Bireysel tatmin, psikolojik rahatlama, başkalarından farklı olduğunu ispatlama, statü farkını ortaya çıkarma gibi amaçlar ön plandadır
TASARRUF	Harcamanın kazançtan az olması gerekir	Borç üzerine tüketime olanak veren ödeme teknolojileri sayesinde harcamalar kazançtan daha fazla olabilmektedir
	Tasarruflar gelir getirici yatırımlara dönüştürülmeli	Enflasyondan dolayı tasarrufların değer kaybını önlemek için tasarruflar gelir getirici yatırımlara dönüştürülmekte
	Tasarruf yapılırken ailenin ihtiyaçları göz ardı edilmemeli	Gayrimenkul yatırımları gibi yüksek miktartlı yatırımlar genellikle tasarruf yapılmadan önce borçlanılarak yapılmakta ve sonrasında taksitler halinde ödemeler gerçekleştirilmektedir. Tasarruflar artırılarak ödemelerin aksamaması için gayret edilirken ailenin ihtiyaçları göz ardı edilebilmektedir
	Zekât, sadaka gibi dini vecibeler yerine getirildikten sonra tasarruf edilmeli	Harcamaların yüksek olmasından dolayı ya hiç tasarruf edilmemekte ya da tasarruf miktarı az olmaktadır. Bundan dolayı genellikle dini vecibeler yerine getirilmemekte
YATIRIM	Yatırım yapılırken paranın hepsi aynı kefeye konulmamalı. Paranın bir kısmı ile emtia, bir kısmı ile gayrimenkul, bir kısmıyla da kıymetli maden alınmalı. Yani risk dağılımı yapılmalı	Kıymetli maden, gayrimenkul ve döviz gibi yatırım araçlarının yanında finansal piyasa araçları da yaygınlaşmış durumda. Bundan dolayı yatırımcı risk, vade, getiri gibi birçok faktörü dikkate alarak risk dağılımı yapabilmekte
	Takip etmeye güç yetirebilecek şeylere yatırım yapılmalı	Teknolojik gelişmeler sayesinde finansal teknolojilerde de (fintech) gelişmeler yaşanmıştır. Bundan dolayı yapılan yatırımların takibi hem daha kolay hem de daha hesaplı hale gelmiştir
	Günün koşullarında revaçta olan mallara yatırım yapılmalı ki istenildiği anda paraya çevrilebilsin. Yani likiditesi yüksek olan yatırımlar tercih edilmeli.	Piyasaların küreselleşmesiyle birlikte finansal piyasalarda daha aktif hale gelmiştir. Finansal piyasalarda istenildiği anda işlem yapılabilmektedir. Bu sayede yatırımların likiditesi artmaktadır. Ayrıca finansal piyasaların gayrimenkul, kıymetli maden ve emtia gibi varlıkların menkul kıymetleştirilerek satılmasına olanak sağlaması bu yatırım araçlarının da likiditesini yükseltmiştir

Tüketim meselesini ele almadan önce insanları tüketim yapmaya sevk eden ihtiyaç kavramını ele almak faydalı olacaktır. İslam hukukunda insanın ihtiyaç duyduğu maslahatlar önem dereceleri bakımından üçlü bir taksimle ele alınmaktadır. Gazali tarafından bunlar “zarûriyyât, hâciyât ve tahsîniyyât” şeklinde isimlendirilmiş ve literatürde bu taksim kabul görmüştür. Buna göre zarûriyyât, toplumun varlığı ve birliği için gerekli olan en üst derecedeki yararları, temel hak ve değerleri ifade eder. Bunlar ise makâsîd-ı şeria olarak adlandırılan can, nesil, akıl, mal ve dinin korunması şeklinde özetlenmektedir. Hâciyât, zaruret mertebesine ulaşmayan genel ihtiyaçları ifade eder. Bu maslahatların karşılanmadığı durumda insanların hayatlarında zorluk ve sıkıntılar meydana gelir. Tahsîniyyât ise zaruret ve ihtiyaç derecesine ulaşmamakla beraber hayatı kolaylaştıran ve güzelleştiren maslahatları ifade eder (Boynukalın, 2003). Tablodan da anlaşıldığı üzere Kınalızâde, zorunlu olan ve yaşamak için gerekli alanlara yani zarûriyyât ve hâciyâta yönelik tüketim yapılması gerektiğini bunu yaparken de ne çok tutumlu ne de savurgan olunmasını bu ikisi arasında dengeli bir yol tutulmasını ifade etmiştir.

Günümüzde ise tüketim anlayışı özellikle teknolojik gelişimin ve reklamların etkisiyle önemli ölçüde değişiklik göstermiştir. Nitekim kapitalist sistemin ayakta durabilmesi için sürekli olarak üretmesi ve üretilenlerin de tüketilmesi gerekmektedir. Bunun için çeşitli pazarlama yöntemleri kullanılmakta böylece yeni çıkan bütün ürünler insanlara bir ihtiyaçmış gibi lanse edilmektedir. Bir başka ifadeyle yeni ürünler insanların ihtiyaçlarından hareketle ortaya çıkmamakta bilakis firmalar ürünleri üretip bu ürünleri insanlara ihtiyaç gibi göstermektedirler. Bu durum da insanların ihtiyaç algılarının değişmesine buna paralel olarak tüketim alışkanlıklarının değişmesine yol açmıştır. Nitekim günümüzde özellikle teknolojik ürün üreten firmalar sürekli olarak ürünlerini geliştirmekte ve artık eski modelin insanların ihtiyacını gidermek noktasında eksik kaldığını dolayısıyla yeni modeli almaları durumunda ihtiyaçlarını daha kolay karşılayacaklarını reklamlar aracılığıyla ifade etmektedirler. Yani insanlar yeni çıkan ürünleri almak zorunda hissetmekte veya hissettirilmektedirler. Kınalızâde'nin tüketim konusunda ileri sürdüğü ilkeler nazarından bu duruma bakacak olursak insanların gerçekten zorunlu olmayan veya ihtiyacını gidermeyen ürünleri tüketmesi caiz olmamaktadır. Bununla birlikte her ne kadar Kınalızâde tahsiniyyât kabilinden olan şeylerin tüketimine yönelik bir görüş belirtmemiş olsa da israfa kaçmamak şartıyla insan hayatını kolaylaştıran ve güzelleştiren bu alana yönelik tüketime karşı olmadığını söyleyebiliriz. Burada değinilmesi gereken bir diğer nokta ise tüketimlerin Allah rızasını kazanmak amacıyla yapılması gerektiğidir. Ancak günümüzde insanların genelde harcama yaparken bu hususu göz önünde bulundurmadıklarını söylemek mümkündür.

Kınalızâde'nin tasarrufla alakalı belirlediği ilkelerle günümüz tasarruf anlayışı arasında uyuşan noktalar olduğu gibi zamanın değişmesi ve şartların gelişmesi sebebiyle farklılıklar da bulunmaktadır. Örneğin tasarrufların gelir

getirici alanlarda değerlendirilmesi ilkesi günümüz iktisadi hayatı için de geçerlidir. Harcamanın kazançtan az olması, tasarruf edilirken ailenin ihtiyaçlarının göz ardı edilmemesi ve dini vecibelerin yerine getirilmesi hususlarının günümüz tasarruf anlayışı için geçerli ilkeler değildir. Nitekim günümüzde ödeme yöntemlerinin gelişmesi, kredi kartlarıyla alışverişin yaygınlaşması, krediye çok kolay ve hızlı şekilde ulaşılabilmesi insanları kazandığından fazlasını harcamaya teşvik etmekte veya buna yol açmaktadır. Yine günümüzde belli gelir grupları özellikle orta ve alt gelirli insanlar tasarruf edebilmek için borç altına girmeyi tercih etmektedirler. Zira tüketim alanlarının çok fazla ve cezbedici olması buna ilaveten kredi kartlarıyla taksitli alışveriş yapma gibi ödeme yöntemlerinin gelişmesi bu gelir grubunda yer alan kişileri kazandığından çok harcamaya teşvik etmekte bu da tasarruf yapmalarına engel olmaktadır. Hal böyle olunca insanlar gayrimenkul veya araç satın alarak kendilerini borç altına sokmakta, böylece harcamalarını borçlarına göre gerçekleştirme yolunu tercih etmektedirler. Tasarruf edilmeden yapılan bu tarz yatırımlar, borcun ödenebilmesi maksadıyla borçlunun ailesinin bazı ihtiyaçlarından vazgeçmesine sebep olmaktadır. Bundan dolayı Kınalızâde böyle bir tasarruftan kaçınılması gerektiğine, insanların harcamalarından artırdığı paralarla tasarruf edilmesinin aile için daha uygun olacağını ifade etmiştir. Tasarrufların genelde borçlanmak suretiyle yapılması, zekât, sadaka gibi dini vecibelerin de göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Nitekim kişinin zekâtla yükümlü olabilmesi elinde bulunan paranın ödenecek bir borcun karşılığı olması gerekir (Erkal, 2013). Uzun süreli borçlanmış bir kişiyi düşündüğümüzde zekât verme imkânı hemen hemen ortadan kalkmaktadır.

Yatırım konusuna gelince Kınalızâde, yatırım yaparken riskin dağıtılmasına, likiditesi yüksek ve takip etmesi kolay mallara yatırım yapılmasına değinmiştir. Kınalızâde'nin belirlediği bu ilkelerin hepsinin günümüz iktisadi hayatı için de geçerli olduğu görülmektedir. Nitekim günümüzde yatırım yaparken dikkat edilmesi gereken ilk husus "bütün yumurtaların aynı sepete konulması" şeklinde ifade edilen riskin dağıtılması yani yatırım portföyünün çeşitlendirilmesidir. Böylece yatırımcı portföyünde yer alan bazı yatırımlardan para kaybederken diğerlerinden para kazanacağını ummakta böylece toplam riske karşı kendisini korumaya çalışmaktadır (SPK, 2022). Bir diğer yatırım ilkesi olan yatırım yapılacak malların likiditesinin yüksek olması günümüzde hem borsa, kıymetli maden ve döviz yatırımcısı hem de gayrimenkul veya araç gibi varlıkların yatırımcısı için geçerli bir ilkedir. Nitekim her yatırımcı yatırım yaptığı malın kolay bir şekilde nakde dönüştürülmesini ister. Bu sebeple yatırım yaparken bu malın likiditesini göz önünde bulundurur. Ayrıca günümüzde finansal teknolojilerin gelişmesi yatırımcıların yapmış oldukları yatırımlarını kolay bir şekilde takip etmelerine, gerektiğinde hızlı bir şekilde nakde çevirmelerine imkân tanımaktadır. Bu açıdan günümüz yatırım araçlarının Kınalızâde'nin ileri sürdüğü ilkeyle uyumlu olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç

Sonuç olarak bu çalışmada Osmanlı döneminde medreselerde okutulan Ahlâk-ı Alâî kitabında İlm-i Tedbir-i Menzil başlığında yer alan tüketim, tasarruf ve yatırım ilkeleri ile günümüz tüketim, tasarruf ve yatırım alışkanlıkları mukayese edilmeye çalışılmıştır. Öncelikli olarak 16. yüzyılda ekonomi ahlaktan bağımsız olarak ele alınmazken günümüz dünyasında ahlak ile ekonomi birbirinden tamamen ayrılmış durumdadır. Ekonomi kavramına yüklenen anlamların farklılaşması ekonomik aktörlerin davranışlarını da farklılaştırmıştır. Özellikle tüketim konusunda iki dönem arasında oldukça belirgin farklar bulunmaktadır. 16. yüzyılda gereksiz harcamalardan uzak durma, israftan kaçınma, aile bireylerini zor durumda bırakmama, gösterişten uzak durma, yapılan harcamalardan sevap bekleyerek Allah rızası için yapma gibi faktörler ön planda iken günümüzdeki tüketim alışkanlıkları neredeyse bu ilkelerin tamamen tersi durumundadır. Günümüzde daha fazla tüketim, sosyal statü, psikolojik rahatlama, gösteriş, diğerlerinden farklı olma gibi faktörlerin etkisiyle tüketim yapılmaktadır. Ayrıca e-ticaret gibi alışveriş olanaklarının gelişmesi, kredi imkânlarının artması, teknolojik gelişmelere bağlı olarak gelişen kredi kartları, mobil ödeme araçları gibi ödeme araçlarının yaygınlık kazanması tüketimi kolaylaştırırken aynı zamanda borç temelli tüketimi de artırmıştır. Borç temelli artan tüketim neticesinde tasarruf oranları düşük seyrederken büyük yatırımların finansmanında da sıkıntılar yaşanmaktadır. Borç temelli ve israf düzeyinde tüketim alışkanlıkları doğal kaynakların tükenmesine sebep olurken aynı zamanda birçok çevresel kirliliğin artmasına da sebep olmaktadır. Bu durumun ortadan kaldırılması ve daha yaşanabilir adil bir dünya düzeni kurabilmek için bireylere ve devletlere büyük görevler düşmektedir. Bireyler, borç, israf ve bireysel tatmin üzerine kurulu tüketim alışkanlığından vazgeçerek daha ahlaki bir tüketim alışkanlığı benimseyerek, devletler de israf önleyici, tasarruf ve yatırım artırıcı politikalarla yaşanabilir adil dünya düzeninin kurulmasına olanak sağlayabileceklerdir.

Kaynakça

- Acarlıoğlu, A. (2010). *Ahlak-ı Alai'de Aile*. <https://www.proquest.com/doc-view/2606873209/abstract/AC72E168217D4CABPQ/1>
- Akpınar, H. (2005). İlimler Tasnifinde Mûsikînin Yeri. *İSTEM*, 5, Art. 5.
- Alp, R. (2015). Toplumların Neden Bir Padişaha İhtiyaç Duyduğuna Dair Akılcı Bir Yaklaşım: Kınalızade Ali Efendi'nin Ahlak-ı Alai'sine Göre Osmanlı Merkeziyetçi Devlet Pradigmasının Teorik Çerçevesi. *I. Türk İslam Siyasi Düşüncesi Kongresi*, 135.
- Arnould, E. J., & Thompson, C. J. (2005). Consumer Culture Theory (CCT): Twenty Years of Research. *Journal of Consumer Research*, 31(4), 868-882. <https://doi.org/10.1086/426626>
- Arslan, H. (2014). Kınalızâde Ali efendi'de ahlâk-din ilişkisi. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(2), 49-65.

- Aytekin, A., & Yücel, Y. B. (2017). Yeni Ödeme Teknolojilerinin İş Hayatına Etkileri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(12), Art. 12.
- Başar, R., & Saraç, M. (2021). Global Altın Arz-Talebi ve Altın Piyasaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Electronic Journal of Social Sciences*, 20(80).
- Beşer, A. H. (2014). Ahlakta İktisat: Ahlâk-ı Alâî'de İktisadi Meseleler. *İş Ahlakı Dergisi*, 7(1), 5-33.
- Boynukalın, E. (2003). Maâsîdü'ş-Şerîa. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. TDV Yayınları.
- Coşkun, M., Aydın, N., & Başar, M. (2015). *Finansal Yönetim*. Detay Yayıncılık.
- Çağlar, Ü. (2007). Elektronik Para: Enformasyon Teknolojisindeki Gelişmeler ve Yeni Ödeme Sistemleri. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(17), Art. 17.
- Çağrıçı, M. (2011). "Tedbîrü'l-Menzil". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. TDV Yayınları.
- Çetin, T. (2012). Yeni Kurumsal İktisat. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 45, Art. 45.
- Çetiner, E. M., Gürel, C. A., & Türkekel, F. (2022). *Küreselleşen Dünyada Finansal Yönetim Alanında Dönüşümler Fırsatlar ve Tehditler*. 55, 363-372.
- Çolak, Ö. F., & Öztürkler, H. (2012). Tasarrufun Belirleyicileri: Küresel Tasarruf Eğiliminde Değişim ve Türkiye'de Hanehalkı Tasarruf Eğiliminin Analizi. *Bankacılar Dergisi*, 82, 3-44.
- Dağ, M., & Çelik, M. (2018). Yatırım Teşvikleri Nedir? Kavram ve Kapsamı Üzerine Bir Değerlendirme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 863-875.
- Derya, H. (2017). Kurumsal İktisadın Katkıları Üzerine Değerlendirme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(63), Art. 63. <https://doi.org/10.17755/esosder.322867>
- DeVaney, S. A. (2015). Understanding the millennial generation. *Journal of financial service professionals*, 69(6).
- Dikmen, F. H. (2021). Türkiye'de Hanehalkı Tasarruf Eğilimi ve Portföy Tercihlerinin Analizi. *Fiscaoeconomia*, 5(3), Art. 3. <https://doi.org/10.25295/fsecon.984279>
- Ergün, H., & Esenkaya, A. (2022). Blockchain Teknolojisi ile Finansal Piyasalar da Yaşanan Gelişmeler Üzerine bir İnceleme. *Karatay İslam İktisadi ve Finans Dergisi*, 1(1), 77-98.
- Erkal, M. (2013). Zekât. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. TDV Yayınları.
- Ersoy, E. (2017). Tüketicilerin Değişen Alışveriş Alışkanlıkları (Online Alışveriş). *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 3(1), Art. 1.
- Ghazanfar, S. M. (Ed.). (2016). *Orta Çağ İslam İktisat Düşüncesi Batı İktisatındaki "Büyük Kayıp Halka"nın Telifisi* (M. S. Akgönül, Çev.). Klasik Yayınları.
- Gökten, P. O. (2018). Karanlıkta Üretim: Yeniçağda Maliyetin Kapsamı. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(4), 880-897.

- Hatıplı, M. (2017). Postmodernizm, tüketim, popüler kültür ve medya. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 32-50.
- Hayta, A. B. (2008). Ailelerin Tasarruf ve Yatırım Eğilimlerinin İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(2), 345-358.
- ING. (2021). *Türkiye'nin Tasarruf Eğilimleri Araştırması* (Sy 2021, 4. Çeyrek; ss. 1-12). https://www.tasarrufegilimleri.com/Docs/2021_2_Ceyrek.pdf
- İşçi, M. (1997). Kınalızâde Ali Efendi'nin Siyaset ve Devlet Anlayışı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2).
- Janssen, M. A., & Jager, W. (2001). Fashions, Habits And Changing Preferences: Simulation Of Psychological Factors Affecting Market Dynamics. *Journal of Economic Psychology*, 22(6), 745-772. [https://doi.org/10.1016/S0167-4870\(01\)00063-0](https://doi.org/10.1016/S0167-4870(01)00063-0)
- Kahraman, A. (1989). Ahlak-ı Alâi. *TDV Ansiklopedisi*, TDV Yayınları.
- Kalkınma Bakanlığı. (2019). *On Birinci Kalkınma Planı Tüketim ve Tasarruf Eğilimleri*.
- Kama, Ö. (2011). Yeni Kurumsal İktisat Okulunun Temelleri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), Art. 2.
- Karagöl, E. T., & Özcan, B. (2014). *Sürdürülebilir Büyüme İçin Tasarruf*.
- Karahan, Ö., & İpek, E. (2015). Türkiye'ye Yönelik Finansal Sermaye Akımlarının Tasarruf ve Yatırım Üzerine Etkisi. *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 181-206.
- Kınalızâde, A. Ç. (2014). *Ahlak-ı Alai*. Türk Tarih Kurumu.
- Leshem, D. (2016). Retrospectives: What Did the Ancient Greeks Mean by Oikonomia. *Journal of Economic Perspectives*, 30(1), 225-238. <https://doi.org/10.1257/jep.30.1.225>
- Loh, X.-M., Lee, V.-H., Tan, G. W.-H., Hew, J.-J., & Ooi, K.-B. (2022). Towards a Cashless Society: The Imminent Role of Wearable Technology. *Journal of Computer Information Systems*, 62(1), 39-49. <https://doi.org/10.1080/08874417.2019.1688733>
- McLeod, S. (2007). Maslow's Hierarchy of Needs. *Simply psychology*, 1(1-18).
- Nar, M. Ş. (2015). Küreselleşmenin Tüketim Kültürü Üzerindeki Etkisi: Teknoloji Tüketimi. *Journal of International Social Research*, 8(37), 941-954.
- Ocak, H. (2013). *İslam Ahlak Felsefesinde Et-Tedbiru'l -Menzil/Ev İdaresi Kavramı*. <https://docplayer.biz.tr/16724784-Islam-ahlak-felsefesinde-et-tedbiru-l-menzil-ev-idaresi-kavrami.html>
- Oktay, A. S. (2005). *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâ-i*. İz Yayıncılık.
- Orman, S. (2010). *İktisat, Tarih ve Toplum*. Küre Yayınları.
- Orman, S. (Ed.). (2017). İlm-i Tedbir-i Menzil, Oikonomia ve İktisat. İçinde *Aklî düşünce ve felsefenin doğu'dan doğuşu: Babil-Keldanî-Çin-Hint-İran-İbranî gelenekleri* (2. baskı, ss. 410-458). İnsan Yayınları.

- Özlale, Ü., & Karakurt, A. (2012). Türkiye’de Tasarruf Açığının Nedenleri ve Kapatılması İçin Politika Önerileri. *Bankacılar Dergisi*, 83(2).
- Özlük, E., & Doğan, F. (2020). *Kınalızâde’nin Ahlâk-ı Alâî’sinde Devlet, Adalet ve Uluslararası İlişkiler*. <https://doi.org/10.18491/beytulhikme.1548>
- Özmen, A. (2017). Yönetim-Ahlak İlişkisi Bağlamında Ahlaklı Yönetim Arayışı: Kınalızade Ali Efendi’nin Ahlak-I Alai İsimli Eseri Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Türk İdare Dergisi*, 484, 251-269.
- Özturan, H. (2019). Fârâbî ve İbn Sînâ’da Amelî Felsefe: Bir Mukayese. *Nazariyat İslam Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi (Journal for the History of Islamic Philosophy and Sciences)*, 5(1), 1-36. <https://doi.org/10.12658/Nazariyat.5.1.M0071>
- Öztürk, N. (2019). Finansal Altın ve Yurtiçi Tasarruflar Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi*, 3(7), 1-15.
- Peker, H. (2000). İbn Sina’nın Bilimler Sınıflaması. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(1), Art. 1.
- Polasik, M., Górka, J., Wilczewski, G., Kunkowski, J., Przenajkowska, K., & Tetkowska, N. (2013). *Time Efficiency of Point-of-Sale Payment Methods: Empirical Results for Cash, Cards and Mobile Payments*. 141, 306-320. https://doi.org/10.1007/978-3-642-40654-6_19
- Saklı, A. R. (2018). Kınalızade Ali Efendi’nin Ahlak-I Alai (Devlet Ve Aile Ahlakı) Adlı Eserinin İncelenmesi. *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 2(1), 147-152.
- Serçe, M. N. K. (2019). *Kınalızâde Ali Efendi’nin Ahlâk-ı Alâî’sinde Ahlâk Ve Eğitim Anlayışı*. <https://www.proquest.com/docview/2499373863/abstract/4764AB58453D-4D49PQ/1>
- SPK (2022). *Yatırım Yaparken Nelere Dikkat Etmeliyim?* <https://spk.gov.tr/data/61e-34f9a1b41c61270320792/1Yatırım%20Yaparken%20Nelere%20Dikkat%20Etmeliyim.pdf>
- Spithoven, A. (2019). Similarities and Dissimilarities between Original Institutional Economics and New Institutional Economics. *Journal of Economic Issues*, 53(2), 440-447. <https://doi.org/10.1080/00213624.2019.1594532>
- Şahin, M., & Barış, S. (2017). Finansal Okuryazarlık ve Tasarruf Davranışları: Kamu Çalışanları Üzerine Bir İnceleme. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), Art. 2.
- Şimşek, M. (2022). *Fıkıh—İktisat İlişkisi*. Fikriyat Gazetesi. <https://www.fikriyat.com/yazarlar/murat-simsek/2022/04/07/fikih-iktisat-iliskisi>
- Taştan, S., & Uralcan, G. Ş. (2019). Küresel Finansal Teknoloji Sektöründe Ortaya Çıkan Yeni Girişimlerin Ekonomik ve Teknolojik Belirleyicileri. *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), Art. 1.
- TCMB. (2015). *Tasarruf—Yatırım Dinamikleri ve Cari İşlemler Dengesi Gelişmeleri*.

- Tolu, A. (2022, Ocak 24). *Kur Korunmalı Mevduatta Gözler Artık Maliye'de*. Dünya Gazetesi. <https://www.dunya.com/kose-yazisi/kur-korumali-mevduatta-gozler-artik-maliyede/646694>
- TÜİK. (2021). *Kurumsal Sektör Hesapları*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tuketici-Guven-Endeksi-Mayis-2022-45805>
- Uluçol, O. (2011a). Bir Finansman Kaynağı Olarak “Yastıkaltı Tasarruf” ların Ekonomik Sisteme Kazandırılması ve Tüketicilerin Bireylerin Yastıkaltı Eğilimlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(1), 257-272.
- Uluçol, O. (2011b). Türkiye’de Ailelerin Tasarruf Yapma Alışkanlıkları ve Tasarrufları Değerlendirme Yöntemleri Üzerine Bir Araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(35), Art. 35.
- Uslu, H. (2020). Yurtiçi Tasarruf-Yatırım Dengesinin Cari İşlemler Dengesine Etkileri: Türkiye Ekonomisi İçin Dönemsel Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Journal of Financial Researches & Studies / Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 11(22), 315-343. <https://doi.org/10.14784/marufacd.688366>
- Ventura, K. (2003). Pazarlama Araştırmaları Kapsamında Yaşanan Teknoloji-Tabanlı Değişim. *Ege Academic Review*, 3(1), Art. 1.
- Yolcu, S. (2019). *Kınalızâde Ali Çelebi’Nin Ahlâk-ı Alâî Çerçevesinde Devlet Felsefesi* [Ph.D.]. <https://www.proquest.com/docview/2634595996/abstract/9D-193075787B463CPQ/1>
- Yurtsever, A. E. (2021). Z Kuşağının Dijital Tüketim Kültürüne Adaptasyonu ve Dijital Kültürleşme. *Dijital Pazarlamada Güncel Araştırmalar*.

Impacts of Climate Change on Household Income Level of the Farmers: The Case of Sarayonu District of Konya Province in Türkiye*

Mozharul ISLAM*

Istanbul Sabahattin Zaim University

Abstract

Climate change is already a common phenomenon to people from all walks of life worldwide. Climate characteristics are essential for sufficient agricultural production to keep the income balance of the households of the producers. However, changes in climate characteristics bring changes in agricultural output which consequently affects the income levels of the producers. This study aims to explore how changes in global climate bring changes in water levels, consequently affecting the agriculture and income source of the households of the study area. This study uses an in-depth interview form to interview the farmers living in the Sarayonu district of Konya province in Turkey to explore their vulnerability to climate change and its impacts on their households' income and poverty levels. The study results show that changes in water resources due to climate change impacts negatively affect the agriculture sector of Sarayonu, which alters the income sources of the households of the farmers. As a result, farmers cannot go for irrigated farming for many years and, consequently, do not have a proper harvest. Since climate change impacts reduce agricultural land productivity, farmers get low quality and less crop yield, leading the households into an income crisis.

Keywords

Climate Change, Water, Agriculture, Farmers, Household Income, Turkey

* The author presented this paper at the 4th International Conference on Economics and Finance: Opportunities and Threats of the 21st Century-Digitalisation and Climate Change, Istanbul, Türkiye

** Asst. Prof., Istanbul Sabahattin Zaim University, Department of Sociology, mazhar.islam@izu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7872-0046

İklim Değişikliğinin Çiftçilerin Hanehalkı Gelir Düzeyine Etkileri: Türkiye’de Konya İli Sarayönü İlçesi Örneği

Öz

İklim değişikliği tüm dünyada herkesi kapsayan yaygın bir olgudur. İklimsel özellikler, yeterli tarımsal üretim sağlamak adına üretici hanelerin gelir dengelerini koruması açısından önemlidir. Fakat iklimsel özelliklerdeki değişimler, tarımsal üretimde de değişimlere neden olduklarından üreticilerin gelir düzeylerini ve seviyelerini de etkilemektedir. Bu çalışma, küresel iklim değişikliğinin su seviyelerinde nasıl değişiklikler meydana getirdiğini ve bunun sonucunda çalışma alanındaki hanelerin tarımını ve gelir kaynağını nasıl etkilediğini araştırmayı amaçlamaktadır. Bu çalışma da Türkiye’nin Konya ilinin Sarayönü ilçesinde yaşayan çiftçilerin iklim değişikliğine karşı savunmasızlıklarını ve hanelerinin gelir ve yoksulluk düzeyleri arasındaki ilişkiyi araştırmak için derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonuçları iklim değişikliğine bağlı su kaynaklarındaki değişimlerin Sarayönü’nün tarım sektörünü olumsuz etkilediğini ve bunun da çiftçi hanelerinin gelir kaynaklarını değiştirdiğini göstermektedir. Çiftçiler yıllardır sulu tarım yapamamakta ve düzgün hasat alamamaktadır. İklim değişikliği tarımsal arazi verimliliğini azalttığından, çiftçiler daha düşük kalite ve daha az mahsul elde ediyor; bu durum hanelerin gelir krizine girmesine neden oluyor.

Anahtar Kelimeler

İklim Değişikliği, Su, Tarım, Çiftçiler, Hane Geliri, Türkiye

Introduction

Because natural climate characteristics such as temperature and precipitation work as direct inputs into proper agricultural production (Durmrul & Kilicarslan, 2017), increasing temperature and decreasing precipitation have adverse effects on the successful yield and the quality of farm products leading to severe economic losses for the producers (Adams et al., 1998; Başoğlu & Telatar, 2013). Konya has been considered a leader in the agriculture and agro-industry sectors because of its wide flat land. Since the 1950s, the area has been known as Grain House of Turkey. As the agriculture sector depends mainly on natural resources, i.e., surface and groundwater and rainfall (Islam, 2022a), it consumes nearly 60% of the world’s water resources (MWI, 2007, 2009a, 2009b, 2010). Due to the increase in global temperature and the reduction of rainfall, surface and groundwater will be used more than in previous times. This situation will pressure the area’s water resources and reduce agricultural production (Islam, 2022a). As a result, the farmers will face a food supply crisis for their consumption (Devereux & Edwards, 2004). Moreover, Konya, the leader of Turkey’s agriculture sector with its vast flat land, uses primarily surface and groundwater reservoirs (Bayramoğlu & Ağızan, 2022; Islam, 2022a) for a maximum harvest of agricultural products. In addition, changes in climate characteristics will have negative impacts not only on agricultural production but also on the food supply, health, industry, and tourism industry of the affected area (T.R. Ministry of Environment and

Urbanization, 2012), because all these sectors have a direct relationship with the levels and quality of water of an area.

Therefore, the global climate, which is changing, brings changes in the social and physical conditions under which people live. Social changes may include migration, impoverishment, and increasing disease (Islam, 2016d). Since Turkey is located in the Mediterranean region, an increase in temperature of 1°C-2°C in this region will greatly impact the country's aridity and alter the precipitation patterns of the region (IPCC, 2007). It is projected that due to climate change impacts, Turkey will experience increased temperatures in summer, decreased precipitation in winter, loss of surface water, etc. It is also expected that the country will face increasing in floods, drought frequency, land degradation, and coastal landsliding (IPCC, 2007). All these together will negatively impact agricultural production in the country and alter the farmers' household income. Since it is claimed that climate change will bring a severe threat to Turkey in the future and pressures on water resources will hamper the agricultural sector, it is necessary to develop resilience strategies for the producers so that they can manage their subsistence first and then go for consecutive production. A study on this region also argues that water is like a civilization which affects the farmers' physical and mental health due to less production and income falls of the households (Islam, 2022a). Therefore, it is observed that climate change has multiple impacts on society:

- The diminishing amount of water for agriculture.
- Decreasing water quality.
- Changing sustainable agricultural production patterns.
- Changing biodiversity and ecosystems, which altogether eventually risk food security (Islam, 2022a; 2022b).

Climate changes may also lead to desertification in Turkey which may alter the socioeconomic scenarios in the country (Tramblay et al., 2020). For example, Konya Plain and Iğdir sub-region are located in the semi-arid region, prone to desertification, one of the impacts of climate change (Çetin et al., 2007: 490). All these changes create a negative situation for the agriculture sector, which ensures bread for many people worldwide. Additionally, although all the farmers do not have equal access to adaptation mechanisms, some adaptive mechanisms are found to be attractive among the farmers from the study areas, such as the introduction of new yields, sequential crop systems rather than single cropping, heat-tolerant maize varieties, planting dates, planting more trees, water conservation, changes in irrigation, diversification of crops, and household income diversity (Shikuku et al., 2017: 234-235). Alongside the climate change impacts, it is argued that the severity of the effects depends on how well-informed the farmers are and how they adapt to the climate disasters since the study area is getting warmer and precipitation is getting less day by day. The farmers also adopted adaptive strategies like crop

diversification, planting short-season varieties, changing crop varieties, and planting time. Some factors also play roles in the adaptation process, such as access to services and credit, soil fertility, land tenure, etc. (Fosu-Mensah et al., 2012: 495-496). Therefore, this study entails the impacts of climate variability on the income of the households in Sarayonu district of Konya. In so doing, it has considered many other factors relevant to the income opportunities of the people engaged in the agriculture sector because climate change has direct and indirect impacts.

The agriculture sector ensures many people's livelihoods and maintains a particular country's food supply (Islam, 2022a). Climate change has harsh impacts on various social and physical aspects of the affected communities, i.e., poverty, crime, infrastructure, and so on (Islam, 2016d). It also impacts various sectors like fishing (Islam, 2022b) and particularly the agriculture sector and affects almost 2.5 billion people worldwide who are partially or wholly dependent on this sector for their livelihood—climate change affects nearly all countries, irrespective of their geographical locations. For example, on the one hand, it affects the agriculture sector of Greece, where this sector boosts the economy through its contribution to national agricultural production and the GNP of the country. Because countries of the Mediterranean region will be affected by an increasing trend of drought accompanied by summer hot and consequently, the agriculture sector of these countries, i.e., Greece, some European countries, Turkey, etc., will significantly be hampered due to these changes (Georgopoulou et al., 2017: 164-165; IPCC, 2007: 555). All these conditions destabilize the income-generating activities of the farmers, which may lead to an income loss for the households.

There are some reasons for choosing Konya as the field of study. Konya has the 4th most immense basin, Konya Closed Basin, according to its precipitation area and the availability of its underground water for use (Bayramoğlu & Ağızan, 2022). However, due to the disruption of the natural hydrological regimes and over-consumption of freshwater resources and their impacts on the wetlands, salt lakes, and freshwater sources, the farmers have to change their irrigation schemes which negatively affected the agricultural lands (Islam, 2022a). Consequently, the number and quality of freshwater resources in the area, such as lakes, wetlands, and streams, decrease (Berktaş & Nas, 2008: 823). Because of less precipitation, Konya is an arid climate zone. Agricultural drought makes the situation more dangerous for high water-consuming crops (Topak & Acar, 2010: 65). In addition, environmental pollution and global climate change also affect the basin water, which consequently limits the use of water in the irrigation system for proper agricultural production. When the producers cannot invest in new irrigation technology for sufficient agricultural products, some of them migrate to other areas though climate-induced internal migration is not adequately recorded (Islam, 2022b) nor the migrants get their refugee identity (Islam, 2016c). Studies show that since

Konya has been experiencing severe drought due to the impacts of climate change on water resources of the area, agricultural production, i.e., production of wheat, barley, etc., has drastically been reduced in the recent years (Al-Bakri et al., 2013; Islam, 2022a; Soylu, 2021; Topak & Acar, 2010). This situation leads to an income crisis for many producers, destabilizing the households' income source and contributing to the region's migration process.

Therefore, some cultivators had to shift to other places, primarily to cities, for their survival. So, many people are getting detached from agricultural production and engaging themselves in other works that will destabilize the food supply or reduce the ability to purchase food (IPCC, 2007: 482). Climate-induced hazards create a situation where the producers decide whether to go for further agricultural production. Previous research on the agriculture sector of Konya shows that the climate of the region has been changing, which has severe impacts on existing water resources and, consequently, on the agriculture sector of the area (Aydın et al., 2015; Dursun et al., 2012; Topak & Acar, 2010). These significantly impact the agricultural actors' income sources and levels. Since the present study emphasizes the effects of climate change on water resources and consequent implications on the agriculture sector and income status of the farmers of Konya, the study results will be helpful for the national and local governments to review the existing risks on the agriculture sector and the households' income of the farmers in order to develop agriculture policies needed for a sustainable agriculture sector and its future.

Literature Review

Climate change impacts bring changes in temperature and rainfall. Durdu (2010) analyzed the effects of climate change on the water resources of the Menderes river basin of Turkey over the last 45 years because the annual precipitation decreased due to a 10C temperature increase in the region. At the same time, climate change affects the water resources of the Southern region of Turkey, where the Seyhan river basin is found (Durdu, 2010). It will lead to a water shortage in those regions of Turkey. Water shortage is expected to affect nearly five billion people worldwide by 2025, potentially leaving more than 60% of people in Southern African countries vulnerable (Devereux & Edwards, 2004; Nhemachena, Nhamo & Matchaya, 2020).

Moreover, as a Mediterranean country, Turkey expects the greatest changes in precipitation due to climate change impacts., a country located in the Mediterranean basin. For example, Turkey generally has the highest amount of rainfall precipitation in the winter season, which is even higher in the coastal areas than in other regions. However, the country has been observing temperature increases due to hydrological changes, particularly in the summer. A study argues that if this situation continues, Turkey is expected to experience

a temperature increase of between 1°C and 2.5°C and between 2.5°C and 5°C by the mid-21st century and end of the century, respectively (Şen, 2013).

Meanwhile, Şen (2013) argues that annual precipitation will show a decreasing trend in the Southern parts of Turkey, whereas it will show an increasing trend in the Northern parts of the country. Şen (2013) also argues that some critical sectors of Turkey are significantly affected by climate change. These sectors include Human Resources, Water Resources, Agriculture, Forest, Tourism, and Energy. Additionally, being the leading sector of Turkey, where almost 15 million people are engaged, directly and indirectly, the agriculture sector necessitates 73.2% water out of the country's total water supply (Bayramoğlu & Ağızan, 2022; Dogdu & Sagnak, 2008). However, several previous studies show that if the temperature increases by 1°C, wheat production will decrease by 3%-10%, which may contribute to a total yield loss of 25%-50% when the temperature increases by 3°C (Chiras, 2012; Gohari et al., 2013; Karapınar et al., 2020). In addition, other studies claim that an increase in temperature and decrease in precipitation will contribute to reducing agricultural production by 15%-60% in Southern Africa, particularly to wheat production loss of 20% in Turkey, from -2.5% to 20.7% in Iran and 4.5% in China (Gohari et al., 2013; Ozdogan, 2011; Nhemachena et al., 2020; You et al., 2009). Ekercin et al. (2013) try to find out the effects of climate change on the water resources of Konya through climate data and multi-temporal Landsat images. This paper considers normalized difference vegetation index image interpretation and pre-processing stages as image processing procedures. It shows the effects of climate change on destabilizing ecological balance and water reservoirs alongside the socio-economic benefits of water resources. In this paper, more technical data was collected through the remote sensing method to identify climate change impacts on water resources. The results show that Konya has been observing the drought problem for the last two decades due to two main aspects: uncontrolled use of groundwater in agriculture and lack of sufficient precipitation. Here, the primary source of their data is remote sensing satellites that generally did not consider the social consequences of climate change. The authors of this chapter are not from the social science department; instead mainly from the engineering department (Ekercin et al., 2013). Therefore, the present study concentrates on the social consequences of climate change because it severely affects Turkey's agriculture sector and the lives of the people engaged in it.

Furthermore, a study shows that the water level of Beyşehir lake of Konya has been fluctuating in recent years due to two critical factors, i.e., global warming and the activities of local people. Consequently, on the one hand, the water level rises during the wet season, which is harmful to agriculture and human beings. On the other hand, water flows get reduced during the dry season, leading to drought in this region of Konya. The study results show that human activities are more responsible for the fluctuations of water level in this lake

which, in turn, bring unpleasant situations for the people living there. It is also shown here how evaporation, precipitation, and runoff affect the water level of Beyşehir lake. Simultaneously, the Carsamba river is an essential source of charging water into this lake. Therefore, changes in this river flow ultimately affect the balance of the water level of Beyşehir lake. Because of the dam's construction and unconstrained use of water in agriculture, the lake's water level also gets destabilized. Therefore, the study urges to maintain the water level in Beyşehir lake to ensure the economic benefits of water and claims to educate the farmers about the proper use of water in the irrigation system (Dursun, 2010). In addition to the studies mentioned earlier, There are other studies conducted in the Konya region on climate change and its impacts on water and agriculture, mainly namely Aydın et al., 2015; Dogan, Berkday and Singh (2012); Dursun et al., 2012; Topak and Acar, 2010, etc. Although Konya has been experiencing the negative impacts of climate change, there is no sociological research on this issue in the planned area of Konya province. If we look at the existing research on climate change impacts on water and agriculture in Konya, we see that all research is done by engineers using more natural science perspectives. This study will try to fill this gap by employing sociological research methods and techniques while reaching the goal of this study. Moreover, climate change has affected the agricultural sector directly and indirectly by decreasing surface and groundwater resources. Therefore, in the present study, I will emphasize the impacts of climate change on water resources and agriculture and the consequential effects on the income level of the farmers' households.

Objectives of the study

The aim of this study is to explore the impacts of climate change on the household income of the farmers of Sarayonu in Konya. I will emphasize on the following specific questions to meet the objective of this research:

1. How many water reservoirs are available to meet the need of the agricultural production?
2. How the water resources of the study area were changed in the last 15 years?
3. What are the socio-economic impacts of irrigation system due to the changes in water resources?
4. To what extent does less agricultural production affect the sources and levels of income of the farmers' households?

Methodology

This study employed qualitative research methodology, and the study design is descriptive-exploratory. Farmers were interviewed using a semi-structured in-depth interview form. Since the farmers speak a language other than English, the study language of this research, the interview guides have been

developed in English and Turkish and have been pretested and updated accordingly. Additionally, I have taken the changes in the number of wetlands, lakes, and irrigation pumps of the study area in the last 15 years into consideration to support the study's descriptive design because changes in water sources bring changes in irrigation systems which consequently affect agricultural production and the income of the producers. I have received ethical approval from Ankara Yildirim Beyazıt University Ethics Committee (Decision No: 2018-226/28.06.2018/44) for conducting this study.

Furthermore, due to the changes in the natural environment resulting from climate change, many qualitative changes are expected to happen to the community and the people's lives. Therefore, I have used the fieldwork approach, which demands that social life can only be understood through interpretation (Bechhofer & Paterson, 2000; Goffman, 2002). Since Qualitative researchers generally collect data by examining documents, observing behavior, interviewing people, or describing a group of interacting people, I have visited the study area, analyzed some documents, and observed the people while conducting the in-depth interview. I have also taken field notes during the observation and interview to make sure of all the nuances of their responses. This work has helped me successfully finish the field research, as the success of qualitative inquiry depends on the skills, assumptions, and practices of researchers engaged in research (Creswell, 2014; Denzin & Lincoln, 1998; Neuman, 2011). I have used convenience sampling to select the participant farmers from different villages (*Mahalle*) of Sarayonu subdistrict (*İlçe*) to investigate the changes to the household's income due to the changes in water resources and water quality of the area essential for agricultural production. Using snowball sampling, I interviewed 31 farmers to meet the objective of my study. Since it is qualitative research, the number of participants is less significant.

After interviewing farmers whom I could reach, the interview was stopped as extra interviewees had not added any new thematic information, and data saturation was achieved (Crowe et al., 2011). I have asked them what changes came to their community and their life patterns due to the loss of their income levels and sources. I have given them a free choice to express their climate vulnerabilities and the consequences to their household income status. I have transcribed the interview data, then used different themes and subthemes to reach the final results (Islam, 2022b). I have employed the interpretative data analysis technique to analyze the qualitative data because it goes beyond descriptive analysis (Braun & Clarke, 2013; Denzin & Lincoln, 1998; Sanderson & Galway, 2021). I have also used the verbatim method, i.e., direct remarks and opinions of the farmers in the analysis section, to ensure the reliability of this research (Silverman, 2006).

Results and Discussion

The study was conducted in Sarayonu district of Konya province in Turkey. For information about water resources and irrigation systems of the study area, the period of the last 15 years has been considered, i.e., how were the water resources before 15 years and what types of changes happened to the sources and quality of water; to the irrigation systems and to the agricultural products in this period. A report shows that two-thirds of the countries around the world will experience water scarcity by 2025 because the agriculture sector is dependent on water that covers over 70% of the earth's surface; only 2.5% of water is considered freshwater used for drinking, hygiene, agriculture, and industry (SESRIC, 2019). Additionally, climate change has significant effects on water resources because it contributes to low rainfall, less precipitation, etc. Therefore, the farmers who are engaged in rain-fed agriculture, a source of food security, will be able to harvest fewer crops (SESRIC, 2016). This situation may decrease the sources and levels of income of the producers. Therefore, I have focused on the household incomes of the farmers, which are being destabilized due to the loss of agricultural yields resulting from the changes that happened to water reservoirs and irrigation systems due to climate change impacts in the area. In so doing, I have interviewed the farmers of Sarayonu because they are the actors who face climate-induced vulnerability most and whose households' income is affected most.

The socio-demographic results of my study show that the young and educated portion of the population doesn't show their interest in engaging themselves in the agriculture sector due to various reasons, i.e., this sector is no more a profitable one due to climate change impacts to maintain their livelihoods smoothly, the price of agricultural goods and equipment became high, etc. The increasing number of youths receive higher education in cities and find their sources of income there, so they do not return to Sarayonu to be involved in the agriculture sector. All of the respondents also mention that they try to ensure their children's schooling so that they can get a secured job in city areas, as the agriculture sector provides less food and less income to maintain household expenditures. This result supports a previous study that argues that existing limited water reservoirs and cultivable land directly impact climate change because the cultivators harvest less amount of food (Al-Bakri et al., 2013). While talking about the available water reservoirs, the interviewees claim that the water reservoirs are insufficient for agricultural production and their quality of them is degrading gradually. Water services in the study area are provided for agricultural farming from a small number of deep wells. The average deepness of all the wells is about 200-250 meters.

Although farmers are not well informed about the changes happened to the water reservoirs as well as about the climate change impacts observed in their area (Gohar & Cashman, 2016), the actual scenery for Sarayonu district is that existing water resources and quality and the irrigation systems are not

enough for proper agricultural crop production. Moreover, the farmers argue that although the water wells were not so many in number and not so deep, i.e., below 100 meters, 15 years before, they were used to receive sufficient water for irrigation-based agricultural crop production because the stream water flow was excellent and the groundwater level was very close to the surface. They were used to getting regular and high precipitation before 15 years and could harvest sufficient agricultural crops to meet their household needs as well as to sell in the market. This result reflects a common characteristic of an area mainly dependent on agricultural crop production (Çelebi, 2016). However, the conversation with the farmers and the analyzed documents show that the water reservoirs of the study area lost 70% of the total amount of water.

Consequently, the number of water sources has been reducing day by day, and irrigation systems went only to the hands of large and wealthy farmers as digging a deep well is expensive, which small and poor farmers cannot afford. All farmers claim that the water level of the existing water sources of both surface and ground was dropped down. In addition to this, the only pond in the study area that was the primary irrigation source became dry. As a result, farmers cannot go for irrigated farming for many years. Consequently, the households could not ensure proper harvest and lost their income source. Moreover, the groundwater level dropped down, i.e., farmers were used to getting water from about 90 meters deep 15 years ago but now get water from 150-180 meters deep and, in some places, from more than 180 meters deep. Therefore, most of the farmers cannot go for irrigation-based farming and only produce some particular crops in the area.

Several reasons cause changes in water resources. For example, on the one hand, some respondents mention the excessive and unconscious water use by farmers in their agricultural lands. On the other hand, most respondents noted that less and more irregular precipitation and drought happened due to climate change impacts creating excessive pressure on water usage in irrigation. The prime causes of these changes were water reservoirs. Furthermore, because of climate change, the expenses for wells increased, which the poor farmers could not afford. Additionally, the cost of agricultural inputs and production costs increased in the last 15 years, supported by some previous studies (Ahmed, et al., 2011; Batisani, 2012; Wheeler & von Braun, 2013). As a result, these farmers fall into a vicious circle of loss of income as, on the one hand, they don't have a proper harvest; on the other hand, production costs become high. These results match a previous study that claims that when groundwater levels decline due to excessive and ignorant use of water for irrigation in agricultural land, the farmers need to count extra costs (Shahid, 2011). The current study results also show that alongside the physical changes that happened to water reservoirs and agricultural production in the area due to climate change impacts, some other regional and local factors

intensified the yield loss, such as lack of services, increasing use of irrigation, no new deep wells are dug, the front of the stream was affected by the ponds dug in the mountain villages, the irregular, and wild irrigations, etc. The study shows that farmers have to spend more on consuming energy as farming requires more irrigation due to drought and other climate change impacts. They also cannot get back their expenses at the end of the harvest as the number of production decreases, the quality of the crops reduces, etc. Therefore, the farmers don't get the motivation and sufficient capital to go for further cultivation in the next yielding year. Consequently, their income sources and income levels gradually get lesser, which may lead to changes in other social environments of the area, such as poverty, crime, and migration (Islam, 2022d). The ultimate consequence may be more alarming because already 700 million people around the world fighting with poverty, malnutrition and with maintain their basic needs (Hussain et al., 2021; United Nations, 2019).

So, the present study shows that climate change makes the situation of physical and social environments worse. Due to climate change and its impacts on water resources, the efficiency of crops damaged, and crop varieties changes, farmers don't have a good harvest. Therefore, the income levels of the agricultural producers get decrease. This result is supported by a previous study (Gohar & Cashman, 2016). Farmers stop planting particular types of crops, i.e., sugar beet, etc., because of water scarcity. Therefore, the households of the producers become dependent on markets to meet their needs which becomes tough for them due to their income loss. So, some farmers have left farming activities ultimately and shifted to other income-generating activities or migrated to the Konya city area, while others have left some parts of their land empty (Islam, 2022a). One interviewee stated that *we also minimized our productive land area. We produce according to the availability of water.*

The study results cite that in addition to hail precipitation, wind erosion which happened in the study area back to back two years damaged the surface level of the agricultural land of 2 meters. The interviewees argue that this has resulted in the loss of productivity of the land. Thus, they have not got proper harvest in the last years, which negatively affected their household income and living standards. In addition to this, the drought, which is also a pervasive problem in the study area, affected almost every year in the last few years due to a lack of precipitation and snowfall (Bayramoğlu & Ağızan, 2022; Dogan et al., 2012). So, the farmers claim that their economic lives were affected highly because they couldn't even repay the agricultural loan taken from the government and afford the production costs. Consequently, their families have fallen into a tremendous income crisis, even sometimes could not ensure bread for the households, particularly during the lack of good harvest. The interviewees also claim that when a disaster occurs, they lose their plantings, become weak economically and mentally, and face an income crisis in two ways. From the first way, they cannot buy fertilizer and pesticides for their farming and

lose their motivation for further cultivation in the following years. Climate change also exaggerates the situation in a negative direction. The study results also show that drought due to lack of water requires frequent irrigation. But the farmers lack water and so cannot plant and harvest crops properly. All these situations create unexpected conditions for the households of the farmers, and they cannot afford the daily expenses of the households. This is actually the second way of crisis. So, the farmers are in a vicious cycle of climate-induced devastation. A farmer's opinion is as follows:

Before, many fruits and vegetables were produced here, but now we cannot produce them. Since we cannot produce them, we are to buy them from others. It means we become dependent on other people's production, whereas before, we were sufficient. But because of the fall in household income, we cannot buy fruits and vegetables from the market.

The above statement elucidates the economic condition of the farmers who are, in many cases, unable to ensure their income diversity in the study area. This situation makes the farmers weak physically and mentally alongside the economic crisis because they cannot have proper nutrition. The results show that the number of water reservoirs decreased, and the quality of the existing water sources dropped due to climate change impacts. So, the participants argue that because they get less and low-quality water, they harvest less and low-quality yields. As a result, their household income drops and moves towards an economic crisis at the household level. At the same time, when agricultural food production drops at the community level, then the price of the commodity also increases. Thus, the farmers and their households affected by the diverse impacts of climate change cannot buy daily commodities necessary for maintaining the subsistence of the households. This result supports the previous studies which claim that climate change affects the water sources and food supply of the affected areas (Gohar & Cashman, 2016; IPCC, 2007).

Furthermore, all of the respondents claim that the Sarayonu area has been suffering from drought due to less precipitation, strong wind, and hail precipitation in particular and from uneven and irregular rainfall and snowfall in general. Therefore, they had to change their production pattern as an adaptation mechanism. In the study area, farmers had been helping each other by taking a lease of lands, and particularly rich farmers take the lands of small farmers through partnerships. However, the situation changes. The rich farmers also irrigate their own lands difficult and, thus, cannot help the small farming owners. People also changed the crop varieties, i.e., previously, they were used to plant vegetables and fruits but now only produce crops that don't require irrigation, like beans, chickpeas, sugar beet, wheat, and barley. Or some farmers leave their lands empty for a year. A respondent's view: *Because of the lack of water, the agricultural land where I have planted*

70 decares¹ of sugar beets or beans was divided in half-half, and one half of the land was to follow and the other half to produce green crops. The farmers have been trying to build resilience to climate change and its impacts on water resources by adopting traditional and affordable mechanisms through cooperatives which they can do their best. However, most of the respondents blame the government services and facilities, especially the adaptive mechanisms.

It is clear from the results that in every disaster government sometimes only sends some staff to determine the losses, but later no steps are found. The farmers also claim that government does not allow farmers to dig new wells, and they don't increase the subsidy to the agriculture sector. So, farmers are to buy diesel, fertilizer, pesticides, and seeds at a high cost. In addition, gradually, the price of agricultural equipment is increasing. So, the farmers' expectation from the government is only to lessen the price of the agricultural production materials and to start issuing the license to dig new wells so that they can continue crop production. So, they also mention that if the number of water resources can be increased and new wells can be dug, they will be able to regain their previous income from the agriculture sector. The local actors also demand long-term annual unconditional monetary support from the government as the banks provide them with short-term payment type credit. Even some farmers angrily evaluated the activities of the government in this way: *Government support every sector except the farmers. The expenses of the products that farmers produce are too much. The agricultural crops become worthless. So, the government should take initiatives so that the farmers can cheaply produce crops.*

Although there is some support from the government to the farmers, they are insufficient. Government should provide cumulative support to the irrigation system. Furthermore, the farmers mention that the government has introduced advanced technologies in the agriculture sector, but they cannot afford them as they are costly. They are already in an income crisis due to the loss of agricultural production resulting from climate change impacts. Therefore, all of the interviewees claim that the government should reduce the price of agricultural goods and make the local government bodies active while at the same time, they should consult about the problems with the local farmers and engage them in the decision-making processes because their farmings and their households are vulnerable to climate-induced risks and disasters.

Conclusion

Climate change impacts are the prime concern for Turkey because the country's agriculture sector, which is highly dependent on natural climate characteristics or a maximum yield, has been experiencing negative implications of climate change impacts. Like global temperature, Turkey has also been observing temperature increase, which creates two-fold problems for the country's agriculture sector. On the one hand, Turkey has been observing

changes in precipitation due to climate change impacts. As a result, the country has been experiencing a decreasing trend in water levels and water quality necessary for agricultural production. On the other hand, because of the temperature increase, the farmers are highly dependent on irrigation-based production, which they cannot afford due to the socio-economic status of their households. Therefore, they cannot produce quality agricultural goods in the last consecutive years. These two-fold implications on the agriculture sector destabilize the income source of the farmers and the income levels of the farmers' households.

The present study entails that sufficient water resources are vital for good agricultural yields, ensuring the income availability of the farmers' households. Equating civilization with water, the respondents foresee the loss of civilization due to the drastic fall in water reservoirs and the water quality in the region's future. It can be inferred from this statement that the statement explicitly explains the future of Turkey because the country is still primarily dependent on its agriculture sector to maintain high GDP. Thus, alongside the risks and hazards of climate change in the agriculture sector of Turkey, the people engaged in this sector also struggle with the high prices of agricultural incentives such as seeds, diesel, manure, pesticides, etc. In addition, farmers cannot pay the right price for their products in the market economy. This reverse condition creates a double edge situation for the farmers. As a result, they lose motivation to go for further production in the following years. Therefore, climate change and its impacts on water resources and consequential effects on the agriculture sector affect the income sources and levels of the farmers' households. So, some of those farmers have developed many coping strategies to adapt to the changing situations of the environment, such as introducing new irrigation systems and new crop varieties and keeping some portion of cultivable land empty. In contrast, others migrated to city areas as a part of an adaptive mechanism. This study concludes with the suggestion that the government should listen to the voice of this group of people, support them financially, and reduce the price of agricultural incentives to ensure their households' income, as they are the largest group that ensures the supply of food demands in Turkey.

Acknowledgement

The TÜBİTAK-2216 program financially supported this postdoctoral research. So, I would like to thank TÜBİTAK for the fellowship. I would also like to give my special thanks to the participants of Sarayonu province because this work would not be successful without their cooperation.

References

- Adams, R. M., Hurd, B.H., Lenhart, S., & Leary, N. (1998). Effects of global climate change on agriculture: An interpretative review. *Climate Research*, 11, 19-30.
- Ahmed, S. A., Diffenbaugh, N. S., Hertel, T. W., Lobell, D. B., Ramankutty, N., Rios, A. R., & Rowhani, P. (2011). Climate volatility and poverty vulnerability in Tanzania. *Global Environmental Change*, 21(1), 46–55. <http://dx.doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2010.10.003>
- Al-Bakri, J. T., Salahat, M., Suleiman, A., Suifan, M., Hamdan, M. R., Khresat, S., & Kandakji, T. (2013). Impact of climate and land use changes on water and food security in Jordan: Implications for transcending “The Tragedy of the Commons”. *Sustainability*, 5(2), 724-748. <http://dx.doi.org/10.3390/su5020724>
- Aydin, M. E., Aydin, S., Beduk, F. et al. (2015). Effects of long-term irrigation with untreated municipal wastewater on soil properties and crop quality. *Environmental Science and Pollution Research*, 22, 19203–19212. <http://dx.doi.org/10.1007/s11356-015-5123-1>
- Başoğlu, A., & Telatar, O. M. (2013). İklim değişikliğinin etkileri: Tarım sektörü üzerine ekonometrik bir uygulama. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* [Karadeniz Technical University Social Science Journal], 6, 7-25.
- Batisani, N. (2012). Climate variability, yield instability and global recession: the multistressor to food security in Botswana. *Climate and Development*, 4(2), 129–140. <http://dx.doi.org/10.1080/17565529.2012.728129>
- Bayramoğlu, Z., & Ağızan, S. (2022). *Konya İlinde Kuraklık ve Su Yönetimi* [Drought and Water Management in Konya Province]. Atlas Akademi.
- Bechhofer, F., & Paterson, L. (2000). *Principles of Research Design in the Social Sciences*. New York: Routledge.
- Berktaş, A., & Nas, B. (2008). The effective use of water in Konya (Turkey) Closed Basin. In: 8th International Scientific Conference Proceedings, June, Vol. 1, pp. 823-830. Retrieved from <https://www.proquest.com/openview/171c8b6f2d-526710ceb14835d437d8e2/1?pq-origsite=gscholar&cbl=1536338>
- Braun, V., & V. Clarke, V. (2013). *Successful Qualitative Research-A Practical Guide for Beginners*. Thousand Oaks, California: SAGE Publications.
- Chiras, D. D. (2012). *Environmental Science* (9th Ed). Jones and Barlett Publishers.
- Creswell, J. W. (2014). *Research Design-Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches*. Thousand Oaks, California: SAGE Publications.
- Crowe, S., Cresswell, K., Robertson, A., Huby, G., Avery, T. et al. (2011). The case study approach. *BMC Medical Research Methodology*, 11(1), 100. <http://dx.doi.org/10.1186/1471-2288-11-100>
- Çelebi, M. (2016). Ecological importance of wetlands and samples in Konya closed basin. *International Journal of Scientific Research in Science and Technology*,

2(3), 323-333. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/309418956_Ecological_Importance_of_Wetlands_and_Samples_in_Konya_Closed_Basin

Cetin, S. C., Karaca, A., Haktanır, K., & Yildiz, H. (2007). Global attention to Turkey due to desertification. *Environmental Monitoring and Assessment*, 128(1-3), 489-493. <http://dx.doi.org/10.1007/s10661-006-9342-2>

Denzin, Norman K, Lincoln, Yvonna S (1998). *Strategies of Qualitative Inquiry*. Thousand Oaks, California, USA: SAGE Publications.

Devereux, S., & Edwards, J. (2004). Climate change and food security. *IDS Bulletin*, 35.3, Institute of Development Studies, UK, 22-30. Retrieved from https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/bitstream/handle/20.500.12413/8545/IDS-B_35_3_10.1111-j.1759-5436.2004.tb00130.x.pdf?sequence=1

Dogan, S., Berktaş, A., & Singh, V. P. (2012). Comparison of multi-monthly rainfall-based drought severity indices, with application to Semi-arid Konya closed basin., Turkey. *Journal of Hydrology*, 470-471, 255-268. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jhydrol.2012.09.003>

Dogdu, M. S., & Sagnak, C. (2008). Climate change, drought and over pumping impacts on groundwaters: Two examples from Turkey. In: Proceedings of Third International BALWOIS Conference on the Balkan Water Observation and Information System; Macedonia, pp. 1-13.

Dumrul, Y., & Kilicarslan, Z. (2017). Economic impacts of climate change on agriculture: empirical evidence from ARDL approach for Turkey. *Journal of Business, Economics and Finance*, 6(4), 336-347. <http://dx.doi.org/10.17261/Pressacademia.2017.766>

Durdu, Ö. F. (2010). Effects of climate change on water resources of the Büyük Menderes River Basin, Western Turkey. *Turkish Journal of Agriculture and Forestry*, 34, 319-332.

Dursun, S. (2010). Effect of global climate change on water balance of Beyşehir Lake (Konya-Turkey). BALWOIS, Ohrid, Republic of Macedonia.

Dursun, S., Onder, S., Acar, R., Direk, M., & Muehver, O. (2012). Effect of environmental and socioeconomically change on agricultural production in Konya region. Conference Proceedings of International Conference on Applied Life Sciences, pp. 19-36. <http://dx.doi.org/10.5772/intechopen.84052>

Ekerçin, S., Sertel, E., Celik, F. D., & Durduran, S. (2013). Investigating the climate change impacts on the water resources of the Konya closed basin area (Turkey) using satellite remote sensing data. In I. Dincer, C. O. Colpan, F. Kadioglu (Eds), *Causes, Impacts and Solutions to Global Warming* (pp. 157-168). New York: Springer.

Fosu-Mensah, B.Y., Vlek, P.L.G., & MacCarthy, D.S. (2012). Farmers' perception and adaptation to climate change: A case study of Sekyedumase district in Ghana. *Environment, Development and Sustainability*, 14(4), 495-505. <http://dx.doi.org/10.1007/s10668-012-9339-7>

- Georgopoulou, et al. (2017). Climate change impacts and adaptation options for the Greek agriculture in 2021–2050: A monetary assessment. *Climate Risk Management*, 16, 164-182. <http://dx.doi.org/10.1016/j.crm.2017.02.002>
- Goffman, E. (2002). On Fieldwork. In D. Weinberg (Ed), *Qualitative Research Methods* (pp. 148-153). Massachusetts: Blackwell Publishers.
- Gohar, A. A., & Cashman, A. (2016). A methodology to assess the impact of climate variability and change on water resources, food security and economic welfare. *Agricultural Systems*, 147, 51-64. <http://dx.doi.org/10.1016/j.agsy.2016.05.008>
- Gohari, A., Eslamian, S., Abdei-Koupaei, J., Bavani, A. M., Wang, D., & Madani, K. (2013). Climate change impacts on crop production in Iran's Zayandeh-Rud river basin. *Science of the Total Environment*, 442, 405–419. <http://dx.doi.org/10.1016/j.scitotenv.2012.10.029>
- Hussain, A. H. M. B., Islam, M., Ahmed, K. J., Haq, S. M. A., & Islam, M. N. (2021). Financial inclusion, financial resilience, and climate change resilience. In W. L. Filho, J. Luetz, D. Ayal (Ed), *Handbook of Climate Change Management* (pp. 1–23). Cham, Switzerland: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-22759-3_19-1
- IPCC. (2007). *Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability (Fourth Assessment Report)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Islam, M. (2022a). Impacts of climate change on water resources, agricultural production and food security: Evidence from Türkiye. *Journal of Economy Culture and Society*, 66, 00-00. <http://dx.doi.org/10.26650/JECS2021-1056971>
- Islam, M. (2022b). Is Climate Migration an Adjustment to Extreme Weather Events? A Study on the Coastal Areas of Bangladesh. *Weather, Climate, and Society*, 14(4), 1247-1260. <http://dx.doi.org/10.1175/WCAS-D-21-0124.1>
- Islam, M. (2016c). The effect of global climate change on the coastal areas of Bangladesh: the identity crisis of environmentally displaced people. In B. Koch, F. Soumakis, T. C. Gomes (Ed), *Selected Topics in Social Sciences* (pp. 57–71). Athens, Greece: Athens Institute for Education and Research.
- Islam, M. (2016d). *Impacts of Climate Variability on Physical and Social Environment: Study on Adaptation Process in Bangladesh Coastal Region* [Doctoral Dissertation]. Hacettepe University. Retrieved from: Retrieved from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (YÖK Thesis No. 434313).
- Karapınar, B., Özertan, G., Tanaka, T., An, N., & Turp, M. T. (2020). İklim değişikliği etkisi altında tarımsal ürün arzının sürdürülebilirliği [Sustainability of agricultural product supply under the impact of climate change]. Istanbul, Türkiye: TÜSIAD Publications.
- MWI (Ministry of Water and Irrigation). (2007). *Annual Report*. Amman, Jordan: MWI.
- MWI (Ministry of Water and Irrigation). (2009a). *Annual Report*. Amman, Jordan: MWI.
- MWI (Ministry of Water and Irrigation). (2009b). *Special Report on Water Resources in Jordan*. Amman, Jordan: MWI.

- MWI (Ministry of Water and Irrigation). (2010). *Annual Report*. Amman, Jordan: MWI.
- Neuman, W. L. (2011). *Social Research Methods-Qualitative and Quantitative Approaches* (7th Ed). Boston, USA: PEARSON.
- Nhemachena, C., Nhamo, L., & Matchaya, G. (2020). Climate change impacts on water and agriculture sectors in Southern Africa: Threats and opportunities for sustainable development. *Water*, 12, 2673. <http://dx.doi.org/10.3390/w12102673>
- Ozdogan, M. (2011). Modeling the impacts of climate change on wheat yields in northwestern Turkey. *Agricultural Ecosystems & Environment*, 141(1), 1-12. <http://dx.doi.org/10.1016/j.agee.2011.02.001>
- Sanderson, R., & Galway, L. P. (2021). Perceptions of climate change and climate action among climate-engaged health professionals in northern Ontario: A qualitative study. *Journal of Climate Change Health*, 3, 100025. <http://dx.doi.org/10.1016/j.joclim.2021.100025>.
- SESRIC. (2019). *OIC Environment Report 2019*. SESRIC: OIC Office, Turkey. Retrieved from <https://sesricdiag.blob.core.windows.net/sesric-site-blob/files/article/675.pdf>
- SESRIC. (2016). *Agriculture and Food Security in OIC Member Countries*. SESRIC: OIC Office, Turkey. Retrieved from <https://sesricdiag.blob.core.windows.net/sesric-site-blob/files/article/537.pdf>
- Shahid, S. (2011). Impact of climate change on irrigation water demand of dry season Boro rice in northwest Bangladesh. *Climatic Change*, 105, 433-453. <http://dx.doi.org/10.1007/s10584-010-9895-5>
- Shikuku, et al. (2017). Smallholder farmers' attitudes and determinants of adaptation to climate risks in East Africa. *Climate Risk Management*, 16, 234-245. <http://dx.doi.org/10.1016/j.crm.2017.03.001>
- Silverman, D. (2006). *Interpreting Qualitative Data-Methods for Analyzing Talk, Text and Interaction* (3rd Ed). USA: Sage Publications.
- Şen, Ö. L. (2013). *A Holistic View of Climate Change and its Impacts in Turkey*. Istanbul: Istanbul Policy Center.
- Topak, R., & Acar, B. (2010). Sustainable Irrigation and Importance of Technological Irrigation Systems for Konya Basin. *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi* [Journal of Agricultural Sciences Research], 3(2), 65-70. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/412812>
- Tramblay, Y., Koutroulis, A., Samaniego, L., Vicente-Serrano, S. M., Volaire, F., Boone, A., M. ...Polcher, J. (2020). Challenges for drought assessment in the Mediterranean region under future climate scenarios. *Earth-Science Reviews*, 210 (103348), 1-24. <https://doi.org/10.1016/j.earscirev.2020.103348>
- T.R. Ministry of Environment and Urbanization (2012). *Turkey's National Climate Change Adaptation Strategy and Action Plan*. Ankara.

- United Nations. (2019). *The sustainable development goals report*. Retrieved from <https://unstats.un.org/sdgs/report/2019/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2019.pdf>
- Wheeler, T., & von Braun, J. (2013). Climate change impacts on global food security. *Science*, 341, 508–513. <http://dx.doi.org/10.1126/science.1239402>
- You, L., Rosegrant, M. W., Wood, S., & Sun, D. (2009). Impact of growing season temperature on wheat productivity in China. *Agricultural and Forest Meteorology*, 149(6-7), 1009–14. <http://dx.doi.org/10.1016/j.agrformet.2008.12.004>

Babacan Liderlik ile Örgütsel Sinizmin İşkolikliğe Etkisi

Özge TURHAN*

İstanbul Gelişim Üniversitesi

Öz

Bu çalışmanın temel amacı, işe yönelik tutumu olumsuz etkileyen işkoliklik ve sinizm kavramlarının, olumlu tutumlara etkisi olduğu saptanmış liderlik tarzıyla etkileşim halinde olduğunda etkisinin saptanmasıdır. Bu araştırma babacan liderliğin evin babası gibidir söyleminden yola çıkılarak tasarlanmıştır. Acaba babacan liderin pozitif tutumları yani; paylaşımcılığı, yüreklendiriciliği, destekleyici yanı işgörenlerde işe yönelik olumsuz tutumları da tetikleyebilir mi? ya da sinizm gibi olumsuz tutumları barındıran bir etki mi işgörenleri işkolik olmaya itmektedir. Öz olarak olumlu tutumlar mı yoksa işe yönelik olumsuz tutumlar barındırmak mı işgörenleri işkolikliğe iten asıl sebeptir bunun araştırılmasını çalışma amaçlamaktadır. Bunun tespiti için yönelik babacan liderlik ile örgütsel sinizmin işkolikliğe etkisi araştırılmaktadır. Bu çalışmanın evreni imalat, toptan ve perakende ticaret, inşaat, finans ve sigorta faaliyetleri, konaklama ve yiyecek hizmeti ve bilgi iletişim sektörlerinde faaliyet gösteren işletmelerden oluşmaktadır. Evren ve örneklemin doğru tespitine yönelik TÜİK 2019-2021 İstanbul İşgücü Piyasası Analizi Raporu verileri incelenerek karar verilmiştir. 2021 raporuna göre; İstanbul İlinde nüfusun 11.964.000 olduğu sosyal güvenceli (4a) bir işte çalışan nüfusun ise 4.361.756 kişi olduğu tespit edilmiştir. Örneklem büyüklüğünün uygunluğuna karar vermek için örneklem büyüklüğü tablosundan yararlanılır görüşü benimsenerek 10 milyon kişilik evren için 384 örneklem büyüklüğünün yeterli olacağı görüldüğünden yola çıkılmıştır (Gürbüz ve Şahin, 2016: 132). Genellenebilir veriler elde etmek adına farklı sektörden İstanbul ilinde aktif çalışmakta olan 520 mavi ve beyaz yakalı gönüllü işgörenden veriler toplanmıştır. 53 adedi uç veri içerdiğinden örnekleme dâhil edilmemiştir. Analizler 467 geçerli anket üzerinden gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen analizler sonucu; işkoliklik üzerinde babacan liderliğin ve örgütsel sinizmin etkisi olduğu tespit edilmiştir. Açıklama yüzdeleri alt boyutlar bazında incelendiğinde aşırı çalışmayı % 52.6 ve kompulsif çalışmayı % 80.5 etkilediği saptanmıştır. Babacan liderliğin ve örgütsel sinizmin işkolikliğe etkisinin açıklama yüzdeleri incelendiğinde etkili başka faktörlerin de var olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü açıklama yüzdeleri aradaki

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, oturhan@gelisim.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5072-2712.

etkileşimi yüzde yüz açıklamamaktadır. Ancak kompulsif çalışmayı en fazla babacan liderliğin etkilediği yorumu yapılması yanlış olmayacaktır. Korelasyon analizi sonuçları; babacan liderlik ile örgütsel sinizm arasında negatif yönlü ve duyuşsal boyut ile zayıf, bilişsel ve davranışsal boyutun şiddetinin iyi olduğu ve babacan liderlik ile işkoliklik arasında da ilişkinin yönünün negatif, şiddetinin mükemmel olduğu ve anlamlı ilişki sergiledikleri saptanmıştır. Örgütsel sinizm ve işkoliklik arasındaki ilişkinin de pozitif yönlü, şiddeti orta ve anlamlı korelasyon gösterdiği tespit edilmiştir. Her iki değişkenin bütün alt boyutlarında bu ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Gerçekleştirilen fark analizleri sonucu; babacan liderliğin en fazla erkek, bekâr, mavi yakalı ve yüksek lisans mezunu, 18-25 yaş diliminde temsil edilen işgörenler tarafından sergilendiği saptanmıştır. Örgütsel sinizmin; duyuşsal ve davranışsal boyutlarını yani; sinik tutum ve davranışları en fazla kadınların gösterdiği fark testleri sonucu saptanmıştır. Bilişsel ve davranışsal boyutlu sinizmin evli, beyaz yakalı, yüksek lisans mezunu işgörenlerin en fazla yaşadığı ayrıca; davranışsal alt boyutlu sinizmi ise lise mezunlarının yaşadığı saptanmıştır. Örgütsel sinizmin her bir alt boyutunun en fazla 36-45 yaş diliminde temsil edilen işgörenlerin yaşadığı da saptanmıştır. Çalışmanın bağımlı değişkeni olan işkoliklik değişkenine yönelik gerçekleştirilen fark testleri sonuçları; işkolikliğin aşırı ve kompulsif çalışma alt boyutunun; en fazla kadın, beyaz yakalı, lise mezunu ve 55 yaş üstü işgörenler tarafından yaşandığı saptanmıştır. Kompulsif çalışmanın ise en fazla evli işgörenler tarafından sergilendiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Babacan Liderlik, Paternalistik Liderlik, Örgütsel Sinizm, İşkoliklik, Örgütsel Davranış

The Effect of Paternalistic Leadership and Organizational Cynicism on Workaholism

Abstract

The main purpose of this study is to determine the effects of the concepts of workaholism and cynicism, which negatively affect the attitude towards work, when interacting with the leadership style that has been found to have an effect on positive attitudes. This research was designed based on the discourse that paternalistic leadership is like the father of the house. The research wonder if the positive attitudes of the paternal leader; can sharing, encouraging, supportive side also trigger negative attitudes towards work in employees? or an effect that includes negative attitudes such as cynicism pushes employees to become workaholics. The aim of this study is to investigate whether positive attitudes or negative attitudes towards work are the main reason that pushes employees to workaholism. To determine this, the effect of paternalistic leadership and organizational cynicism on workaholism is investigated. The sample of this study consists of businesses operating in manufacturing, wholesale and retail trade, construction, finance and insurance activities, accommodation and food service and information communication sectors. For the correct determination of the population and sample, the data of the TUIK 2019-2021 Istanbul Labor Market Analysis Report was examined and a decision was made. According to the 2021 report; It has been determined that the population in Istanbul is 11,964,000, and the population working in a job with social security (4a) is 4,361,756. In order to decide on the appropriateness of the sample size, the view that the sample size table is used was adopted,

and the view was that a sample size of 384 would be sufficient for the population of 10 million people (Gürbüz and Şahin, 2016: 132). In order to obtain generalizable data, data were collected from 520 blue- and white-collar volunteer employees working actively in Istanbul from different sectors. As 53 of them z-scores, they were not included in the sample. Analyzes were carried out on 467 valid questionnaires. As a result of the analyzes carried out; it has been determined that paternalistic leadership and organizational cynicism have an explanatory effect on workaholism. When the percentages of disclosure were examined on the basis of sub-dimensions, it was found that working excessively affected 52.6% and working compulsively by 80.5%. When the explanation percentages of the effect of paternalistic leadership and organizational cynicism on workaholism are examined, it is understood that there are other effective factors. Because the percentages of explanation do not explain the interaction 100%. However, it would not be wrong to comment that paternalistic leadership affects compulsive work the most. Correlation analysis results; it was determined that the negative direction and affective dimension and weak, cognitive and behavioral dimension between paternalistic leadership and organizational cynicism were found to be strong, and between paternalistic leadership and workaholism, the direction of the relationship was negative, the severity was excellent and they exhibited a significant relationship. It was determined that the relationship between organizational cynicism and workaholism showed a positive, and significant correlation. The existence of this relationship was determined in all sub-dimensions of both variables. As a result of the difference analyzes carried out; it has been determined that paternalistic leadership is mostly exhibited by male, single, blue-collar and graduate graduates, represented in the 18-25 age group. Organizational cynicism; affective and behavioral dimensions; cynical attitudes and behaviors were determined mostly as a result of the difference tests shown by women. In addition, married, white-collar, post-graduate graduates experience the most cognitive and behavioral cynicism; behavioral sub-dimension cynicism was found to be experienced by high school graduates. It has also been determined that each sub-dimension of organizational cynicism is mostly experienced by the employees represented in the 36-45 age group. The results of the difference tests performed for the workaholism variable, which is the dependent variable of the study; the excessive and working compulsively sub-dimension of workaholism; it has been determined that it is mostly experienced by women, white-collar, high school graduates and employees over 55 years of age. It was determined that compulsive work was mostly exhibited by married workers.

Keywords

Leadership, Paternalistic Leadership, Organizational Cynicism, Workaholism, Organisational Behaviour

Extended Abstract

The study focus on the impact of Paternalistic Leadership and Organisational Cynicism to Workaholism. We begin by briefly reviewing the literature on the Paternalistic Leadership and Organisational Cynicism to Workaholism. Thereafter; we tested our model which is the last part of our study, includes the research chapter. In research chapter, all results were compared with related research results in the literature and the effects of measurement-related and environmental factors on the results were discussed.

Method

Three scales previously adapted to Turkish were used; Paternalistic Leadership, Organizational Cynicism and Workaholism. The Scale for Paternalistic Leadership was developed by Pellegrini and Scandura; 2006 and consisted of 13 items. Organizational Cynicism scale was developed by Brandes, Dharwadkar and Dean in 1999 and adapted from Kalağan. (Kalağan, 2019) The Scale consisted of 13 items. The last one scale was developed by Schaufeli, Taris and Bakker in 2006. Dutch Work Addiction Scale (DUWAS) adapted from Doğan and Tel, in 2011 and it consisted of 14 items. Each item was rated on a 5-point Likert Scale ranging from 1 to 5. The reliability scores of the scales were satisfactory. The exploratory factor analysis results approved the factor structures of the scales. This study was conducted in various department from diverse companies located in İstanbul, as a blue- and white-collar workers. The sample of this study consists of businesses operating in manufacturing, wholesale and retail trade, construction, finance and insurance activities, accommodation and food service and information communication sectors. For the correct determination of the population and sample, the data of the TUIK 2019-2021 İstanbul Labor Market Analysis Report was examined and a decision was made. According to the 2021 report; it has been determined that the population in İstanbul is 11,964,000, and the population working in a job with social security (4a) is 4,361,756. In order to decide on the appropriateness of the sample size, the view that the sample size table is used was adopted, and the view was that a sample size of 384 would be sufficient for the population of 10 million people (Gürbüz and Şahin, 2016: 132). According to the aim of the research, data was collected via survey method from 520 employees, 476 of them was appropriate and used in the analysis, who were working at diverse companies located in İstanbul, as a blue- and white-collar workers. In this respect, for data analysis, exploratory factor analysis, correlation and regression analysis were used, and significant results were obtained. By exploratory factor analysis, this research used Cronbach's Alpha coefficient to test internal coherency reliability of the variable convergent validity was measured by using average extracted. The results showed that; the reliability of our measurements met the requirements.

Results

According to the results; there was a significant negative correlation between paternalistic leadership and organizational cynicism and workaholism. And also; there was a significant positive correlation between organizational cynicism and workaholism. As a result of the analyzes carried out; It has been determined that paternalistic leadership and organizational cynicism have an explanatory effect on workaholism. When the percentages of disclosure were examined on the basis of sub-dimensions, it was found that working excessively affected 52.6% and working compulsively by 80.5%. When the explanation percentages of the effect of paternalistic leadership and organizational

cynicism on workaholism are examined, it is understood that there are other effective factors. Because the percentages of explanation do not explain the interaction 100%. However, it would not be wrong to comment that paternalistic leadership affects compulsive work the most. Correlation analysis results; it was determined that the negative direction and affective dimension and weak, cognitive and behavioral dimension between paternalistic leadership and organizational cynicism were found to be strong, and between paternalistic leadership and workaholism, the direction of the relationship was negative, the severity was excellent and they exhibited a significant relationship. It was determined that the relationship between organizational cynicism and workaholism showed a positive, and significant correlation. The existence of this relationship was determined in all sub-dimensions of both variables. As a result of the difference analyzes carried out; It has been determined that paternalistic leadership is mostly exhibited by male, single, blue-collar and graduate graduates, represented in the 18-25 age group. Organizational cynicism; affective and behavioral dimensions; cynical attitudes and behaviors were determined mostly as a result of the difference tests shown by women. In addition, married, white-collar, post-graduate graduates experience the most cognitive and behavioral cynicism; behavioral sub-dimension cynicism was found to be experienced by high school graduates. It has also been determined that each sub-dimension of organizational cynicism is mostly experienced by the employees represented in the 36-45 age group. The results of the difference tests performed for the workaholism variable, which is the dependent variable of the study; the excessive and working compulsively sub-dimension of workaholism; it has been determined that it is mostly experienced by women, white-collar, high school graduates and employees over 55 years of age. It was determined that compulsive work was mostly exhibited by married workers.

Discussion

There are countless definitions of leadership that exist. A specific and widely accepted definition of leadership does not exist and might never be found. Yet, a proper understanding of why leadership is so significant and why the chosen leadership style is so important, we have to know well enough. Research shows that not all leadership styles will lead to a better organizational future state. Thus, making the selection of leadership style is a pivotal decision and, in the midst of the current leadership crisis, it is time to turn the attention to a style widely dismissed- paternalistic leadership. Due to the limited number of studies in the literature the current research has been carried out. According to the results; there was a significant negative correlation between paternalistic leadership and organizational cynicism and workaholism. And also; there was a significant positive correlation between organizational cynicism and workaholism. The previous studies have shown that, all leadership attitudes negative correlation between organizational cynicism (Özgenel and

Hıdırođlu, 2019; Dođan and Uđurlu, 2014; Akatay, Yücekaya and Kısacık, 2016; Şenses,2018; Morkevičiūtė and Endriulaitienė,2017; Helvacı and Başaran, 2020).According to the regression analysis results, there was a significant interaction with working compulsively between paternalistic leadership and behavioral sub-dimension. And also; the sub-dimension of working excessively has interaction with paternalistic leadership and affective dimension. Since there were no previous studies examining the effects of paternalistic leadership and organizational cynicism on workaholism could not be compared.

Giriş

İşletmelerin önemle üstünde durduğu unsurlar fark yaratmak, kalite, sürdürülebilirlik ve rekabettir. Hizmet ya da mal üreten bir firma olmanın hiç fark etmediği, muhakkak altını çizdiğimiz başlıklarla ilgilendikleri bilinmektedir. Çünkü “işletmeler çevrelerindeki belirsizliği önlemek isterler” (Koçel, 2015:372) Bu belirsizlikleri önleme yöntemleri arasında standartlar geliştirme, prosedürler uygulama ve bunları işletmenin bütününe yaymak gelir bu da toplam kalite yönetimi demektir. İşletmelerin hayatta kalabilmeleri ve başarılı olabilmeleri, günümüz rekabet koşullarında, kaliteyi arttırmak, maliyetleri düşürmek ve bunun yanında müşteri tatmininden geçmektedir (Paksoy, 2007:567). Toplam kalite yönetimi de bu unsurları bir araya toplayan aynı zamanda çalışanların memnuniyetini de göz ardı etmeyen bir süreç yönetimidir (Paksoy, 2007:570-571). Bu süreç yönetiminin etkili ve verimli olabilmesi hususunda özellikle üzerinde durulan konular arasında; yönetim ve yönetici gelmektedir. Özellikle de yönetici ve lider arasındaki farka değinilerek yöneticinin mevcut yol, yöntemi izleyen, sanattan çok yöneticiliğin teknik ve uzmanlık kısımlarıyla ilgilenen ve vasıflarını bu iki faktörle kısıtlayan kişi olduğu tanımlanırken, liderin işgörenleri ortak bir vizyon çerçevesinde toplayabilmesi, motive edebilme yetkinliğine sahip olması örgütleri devinim ve değişim halindeki çevrede güçlü üstünlükler sağlamakta olan kişi olarak tanımlandığı belirtilmektedir. Yani; bu iki kavram arasında temel işlev açısından anlamsal bir fark da bulunmaktadır. Lider misyon ve vizyonu ortaya koyan, yönetici ise bunları yönetsel faaliyetlerle gerçekleştirmeye çalışan kişidir (Baysal, 2010:143). Birbirlerinin yerine kullanıldığı bilinen ancak farklılıklar barındıran kavramlardır. Tarihi çok eskiye dayanan fakat güncelliğini hiç yitirmemiş olan bir konudur liderlik. Lider örgüt kültürünü oluşturan, yöneten ve bazen de değiştirebilendir (Schein, 2004: 223); yöneticiden ayrılan bu yönleri aracılığıyla fark yaratandır.

Lider ile yönetici arasındaki fark anlaşıldıktan sonra etkin liderliğin tanımlanmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç farklı liderlik tarzlarını beraberinde getirmiştir. Öncelikle; etkin liderliğin bireylerin kişilik ve karakter özelliklerinden kaynaklandığını vurgulayan özellikler teorisi ortaya atılmıştır. Bu teoriden sonra; liderliğin davranış kökenli olduğunu savunan teorisyenler, davranışsal liderlik teorilerini tanımlamışlardır. Bu görüşü de benimsemeyen teorisyenler; etkin liderliğin aslında içinde bulunan durumun en önemli faktör olduğunu vurgulayarak durumsallık teorilerini tanımlama gereği

duymuşlardır. Liderlik teorilerini incelediğimizde bireyin tutum ve davranışlarını etkileyen en önemli unsur olan kültürün bu teorilerde çok fazla tartışılıp, gereken önemin vurgulanmadığı belirtilebilir. Kültürün kalıtsal olmadığını dil ve ritüellerle nesilden nesile aktarıldığını da bilmekteyiz. Düşüncelerimizde dil ve kültürün etkisi vardır. Benimsediğimiz değerlerin tutum ve davranışlara dönüşeceği ayrıca; sorunları çözmeye izleyeceğimiz yol yöntemlere, hatta karar mercii olduğumuzda da etkisinde kalacağımız hiç şüphesizdir. Kültürün etkileri düşünüldüğünde liderlik teorilerinin kültüre gereken vurguyu yapmadığını düşünen Silin 1976 yılında doğu kültürüyle özdeşleşmiş liderlik vasıflarını vurgulamayı tercih etmiştir. Liderliğin bilimsel çalışması, tarihin istisnai bireyler tarafından şekillendirildiğini gören “büyük adam” bakış açısıyla 20. yüzyılın başında başlamıştır (Bass, 1990). “Büyük adam” düşünce okulu, belirli mizaç özelliklerinin (yani, istikrarlı özellikler veya özellikler) liderleri lider olmayanlardan ayırdığını öne sürmektedir. Böylece liderlik, araştırmacıları liderlikle ilişkili bireysel farklılıkları (yani özellikleri) belirlemeye odaklanmıştır. İki etkili incelemede (Mann, 1959; Stogdill, 1948), liderlikle ilişkili belirli özellikler (örneğin, zeka, hakimiyet) belirlenmiştir. Ayrıca yaygın bir inanış olarak kişilik özelliklerinin tutarlı bir şekilde liderlikle ilişkili olmadığı savını eleştirerek, ortadan kaldırılması gerektiğini de belirtmişlerdir. Bununla birlikte, çoğu amaç ve amaç için özellik araştırması, bu bulguların birçok liderlik bilimcisi tarafından oldukça karamsar yorumlarının ardından sonlandırılmıştır. Bu çalışmanın etkisinde kalan başka araştırmacılar da babacan liderlik tipini tanımlama gereği duymuştur. Saygı, hayırseverlik ve ahlaklılık gibi temel öğelere vurgu yapması bakımından, paternalizmin köklerinin ilk olarak Konfüçyanizme dayandığı belirtilmektedir (Cheng, 1995; Farh ve Cheng, 2000; Redding, 1990; Silin, 1976; Westwood, 1997).

Güncel araştırmalara sıklıkla konu olan liderlik tiplerinden olan babacan liderlik, batı kültürü baz alınarak geliştirilmiş liderlik kuramlarının her kültüre uyum sağlayamamasından ötürü ortaya çıkmıştır (Kurt, 2013). Literatür incelendiğinde Babacan liderlik araştırmalarının çoğunlukla uzak doğu ülkelerinde yani; Kore, Tayvan gibi ülkelerde araştırılmaya başlandığını görmekteyiz ve son zamanlarda Türkiye’de de bilimsel çalışmalara konu olduğu görülmektedir (Cerit, 2013). Babacan liderlik tarzının özellikle kolektivist kültürlerin hakim olduğu doğu toplumlarında sıklıkla benimsendiği saptanmıştır (Bin-Feng Cai, Jin-Qing Xie, 2003). Babacan liderlikte asıl önemli olan hususun, yardımseverlik, benimsenen değerler ve iyiliktir (Min, Fanghui, Meimei ve Jiajun, 2011) Babacan liderliğin Çin geleneksel Konfüçyüsçü Kültür, Taoizm ve monarşi tarihinden türetildiği belirtilmektedir. Babacan liderlerin ortak özellikleri arasında, çalışma ortamında aile havası yaratmaya çaba göstermeleri vurgulanmaktadır. Baba gibi ilişkiler kurmayı tercih ettikleri, iş görenlerinden sadakat bekledikleri ayrıca, otorite ve statü konularına önem verdikleri belirtilmektedir (Hou-ming ve Bo 2011, 754-755). Özellikle babacan liderlerin vurgulanan özellikleri arasında baba figürü olmaları, çalışanlarıyla

mesai dışında ve günlük yaşamlarını ilgilendiren mevzularda da, yani; sadece iş ile ilgili olmayan, akıl danışılabilir her türlü mevzuda doğruyu gösterici, yönlendirici tavırları yer almaktadır.

Literatür incelendiğinde; babacan liderliğin özellikle doğu kültüründen etkilenecek tanımlandığı vurgulanmaktadır. Nedenselliği incelendiğinde ise; doğu kültürünün kolektivist yapısı ve güç mesafesinin geniş olmasına bağlandığı belirtilmektedir (Köksal, 2011). Hofstede dört temel kültür boyutu tanımlamıştır. Bu boyutlar Bireycilik/Toplulukçuluk, güç mesafesi, belirsizlikten kaçınma ve erilik/ dişilik olarak tanımlanmıştır. Hofstede, özellikle Çin’de gerçekleştirdiği araştırmalar sonucu beşinci boyut olan zaman oryantasyonu boyutunu da eklemiştir. Türk toplumunun kolektivist ve güç mesafesi yüksek bir toplum olduğu Hofstede’nin araştırmaları sonucu tespit edilmiştir. Gerçekleştirilen bir araştırmaya göre; çalışmaya dahil edilen on ülke arasında, Türkiye’nin babacan ve topluluğa bağlılık boyutlarında ikinci sırayı aldığı saptanmıştır (Aycan ve Kanungo, 2000: 50). Türkiye’de yapılan araştırmalarda da, babacan liderliğin, çalışan tutum ve davranışlarında da önemli etkileri olduğu saptanmıştır (Paşa vd.,2001; Pellegrini ve Scandura, 2006; Erben ve Güneşer, 2008; Çerit, 2013; Erben, 2008; Kurt, 2013). Etkilerini incelemek adına bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Özellikle babacan tavırla yönetilen bir örgütte sinik davranışlar sergileyen iş görenlere rastlanılabilir mi? sorusunun yanıtını bulmak ve örgüte olumlu katkılarından çok olumsuz etkileri olduğu belirtilen işkolikliği tetikleyebilir mi sorusundan yola çıkılmıştır. Yine akıllara gelen sorular arasında acaba babacan liderlik sergileyen yöneticiler astları tarafından gerekli saygıyı ve sadakati görebilmiş midir? yer almaktadır. Yoksa onlarla ailelerinin bir üyesi gibi yakından ilgilenen yönetici gerekli otoriteyi sağlayamamış mıdır? Aşırı ilgi ve alaka iş görenleri fazla motive edip, onları işlerine fazla bağlı, fazla sadık hatta kendinden ödün veren işkoliklere mi dönüştürmüştür, sorularından yola çıkılarak bu çalışma gerçekleştirilmiştir.

Kavramsal Çerçeve

Çalışmanın bu başlığında araştırmanın kavramları, alt boyutları ve birbirleriyle ilişkileri açıklanmaktadır.

Babacan Liderlik

Liderlik kavramı literatürde pek çok araştırmacı tarafından incelenmiştir. İnceleyen her araştırmacı da sıklıkla incelenen bir kavram olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca altı çizilen bir unsur da kavramın henüz ortak bir tanımının yapılamamış olduğudur.

Literatürde liderlik; örgüt kültürünü oluturan, yöneten ve bazen de değiştirebilen kişi olarak belirtilebilirken, kimi zaman da (Schein, 2004: 223), başka insanları belirli bir amaç için etkileyen, motive eden, kendisini gönüllü olarak izleyen kişi şeklinde tanımlandığını görmekte mümkündür (Koçel, 2014: 668). Ayrıca Goleman’ın söylediği gibi kimileri sakin ve analitik, kimileri

de dağların zirvesinden manifestolarını haykırarak liderlik sergiler ve yine önemli bir diğer hususta farklı durumların farklı liderlik tiplerini doğurmasıdır (Goleman, 2011:7). Goleman'ın özellikle vurguladığı bir diğer husus da etkin liderlerde olmazsa olmaz şeyin duygusal zeka olduğudur. Etkin liderlerde saptadığı ortak noktalar arasında duygusal zeka denen şeye bir ölçüde sahip olmalarıdır der (Goleman, 2019:7). Kotter liderliğin yöneticilikten farkı olduğunu fakat düşündüğümüz gibi karizma ya da ilginç kişilik özelliklerinden kaynaklanmadığını vurgulamaktadır. Seçilmiş birkaç bireyin egemenliğine bırakılmamasını belirtmektedir. Liderlik ve yöneticiliğin iki ayrı ve tamamlayıcı eylem sistemi olarak görülmesinin asıl önemli nokta olduğu ve her ikisine de günümüz koşullarında ihtiyaç olduğunu belirtmektedir (Kotter, 2019:53). Kotter yöneticinin yönetim fonksiyonlarını kullanan kişi olduğunu; liderliğin ise karizma ve vizyondan daha öte bir mesele olduğunu vurgulamaktadır.

Burns (1978), takipçileri motive etmek, katılımını sağlamak ayrıca tatmin yaratmak adına insanları harekete geçirebilmenin; kurumsal, politik, psikolojik ve diğer kaynakların kullanılmasıyla liderliğin gerçekleştirilebilen bir yetenek olduğunu vurgulamaktadır. Jacobs ve Jaques, (1990) "kollektif çabaya amaç (anlamli yön) verme ve amaca ulaşmak için harcanmaya istekli çabanın yaratılması süreci olarak tanımlayıp"; bu süreci istekli çaba üzerinden açıklamayı tercih ettikleri fark edilmektedir. Schein, liderliğin kültürün dışına çıkabilme yeteneği ile eşleştirmeyi tercih etmiştir; ayrıca, uyarlanabilir evrimsel değişim süreçlerine başlamak olduğunu vurgulamaktadır. Yani; liderliğin kültürle bağlantısına vurgu yapmayı tercih etmektedir. Evrimsel değişime de atıf yaptığı görülmektedir (Schein ve Schein, 2017:39) Yönetici ve lider arasındaki ayrımı ortaya çıkarmayı amaçlayan her çalışmanın özellikle vurguladığı husus olarak karşımıza çıkan dönüştürücü süreç ve değişimin asıl farkı yaratan faktör olduğu vurgulanmaktadır. Schein'in özellikle vurguladığı kültürün; bireyin ki -o birey ister yönetici ister lider olsun- tutum ve davranışlarını şekillendiren en temel unsur olarak karşımıza çıktığı unutulmamalıdır. Kültürün liderlik tarzlarına etkisi olduğunu saptamış araştırmalar literatürde mevcuttur. Kültürün etkili olduğu boyutlar arasında karakter, kişilik gibi yönetime sanat boyutu katan faktörler vurgulanabilmektedir.

Liderliğin kültürlerle ilişkisinin incelenmesi ve bu tip araştırmaların artması kültürle yakından ilişkili liderlik tiplerinin tespit edilmesini sağlamıştır. Özellikle bu çalışmaya konu olan "babacan liderliğin" kültürle yakından ilişkisi olduğunu savunan çalışmalar mevcuttur. Gerçekleştirilen araştırmaların ulaştığı ortak sonuç, "her toplumun kendi liderlik tipini ortaya çıkardığıdır" (Tutar, 2016:84-85). Batı tarzı liderlik yaklaşımlarının yanında daha fazla doğu kültürüne has babacan tavır olarak nitelendirilen liderlik biçimi babacan (paternalistik) liderlik yaklaşımı olarak literatürde yerini almıştır. Babacan liderlik adından da anlaşıldığı üzere baba gibi otoriter ve disiplinli, bir o kadar merhametli, yardımsever ve ahlaki bütünlük gibi unsurlar üzerine kurulu bir liderlik yaklaşımıdır. Bu liderlik tarzını benimseyen liderlerin çalışma

yaşamlarında aile atmosferi havası yaratmaya meyilli oldukları, işgörenleriyle baba-evlat gibi iletişim kurmaları, hiçbir zaman güvenlerini boşa çıkar-mamaları ön plana çıkan tavırları arasındadır. Aynı zamanda Aycan (2006) babacan liderliği, liderin işgörenlerine karşı hem çalışma ortamında hem de özel yaşamında önem gösterdiği, işgöreni koruduğu ve yönlendirdiği bunun sonucunda da işgörenlerinden mutlak itaat, bağlılık ve saygı beklediği bir ilişki olarak belirtilmektedir.

Babacan liderlik tarzı için özetle; baba figürü ile sembolleştirildiği, ailesinin çıkarları için kendi istek ve menfaatlerini göz ardı eden, fedakarlığı kendi arzusu ile sergileyen bir profil düşünülmektedir. Paternalizmin kökeni aile ve devlet içerisindeki geleneksel patriarkal (ataerkil) yapıya dayanmaktadır. Bu iki temel kurumdaki yapı zamanla işyerlerine, örgütlere de taşınmıştır (Aycan ve Kanungo, 2000). Bundan hareketle bireylerin toplumsal kültürünü yansıtan informal yapı ve değerlerini mensubu oldukları formal örgütlere taşıdıkları belirtilebilmektedir.

Hangi tip liderlik tarzının daha verimli ve etkin olacağını tespitinin araştırılma isteği, farklı liderlik teorilerinin ortaya atılmasına neden olmuştur. Liderlik konusu üzerine yapılan araştırmalar, yönetici ile lider arasındaki farkların farkına varılmasını sağlamıştır. Bu bağlamda literatür incelendiğinde farklı amaç ve yönetim tarzına hizmet eden yaklaşımlar karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada ülkemize has tutum ve davranışlara hizmet ettiği düşüncesiyle Babacan liderlik tarzı incelenmektedir. Türkiye'deki toplum yapısının ataerkil olması, aile kurumuna duyulan saygı ve yüklenen anlamın da büyük olduğu bilinmektedir.

Örgütsel Sinizm

“Sinizm, olumsuz hislerin eşlik ettiği hayalkırıklığı ile şüphe düşüncesinden oluşan bir tutumdur” (Ersoy Kart, 2015:73). Sinizm kavramının Antik Yunana kadar uzandığı bilinmektedir. Sinizm değiştirilmesi oldukça zor bir kişilik özelliği olarak tanımlanmaktadır. Siniklerin örgütlerine güvenmedikleri, sürekli şüphe duydukları, kendilerinden bir şeyler saklandığından, örgüt politikalarına güvenmemeleri gerektiğini, örgütün kendilerine zarar verebileceğini düşünmektedirler (Zencirkıran ve Keser, 2018:294).

Örgütsel sinizm dört yaklaşım etrafında toplanmaktadır. Bu yaklaşımlardan ilki kişilik-kişisel özellik odaklı, bundan başka; meslek, örgütsel odaklı da olabilmektedir. Ayrıca örgütsel değişim odaklı dördüncü yaklaşım karşımıza çıkmaktadır. Örgütsel sinizmin odaklandığı husus olarak karşımıza bireylerin örgütte olup biten her şeye karşı genel bir olumsuz tavır sergilemesi çıkmaktadır (Tutar, 2016:327). Günümüzün modern işletmelerinde hatta modern ötesi işletmelerde dahi sinik işgörenlerin alay etmek, gülünç taklitler yapmak, şüpheliğin etkisi altında her şeyi sorgulama gibi davranışlar sergilemesi yaygınlaşmaktadır (Ersoy Kart, 2015:73). Örgütsel sinizm, örgüte yönelik kuvvetli olumsuz duyguları ve örgüte getirilen eleştirileri ifade etmektedir.

Örgütsel sinizmin üç boyutlu bir kavramdır. Kavramın ilk boyutu bilişsel, bu boyutu duyuşsal boyut takip etmektedir. Son boyut olarak davranışsal boyut tanımlanmaktadır. Olumsuz tutum olarak tanımlanan sinizmin boyutları bir bireyin düşüncelerinin davranışa dönüşme evreleriyle aynı olduğunu vurgulayabilir ve boyutların benzer evreleri içerdiğini dile getirebiliriz.

“Bilişsel boyut”; örgütün dürüstlükten yoksun olduğuna dair hissedilen inanç olarak tanımlandığı görülmektedir. İlk boyut olan bilişsel evre işgörenlerin örgütlerine karşı hissettikleri inançlar arasında dürüstlük olarak tanımladıkları; namusluluk, samimiyet ve ahlaki ilkenin sağlamlılığı kastedilmektedir (Dean, Brandes ve Dharwadkar, 1998:345). Özellikle bu boyutta işgörenlerin güdü ve eylemlerde samimiyete ve içtenliğe inanmama durumu tanımlanmaktadır.

“Duyuşsal boyut”; örgüte karşı gösterilen duygusal tepkiler olarak tanımlanmaktadır (Dean, Brandes and Dharwadkar, 1998: 346). Sinizm’in bu boyutu düşünce ve inançların duygusal tepkilere dönüşmesini tanımlamaktadır. Örnek olarak, diğer işgörenleri hor görme ve onlara karşı hissedilen öfkeyi verebilmektedir.

“Davranışsal boyut”; örgütsel sinizmin son boyutu olumsuz ve genellikle aşağılayıcı davranışlara yönelik eğilimleri tanımlamaktadır. Örgütsel sinizmin bu boyutunu davranışlarına yansıtan işgörenlerin örgütlerinin geleceği hakkında karamsar tahminlerde bulunduğu bilinmektedir. Son olarak, sinik işgörenlerin sözsüz davranış eğilimleriyle sinik tutum ve tavırlarını da iletebilmek için kullandıkları da bilinmektedir. Bu tutum ve davranışlar arasında yapmacık gülümseme ve alaycı bakış ve tavırlar da sayılmaktadır (Dean, Brandes ve Dharwadkar, 1998: 346).

İşkoliklik

Kavram ilk defa Amerika Birleşik Devletlerinde Oates’ın alkolizm kavramından yola çıkarak türetmesiyle literatürdeki yerini almıştır. Oates 1971 yılında kaleme aldığı “Bir İşkolinin İtirafları” başlıklı kitabında kavramı ilk kez kullanmıştır (Doğan, 2015:2).

Oates (1971) işkolikliği alkol ve madde bağımlılığı gibi görüp, “kontrol edilemeyen, sürekli şekilde çalışma ihtiyacı duyma” olarak kavramsallaştırmıştır. Robinson (2000) ve Fassel (1990) de Oates gibi bağımlılıktan yola çıkarak işkolikliği hastalık hali olarak tanımlamayı tercih etmişlerdir. Hatta Fassel ağır bir hastalık hali olarak tanımlamıştır.

İşkoliklik kavramının mutabık olunan bir tanımı henüz yapılamamıştır. Kavram üzerine geliştirilen tanımlar; işkolikliği olumlu değerlendirenler ve olumsuz etkileri olan bir bağımlılık türü olarak tanımlayanlar, ayrıca işkolikliği boyutları aracılığıyla tanımlayanlar olmak üzere üç ayrı grupta ele alınabilmektedir (Harpaz ve Snir, 2003: 294).

Literatürde işkolikliği; çalışmaya bağlılık (work involvement), güçlü bir çalışmaya dürtüsü ve çalışmaktan zevk alma (work enjoyment) olduğunu belirterek üç boyuttan oluşan bir kavram olarak tanımlamayı tercih eden araştırmacılar mevcuttur. (Doğan, 2015:3)

İşkolikliğe iten nedenler arasında ekonomik sorunlar, mutsuz aile yaşamı ve evlilikler, örgüt kültürü, yönetici baskısı veya kariyer gelişimi hakkında aşırı beklentiler, vb. işgörenlerin uzun süreler çalışmalarını teşvik etmektedir. Bunun sonucunda da işgörenlerde işkoliklik oluşabilmektedir (Schaufeli, Taris and Van Rhenen, 2008:175-176). Burke (2001) inanç ve korkularında işkoliklik nedenleri arasında olabileceğini dile getirmiştir. Kişilik özelliklerine yönelik gerçekleştirilen araştırmada duygusal denge, dışa dönüklük, sorumluluk, uyumluluk, açıklık boyutlarının işkoliklik ile anlamlı ilişki sergilediği saptanmıştır. Bu ilişkinin pozitif yönlü olduğu da belirtilmiştir (Burke et. al, 2006:1229).

İşkolik bireyler üzerine gerçekleştirilen araştırmalar bu bireylerin ortak özelliklerinin başında her zaman aceleci olmaları ve aşırı meşgul olmaları vurgulanmaktadır. Aynı zamanda kontrolün ellerinde olma arzularının yüksek olduğu vurgulanmaktadır. Kolay kolay memnun olmayan yapıları yüzünden sıklıkla ilişkilerinde sıkıntı yaşamakta olup, işleriyle sürekli meşgul halde dirler. Aşırı meşgul halleri rahatlayamamalarına ve hayattan zevk alıp, eğlenememelerine hatta işleri hakkında trans halinde olmalarına ve bilinç bulanıklıkları yaşamalarına da sebep olmaktadır. Kendilerine vakit ayırmadıkları, huzursuz ve sabırsız oldukları bilinmektedir. Bu ortak özelliklerin tamamı bir kişide bulunmayabilir veya farklı şekillerde gözlemlenebilir. Bu belirtilerden farklı; baş ağrıları, alerjiler, hazımsızlık, ülser, mide ağrısı, göğüs ağrısı, nefesi kontrol edememe gibi fiziksel rahatsızlıklar ve sinirlilik hali, uykusuzluk, rahatlamada güçlük, hiperaktivite, unutkanlık, odaklanma sorunu, ruh hallerinde hızlı değişim gibi psikolojik belirtiler de baş gösterebilmektedir (Robinson, 2007: 68).

İşkoliklik "*aşırı ve kompulsif çalışmalar*" olarak iki alt boyutlu olarak tanımlanmıştır. Bu çalışmada da işkoliklik iki boyutlu olarak ele alınmaktadır. Aşırı çalışma olarak kavramlaştırılan boyut; çok abartılı şekilde çalışmayı tasvir etmektedir. Hatta işgören aşırı çalışma sonucu mutluluğu azalır, sağlığının ve kişilerarası ilişkilerinin bozulmasına sebebi olarak da bu gösterilmektedir (Schaufeli, Taris ve Bakker 2006). İşkolikliği tanımlamada bir diğer kriter olarak karşımıza çalışma saati çıkmaktadır. Çalışma saati kriterine göre; en az haftada 50 saat çalışan bireyler işkolik olarak tanımlanır (Burke, 1999; Harpaz ve Sinir, 2003). Ancak çalışma süresi kıstas alınarak işgörenlerin işkolik olarak adlandırılmasında; finansal ihtiyaçlar ve çalışmaya mecbur bırakan dışsal etkenler olup olmadığı değerlendirilmelidir. Aksi halde yanlış bir değerlendirme yapılmış hatta işgörenler yanlış etiketlenmiş olacaktır.

Babacan Liderlik ve Örgütsel Sinizmin İşkoliklik İle Etkileşimi

Babacan liderlik üzerine gerçekleştirilen araştırmaların ortak vurguladığı husus baba figürü ile sembolleştirildiği, ailesinin çıkarları için kendi istek ve menfaatlerini göz ardı eden, fedakârlığı kendi arzusu ile sergileyen bir tipoloji sergilendiği vurgulanmaktadır. Bu tip liderlik tarzında, sevgi, merhamet, korumacılık, anlayış gösterme, affetme ayrıca özveri gibi tutum ve davranışların özel bir yeri olduğu da belirtilmektedir. Motivasyon açısından değerlendirdiğimizde bu tip liderlerin işgörenleri üzerinde olumlu katkıları olacağı düşünülmektedir. Literatür incelendiğinde de bu ilişkinin pozitif yönlü ve anlamlı olduğunu destekleyen pek çok çalışma mevcuttur. Örgütlere pek çok olumlu katkı sağlayan - ki bu konular işgörenlerin performansı, tatmini ve bağlılıkları gibi önemli hususlar olunca- babacan liderlik tıpkı bir babanın evlatlarına davrandığı gibi aşırı korumacı, fazla merhamet gösterme ve aşırı sevgi duygusu beslemesi; hayatta olduğu gibi evlatların şımarması durumuyla yani; işgörenlerin işlerini savsaklaması, sinik davranışlar sergilemesi ya da aşırı uyarılma ile olumsuzluk da barındıran işkoliklik hallerine dönüşebilir mi? Hatta sürekli ödün veren bir lider olmaktan dolayı kendisi işkolik ya da sinik olabilir mi sorusunu akıllara getirmektedir. Özünde örgütlere olumlu katkı sağlamak adına sergilenen bir davranış olumsuz bir çıktıya dönüşebilir mi sorusundan yola çıkarak bu çalışma gerçekleştirilmiştir.

Literatürde babacan liderlik üzerine gerçekleştirilen araştırmalar yöneticilerin sergilediği babacan liderliğe ilişkin işgörenlerin algılarının olumlu yönde arttığı ve örgütsel vatandaşlık davranışlarının da artıp bununla birlikte örgütsel sinizm tutumlarının azalacağı saptanmıştır (Mete ve Serin, 2015: 147). Babacan liderlik tarzının incelendiği başka bir araştırmada da örgütsel güven ve motivasyon üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bulgular; babacan liderlik davranışları sergiledikçe öğretmenlerin hem örgütsel güven düzeylerini hem de motivasyonlarını arttırdığını göstermektedir (Okçu, Ergül ve Ekmen, 2020: 755). Babacan liderliğin motivasyonun üzerindeki etkisini ayrıntılı biçimde inceleyen çalışmalar; Babacan (paternalist) liderliğin, dışsal motivasyon alt boyutu üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü etkisi olduğunu saptamıştır (Nal ve Sevim, 2019:397). Liderlik stillerinin örgütsel sinizm ile ilişkisini inceleyen araştırmalar ise; liderlerin sergiledikleri tutum ve davranışlar işgörenlerin, örgütsel bağlılıklarını, iş tatminlerini, motivasyon ve verimliliklerini olumsuz etkilemekte olduğunu hatta sinik tutum ve davranışlar sergilemeleri işgörenleri negatif etkilediği vurgulanmaktadır (Bilgiç, 2018: 90). Okul yöneticilerinin örneklem grubunu oluşturduğu bir çalışmada; okul müdürlerinin liderlik stilleri ile öğretmenlerin örgütsel sinizm tutumları arasında anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir (Özgenel ve Hıdıroğlu, 2019:1003). İşkoliklik ile ilgili çalışmalar da işkoliklik düzeyindeki artışın zihinsel, fiziksel ve duygusal tükenmişliği artırdığını göstermiştir (Naktiyok ve Karabey, 2005:179). “İşkoliklik ve işe güdülenme ile iş-aile ve aile-iş çatışması arasında pozitif yönlü, işten zevk alma ile ise negatif yönlü etkisi olduğu saptanmıştır. Ayrıca; işe katılım

ile belirtilen değişkenler arasında anlamlı ilişki saptanamamıştır. İşkoliklik ile tükenmişlik arasında doğru yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır” (Macit ve Ardiç, 2018: 825). Pozitif örgütsel davranış ile örgütsel sinizm arasında anlamlı ve negatif yönlü ilişkinin olduğunu tespit etmiş çalışmalar mevcuttur. Bulgular; pozitif örgütsel davranışın alt boyutları esas alınarak incelendiğinde; öz yeterlik, umut, dayanıklılık ve iyimserlik alt boyutlarının örgütsel sinizmle anlamlı ve negatif yönlü ilişkisi olduğunu göstermektedir. (Karacaoğlu ve İnce, 2013: 181).

Örgütsel davranış alanında liderlik ile örgütsel sinizm arasındaki ilişkiye yönelik araştırmalar mevcuttur. Bu araştırmalar etkili liderlerin örgütsel sinizm ile negatif ilişki içinde olduğunu vurgulamaktadır. İşkoliklik ile ilgili araştırmalar da; olumsuz sonuçlar doğurabilen bir husus olduğu da vurgulanmıştır. Ulusal ve uluslararası ulaşılabilen çalışmalar arasında babacan liderlik ile örgütsel sinizmin işkolikliğe etkisini inceleyen bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Hem olumlu hem de olumsuz etkilerin işkolikliği tetikleyebileceğinden yola çıkılarak bu çalışma tasarlanmıştır. Alan yazına yeni bulgular kazandırmayı amaçlaması çalışmayı farklı ve özgün kılmaktadır.

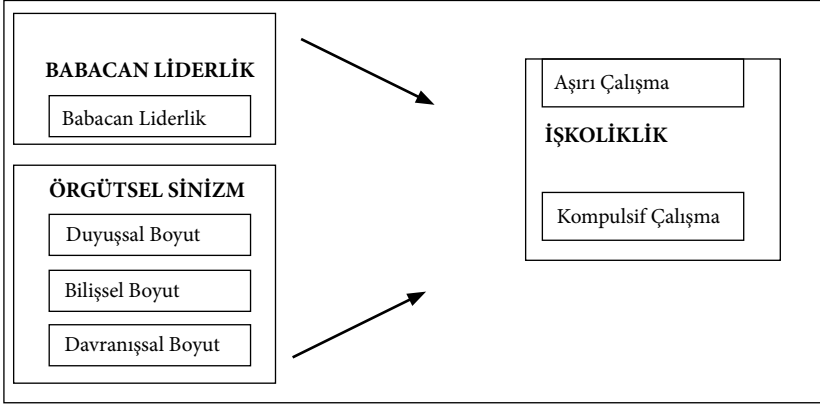
Yöntem

Çalışmanın yöntem kısmında araştırmanın modeline, hipotezlerine ve örnekleme ilişkin veriler ayrıntılı biçimde açıklanmaktadır.

Çalışmayı gerçekleştirmedeki temel amaç; babacan liderliğin ve örgütsel sinizmin işkoliklik üzerindeki etkisini saptamaktır. Araştırma kapsam olarak ele alınan iki bağımsız değişkenin bir bağımlı değişkeni etkilemesini incelemektedir. İşkolikliği etkilemesi olası farklı faktörler göz ardı edilmiştir. Çalışmanın kısıtı, gönüllülerin kişisel beyanı esas alarak gerçekleştirilmesidir.

Bu çalışmanın evreni; değişik sektörlerde faaliyet gösteren İstanbul’da bulunan kurumlarda görev alan mavi ve beyaz yakalı işgörenlerden oluşmaktadır. Kolayda örnekleme yöntemiyle belirlenmiş 520 beyaz ve mavi yakalı işgörene ulaşılmıştır. Yanıtlanan anketlerden 53 tanesi uç veri barındırdığından örnekleme dışı bırakılmıştır. Değerlendirme 467 geçerli anket üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

H₁: Babacan liderliğin işkolikliğe etkisi vardır.

H₂: Örgütsel Sinizmin İşkolikliğe etkisi vardır.

H₃: Babacan liderlik demografik değişkenlere göre farklılaşmaktadır.

H_{3a}: Cinsiyete göre babacan liderlik farklılaşmaktadır.

H_{3b}: Yaşa göre babacan liderlik farklılaşmaktadır.

H_{3c}: Medeni duruma babacan liderlik farklılaşmaktadır.

H_{3d}: Eğitim durumuna göre babacan liderlik farklılaşmaktadır.

H_{3e}: Pozisyona göre babacan liderlik farklılaşmaktadır.

H₄: Örgütsel sinizmin alt boyutlarından duyuşsal boyut demografik değişkenlere göre farklılaşmaktadır.

H_{4a}: Cinsiyete göre duyuşsal alt boyut farklılaşmaktadır.

H_{4b}: Yaşa göre duyuşsal alt boyut farklılaşmaktadır.

H_{4c}: Medeni durum göre duyuşsal alt boyut farklılaşmaktadır.

H_{4d}: Eğitim durumuna göre duyuşsal alt boyut farklılaşmaktadır.

H_{4e}: Pozisyona göre duyuşsal alt boyut farklılaşmaktadır.

H₅: Örgütsel sinizmin alt boyutlarından Bilişsel boyut demografik değişkenlere göre farklılaşmaktadır.

H_{5a}: Cinsiyete göre bilişsel alt boyut farklılaşmaktadır.

H_{5b}: Yaşa göre bilişsel alt boyut farklılaşmaktadır.

H_{5c}: Medeni durum göre bilişsel alt boyut farklılaşmaktadır.

H_{5d}: Eğitim durumuna göre bilişsel alt boyut farklılaşmaktadır.

H_{5e}: Pozisyona göre bilişsel alt boyut farklılaşmaktadır.

H₆: Örgütsel sinizmin alt boyutlarından Davranışsal boyut demografik değişkenlere göre farklılaşmaktadır.

H_{6a}: Cinsiyete göre davranışsal alt boyut farklılaşmaktadır.

H_{6b}: Yaşa göre davranışsal alt boyut farklılaşmaktadır.

H_{6c}: Medeni durum göre davranışsal alt boyut farklılaşmaktadır.

H_{6d}: Eğitim durumuna göre davranışsal alt boyut farklılaşmaktadır.

H_{6e}: Pozisyona göre davranışsal alt boyut farklılaşmaktadır.

H₇: İşkolikliğin alt boyutlarından aşırı çalışma demografik değişkenlere göre farklılaşmaktadır.

H_{7a}: Cinsiyete göre aşırı çalışma farklılaşmaktadır.

H_{7b}: Yaşa göre aşırı çalışma farklılaşmaktadır.

H_{7c}: Medeni duruma göre aşırı çalışma farklılaşmaktadır.

H_{7d}: Eğitim durumuna göre aşırı çalışma farklılaşmaktadır.

H_{7e}: Pozisyona göre aşırı çalışma farklılaşmaktadır.

H₈: İşkolikliğin alt boyutlarından kompulsif çalışma demografik değişkenlere göre farklılaşmaktadır.

H_{8a}: Cinsiyete göre kompulsif çalışma farklılaşmaktadır.

H_{8b}: Yaşa göre kompulsif çalışma farklılaşmaktadır.

H_{8c}: Medeni duruma göre kompulsif çalışma farklılaşmaktadır.

H_{8d}: Eğitim durumuna göre kompulsif çalışma farklılaşmaktadır.

H_{8e}: Pozisyona göre kompulsif çalışma farklılaşmaktadır.

Hipotez geliştirme safhasında ulusal ve uluslararası literatür ayrıntılı şekilde incelenmiştir. Ulaşılabilen çalışmaların önerileri göz önünde bulundurulmuştur. Çalışmanın bağımlı değişkeni olan işkoliklik üzerine gerçekleştirilmiş, ulaşılabilen en güncel çalışmada İşkoliklik düzeyi erkeklere göre kadınlarda daha yüksek seviyede olduğu, Evli olan bireylerin çalışma yaşamlarının dışında aile yaşamları da mevcut olduğu için sorumlulukları daha fazla olabilmektedir. Kadınların erkeklere göre işkoliklik düzeyinin yüksek olmasını çalışma yaşamındaki tutum ve davranışları, kişilik özellikleri, kaygı düzeyleri vb. gibi birçok faktör etkilemiş olabileceğinin de yorumlandığı bilgisine ulaşılmıştır. Boşanmış olanların kompulsif çalışma düzeyleri evli olanlara göre çalışmada daha yüksek tespit edilmiştir. Katılımcıların işkoliklik düzeylerinin yaşlarına, gelir durumlarına ve mesleki kıdemlerine göre farklılık göstermediğinin tespit edildiği de belirtilmektedir. İşkoliklik düzeyinin unvan derecesine göre artış ve azalış gösterdiği sonucuna ulaşıldığı da vurgulanmaktadır. (Kirel ve Karaduman, 2022:131-132).

Spence ve Robbins'in (1992) araştırmasında da işkoliklerin iş stresi skorlarının yüksek olduğunu vurgulamaktadır. Aynı şekilde, Porter (1996, 2001) yaptığı çalışmada, aşırı çalışmanın ve buna bağlı yüksek iş stresinin, yorgunluk, uykusuzluk, sinirlilik, kalp şikayetleri gibi sonuçları olan "tükenme"ye yol açtığını saptamış iken, Maslach vd., (2001) de, aşırı çalışmayı tükenmenin nedenleri arasında saymışlardır. Scott vd.'nin (1997), araştırma bulgularına göre de işkoliklik, endişe, stres ve fiziksel ve psikolojik sorunlarla pozitif; iş performansı ve iş/yaşam tatmini ile negatif ilişkili olarak bulunmuştur. Görüldüğü gibi, sağlık problemleri işkolikliğin bir belirtisi olmasına rağmen, toplumdaki olumlu algı nedeniyle sağlık sorunları (O'Driscall ve McMillan, 2004), genellikle işkoliklik ile ilişkilendirilmemektedir. Ancak, işini bir numaralı öncelik haline getirip kendini sosyal hayattan soyutlayan işkolik yöneticilerin uzun vadede bakış açıları yok olmaktadır. Vizyonlarını da kalıplar içine sıkıştıran yöneticiler, kendilerini yenileyemedikleri için kaybetmeye mahkûm

hale gelmektedirler. Fazla çalışmanın getirdiği agresiflik, sosyal ilişkilerde güçlük çekmek, iş tatminsizliği, stres, mutsuzluk ve özgüvenin ve özsaygının giderek azalması da yöneticilerin çevrelerine negatif enerji saçmalarına ve verimlerinin düşmesine neden olmaktadır. Bu görüşlerden yola çıkılarak da örgütsel sinizme etkisi olabilir mi varsayımına yönelik hipotezler geliştirilmiştir. Duman, Sak ve Şahin Sak (2020) tarafından ülkemizde gerçekleştirilen çalışmada; öğretmenlerin Örgütsel sinizm tutumlarının, öğrenim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirtilirken, branşlarına, cinsiyetlerine, yaşlarına, kıdemlerine, çalışma durumlarına (kadrolu-ücretli), çalıştıkları kademeye, sektöre (özel-devlet) ve bir eğitime/etkinliğe katılma durumlarına göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı belirtilmiştir. Babacan liderlikle ilgili literatür ve araştırmalardan yola çıkarak da Aycan (2006) babacan liderliği, liderin işgörenlerine karşı hem çalışma ortamında hem de özel yaşamında önem gösterdiği, işgöreni koruduğu ve yönlendirdiği bunun sonucunda da işgörenlerinden mutlak itaat, bağlılık ve saygı beklediği bir ilişki olarak belirtilmektedir. Bu savdan yola çıkarak da yıpratıcı bir tarafının da olabilme olasılığıyla hipotezler ve değişkenler arasındaki etkileşime yönelik varsayımlar geliştirilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılan veri toplama aracı iki bölüm olarak tasarlanmıştır. İlk bölümde, demografik özelliklerden oluşan 5 ifadeye yer verilmiştir. Bu beş ifade gönüllülerin; cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim derecesinin ve pozisyon tespitine yönelik ifadeleri içermektedir. Anket formunun ilk sayfasında çalışmanın amacını açıklayan bilgilendirilmiş onam formu yer almaktadır. Bu çalışmanın anketine veri sağlayan herkes gönüllük esaslı katılım sağlamıştır. Anket 2019 Temmuz- Kasım ayları arasında online olarak gerçekleştirilmiştir. Katılım sağlayan işgörenlerin iş saati dışında anketleri kolayca cevaplandırması adına e-posta adreslerine yönlendirilip, kesinlikle üçüncü kişilerle verilerin paylaşılmayacağı ve bilimsel maksat dışında kullanılmayacağı bilgisi paylaşılmıştır. Anketin ikinci kısmında da; çalışmanın bağımlı ve bağımsız değişkenlerinin boyut ve alt boyutlarını içeren ölçekler yer almaktadır. Çalışmanın bağımsız değişkenlerinden olan “*Babacan Liderliği*” ölçmeye yönelik Pellegrini ve Scandura (2006) tarafından geliştirilen Babacan Liderlik ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek 13 sorudan oluşmakta ve alt boyut içermemektedir. Pellegrini ve Scandura'nın bu ölçeklerinin örneklemini Türkiye'den seçtikleri için güvenilir ve geçerli bir ölçek olarak ülkemizde sınanmasından ötürü çok fazla tercih edildiği ve başka kültürlerde kullanılması halinde geçerliliği için çalışma yapılması tavsiye edilmektedir. (Pellegrini ve Scandura, 2016:575) Bu avantajı göz önünde bulundurularak çalışmada da bu ölçek tercih edilmiştir. Ölçek 5'li likert tipte hazırlanmış olup, “1-Hiç Katılmıyorum ve 5- Tamamen Katılıyorum” olarak sıralanmaktadır. Çalışmanın ikinci ölçeği ise bir diğer bağımsız değişken olan “*Örgütsel Sinizm*” ölçeğidir. Bu ölçek Brandes, Dharwadkar ve Dean tarafından 1999 yılında geliştirilmiştir. Ölçek 13 maddeden

oluşmaktadır. Bu ölçek daha önce Brandes'in geliştirdiği 14 maddeden oluşan örgütsel sinizm ölçeğinin gözden geçirilmiş halidir. Gözden geçirilen hali olan bu ölçek, davranışsal boyutta yer verilen bir maddenin çıkarılmasıyla son halini almıştır. Çalışmada kullanılan bu ölçek üç alt boyut içermektedir. Bu alt boyutlar bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutlar olarak adlandırılmıştır. Ölçek; Bilişsel boyuta yönelik beş, duyuşsal boyutta yönelik dört ve son alt boyut olan; davranışsal boyuta yönelik de dört madde içermektedir. Ölçek 5'li likert olarak tasarlanmış, "Hiç Katılmıyorum ile Tamamen Katılıyorum" arasında sıralanmaktadır. Ölçeğin Türkçeye uyarlanma çalışması Kalağan tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçek yapılan analizler sonucu güvenilir ve geçerli kabul edilmiştir (Kalağan, 2009:121-128). Çalışmanın son ölçeği de bağımlı değişkene yönelik veri sağlamayı amaçlayan "*İşkoliklik Ölçeği*"dir. Orijinal ölçek Schaufeli, Taris ve Bakker (2006) tarafından Dutch Work Addiction Scale (DUWAS) olarak geliştirilmiştir. Dilimize uyarlama çalışması Doğan ve Tel tarafından gerçekleştirilmiştir (Doğan ve Tel, 2011: 61-69). DUWAS-TR olarak adlandırılan ölçek öz-bildirim tarzında tasarlanmış bir ölçektir. Bu ölçek 14 madde içermektedir. Ölçek Likert tipte tasarlanmış olup; "Hiç uygun değil ile Tamamen uygun" arasında sıralanmaktadır. İki alt boyut içermektedir. Bunlar; "aşırı çalışma" ve "kompulsif çalışma" olarak adlandırılmaktadır. Ölçekten toplam puan ve alt boyutlara yönelik puanlar olmak üzere puan alınmaktadır. Yüksek puanlar işkolikliğin yüksek olduğu bulgularına erişildiğini kanıtlamaktadır.

Bu çalışmada veri sağlamaya yönelik kullanılan ölçeklerin güvenilirliğinin tespitine yönelik; Cronbach Alpha analizi gerçekleştirilmiştir. Yapı geçerliliği adına doğrulayıcı faktör analizleri temel bileşenler yöntemi ve varimax döndürme yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Veri setinin faktör analizine uygunluğu; Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği testi ve Barlett Küresellik Testi uygulanarak tespit edilmiştir.

Babacan liderlik ölçeğinin; [KMO=.914; $X^2(36) = 10924.235, p < 0.001$]. Veri grubu için yapılan Bartlett Küresellik testi sonucu $p < 0,001$ bulunduğundan, ölçeğin ifadeleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. KMO uygunluk testi ardından, faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Babacan liderlik ölçeğinin kümülatif varyansının 82.178 ve tek alt boyuttan oluştuğu saptanmıştır. Cronbach's Alpha değerinin 0.70 ve üstü olduğu tespit edildiği hallerde ölçeklerin güvenilir olduğu kabul edilmektedir. Araştırmada kullanılan babacan liderlik ölçeğinin değeri .970 olarak saptanmıştır. Ölçeğin güvenilir olduğu kabul edilmiştir. Ölçeği alana kazandıran çalışmada; Ana çalışmada 24 maddelik ölçek için iç tutarlılık katsayısı $\alpha = .81$ olarak saptanmıştır. Madde-toplam korelasyonu değişiklik gösterdiği tespit edilip, 30 ila .64. olduğu vurgulanmıştır. Üç madde için madde-toplam korelasyonlarının düşük olduğu tespit edilip, bu maddeler kaldırıldıktan sonra Cronbach alfası $\alpha = .85$ 'e yükseldiği saptanmıştır. 21 maddelik ölçeğin ortalama puanı 3.79 (SD = .55), en düşük puan 1.65 ve en yüksek puan 5.00 olduğu vurgulanmaktadır (Aycan; 2006:460).

Örgütsel Sinizm Ölçeğinin [KMO=.868; $X^2(45) = 12328.886$, $p < 0.001$]. Veri grubu için yapılan Bartlett Küresellik testi sonucu $p < 0,001$ saptandığından, ölçeğin ifadeleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. KMO uygunluk testinin ardından faktör analizi yapılmıştır. Örgütsel Sinizm ölçeğinin kümülatif varyansı 98.096 ve 3 alt boyut ile temsil edildiği saptanmıştır. Çalışmada ölçeğin güvenilirliğinin tespitine yönelik yapılan analiz sonucuna göre Cronbach's Alpha değeri .973 saptanmış olup, ölçek güvenilir kabul edilmiştir. Kalağan tarafından gerçekleştirilen Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasında KMO 0.915 ve Toplam Varyansı Açıklama Oranı; 78.674, Genel Cronbach Alpha; .931 saptanmıştır (Kalağan; 2009:125). Bu çalışmada açıklama gücü ve güvenilirlik katsayısının daha yüksek bulgular olduğu görülmektedir. Uygulanan örneklem grubu için de geçerli ve güvenilir sonuçlar elde edildiği yorumlanmaktadır.

Çalışmanın son ölçeği olan bağımlı değişkene yönelik veri sağlayan İşkoliklik ölçeğinin [KMO=.875; $X^2(28) = 5332.587$, $p < 0.001$]. Bartlett Küresellik testi $p < 0,001$ bulunduğundan, ölçeğin ifadeleri arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Uygunluk testi sonrası, gerçekleştirilen faktör analizine göre İşkoliklik ölçeğinin kümülatif varyansının 89.586 ve 2 alt boyuttan meydana geldiği saptanmıştır. Çalışmada ölçeğin Cronbach's Alpha değeri .951 olduğundan ölçeğin güvenilir olduğu da tespit edilmiştir. DUWAS-TR'de Cronbach's Alpha katsayısı .85 olarak bulunmuştur (Doğan ve Tel, 2011:66) Bu çalışmada değer daha yüksek tespit edilmiştir. Bu ölçek için elde edilen sonuçların yüksek güvenilirlik sergilediği saptanmıştır.

Bulgular, ankette veri sağlamak amaçlı, kullanılan ölçeklerin geçerli ve güvenilir olduğunu kanıtlamaktadır.

Bulgular

Çalışmanın bağımlı ve bağımsız değişkenlerinin arasındaki ilişki ve etkileşimin tespitine yönelik korelasyon ve regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Bağımlı ve bağımsız değişkenlerin alt boyutlarına normallik testi uygulanarak, "çarpıklık ve basıklık değerlerinin +2 ve -2" (George ve Mallery, 2010) referans değerlerin arasında değerlerle temsil edildiği tespit edilmiştir. Babacan liderlik [.275, -1.202], bilişsel boyut [-.225, -.665], duyuşsal boyut [.019, -.585], davranışsal boyut [.1080, -.138], aşırı çalışma [.775, .578], kompulsif çalışma [- 546, -819] değerleri tespit edilmiştir. Normal dağılım eğilimi gösterdiği saptanarak, parametrik testler vasıtasıyla analizler gerçekleştirilmiştir. "Olası çoklu doğrusallık (multicollinearity) sorununun çözümüne yönelik standart z-puanlar kullanılmıştır" (Baron ve Kenny, 1986: 1173-1182).

Çalışmaya gönüllülük sağlayan işgörenlerin demografik özelliklerini betimleyecek olur isek, gönüllülerin cinsiyetlerinin 225'inin Kadın (%48.2) 242'inin cinsiyetinin Erkek (% 51.8) olduğu, en fazla 26-35 yaş (%42.6) aralığında olan işgörenlerin araştırmaya katıldığı, ardından 18-25 yaş (%27.6) aralığının

geldiği ve en az temsili 55+ (%3.9) olduğu bulgulanmıştır. Medeni duruma göre, evli işgörenlerin 251 kişi (%53.7) ile en fazla temsil edildiği saptanmıştır. Bekâr işgörenlerin 216 kişi (%46.3) ile araştırmada yer aldığı tespit edilmiştir. Eğitim durumlarına bakıldığında, gönüllülerin 238 kişi ile (% 51) en fazla Lisans eğitim derecesine sahip oldukları ve en az temsil edildiği eğitim derecesi ise 4 kişi (%0.9) ile Doktora olduğu saptanmıştır. Önlisans mezunlarının bu oranları takip ettiği 129 kişi (% 27.6) saptanmıştır. Çalışmaya gönüllülük yapan işgörenlerin 275 kişi (58.9) ile en çok temsil edilenlerin beyaz yakalı olduğu saptanmıştır. Bu oranı 192 kişi ile (%41.1) Mavi yakalıların takip ettiği görülmektedir.

Tablo 1. Betimleyici İstatistikler ve Korelasyon Analizi Bulguları

DEĞİŞKENLER	ORT.	SS	1	2	3	4	5	6
1. Babacan Liderlik	2.95	1.24	1					
2. Örgütsel Sinizm (Bilişsel Boyut)	3.04	1.14	-.600**	1				
3. Örgütsel Sinizm (Duyuşsal Boyut)	2.14	.763	-.476**	.864**	1			
4. Örgütsel Sinizm (Davranışsal Boyut)	3.27	1.10	-.689**	.807**	.627**	1		
5.İşkoliklik (Aşırı Çalışma alt boyutu)	2.16	.762	-.710**	.497**	.456**	.547**	1	
6. İşkoliklik (Kompulsif Çalışma alt boyutu)	2.66	.903	-.877**	.636**	.511**	.739**	.711**	1

*** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).*

Çalışmaya katılan gönüllü işgörenler; örgütlerindeki yöneticilerinin sergilediği babacan liderlik tutumlarını “düşüğe yakın orta aralığında” olduğunu belirtmektedir. İşgörenlerin örgütsel sinizmin en fazla davranışsal boyutunu yaşadıkları bu boyutu bilişsel boyutun takip ettiği tespit edilmiştir. Yani işgörenlerin zihninde sinik düşünceler vardır; bunları çoğunlukla davranışa dönüştürmektedirler. Bulgular; katılımcıların ölçeklerde yer alan ifadelerde ortancaya tutunma eğilimi gösterdiklerini veya ölçeklerin kendini değerlendirme ölçeği olmasından ötürü tamamen objektif davranamadıkları yorumunu getirebiliriz. Standart sapma değeri küçüldüğü ölçüde katılımcıların faktörler açısından mutabık olduğu sonucu vurgulanabilir. Değerler incelendiğinde mutabakat sağlanmadığı yorumu yapılabilir. Ortalamaların düşük standart sapmaların da yüksek olmasının sebebi olarak; çalışmaya katılan gönüllülerin farklı örgüt ve iş kolunda faaliyet gösteren işletmelerin işgörenleri olması hatta mavi ve beyaz yakalı çalışanların herbirinin görüş farklılığından kaynaklanmış olabileceği yorumu yapılabilir. Ayrıca bireylerin kendileri

hakkında olumsuz bilgi paylaşmaktan çekindiği ve kendilerini sakladıkları yorumu da yapılabilir.

Araştırma kapsamındaki bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir. "Korelasyon katsayılarının yorumlanmasında $r < 0.40$ oranının zayıf, $r = 0.40$ ila 0.59 oranlarının orta, $r = 0.60$ ila 0.74 oranları iyi ve $r > 0.75$ 'den yüksek mükemmel olduğu referans aralığı olarak kabul edilerek; bulgular yorumlanmıştır" (Şencan, 2005: 279).

Korelasyon analizi sonuçlarına göre, babacan liderliğin örgütsel sinizmin alt boyutlarından bilişsel alt boyut ile arasında negatif yönlü, iyi düzeyde ilişki ($r = -.600$, $p < 0.01$) olduğunu göstermektedir. Duyuşsal alt boyut ile de negatif yönlü, orta düzeyde ilişki ($r = -.476$, $p < 0.01$) olduğu saptanmıştır. Davranışsal boyut ile de arasında negatif yönlü, iyi düzeyde ilişki ($r = -.689$, $p < 0.01$) olduğu saptanmıştır. Yani; babacan liderlik ile örgütsel sinizm değişkenleri arasındaki ilişki negatif yönlü saptanmıştır. Babacan liderliğin işkolikliğin alt boyutlarıyla ilişkisi incelendiğinde ise; aşırı çalışma ile arasındaki ilişkinin yönünün negatif, iyi düzeyde ($r = -.710$, $p < 0.01$) saptandığı bulgulanmıştır. Kompulsif çalışma ile de arasında, yüksek düzeyde, negatif yönlü ilişki ($r = -.877$, $p < 0.01$) saptanmıştır.

Örgütsel Sinizm ile işkolikliğin alt boyutlarına yönelik bulgular; Bilişsel boyut ile aşırı çalışma arasında, pozitif ve orta düzeyde ilişki ($r = .497$, $p < 0.01$) saptanmıştır. Kompulsif çalışma alt boyutuyla ise; iyi düzeyde ilişki ($r = .636$, $p < 0.01$) saptanmıştır. Duyuşsal alt boyut ile aşırı çalışma alt boyutlarıyla arasında; orta düzey, pozitif yönlü ilişki ($r = .456$, $p < 0.01$) tespit edilmiştir. Kompulsif çalışma ile de pozitif yönlü, orta düzeyde ilişki ($r = .511$, $p < 0.01$) saptanmıştır. Davranışsal boyut ile gerçekleştirilen analiz sonucu; aşırı çalışma ile pozitif, orta anlamlı ilişki ($r = .547$, $p < 0.01$) saptanmıştır. Kompulsif çalışma ile arasındaki ilişki sınıandığında da iyi düzeyde pozitif anlamlı ilişki ($r = .739$, $p < 0.01$) saptanmıştır.

İşkolikliğin alt boyutlarının birbirleriyle ilişkisi incelendiğinde; aşırı çalışma ile kompulsif çalışma arasında pozitif, iyi düzeyde anlamlı ilişki ($r = .711$, $p < 0.01$) saptanmıştır.

Örgütsel Sinizmin alt boyutlarının birbirleriyle ilişki incelendiğinde de Bilişsel boyut ile duyuşsal boyut arasında pozitif yönlü, yüksek düzeyde ilişki ($r = .864$, $p < 0.01$) saptanmıştır. Davranışsal boyut ile de pozitif yönlü, yüksek düzeyde anlamlı ilişki ($r = .807$, $p < 0.01$) saptanmıştır. Davranışsal boyut ile duyuşsal alt boyut arasında da iyi düzeyde ilişki ($r = .627$, $p < 0.01$) saptanmıştır. Özetle; babacan liderlik ile örgütsel sinizm değişkeniyle negatif yönlü anlamlı ilişki saptanmıştır. Ayrıca; işkoliklik ile örgütsel sinizm arasında da pozitif yönlü anlamlı ilişki saptanmıştır.

olduğu ve çoklu bağıntı olmadığı kontrol edilmiştir. Verilerde otokorelasyon olup olmadığına karar vermek adına DurbinWatson değerleri incelenip, değerlerin 1,5 ile 2,5 arasında dağıldığı, otokorelasyon olmadığı doğrulanmıştır. Eşvaryanslılık durumu da incelenerek regresyon hata terimlerinin varyansının sabit olduğu ve hata terimlerinin normale yakın dağıldığı saptanmıştır. Orhunbilge (2017) analizlere geçilmeden bu verilerin kontrol edilmesinin uygun bir yöntem olacağı bilgisini paylaşmaktadır.

Tablo 2: Regresyon Analizi (Babacan Liderlik ile Örgütsel Sinizmin Aşırı Çalışmaya Etkisi)

Aşırı Çalışma			
Bağımsız Değişken Alt boyutları	β	t	p
Babacan Liderlik	-.628	-14.137	.000
Bilişsel Boyut	-.156	-1.805	.072
Duyuşsal Boyut	.232	3.547	.000
Davranışsal Boyut	.094	1.528	.127
R= .725 R2 =.526 Adjusted R2 = .522 F= 128.042 p= .000			

Hipoteze yönelik gerçekleştirilen regresyon analizi (Tablo 2) sonuçları istatistiksel olarak anlamlıdır. “R2 değeri ise bağımlı değişkendeki (İşkoliklik) değişimin ne kadarının bağımsız değişkenler (Babacan Liderlik ve Örgütsel Sinizm) tarafından açıklandığını kanıtlamaktadır” (Gürbüz ve Şahin, 2016: 275).

Bulgulara göre işkoliklikteki % 52.6’lık değişimin bağımsız değişkene bağlı olduğu saptanmıştır. “Düzeltilmiş R2 değeri bağımlı değişkendeki (işkoliklik) varyansın ne kadarının bağımsız değişkenler (babacan liderlik ve örgütsel sinizm) aracılığıyla açıklandığını göstermektedir. “Modelin anlamlılık değeri (Sig.) 0.05 değerinden ne kadar küçük ise, regresyon modelinin bağımlı değişkendeki varyansın o kadar iyi açıklandığı” (Gürbüz ve Şahin, 2016: 275) görüşü temel alınarak, regresyon modelinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir (p=.000).

Regresyon analiz sonucu; bağımlı değişken (aşırı çalışma) ile bağımsız değişkenlerden babacan liderlik ile örgütsel sinizmin alt boyutlarından olan duyuşsal alt boyut ile arasında anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bilişsel (p= .072, p<0.05) ve davranışsal (p= .127, p<0.05) alt boyut ile anlamlı ilişki tespit edilmemiştir.

Tablo 2’ deki β değerleri incelendiğinde etki gücü olan bağımsız değişkenlerin babacan liderlik ve sinizmin duyuşsal alt boyutu olduğu görülmektedir.

Bağımlı ile bağımsız değişken arasındaki etkileşimde bilişsel ve davranışsal alt boyutlarının etkisinin olmadığı saptanmıştır. Babacan liderliğin etki gücünün % 62.8 olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Duyuşsal alt boyutun etki gücünün de % 23 olduğu saptanmıştır.

Gerçekleştirilen regresyon analizi sonucu bağımlı ve bağımsız değişkenlerin bazı alt boyutları arasında anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır. Sonuca göre H_1 hipotezinin kısmen desteklendiği saptanmış olup, hipotez kısmen kabul edilmiştir. (**H1 Kabul**)

Babacan liderlik ile örgütsel sinizmin işkolikliğinin alt boyutlarından kompulsif çalışmaya etkisinin tespitine yönelik gerçekleştirilen regresyon analizi *Tablo 3*'de paylaşılmaktadır. *Tablo 3*'e göre;

Tablo 3. Regresyon Analizi (Babacan Liderlik ile Örgütsel Sinizmin Kompulsif Çalışmaya Etkisi)

Kompulsif Çalışma			
Bağımsız Değişken Alt Boyutları	β	<i>t</i>	<i>p</i>
Babacan Liderlik	-699	-24.513	.000
Bilişsel Boyut	.002	.028	.978
Duyuşsal Boyut	.026	.620	.536
Davranışsal Boyut	.239	6.046	.000
R=.897 R2 =.805 Adjusted R2 =.803 F=475.486 p= .000			

Buna göre işkoliklikteki % 80.5'lik değişimin bağımsız değişkene bağlı olduğu saptanmıştır. "Düzeltilmiş R^2 değeri bağımlı değişkendeki (işkoliklik) varyansın ne kadarının bağımsız değişkenler (babacan liderlik ve örgütsel sinizm) tarafından açıklandığını göstermektedir. Tablodaki veriler; regresyon modelinin istatistiksel olarak anlamlı ($p=.000$) olduğunu kanıtlamaktadır.

Regresyon analizi vasıtasıyla elde edilen bulgular; bağımlı değişken olan kompulsif çalışma ile bağımsız değişkenlerden babacan liderlik ile örgütsel sinizmin alt boyutlarından olan duyuşsal alt boyut ile arasında anlamlı ilişki olduğunu göstermiştir. Ayrıca; Bilişsel ($p= .978$, $p<0.05$) ve davranışsal ($p= .536$, $p<0.05$) alt boyut ile anlamlı ilişki saptanamamıştır.

Tablo 3' deki β değerleri incelendiğinde etki gücü olan bağımsız değişkenlerin babacan liderlik ve sinizmin duyuşsal alt boyutu olduğu görülmektedir. Bağımlı ile bağımsız değişken arasındaki etkileşimde bilişsel ve duyuşsal alt boyutlarının etkisinin olmadığı saptanmıştır. Babacan liderliğin etki gücünün

% 69.9 olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca davranışsal alt boyutun etki gücünün de % 23.9 olduğu saptanmıştır.

Gerçekleştirilen regresyon analizi sonucu bağımlı ve bağımsız değişkenlerin bazı alt boyutları arasında anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bulgulara göre H_2 hipotezinin kısmen desteklendiği saptanmış olup, hipotez kısmen kabul edilmiştir. (*H2 Kabul*)

Araştırmanın üçüncü hipotezinin sınanmasına yönelik demografik değişkenlere fark testleri (*t*-test ve Anova) uygulanmıştır. Tek yönlü varyans analizi (Anova) ve çoklu karşılaştırma testleri (post-hoc) (Tukey, Scheffe ve Tamhane) aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Anova analizlerinde homojenlik sağlanmadığı takdirde “Welch ve Brown-Forsythe testleri” aracılığıyla farklılık Tek yönlü varyans analizi (Anova) ve çoklu karşılaştırma testleri (post-hoc) (Tukey, Scheffe ve Tamhane) Anova analizlerinde analizleri vasıtasıyla sınanarak bulgular yorumlanmıştır. Analizler aracılığıyla elde edilen bulgulara göre;

Demografik değişkenlerden “cinsiyete” göre analiz bulguları; sergilenen babacan liderliğin farklılaştığını göstermektedir. [$t(465) = -2.245, p=.025$] Babacan liderliğin en çok erkekler tarafından sergilediği, ortalamalar incelendiğinde tespit edilmiştir ($\bar{X}:3.08$ SS: 1.372). (H_{3a} Kabul) Gerçekleştirilen fark analizleri; örgütsel sinizm değişkeninin alt boyutlarının da cinsiyete göre farklılık gösterdiğini kanıtlamaktadır. Cinsiyete göre Duyuşsal alt boyut farklılık göstermektedir. (H_{4a} Kabul) [$t(465) = 3.805, p=.000$] Örgütsel Sinizmin bilişsel boyutunu yaşayan işgörenlerin ortalamalar incelendiğinde en fazla kadınlar olduğu saptanmıştır ($\bar{X}:2.28$ SS: .642). (H_{5a} Kabul) Davranışsal boyutun da cinsiyete göre farklılaştığı saptanmıştır [$t(465) = 3.319, p=.001$]. (H_{6a} Kabul) Ortalamalar incelendiğinde en fazla kadınların yaşadığı bir tip örgütsel sinizm olduğu tespit edilmiştir ($\bar{X}:3.45$ SS: .886). Cinsiyet ile işkolikliğin alt boyutlarına yönelik gerçekleştirilen fark analizleri sonuçlarına göre her iki alt boyutun farklılaştığı saptanmıştır (H_{7a} ve H_{8a} Kabul) Gerçekleştirilen *t*-testi sonucu aşırı çalışma alt boyutunun cinsiyete göre farklılaştığı saptanmıştır [$t(465) = 2.854, p=.005$]. Ortalamalar incelendiğinde en fazla kadınların yaşadığı tip işkoliklidir ($\bar{X}:2.27$ SS: .656). Tıpkı bu alt boyutta olduğu gibi kompulsif çalışma alt boyutunda da farklılık tespit edilmiştir [$t(465) = 2.113, p=.035$]. Ortalamalar incelendiğinde en fazla kadınların yaşadığı tip işkoliklik olduğu saptanmıştır ($\bar{X}:2.75$ SS: .761).

“Yaş” durumuna yönelik gerçekleştirilen analizlere göre, değişkenlerin farklılaştığı saptanmıştır. Anova testi sonucuna göre babacan liderlik [$F_{4,462} = 20.419, p= .000$] ile farklılık tespit edilmiştir. Ortalamalara göre; ($\bar{X}: 3.69$ SS: 1.36) en fazla 18-25 yaş arası işgörenlerin en az ise ($\bar{X}: 1.96$ SS: .693) 55 yaş ve üstü gruba dahil işgörenlerin sergilediği saptanmıştır. (H_{3b} Kabul) Çalışmanın bağımsız değişkenlerinden olan örgütsel sinizmin alt boyutlarıyla da farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bilişsel boyut ile yaş arasında fark saptanmıştır. (H_{5b} Kabul) Ortalamalar incelendiğinde farklılaşma olduğunu

göstermektedir. [$F_{4,462} = 18.755, p = .000$]. Ortalamalar karşılaştırıldığında da (\bar{X} : 3.62 SS: .923) ile en fazla 36-45 yaş arası dilime dahil olan işgö-
renlerin en az ise (\bar{X} : 3.12 SS: .949) 26-35 yaş arası dilime dahil olan işgö-
renlerin sergilediği saptanmıştır. Duyuşsal boyut ile yaş arasında da farklılık tes-
pit edilmiştir. [$F_{4,462} = 12.461, p = .000$]. Ortalamalar karşılaştırıldığında da (\bar{X} :
2.42 SS: .756) ile en fazla 36-45 yaş arası dilime dahil olan işgö-
renlerin en az ise (\bar{X} : 1.78 SS: .949) 18-25 yaş arası dilime dahil olan işgö-
renlerin sergilediği saptanmıştır. (H_{4b} Kabul) Son alt boyut olan davranışsal boyut ile de farklılık
tespit edilmiştir. (H_{6b} Kabul) Anova testi sonucu elde edilen bulgular; [$F_{4,462} =$
28.082, $p = .000$] yaş ile bu alt boyut arasında da farklılaşma olduğunu göster-
mektedir. Ortalamalar karşılaştırıldığında da (\bar{X} : 3.83 SS: .427) ile en fazla 36-
45 yaş arası dilime dahil olan işgö-
renlerin en az ise (\bar{X} : 2.55 SS: 1.438) 18-25
yaş arası dilime dahil olan işgö-
renlerin sergilediği saptanmıştır. Çalışmanın
bağımlı değişkenine yönelik gerçekleştirilen fark testi sonucuna göre her iki
alt boyutu yaş ile farklılık göstermiştir. (H_{7b} ve H_{8b} Kabul) Anova testi sonucu
elde edilen bulgular; [$F_{4,462} = 25.947, p = .000$] yaş ile aşırı çalışma alt boyutu
arasında farklılaşma olduğunu göstermektedir. Ortalamalar incelendiğinde
de (\bar{X} : 2.77 SS: .620) ile 55 yaş ve üstü dilime dahil olan işgö-
renlerin en az ise (\bar{X} : 1.67 SS: .709) 18-25 yaş arası dilime dahil olan işgö-
renlerin sergilediği saptanmıştır. (H_{7b} Kabul) Kompulsif çalışma alt boyutu ile yaş arasında da farklı-
lık tespit edilmiştir. Anova testi sonucu elde edilen bulgular; [$F_{4,462} = 29.860,$
 $p = .000$] yaş ile kompulsif çalışma alt boyutu arasında farklılaşma olduğunu
göstermektedir. (H_{8b} Kabul) Ortalamalar karşılaştırıldığında da (\bar{X} : 3.50 SS:
.474) ile 55 yaş ve üstü dilime dahil olan işgö-
renlerin en az ise (\bar{X} : 2.05 SS:
1.038) 18-25 yaş arası dilime dahil olan işgö-
renlerin sergilediği saptanmıştır.

Gönüllülerin “*medeni durumlarına*” göre yapılan t-testi analizi sonuçları; Ba-
bacan liderlik ile medeni durum arasında farklılık tespit edilmiştir [t (465)
= -10.683, $p = .000$]. (H_{3c} Kabul) Bu analize yönelik ortalamalar incelendiğin-
de en fazla bekar işgö-
renlerin sergilediği bir liderlik olduğu saptanmıştır (\bar{X}
:3.56 SS: 1.318). Fark analizleri örgütsel sinizmin alt boyutlarından bilişsel
boyut ile medeni durum arasında da farklılık olduğunu göstermektedir. [t
(465) = 10.670, $p = .000$]. (H_{5c} Kabul) Ortalamalar incelendiğinde en fazla evli
işgö-
renlerin bilişsel boyutlu sinizm yaşadıkları tespit edilmiştir (\bar{X} :3.52 SS:
.824). Davranışsal boyut ile de medeni durum arasında farklılık saptanmıştır.
[t (465) = 12.441, $p = .000$]. (H_{6c} Kabul) Ortalamalar incelendiğinde en fazla
evli işgö-
renlerin davranışsal boyutlu sinizm yaşadıkları tespit edilmiştir (\bar{X}
:2.36 SS: .689). Duyuşsal alt boyut ile farklılık tespit edilmemiştir. (H_{4c} Red)
Gönüllülerin medeni durumları ile işkoliklik arasındaki farklılaşmaya yönelik
gerçekleştirilen analiz sonucu kompulsif çalışma boyutunda farklılık olduğu
saptanmıştır. (H_{8c} Kabul) [t (465) = 12.150, $p = .000$]. Ortalamalar incelendi-
ğinde en fazla evli işgö-
renlerin kompulsif çalışma boyutlu işkoliklik sergi-
lediği tespit edilmiştir (\bar{X} :3.08 SS: .603). Medeni duruma göre aşırı çalışma

alt boyutu farklılık göstermediğinden, bu varsayıma yönelik hipotez olan H_{7c} reddedilmiştir.

“Eğitim durumu”na yönelik gerçekleştirilen fark testi, farklılık olduğunu kanıtlamaktadır. Anova testi aracılığıyla elde edilen veriler, babacan liderlik [$F_{4,462} = 13.553, p = .000$] ile farklılık olduğunu göstermektedir. Ortalamalar karşılaştırıldığında (\bar{X} : 2.88 SS: 1.17) yüksek lisans mezunu işgörenlerin en fazla, (\bar{X} : 2.32 SS: 1.05) lise mezunlarının da en az sergilediği saptanmıştır. (H_{3d} Kabul) Eğitim durumu ve örgütsel sinizmin her bir alt boyutu arasında farklılık tespit edilmiştir. (H_{4d}, H_{5d}, H_{6d} Kabul) Anova testi sonuçları [$F_{4,462} = 13.721, p = .000$] Bilişsel boyut ile Eğitim arasında farklılaşma olduğunu göstermektedir. (H_{5d} Kabul) Ortalamalara göre (\bar{X} : 3.39 SS: 1.20) en fazla yüksek lisans mezunu işgörenlerin en az ise (\bar{X} : 2.44 SS: 1.43) önlisans mezunlarının sergilediği saptanmıştır. İkinci alt boyut olan duyuşsal boyuta gerçekleştirilen Anova testi sonucu; [$F_{4,462} = 10.551, p = .000$] Duyuşsal boyut ile Eğitim arasında da farklılaşma olduğu saptanmıştır (H_{4d} Kabul). Ortalamalara göre; (\bar{X} : 2.31 SS: .719) en fazla yüksek lisans mezunu işgörenlerin en az ise (\bar{X} : 2.26 SS: .709) lise eğitim derecesine sahiplerin sergilediği saptanmıştır. Eğitim ile örgütsel sinizmin son alt boyutu olan davranışsal boyut ile de arasında fark olduğu tespit edilmiştir (H_{6d} Kabul). Anova testi sonucu elde edilen bulgular; [$F_{4,462} = 19.836, p = .000$] Davranışsal boyut ile eğitim arasında da farklılaşma olduğunu göstermektedir. Ortalamalar karşılaştırıldığında (\bar{X} : 3.79 SS: .445) Lise mezunu işgörenlerin en fazla ; en az ise (\bar{X} : 2.60 SS: 1.473) önlisans mezunlarının sergilediği tespit edilmiştir. Eğitim durumu ile çalışmanın bağımlı değişkenine yönelik gerçekleştirilen fark testi sonuçları; işkoliklik ile Eğitim durumunun arasında fark olduğu tespit edilmiştir. Anova testi sonucu elde edilen bulgular; [$F_{4,462} = 17.678, p = .000$] Aşırı Çalışma ile Eğitim arasında farklılaşma olduğunu göstermektedir (H_{7d} Kabul). Ortalamalara göre; (\bar{X} : 2.63 SS: .817) en fazla lise mezunu işgörenlerin en az ise (\bar{X} : 1.74 SS: .806) önlisans mezunlarının sergilediği tespit edilmiştir. Bağımlı değişkenin diğer alt boyutu olan Kompulsif çalışma ile de farklılaşma olduğu tespit edilmiştir (H_{8d} Kabul). Anova testi sonucu elde edilen bulgular; [$F_{4,462} = 17.039, p = .000$] Kompulsif Çalışma ile Eğitim arasında farklılaşma olduğunu göstermektedir. Ortalamalar karşılaştırıldığında (\bar{X} : 3.11 SS: .769) en fazla lise mezunu işgörenlerin en az ise (\bar{X} : 2.17 SS: 1.118) önlisans eğitim derecesine sahip işgörenlerin bu tip işkoliklik sergilediği saptanmıştır.

Gönüllülerin “pozisyonlarına” göre yapılan t-testi analizi sonuçları her bir alt boyut ile farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Yapılan t-testi analizi sonuçları; işgörenlerin pozisyonlarına göre sergiledikleri Babacan liderliğin farklılaştığını göstermiştir. [$t(465) = 3.543, p = .000$] Bu tip liderliğin en fazla mavi yakalı işgörenler tarafından sergilediği ortalamalar incelendiğinde saptanmıştır (\bar{X} : 3.21 SS: 1.406) (H_{3e} Kabul). Fark analizleri örgütsel sinizmin alt boyutlarından bilişsel boyut ile pozisyonlar arasında da farklılık

(H_{5e} Kabul) olduğunu göstermektedir. [t (465) = -4.560, p=.000]. Ortalamalar incelendiğinde en fazla beyaz yakalı işgörenlerin bilişsel boyutlu sinizm yaşadıkları tespit edilmiştir (\bar{X} :3.25 SS: .951). Duyuşsal alt boyut ile pozisyonlar arasında farklılık saptanmıştır (H_{4e} Kabul). [t (465) = -5.239, p=.000]. Ortalamalar incelendiğinde en fazla beyaz yakalı işgörenlerin duyuşsal boyutlu sinizm yaşadıkları tespit edilmiştir (\bar{X} :2.30 SS: .649). Davranışsal boyut ile de pozisyonlar arasında farklılık saptanmıştır (H_{6e} Kabul) [t (465) = -4.533, p=.000]. Ortalamalar incelendiğinde en fazla beyaz yakalı işgörenlerin davranışsal boyutlu sinizm yaşadıkları tespit edilmiştir (\bar{X} :3.48 SS: .835). Gönüllülerin medeni durumları ile işkoliklik arasındaki farklılaşmaya yönelik gerçekleştirilen analiz sonucu aşırı çalışma boyutunda farklılık olduğu saptanmıştır (H_{7e} Kabul). [t (465) = -4.075, p=.000]. Ortalamalar incelendiğinde en fazla beyaz yakalı işgörenlerin aşırı çalışma boyutlu işkoliklik sergilediği tespit edilmiştir (\bar{X} :2.29 SS: .662). Araştırmanın işkoliklik değişkeninin ikinci alt boyutu olan kompulsif çalışmanın da pozisyona göre farklılaştığı saptanmıştır (H_{8e} Kabul); [t (465) = -3.821, p=.000]. Ortalamalar incelendiğinde en fazla beyaz yakalı işgörenlerin kompulsif çalışma boyutlu işkoliklik sergilediği tespit edilmiştir (\bar{X} :2.80 SS: .722).

Çalışmanın H3 hipotezine yönelik gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre; değişkenlerin bazı alt boyutlar bazında demografik özelliklere bağlı farklılık gösterdiği tespit edilip, cinsiyete yönelik alt boyutlar bazında geliştirilen H_{3a}, H_{4a}, H_{5a}, H_{6a}, H_{7a}, H_{8a}, alt hipotezleri kabul edilmiştir. Yaşa yönelik alt boyutlar bazında geliştirilen H_{3b}, H_{4b}, H_{5b}, H_{6b}, H_{7b}, H_{8b} alt hipotezleri kabul edilmiştir. Medeni duruma yönelik alt boyutlar bazında geliştirilen H_{3c}, H_{5c}, H_{6c}, H_{8c} alt hipotezleri kabul edilmiş olup, H_{4c} ve H_{7c} alt hipotezleri reddedilmiştir. Eğitim durumuna yönelik alt boyutlar bazında H_{3d}, H_{4d}, H_{5d}, H_{6d}, H_{7d}, H_{8d} alt hipotezleri kabul edilmiştir. Son demografik özellik olan pozisyona yönelik alt boyutlar bazında geliştirilen alt hipotezlerden H_{3e}, H_{4e}, H_{5e}, H_{6e}, H_{7e}, H_{8e} kabul edilmiştir.

Tartışma

Gerçekleştirilen analizler sonucu; babacan liderlik ile örgütsel sinizm arasından anlamlı ve negatif yönlü ilişki olduğu saptanmıştır. Liderlik tiplerinin örgütsel sinizm üzerindeki etkisini inceleyen araştırmalar aralarında anlamlı ilişki olduğunu göstermektedir. Özgenel ve Hıdıroğlu (2019) çalışmalarında dönüşümcü liderlik stilleri yüksek olan öğretmenlerin örgütsel sinizm düzeylerinin düşük olduğunu saptamıştır. Doğan ve Uğurlu (2014) yine liderlik ile sinizm üzerine gerçekleştirdikleri çalışmalarında öğretmenlerin etik liderlik ile örgütsel sinizm algıları arasında, orta düzeyde, negatif yönlü anlamlı ilişki saptadıklarını belirtmektedirler. Akatay, Yücekaya ve Kısacık (2016) çalışmalarında yöneticilerin etik liderlik davranışlarının örgütsel adaleti pozitif olarak etkilediğini, ayrıca örgütsel sinizmi negatif etkilediği sonucunu tespit etmişlerdir. Şenses (2018) çalışmasında öğretmenlerin örgütlerine karşı güvensizlik ya da

negatif tutumlar göstermelerindeki temel sebebin, liderin astlarına sergilediği davranışları olduğu vurgulanmıştır. Liderlik ile ilgili yürütülen araştırmaların her biri etik, etkileşime açık ve dönüştürücü liderlerin sinik işgörenlerin kurumlarda var olmasını engellediği sonucuna vurgulamaktadır. Bu çalışmada da benzer bulgulara ulaşılmıştır. Ayrıca işkoliklik üzerine gerçekleştirilmiş çalışmalar etik liderlik ile işkolik, tükenmiş arasında anlamlı ilişki olduğunu vurgulamaktadır. İşgörenlerin liderlerin etik algılamasının işkolikliği azalttığı da belirtilmektedir (Morkeviçiüté ve Endriulaitiené, 2017:61) Endriulaitiené ve Morkeviçiüté (2020) işkolikliğe motivasyonun aracılık etkisini sınıadıkları çalışmalarında dönüştürücü liderlik ile içsel motivasyonun işkoliklikle etkileşim içinde olduğunu saptamışlardır. Bu çalışmada da babacan liderlik ile işkoliklik arasında etkileşim saptanmıştır. Bulgular; babacan liderlik sergilendikçe işkolikliğin azaldığını göstermektedir. Literatürdeki çalışmalarla benzer sonuçlar elde edilmiştir. Helvacı ve Başaran (2020) da işkoliklik ile örgütsel sinizme ilişkin gerçekleştirdikleri çalışmalarında; öğretmenlerin işkolikliği ile örgütsel sinizm düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif ve düşük düzeyde bir ilişki saptanmıştır. Özetle; öğretmenlerin işkolik düzeyleri arttıkça örgütsel sinizm düzeylerinin düşük düzeyde arttığı bulgular arasında vurgulanmıştır. Bu çalışmadaki bulgularla benzerlik göstermektedir. Ekinci (2019) Türkiye’de yapılmış çalışmaların yıllar içinde artış gösterdiğini vurgulamıştır. Araştırmaların çoğunlukla sinizm ile demografik değişkenler arasındaki ilişkilere yönelik gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Sinizm ile ilişkisi incelenen değişkenlerin genellikle; örgütsel vatandaşlık, liderlik tarzları, örgütsel adalet, tükenmişlik ve performans olduğunu belirtmiştir. Sağlık sektörünün örneklem grubunu oluşturduğu sinizmle ilgili çalışmaların en çok İstanbul ardından Ankara’da gerçekleştirildiğini de tespit etmiştir. Daha önce babacan liderlik ve örgütsel sinizmin işkolikliğe etkisini inceleyen araştırmaya rastlanmadığından karşılaştırması gerçekleştirilememiştir. Literatür incelendiğinde bu çalışmanın değişkenleri üzerine kısıtlı çalışmaya ulaşmanın mümkün olduğu tespit edilmiştir Alan yazına yeni bulgular sağlamak ve daha genellenebilir doğrular elde etmek amacıyla bu araştırma gerçekleştirilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Gerçekleştirilen regresyon analizleri sonucu; İşkoliklik üzerinde babacan liderliğin ve örgütsel sinizmin açıklayıcı etkisi olduğu tespit edilmiştir. Aşırı çalışma boyutlu işkolikliğin %52.6’lık kısmının bağımsız değişkenlere bağlı değiştiği saptanmıştır. Kompulsif çalışma boyutlu işkolikliğin %80.5’lik kısmının ise bağımsız değişkenlere bağlı değiştiği tespit edilmiştir. Babacan liderliğin aşırı çalışma boyutlu işkolikliği açıklayıcı etkisinin %62.8 olduğunu görmekteyiz. Aşırı çalışmaya etkisi olan bir diğer bağımsız değişken olan örgütsel sinizmin sadece duyuşsal boyutunda etki gücü saptanmıştır. Açıklayıcılık etkisinin %23.2 olduğu saptanmıştır. Babacan liderliğin kompulsif çalışma boyutlu işkolikliğe etki gücü ise %69.9 olarak saptanmıştır. Örgütsel sinizmin etkisinin sadece davranışsal alt boyutunda açıklayıcılık gücü saptanmıştır.

Etki gücünün %23.9 olduğu tespit edilmiştir. Özetle; babacan liderlik sergilenmesi arttıkça aşırı ve kompulsif çalışma gösterilmemektedir. Babacan liderliğin ve örgütsel sinizmin işkolikliğe etkisinin açıklama yüzdeleri incelendiğinde etkili başka faktörlerinde var olduğu kanıtlanmaktadır. Ancak işkolikliği açıklama yüzdesi bakımından en fazla babacan liderliğin etkili olduğu yorumunu yapabiliriz.

Korelasyon analizi sonuçları; babacan liderlik, örgütsel sinizm ile işkoliklik arasında anlamlı, negatif yönlü ilişki olduğunu göstermektedir. Örgütsel sinizm ve işkoliklik arasında da pozitif yönlü anlamlı ilişki her iki değişkenin bütün alt boyutlarında tespit edilmiştir. Özetle; babacan liderlik ile örgütsel sinizm arasında negatif, örgütsel sinizm ve işkoliklik arasında pozitif ve babacan liderlik ile çalışmanın bağımlı değişkeni (işkoliklik) ile negatif yönlü anlamlı ilişki tespit edilmiştir.

Demografik değişkenlere yönelik geliştirilen hipotezlerden yalnızca medeni duruma göre örgütsel sinizmin duyuşsal boyutunun ve işkolikliğin aşırı çalışma alt boyutunun farklılık göstermediği, işgörenlerin cinsiyetlerine göre, aldıkları eğitimlere, medeni durumlarına, çalıştıkları pozisyona ve yaşlarına göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Betimleyici istatistiklerin ortalamalarının düşük, standart sapmalarının yüksek olduğu saptanmıştır. Bulgular; gönüllülerin ölçeklerdeki ifadelerde ortancaya tutunma eğilimi gösterdiklerini veya kendilerini değerlendirdikleri ölçekler olduğundan tamamen objektif davranmadıkları şeklinde yorumlanmaktadır. Katılımcıların cevaplarının birbirine yakın olmadığını standart sapma değerlerini incelediğimizde saptamış bulunmaktayız. Standart sapma değerinin küçüldüğü gözlemlendiğinde gönüllülerin faktörler açısından mutabakat sağladığı yorumu yapılabilmektedir. Değerler incelendiğinde gönüllülerin mutabık olmadığı saptanmıştır. Böyle bir sonuca ulaşmanın sebebi olarak, araştırmanın farklı sektörlerde farklı unvanlarla çalışan işgörenlerin örneklem grubunu oluşturması gösterilebilir.

Sonuç olarak, işkoliklik günümüzde sorun olarak değerlendirilmektedir. Hatta alkol ve madde bağımlılığı gibi kolay tedavi edilebilen bir bağımlılık olmadığı da vurgulanmaktadır. Literatürde tedavisine yönelik çalışmaların artırılmasının gerekliliği de özellikle belirtilmektedir. Bağımlılık tipi tavır sergileyen işgörenlerin değişmesinde belki de en önemli rol yöneticilere düşmektedir. Aslında unutulmaması gereken husus işkolikliğin üretkenlik anlamı taşımasıdır. Çünkü işkolikler çoğunlukla rutin işleri seven, işlerinde yaratıcılıktan yoksun tavırlar sergileyebilen, inisiyatif kullanmaktan kaçınan kişiler olarak gözlemlenmektedir. Ayrıca işkolikler dünyayı omuzlarında taşıdığını düşünen, nevrotik kişilik özellikleri sergileyen, depresif, izole ve sıklıkla her şeyden yakınan bireylerdir. Örgütlerine verdikleri emeklerin karşılığını almadıklarından da genellikle yakındıkları belirtilmektedir (Scott, Moore, Micell, 1997:287-314). İşkoliklerin sıraladığımız tutum ve davranışlarına dikkat

ettiğimizde sinik tavırlar tutunduklarını belirtebiliriz. Literatür örgütsel sinizm arttıkça işkolikliğin de arttığını vurgulamaktadır. Bu çalışmanın sonuçları da bu görüşü desteklemektedir. Yöneticilere düşen görevler arasında; masa başında kendisine verilen görevi ifa ediyormuş gibi yapanları ayırt etmek gelebilir. Fazla süreyle çalışmanın etkin ve verimli çalışmayla denk olmadığı bilincini örgüte yayma ve örgütün iklimi haline getirebilmek yalnızca iyi liderlik tavırları sergileyen yöneticilerle mümkündür. İnsan kaynakları fonksiyonuna ve örgütlerdeki bölüm yöneticilerine bu hususta büyük görev düşmektedir. Babacan tavırlarla işgörenlerin eksik yönlerinin farkına vardırılması, gerekli hallerde iş tasarımı yöntemleriyle iş-aile yaşamlarının dengelenmesi için destekleyici tavır sergilemeleri önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Akatay, A, Yücekaya, P. & Kısacık, N. (2016). Yöneticilerin Etik Liderlik Davranışlarının, Örgütsel Adalet ve Sinizm Üzerine Etkileri: Çanakkale İl Emniyet Müdürlüğü'nde Bir Araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14 (28) ,483-509
- Aycan, Z. (2006). Paternalism: Towards Conceptual Refinement and Operationalization. In U. Kim, K. S. Yang & K. K. Hwan (Eds.), *Indigenous and Cultural Psychology: Understanding People in Context*, (445-466). New York, NY: Springer.
- Aycan, Z., Kanungo, R.N., Mendonca, M., Yu, K., Deller, J.; Stahl, G. & Khursid, A. (2000). Impact of culture on human resource management practices: A ten country comparison. *Applied Psychology. An International Review*, 49(1), 192-220.
- Baron, R.M., & Kenny, D.A. (1986). The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations. USA, *Journal of Personality and Social Psychology*, 1173- 1182.
- Cerit, Y. (2012). The Relationship Between Babacan Leadership And Satisfaction From Administrator And Work. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 35-56.
- Cheng, B. S. (1995). Paternalistic authority and leadership: A case study of a Taiwanese CEO. *Bulletin of the Institute of Ethnology Academia Sinica*, 79(3), 119-173.
- Dean W.J., Brandes, P. & Dharwadkar, R. (1998). Organizational cynicism, *The Academy of Management Review*. 23,341-352.
- Doğan, M. (2015). İşkoliklik. D. Küçükaltan, Ş. Tükel Türk, G.Ç. Gürkan (Ed), *Örgütsel Davranışta Güncel Konular* (1-14). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Doğan, S & Uğurlu, C. (2015). Okul Yöneticilerinin Etik Liderlik Davranışları ile Öğretmenlerin Örgütsel Sinizm Algıları Arasındaki İlişki. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(3), 489-516
- Doğan, T. & Tel, F. D. (2011). Duvas İşkoliklik Ölçeği Türkçe Formunun (DUWASTR) Geçerlik ve Güvenirliğinin İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 61-69

- Ekinci, N. (2019). Sinizm: Türkiye'de Sağlık Alanında 2011-2018 Yılları Arasındaki Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2),161-175
- Endriulaitiené, A., & Morkeviçiüté, M. (2020). The Unintended Effect of Perceived Transformational Leadership Style on Workaholism: The Mediating Role of Work Motivation. *The Journal of Psychology*, 154(6), 446-465
- Erben, G.S. & Güneşer, A.B. (2008). The Relationship Between Babacanic Leadership and Organizational Commitment: Investigating the Role of Climate Regarding Ethics. *Journal of Business Ethics*, 82, 955-968.
- Ersoy Kart, M. (2015). *Örgütsel Sinizm*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Farh, J. L., & Cheng, B. S. (2000). A cultural analysis of paternalistic leadership in Chinese organizations. In J. T. Li, A. S. Tsui, and E. Weldon (Eds.), *Management and organizations in the chinese context* (84-127). London: Palgrave Macmillan.
- Goleman, D. (2019) *Liderlik*. USA: Harvard Business Review.
- Gürbüz, S. & Şahin, F. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Harpaz, I. & Snir, R. (2003). Workaholism: its definition and nature, *Human Relations*, 56, 291-319.
- Helvacı, M. A., & Başaran, O. (2020). The Relationship Between Workaholism Levels of Teachers and Organizational Cynicism. *European Journal of Education Studies*, 7(5), 1-22.
- Hou-ming, Y. & Bo, W. (2011) Effects of Paternalistic Leadership Behavior on Team Cohesiveness: The Mediating Role of Conflict Resolution Approaches. *International Conference on Management Science & Engineering* (18th) Rome, Italy.
- Kalağan, G. (2009). *Araştırma görevlilerinin örgütsel destek algıları ile örgütsel sinizm tutumları arasındaki ilişki* (Yüksek Lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya).
- Karacaoğlu İnce, A. (2013). Pozitif Örgütsel Davranışın Örgütsel Sinizm Üzerindeki Etkileri: Kayseri İlindeki İmalat Sanayi İşletmelerinde Bir Uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 181-202
- Kırel, Ç. & Karaduman, E. (2022). İşkolikliğin Yalnızlık ve Üretkenlik Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Akademisyenlerde Uygulama. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 11 (1), 118-138.
- Koçel, T. (2015) *İşletme Yöneticiliği*. İstanbul: Beta.
- Kotter, J. P. (2019) *Liderlik*. USA: Harvard Business Review.
- Köksal, O. (2011). Bir Kültürel Liderlik Paradoksu: Paternalizm. *Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Institute*, 8(15), 101 - 122.
- Kurt, İ. (2013). Babacan liderlik ile çalışanların işlerine yaratıcı Katılım algıları arasındaki ilişkiyi araştırmaya Yönelik bir çalışma. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 321-330.

- Macit, M. & Ardiç, K. (2018). İşkoliklik, İş-Aile Çatışması ve Tükenmişlik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(3) 825-844.
- Mete, Y. A. & Serin, H. (2015). Okul yöneticilerinin babacan liderlik davranışı ile öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık ve örgütsel sinizm davranışları arasındaki ilişki, *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 147-159.
- Mirze, S. K. (2010). İşletme. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Morkeviçiüté, M., & Endriulaitiené, A. (2017). The Role of a Perceived Ethical Leadership Style in the Relationship Between Workaholism and Occupational Burnout, *International Journal of Psychology: Biopsychosocial Approach*, (20), 61-82.
- Naktiyok, A. & Karabey, C. (2010). İşkoliklik ve Tükenmişlik Sendromu. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2) 179-198.
- Nal, M. & Sevim, E. (2019). Paternalist Liderliğin İş Motivasyonu Üzerine Etkisi: Sağlık Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 8(4) 397-410.
- Okçu, V., Ergül, H. F. & Ekmen, F. (2020) Okul Yöneticilerinin Babacan Liderlik Davranışları ile Öğretmenlerin Örgütsel Güven ve Motivasyon Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi (Path Analiz Çalışması), *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(73), 755-770.
- Orhunbilge, N. (2017). *Uygulamalı Regresyon ve Korelasyon Analizi*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Özgenel, M. & Hıdıroğlu, A. (2019). Liderlik stillerine göre ortaya çıkan bir tutum: Örgütsel sinizm. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(2), 1003-1043.
- Paksoy, M. (2007) Toplam Kalite Yönetimi, Ed: Salih Güney, *Yönetim ve Organizasyon*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Pellegrini, E. ve Scandura, T. (2006). Leader-member exchange (LMX), paternalism, and delegation in the Turkish business culture: An empirical investigation. *Journal of International Business Studies*, 37(2), 264-279.
- Redding, S. G. (1990). *The spirit of Chinese capitalism*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Robinson, B. (2000), Workaholism: bridging the gap between workplace, sociocultural, and family research, *Journal of Employment Counselling*, 37, 31-47
- Schaufeli, W.B., Taris, T.W. & Van Rhenen, W. (2008) Workaholism, Burnout, and Work Engagement: Three of a Kind or Three Different Kinds of Employee Well-Being? *Applied Psychology: An International Review*, 57, 173-203
- Schein, E., H. (2004). *Organizational Culture and Leadership*. USA: The Jossey-Bass business & management series. 3rd ed.
- Schein, E., H. & Peter Schein (2022). *Organizasyon Kültürü ve Liderlik*. Çev: Hülya Bulut ve Ufuk Batum. İstanbul: The Kitap.

- Scott, K. S., Moore, K. S. & Micell, M. P. (1997). An exploration of the meaning and consequences of workaholism. *Human Relations*, 50, 287-314.
- Silin, R. H. (1976). *Leadership and values*. USA: Harvard University Press.
- Spence, J. T. ve Robbins, A. S. (1992). Workaholism: definition, measurement and preliminary results, *Journal of Personality Assessment*, 58, 160-178
- Şenses, B. (2018). Örgütsel Sinizm: Liderin Davranış Tarzına Göre Ortaya Çıkan Bir Tutum. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 1(1), 13-28
- Tutar, H. (2016). *Örgütsel Davranış*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Westwood, R. I. (1997). Harmony and patriarchy: The cultural basis for paternalistic headship among the overseas Chinese. *Organization Studies*, 18(3), 445-480. DOI: 10.1177/017084069701800305
- Min, X., Jiang, Z., Meimei, Y., Fanghui, J., & Jiajun, W. (2011). An comparative study on the effects of Transformational Leadership and Paternalistic Leadership on private firm's organizational performance. In 2011 *International Conference on E-Business and E-Government* (ICEE) (1-7). IEEE. DOI: 10.1109/ICEBEG.2011.5881922.
- Zencirkıran, M. & Keser, A. (2018). *Örgütsel Davranış*. Bursa: Dora Yayınları.

Osmanlı İmparatorluğunda Siyasal İdare ile Finansal İdare Arasındaki Güç Mücadelesi: Balta Limanı Anlaşması'ndan Birinci Dünya Savaşı'na

Yakup ÖZSARAÇ*

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Mete GÜNDOĞAN**

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Öz

Bu çalışmada Osmanlı İmparatorluğunun 1838 Balta Limanı Antlaşması (BLA) ile başlayıp, Birinci Dünya Savaşı'na kadar süren bir zaman dilimi içerisindeki ekonomik, mali ve siyasi analizi yapılmıştır. Çalışmada özellikle BLA ile Osmanlı İmparatorluğunun dünyaya finansal entegrasyonu ve siyasi idarenin çözümlemeleri ve etkileri analiz edilmiştir.

BLA ile Osmanlı toprakları uluslararası ticarete açılmış ve cari açık vermiştir. Takip eden dönemde uluslararası ticaret yeni bir boyut almış ve Osmanlı için uluslararası ödemeler sistemi ortaya çıkarmıştır. Bu durum bankacılık sisteminin Osmanlı toprakları içerisine girmesine ve yapılanmasına temel teşkil etmiştir. BLA anlaşması sonucunda önceleri ekonomik rahatlatma yaparken, ilerleyen süreçlerde ise ekonomik ve mali zorluklara neden olmuştur. Siyasi süreçlerin ortaya çıkmasıyla BLA sorgulanmaya başlamıştır. Bu sorgulamalar sistemin kendisine değil, kullanımına yönelik yapılmıştır. Bu çerçevede "daha nitelikli" olacağına inanılan idareciler sıklıkla değiştirilmiştir. Osmanlı yöneticileri uzun vadeli iktisadi sonuçlardan çok, kısa vadede Avrupalı devletlerden sağlanacak siyasi veya mali desteği düşünmüşlerdir. Süreç içerisinde; 1854 dış borç alım süreci, 1863 Osmanlı Bankası ve para basma yetkisinin devri sonuçta 1876'da moratoryum süreci yaşanmıştır. Bu süreçten 1881 Düyun-ı Umumiye İdaresi ile çıkış aransa da siyasi sistem etkinliğini kaybetmiş ve neticede maliye ile ekonominin kontrolü tamamen yabancıların ve gayri-müslimlerin eline geçmiştir. Kısaca makalede; siyasi güç mücadelesi ile finansal güç mücadelesinin mukayeseli analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Balta Limanı Ticaret Anlaşması, Osmanlı Ekonomisi, Siyasal İdare, İttihat ve Terakki Cemiyeti, Birinci Dünya Savaşı.

* Dr, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, yakupozsarak@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2249-231X

** Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, mtgundogan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6753-9954

The Power Struggle between Political Administration and Financial Administration in the Ottoman Empire: From the Treaty of Balta Liman to the First World War

Abstract

In this study, the economic, financial and political situation of the Ottoman Empire in a time period starting with the 1838 Balta Limani Treaty (BLT) and lasting until the World War I is analyzed. Especially, the financial integration of the Ottoman Empire to the world via BLT, the analysis and effects of political governance are discussed.

With the BLT enactment, the Ottoman lands had opened to international trade and as a result, the Ottoman Empire had started to have a current account deficit. In the following period, international trade took a new dimension and created an international payments system for the Ottoman Empire. This situation caused that the banking system enter the Ottoman Empire economic system and constituted the basis of banking structure. As a result of the BLT agreement, it caused economic relief at first, but caused economic and financial difficulties in the following period. With the emergence of political processes, the BLT began to be interrogated. However these interrogations were made for the use of the system, not the system itself. In this context, administrators believed to be "more qualified" were frequently changed. Ottoman rulers thought of political or financial support from European states rather than long-term economic results. In the following periods; foreign borrowing in 1854, the establishment of the Ottoman Bank in 1863 and the transfer of the power to money printing, and finally the moratorium process in 1876 were lived. Although it was tried to escape of this process by establishing of Düyun-ı Umumiye in 1881, the political system lost its effectiveness and as a result, the control of finance and economy was completely in the hands of foreigners and non-Muslims. Briefly in the article; the comparative analysis of the political power struggle and the financial power struggle is discussed.

Keywords

Balta Limani Trade Agreement, Ottoman Economy, Political Administration, Committee of Union and Progress, First World War.

Extended Abstract

The word administration also means managing, activating, operating, arranging the end of the work, among many other meanings. During the 1800s, there were two administrations in order to organize the end of many works and many steps taken and to connect them to each other in a meaningful way, and these administrations were in an unnamed struggle. Roughly, we can divide them into two parts as those who administer the state and those who provide financing. Although the administrators of the state used the power without hesitation, they could not get the results they expected. One of the reasons why the desired result could not be achieved is the 1838 Balta Limani Treaty (BLA). BLA is a trade agreement between the Ottoman Empire and Great Britain. Although there were many similar commercial agreements before the BLA, the economic situation of the Ottoman Empire and the content of the agreement deeply affected the Ottoman Empire.

As a result of the BLA agreement, while it was making economic relief at first, it caused economic and financial difficulties in the following processes. These economic and financial difficulties also had political consequences.

On the way to this agreement, the Ottoman Empire needed the support of the British State, as the Ottoman Empire was defeated in its struggle with the Egyptian Governor Mehmed Ali Pasha in the 1830s, and this support came diplomatically. This process subsequently paved the way for BLA.

This agreement, unlike the previous capitulations and trade agreements, has put the administration on an irreversible path with the articles it contains. When we look at the articles that make this agreement different, in summary; British citizens had the right to buy Ottoman products under the same tax conditions as merchants who were Ottoman subjects. 12% customs duty on exports and 5% on imports was determined. This means; While domestic traders paid 12% tax, foreign traders were exempt from this clause.

As a result of this agreement, together with international trade, the international payments system emerged as a requirement of the agreement. This system helped the capital accumulation and banking structure that developed in the West to enter and settle in the Ottoman Empire. With this agreement, liberal ideas also entered the economy and, as a result, had an impact on politics. The 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayun "Tanzimat Edict" was the first and most effective result of this. After this period, history would be written with the Tanzimat, in other words, as renewal.

This period was a period in which politically important statesmen and the bureaucratic system began to settle. Along with the political processes, the BLA began to be questioned. These inquiries were made for the use of the system, not the system itself. In this context, administrators believed to be "more qualified" were frequently changed. At this point, the administrators prioritized the political or financial support to be obtained from the European states in the short term rather than the long-term economic results. Thus, the settled economic system in the process; The process of foreign borrowing in 1854, the Ottoman Bank in 1863 and the transfer of the power to print money, as a result, in 1876, when it could not pay its debts, a moratorium process was experienced. Although it was tried to get out of this process with the Düyün-ı Umumiye Administration in 1881, the political system lost its effectiveness and as a result, the control of finance and economy was completely in the hands of foreigners and non-Muslims.

The Düyün-ı Umumiye Administration received 1/3 of the state's income in return for its debts. While the state was in this financial situation, the power of the state to print money was in the hands of the Ottoman Bank. In the ongoing processes in this situation, the political problems and the financial weakness of the state caused a great internal opposition to the sultan and the administrators.

This movement, which started as the Young Turks, was founded in 1889 as the Committee of Union and Progress (CUP), as it expressed itself. Although there were economic difficulties and the money credit system in the establishment process of this society, the political crisis was dominant on the face of it. When crises were defined as political, structural political steps were taken as a solution.

This opposition group was young and inexperienced and believed that they could solve problems only if they took charge. Poverty, economic situation and political problems such as Macedonia made the state more authoritarian, and instead of reacting to the financial system, a movement developed against the political power and the powerful sultan.

With the opening of the parliament together with the Second Constitutional Monarchy in 1908, the CUP took over a part of the power and became a partner of the administration. In 1909, after Abdulhamid II, who was the sultan for 33 years, the sultanate lost its administrative position and the power completely passed to the Unionist Pashas and the Parliament.

Although the processes that started with the BLA trade agreement were the basis of these crises, in the process leading to the establishment of the Committee of Union and Progress (CUP) in 1889, since the society and bureaucracy could not fully understand the process, salvation was sought in political solutions. For the solution of political crises, taking political steps has been taken as a basis. As a solution to the political process, when Abdulhamid II was overthrown from his 33-year reign in 1909, the power of the old bureaucrats and the sultan was completely liquidated. With this move, the CUP was unable to save the country economically and financially. With the understanding of "National Economy", CUP established Evkaf Bank in 1913 and İtibar-ı Milli Bank in 1917 with national capital. These two banks, which were established with great expectations, could not provide the salvation of the system, and the First World War was lost and the CUP was liquidated.

In this article, a comparative analysis of the political power struggle and financial power struggle, which started with the BLA trade agreement and ended with the First World War, was made. The subject of the next study is to present this research in a way to cover the early Republican period. It is hoped that today's power struggle and political economy will be better understood by revealing these processes.

Giriş

1838 Balta Limanı Ticaret Anlaşması (BLA) Osmanlı iktisadi sisteminin kırılma noktası olarak kabul edilebilir. Osmanlı Devleti'nin iktisadi yapısı 19. yüzyıl öncesi klasik ve sonrası için modern dönem olarak iki kısma ayrılabilir. Bu bağlamda Osmanlı klasik iktisat sistemi; pre-kapitalist özellikler gösteren bir yapıdadır. Lakin Avrupa ülkelerinde müşahede ettiğimiz merkantilist himaye politikalarına, Osmanlı iktisadi dünya görüşünde rastlamıyoruz. Osmanlı'da zenginlik temelli toplumsal sınıflar yoktu. Ticaret hâkimiyeti müslüman tebaanın elinde değildi. Ancak üretici koruyan gümrük ve tekeller bulunuyordu. Dolayısıyla sistemin bir gereği olarak toplum yapısında da bu dünya görüşünü o istikâmette zorlamaya, hatta etkilemeye namzet merkantilist bir menfaat zümresi vücut bulamamıştı. Bilakis klasik yapıda, böyle bir himaye fikrine zıt istikâmette işleyen provizyon ve fiskalizm politikası Osmanlı iktisadî dünya görüşünün uzun yıllar değişmeden kalan belirleyici ilkeleri olmuştur. O kadar ki, ithalâtı pahalılaştırmaya yol açacak bir himaye fikrine, 19. yüzyıla kadar rastlamak mümkün değildir (Genç, 1999: 8).

Osmanlı dünya tarihinde 600 yıllık bir devlet olarak oldukça uzun bir dönem hükmetmiş bir imparatorluktur. Her devlet gibi bir vadesi olup, bu vade I. Dünya savaşı sonunda dolmuştur. Sona giden yolda, değişimi ve dönüşümü sağlayan nedenler için tanımlamalar hala neticelenmemiştir. Genelde batı ile geri gitti, biz geri kaldık ve takip ettik gibi yargılara varılmıştır (Berkes, 2002: 384). Osmanlı devleti 20. yüzyılda fiilen son bulsa da sona giden yolun veya başka bir tabirle yukarıdaki önermeye ilişkin yorumla geri kalmışlığın aslında 16. yüzyılda başladığı söylenebilir. Bu geri kalmışlık anaforu, ekonomik, askeri, mali ve siyasi olarak eğiliminin genelde aşağı bir trend izlediği söylenebilir. Hatta Osmanlı için tarihi tasvirle ifadesi; duraklama, gerileme ve sonunda da dağılma diye nitelendirilir. Yani Osmanlı tarih sahnesinde olmasına rağmen, aslında değişimin izleyicisi yani nesnesi olmuştur.

Osmanlı Klasik dönemi (1300-1600 yılları) sonunda; 16. yüzyıldan itibaren, parasallaşma sürecine girmiştir. Bu parasallaşma, klasik yapıyı çözücü etkide bulunmuştur. Fakat yeni bir yapının oluşmasını, yapısal dönüşümlerin ortaya çıkmasını, 19. yüzyılın başına kadar göremiyoruz. Yeni bir sistem ancak 19. yüzyıl başlarında gündeme gelebilmiştir. Bu yeni sistem; modern finans tarihi açısından değişim ve uyumlaştırma süreci içermektedir. Bu süreç beraberinde yeni ticari anlaşmalar ve finansal kurumları getirmiştir. Bunun bir diğer nedeni de Avrupa'nın merkantilist düşüncesi ve Osmanlı tebaası olan

gayrimüslimlerin finansal ve ticari faaliyetleridir. 19. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde siyasal, sosyal ve iktisadi olarak değişim ve dönüşüm devresinin başlangıcıdır. Osmanlı ekonomisi 1820'lerden itibaren hızlı bir parasallaşma sürecine girmiştir. Buna ilaveten iç ve dış ticaret nicel olarak genişlemiş ve böylece bazı liman şehirlerinden başlayarak kapalı, durağan, geçimli iktisadi yapı çözülmüştür. Osmanlı finans sistemi 19. yüzyılla birlikte sürekli mali krizlere muhatap olmuştur. II. Mahmut döneminde (1808-39) altın para 35 kez, gümüş para 37 kez tağış edilmiştir. Osmanlı parasının değeri gittikçe düşmüş ve Osmanlı kuruşunun İngiliz sterlini karşılığı 1814'te 23 kuruş iken 1839'da 104 kuruş olmuştur (Toprak, 1982: 225).

19. yüzyılın başından Birinci Dünya Savaşına kadarki dönem ele alındığında, Osmanlı Devleti'nin iktisat politikası dört safhaya ayrılabilir. Birincisi, 1826'ya kadar olan devrede himayeci politikalar takip edilmiştir. Bu dönemde tekeller ve ham maddeler yerli üretimde kullanılmakta olup, yerli üretici korunmuştur. İkincisi 1826- 60 yılları arası olup, Osmanlı ticaret olarak dünyaya açılmış ve iç pazarlar kısmen serbest bırakılmıştır. Üçüncü dönem 1860-1908 yılları arası olup, bu dönemde gümrükler arttırılmış ve yerli imalatçılar himaye edilmeye çalışılmıştır. Ancak serbest ticarete karşı mücadele için alınan bu tedbirlerin hiçbiri başarılı olamamıştır. Bu başarısızlıkta Osmanlı'nın Britanya ile 1838'de imzaladığı ve sonuçları itibariyle dönülmez bir yola girdiği Balta Limanı Anlaşması'nın payı büyük olmuştur. Britanya ile bu çerçevede serbest ticarete karşı olan Jön Türkler ve İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC), 1908'den itibaren iktidar olmuştur. Dördüncü dönem ise İTC'nin iktidarda kaldığı Birinci Dünya Savaşı sonuna kadarki dönemdir. Bu dönemde "milli iktisat" politikaları oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunun için milli şirketler ve bankalar kurulmuştur.

BLA'ya giden yolda 1832'i Yunanistan'ın bağımsızlık kazanması ve bu dönemde cereyan eden Mısır valisinin isyanı karşısında düşülen durum, Padişahı güçlü devletlerle ittifak arayışına zorlamıştır (Kütükoğlu, 1992 : 94). Osmanlı Rus çatışmaları ve Osmanlı'nın Yunan ve Mısır meseleleri İngilizler için tarihi bir fırsat doğurmuştur. İngilizler Rus tehdidini bertaraf edecek ancak bu yardıma karşılık kendilerine ticari bakımdan büyük ayrıcalıklar sağlayacak olan bu anlaşma 1838'de imzalatmıştır.

BLA'nın hem Osmanlı hem de Batı Avrupa üzerinde derin tesirleri olmuştur. Osmanlı ticaretindeki devlet kontrolü, bu antlaşma ile kısmen kaldırılarak ülke Avrupa mallarına açık bir pazar haline getiriliyordu. Avrupa'nın ucuz ve kaliteli ürünleri Osmanlı pazarında geniş bir alanı kuşatmıştı. Bu durum yerli üretimi ve iç pazar payını derinden sarsmış ve zaten yeterli düzeyde bulunmayan Osmanlı sanayisinin çöküşünü giderek hızlandırmıştır (Şimşek, 2008: 276).

BLA sonrası Avrupa ülkeleriyle olan dış ticaretteki artış, Avrupalı girişimcilerin İmparatorluk içindeki doğrudan yatırımlarını da arttırmıştır. Ülke bütünlüğünü batılı devletlerin topraklarındaki ekonomik çıkarlarına bağlayan

Osmanlı Devleti bu imtiyazlı ticaret antlaşmasının benzerini 1846'da Rusya, 1861 yılında Fransa ve 1890 yılında Almanya ile imzalamıştır. Böylece İmparatorluğun ticaret ve dolayısıyla finansal açıdan Avrupa'yla bütünleşme süreci derinleşmiştir.

BLA'dan hemen sonra 3 Kasım 1839'da Tanzimat Fermanı ilan edilmiştir. Avrupa ile bütünleşme sürecinin nasıl şekilleneceğini ve işleyeceğini ifade eden bu ferman; mali anlamda yapılan birçok adımın gereği olarak şekilleniyordu. 1856 yılında İstanbul'da İngiliz sermayeli Osmanlı Bankası (The Ottoman Bank) kurulmuş ancak bu banka da çeşitli nedenlerle başarısız olup tasfiye edilmiştir. 1862 yılında Osmanlı'ya büyük borç veren Paris ve Hollanda Bankası'nın katılımıyla Osmanlı Bankası 1863 yılında bu sefer İngiltere'de Bank-ı Osmanî-i Şahâne (Imperial Ottoman Bank) olarak yeniden yapılandırılmıştır (Eldem, 2000: 38)

Bu bankanın kurulması ve para sisteminin organize edilmesi Tanzimat Fermanı'nın maliye alanındaki icraatlarının başında yer alıyordu. Bankaya bir imtiyaz sözleşmesi ile bedelini altın olarak ödemek şartıyla bankaya kâğıt para çıkarma hakkı tanınmıştır. Banka imparatorluğa borç kaynağı yaratacak ve borçlanmalarda aracı rolü üstlenecekti. Ayrıca devletin hazine işlemlerini de yürütecek, yurt içinde olduğu gibi yurt dışında da devletin mali acentesi olarak çalışacaktır. Banka böylece, bütçenin hazırlanmasında ve uygulanmasında söz sahibi ve hazine işlemlerinde tekel konumuna gelmiştir (Eldem, 2000: 49).

Osmanlıda idare, padişah ve bürokrasi arasında paylaşılmıştır. 1826 yılında devlet, ordu ve medrese (vakıflar) gibi iki önemli kurumunda reform yaparak bu kurumlara merkezileştirmiştir. Devlet böylece içsel olarak ordu ve ilmiye teşkilatını bir güç ve tehdit olmaktan çıkarmıştı. Ancak yeni ihdas edilen kurumlar ve zamanla oluşan meclisler idari sistemdeki düzenlemeler devlet sisteminde bürokratları ön plana çıkardı. Bu bürokratlar arasında hariciyede bulunanlar özellikle dış ticari ve siyasi ilişkilerde önemli gelişmelere neden oldular (Akyıldız, 1993: 88). Merkezi bürokrasi konumunu imparatorluk son buluncaya kadar koruyabilmiştir. Bu sebeple diğer toplumsal kesimlerin; büyük toprak sahiplerinin, tüccarların, imalatçıların ve sarrafların iktisadi konulardaki ve daha genel olarak devlet politikaları üzerindeki etkisi sınırlı olmuştur. Kimi kurumlar değişirken geleneksel Osmanlı düzeninin en önemli unsurları olan toprakta devlet mülkiyeti, loncalar, özel sermaye birikiminin önündeki engeller 20. yüzyıla kadar varlıklarını korumuşlardır. Merkezi bürokrasi, var olan düzenin daha iyi çalışması için gerekli değişiklikleri yaparken, kendisinin düzen içindeki gücünü ve yerini korumuştur (Pamuk, 2007: 18).

BLA ile Ticaretin Gelişmesi ve Yapılanlar

Osmanlı toprakları doğu-batı, kuzey-güney ekonomilerinin kavşak noktasıydı. İpek ve Baharat yollarının üzerinde bulunuyordu. Deniz ticaretinin kritik boğazları da bu topraklardaydı. 16. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın coğrafi keşiflerle yayılmasını sağlayan ticari kapitalizm ve merkantilizm düşüncesi,

Avrupa devletlerinin zenginleşme yolu olarak ithalatı kısıp, ihracatı artırarak dış ticaret fazlası vermelerini, denizaşırı topraklarda koloniler kurarak pazarlarını genişletmelerini savunan bir öğretiydi. Devlet desteğini askeri, siyasi ve ekonomik yollardan alan tüccarlar, dünyanın dört bir yanında, öğretilere uygun biçimde, serbestçe yabancı pazarlara mallarını sokup koloniler kurabiliyordu. Osmanlılar mali, yani transit ticaretten vergi geliri kazanmak ve siyasi denge kurmak amacıyla kapitülasyonlar vermiştir (Bağış, 1983: 12).

Bir devletin bir anlaşmaya bağlı olarak başka devletlere tanıdığı iktisadi ve sosyal ayrıcalıklara kapitülasyon denilir. Dış ticarete kapitülasyon sistemi Osmanlılara özgü değildir. Birçok devlet tarih içerisinde ticaretini geliştirmek için bu yöntemi kullanmıştır. Anadolu Selçukluları, Beylikler, Memlukler, Bizans, İngiltere farklı dönemlerde, dış ticaret serbestisini sağlamak için bu yöntemi izleyen devletlerdendir. Orhan Gazi'den (1326-1360) itibaren Osmanlı Beyliği de bu sistemi benimsemiştir. II. Mehmet (1451-1481) İstanbul'un fethinde yakınlık gösteren Cenevizlilere ticari bir ahitname vermiştir. II. Bayezid ve I. Selim bu ahitnameyi yenilemişlerdi. Daha önce Memlukler tarafından Fransa'ya verilen imtiyazı I. Selim (1512-1520) 1516'da, I. Süleyman (1520-1566) 1528'de onaylamıştır. Fransa'ya verilen bu imtiyaz; II. Selim (1566-1574), III. Murad (1574-1595), I. Ahmet (1603-1617), IV. Murat (1623-1640) ve İbrahim (1640-1648) zamanlarında yenilenmiş, IV. Mehmet (1648- 1687) zamanında 1669'da genişletilmiştir. Benzer ahitnameler zamanla Dubrovnik (Ragusa), İngiltere, Danimarka, Prusya ve Belçika'ya da verilmiştir (İnalçık, 1973:137).

Osmanlı coğrafi avantajının yanında, dış ticarete kendisine has merkantilist olmayan, o günkü dünyada klasik bir ekonomik zihniyete ve sisteme sahiptir (Güran, 2011: 67). Bu zihniyetin BLA ile sona erdiği söylenebilir. BLA ile liberal bir ekonomik sistem benimsemek zorunda kalınmıştır. Böylece İmparatorluğun klasik ekonomisi ve ticaret ilişkileri yanında para düzeni, kurumsal yapıları ile birlikte hukuku da değişim ve dönüşüme uğradı (Akyıldız, 1993:88). İmparatorluk toprakları küçülse de, 1923'e kadar ismini devam ettirmiştir. Bunda Avrupalı devletlerin ticari ve mali menfaatlerinin tehdit edilmemesi ve Avrupa tüccarlarının Osmanlı ekonomisine hâkim olmasının payı büyük olmuştur (Pamuk, 2018: 96).

19. yüzyıla girilirken Osmanlı merkez teşkilatını, kurumlarını, ordusunu ve eğitim kurumlarını yeniden düzenlemiş ve dünya ile nispeten uyumlu hale getirmiştir (Akyıldız, 1993:112). Ticaret noktasında, İmparatorluğun pazarlarında merkezi bir idareden elde edilen imtiyazların sürmesini isteyen devletler, Osmanlı bürokrasisinin büyümesini, faaliyet ve mesuliyet alanlarını genişletmesini ancak çeşitli anlaşmalar ile müsaade etmiştir (İnalçık & Quert, 2004:887). Bu anlaşmaların ticari olan kısmını kapitülasyonlar oluşturmaktadır.

BLA, bir nevi kapitülasyon anlaşması olup, diğer ticari anlaşmalardan çok farklı sonuçları olmuştur. Bunda anlaşma önemli maddeleri itibariyle anlaşma İngilizlere; istedikleri kadar hammadde alma imkânı veriyor, iç ticarete ayrıcalıklar tanıyor ve %12 iç ticaret vergisi uygulanmıyor, transit ticaretten alınan vergi kaldırılıyordu. Bunun gibi özel ayrıcalıklar içeren bu anlaşma 16 Ağustos 1838 tarihinde İngiliz Elçisi Ponsonby ve Sadrazam Mustafa Reşit Paşa tarafından imzalanmıştır.

Balta limanına giden yolda en önemli gelişme Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da yaptığı siyasi ve ekonomik hamlelerdir. Osmanlı'dan bağımsız hareket etmenin yanı sıra İngiliz tüccarların da Hindistan yolunu kesmiş ve Mısrıda kurduğu fabrikalar ile İngiltere'nin Ortadoğu ticaretine darbe vurmuştu (Gencer, 2017: 88). Mustafa Reşit Paşa, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya karşı İngiltere ile birlikte hareket etmek için Dışişleri Bakanı Lord Palmerston'la görüşmüş ve Palmerston'a Osmanlı İmparatorluğu'nda yapılması gereken atılımlara ilişkin bir çalışma sunmuştur (Dönmez, 2014: 249; Kaynar, 2010: 156). Bu çalışma Tanzimat'ın alt yapısını oluşturmuştur. Lord Palmerston çalışmayı memnuniyetle karşılamış ve İstanbul Büyükelçisi Ponsonby'yi, Reşid Paşa'yı desteklemekle görevlendirmiştir (Rodkey, 1929:176).

1838 ve 1846 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu, önce İngilizler ve sonra da diğer Avrupa devletleriyle bir dizi ticaret antlaşması imzaladı. Diğer bir ifade ile BLA, Osmanlı pazarlarının hâkimiyetine giden yolun açılışını yapmıştır. Zamanla pazarlardaki yabancı tüccarların hâkimiyeti iyice artmıştır. Pazarlarında kendi mallarının rekabetini koruyamayan Osmanlı, pazarlara gelen malları satın alabilmek için borçlanmaya başladı. Bu da iç ve dış borçlanmalara zemin hazırlamıştır (Akyıldız, 1996:119). Bu dönemde ithalat 2,1 milyon Sterlin'den 13,6 milyon Sterlin'e kadar çıkmıştır. Buna mukabil ihracat da artmıştır. Lakin ihracat kalemlerini incelediğimizde, daha ziyade Avrupalıların Osmanlı'da yapmış oldukları üretimin Avrupa'ya transferinden oluştuğunu görüyoruz. Örneğin 1827-1838 yılları arasında Osmanlı'nın İngiltere'den ithalatının yüzde yüz arttığını görüyoruz. 1827-1832 yıllarında Osmanlı yılda ortalama 743.000 sterlin değerinde mal ithal ederken, 1833-1838 yıllarında ortalama yılda 1.543.000 sterlin değerinde mal ithal ediyordu (Kurmuş, 1982, 86).1839-1844 yılları arasında ortalama 2.174.000 sterlin olan ithalat, 1845-1850 yıllarında 3.769.000 sterline çıkıyor. Böylece 23 yıl içinde Osmanlı'nın İngiltere' den ithalatı değer olarak %400'den daha çok artarken, Osmanlı'nın toplam İngiliz ihracatındaki payı da %1,9'dan % 4,9'a yükseliyordu. 1847 yılında Osmanlı Devleti'nin Fransa ile ticareti 97 milyon frank iken hemen on yıl içinde bu hacim 190 milyon frank olmuş, 1862 yılında ise 251 milyon franka yükselmiştir (Cem, 2007: 210). Kısacası toplam ticaret hacminin önemli bir kısmını Avrupalıların oluşturduğunu görüyoruz. İthalat ile kendi mallarını Osmanlı pazarlarında satmaktadırlar. İhracat ise onların Osmanlı'da ürettikleri veya ürettirdikleri malların Avrupa'ya transferi olarak ortaya çıkmaktadır.

Tablo 1: 19. Yüzyılda Önemli Osmanlı Limanlarında Gerçekleşen Ticaret Hacmi

Dönem / Şehirler	1840'ların başları		1873-1877		1900'ler	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
İzmir	800	1250	3700	4300	2700	4000
Trabzon	200	100	600	300	500	500
Samsun	150	150	400	300	500	700
İstanbul	2000	500	10.000	5000	7400	2800
Selanik	125	125	1500	1600	2500	1400

(£ 000) - (Issawi, 1980:82)

Osmanlı'nın BLA Sonrası Aldığı Krediler ve Şartları

Osmanlı Devleti, anlaşmalar ile pazarlarını Avrupalı devletlere açmıştı. Lakin kendisinin Avrupalı devletler ile rekabet edebilecek bir üretim gücü yoktu. Çünkü 19. yüzyılda başlayan sanayi devrimine katılamamış ve iktisâdi olarak Avrupa'daki çağdaşları olan devletlerden geri kalmıştı. Avrupa'daki sanayinin gelişimi büyük miktarlarda hammadde talep ediyordu. Avrupalı tüccarlar da Osmanlı'dan ucuza tedarik ettikleri hammaddeleri kendi sanayilerine taşıyor, daha hızlı ve ucuza üretilen mamul maddeleri de Türk pazarlarında satıyorlardı. Böylelikle hem yerli sanayinin ihtiyacı olan hammaddeleri alıyorlar hem de ürettikleri mamul maddelerini daha ucuza satarak Osmanlı Devleti'nin rekabet gücünü her geçen gün daha da kırıyorlardı. BLA ile Britanya'ya verilen kapitülasyonlar, Osmanlı'yı savaşız bir şekilde İngiliz himaye siyasetinin bir parçası haline dönüştürmüştü. Osmanlı İmparatorluğu her yöne açık bir pazar haline gelmişti (Eldem, 1994: 2).

Sanayileşme ve ekonomik kalkınma doğal olarak finansman sistemlerinin de büyüüp gelişmesine vesile oldu. 18. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'nin, 19. yüzyılın başlarında da Fransa'nın sanayileşme sürecine girmeleriyle birlikte; finans sektöründe de önemli birer aktör olmuşlardı. Sanayileşmeye paralel olarak gerek bankalar gerekse sermaye piyasaları ve borsalar da geliştirmiştir. Uluslararası mali operasyonları etkinlikle gerçekleştirecek bir düzeye erişmiştir. Sanayileşmenin ilk aşamasında ücretler genellikle yerinde sayarken ya da çok daha yavaş bir tempoyla artarken, finansman operasyonları sayesinde kârlılıkları daha da çok yükselmiştir.

19. yüzyıl başlarında iç ve dış ticaret dengesi oldukça iyi olan Osmanlı Devleti giderek artan biçimde ithalatçı bir ülke konumuna dönüştü. Başlangıçta daha ziyade mamul maddeler içeren ihracatı, yüzyılın sonlarına doğru giderek

tarım ürünleriyle sınırlı hale geldi. Çivit, kahve, şeker, çelik, metal ürünleri ve yerel olarak imal edilmiş maddelerin yerini tutmamasına rağmen zamanla refah ve sosyal statü sembolleri haline gelen giyim eşyası, ev araç gereçleri gibi yeni maddeleri satın almaya başladı. İmparatorluk gıda maddeleri ve hammadde ihracatçısı haline geldi; yün satarak yünlü giyim eşyaları ithal etmeye başladı. 1783'te Avrupa'nın Osmanlı İmparatorluğu ile yaptığı ticaretin toplam 4,4 milyon sterlin olduğu tahmin edilmektedir. 1829'da bu rakam 2,9 milyona inmiş (Yunan bağımsızlık savaşının bunda etkili olduğu düşünülmektedir), fakat 1845'te 12.2'ye, 1876'da 54'e ve 1911'de 69.4 milyona yükselmiştir. İşte bu şekilde Osmanlı pazarlarına Avrupa ekonomik liberalizminin hâkim olmasının başlangıcı 1838 yılındaki BLA olmuştur. Bu Anlaşma ile ithal gümrüklerinin %5, ihraç gümrüklerinin ise %12 olarak belirlenmesi, Osmanlı Devleti'ni Avrupa için cazip bir pazar haline getirdi (Genç, 2003, 93). Bu anlaşma sonrası; Osmanlı ekonomisi dünya ile finansal entegrasyonunu artırmış ve bu da dış ticaretini etkilemiştir. 1840-1913 dış ticaretteki artış arasında sabit fiyatlarla ihracatın 10 kat, ithalatın ise 12 kat arttığını görüyoruz (Pamuk, 1984: 24).

Bu dönemde, sanayileşen ve emperyalist olarak dünyanın birçok yerini sömüren ülkelerin, sanayileşemeyen ülkelere karşı dış ticarete de etkin hale geldiğini görüyoruz. Osmanlı Devleti'nin özellikle bu yüzyılda verdiği kapitülasyonlar ile yerli sanayi baltalanmıştır. Dahası iç ve dış ticarete önemli yere sahip gayrimüslim Osmanlı tebaasının, yabancı devletlerin himayesine girerek Müslüman tüccarlara karşı tekeli özellikler kazanmaları da sağlanmıştır.

Osmanlı Devleti BLA'ndan sonra geleneksel iktisadi yapısını yeniden yapılandırmak maksadıyla siyasal olarak 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanlarını yayınladı. Kurumsal olarak Maliye, Nafia, Evkaf bakanlıklarını kurdu. Lakin gerek dış ticaret açıkları gerekse de sağlam bir bütçe yapısının oluşturulmaması sebebiyle istenilen başarı gösterilememiştir. Bunu bütçe açıklarından rahatlıkla takip edebiliyoruz. Bütçe açıklarını kapatmak için sürekli iç ve dış borçlanmaya gidilmiştir. Özellikle 1854 Kırım Savaşı yıllarında devlet dış borçlanmaya başlamıştır. 1854-1914 yıllarında yani 60 yılda toplam 41 kez dış borçlanma yoluna başvurmuştur. 1854-76 dönemde ise toplam 16 borç anlaşması imzalanmıştır. Bu dönem içerisinde 1863 yılından itibaren Osmanlı Bankası para basma yetkisini de alarak, devletin merkez bankası konumuna geçmiştir.

BLA'ndan yaklaşık 37 sene sonra Osmanlı Devleti'nin mali yapısı tamamen bozulmuş, üretimi çökmüş ve pazarlarını kaybetmiştir. Borçlarını çevirebilmesi dahi mümkün değildir. 1875'te moratoryum (borç erteleme) ilan ederek vadesi gelmiş dış borçlarının ödenmesini belli bir süre içinde geçici olarak durdurmuştu. 1881 yılında ise borç ödemelerinin düzenli bir şekilde yapılmasını sağlamak amacıyla alacaklılar tarafından Düyun-u Umumiye İdaresi kurulmuştur. O sırada Düyun-u Umumiye İdaresi'nin 300'ü aşkın alacaklısı

vardı. Böylece devlet mali denetim ve maliye politikalarını belirlemede bağımsızlığını yitirmişti. Düyün-ı Umumiye İdaresinin kurulmasından sonra Osmanlı Devleti 1886 yılına kadar dış borçlanmaya gitmedi. Düyunu Umumiye idaresi dönemde borçlanma maliyetlerinde önemli düşüşler olmuş (Açba, 1991: 4-5) ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları da nicel olarak artmaya başlamıştı. Osmanlı borçlarının koşulları oldukça değişkendi; emisyon kuru ve faiz oranı, para piyasasının durumu ile ilgili hükümetlerin tavrı ve borç verenlerin duygularına göre değişiyordu (Keyder,1985:649). Osmanlı gelirlerinin üçte birini kontrol eden Düyün-ı Umumiye, kendilerine tahsis edilen rüsûm-ı sitte, Bulgaristan vergisi, Kıbrıs adası gelir fazlası, Şarkî Rumeli vergisi, gümrük gelirleri, temettü vergisi ve tömbeki resmi gibi gelirler ile bütün ve tuz inhisarlarında gerekli değişiklikleri yapma ve tekell tarzında yönetme yetkisi tanınmıştı. Bu gelirlerin çoğunu kendisi tahsil etmiştir. 1911 tarihine gelindiğinde Düyün-u Umumiye'nin görevli kadrosu 8931 kişiyi bulmuştu ki Osmanlı Maliye Bakanlığı'nda bu kadar memur yoktu. Dahası bu kuruluş, İmparatorluğun siyasi, toplumsal ve iktisadi hayatında büyük nüfus sahibi olacak kadar güçlenmişti. O kadar ki, artık Düyün-u Umumiye kefil olmazsa, Osmanlı kolay kolay yabancılardan borç alamıyordu. (Gündoğan, 2009: 148)

Tablo 2: 1854 - 1874 Donemi Dış Borçlanmalar Nedenleri ve Karşılıkları (Osmanlı Lirası) (Öner, 2005: 508)

Borçlanma / Yıl	Ana Para Milyon Osmanlı Lirası	Safi Bedel Milyon Osmanlı Lirası	Borçlanma Nedeni	Karşılık Gösterilen Gelir/ Alacaklı Kurum
1854	3,3	2,6	Kırım savaşı giderleri için alınmıştır.	Mısır vergisi Londra'da Palmers, Paris'de Goldschmid ve ortakları (Mısır doğrudan ilgili bankalara ödeyecek)
1855	5,5	5,5	Silah alımı için (Borcun kullanımını ve hazine hesapları özel komisyonca denetlenecek)	Mısır vergisi artışı ile İzmir ve Suriye gümrükleri hasılatı/İngiliz ve Fransız hükümetlerinin kefaleti ve İngiliz Rothschild bankasından,
1858	5,5	3,8	Değeri düşen kaimenin tedavülden çekilmesi için alınmıştır.	İstanbul gümrük geliri ve duhuliyeye hasılatı (gelirlerin toplanmasına 7 kişilik bir komisyon nezaret edecek)..Londra bankalarından.
1860	2,2	1,4	Dalgalı borçlar ve banker alacaklarını ödemek için	Banker Miresden, Mires ile istikraz sözleşmesi feshedildi.

1862	8,8	5,7	10 milyon liralık 33,4 milyon adet kaimenin tedavülünden çekilmesi için alındı.	Tütün, tuz, damga ve temettü vergileri/ Ottomank Bank ve Londra'dan Deveauxet Cie şirketi.
1863	8,8	5,5	Galata bankerlerine olan kısa vadeli borçları ödemek amacıyla alındı.	Çeşitli vilayetler gümrük geliri, Bursa ve Edime ipek öşürü/ Osmanlı Bankasının İngiliz ve Fransız ortakları.
1865 Ağ-nam	6,6	4,1	Vadesi gelmiş borçları ödemek ve bütçe açığını kapatmak için alındı.	Ergani bakır madeni geliri ve Anadolu ağnam resmi/ Osmanlı Credit Mobilier de Paris, Societe Generale.
1865 I. Tertip Genel Borçları	40	20	Kısa vadeli tahvilleri uzun vadeliyle değiştirmek için (konversiyon)	Devletin genel geliri/İngiliz General Credit and Finance, Fransız Societe Generale de Finance konversiyonu gerçekleştirdi,
1869	24,4	13,2	Askeri giderler (Girit isyanı) ve bütçe açığı için	Çeşitli vilayetler aşan ve ağnam resmi fazlası / Fransız Comptoir d'Escompte Bankası,
1870 Rumeli Demir Yolu	34,3	10,7	2000 km, Rumeli demiryolunun inşası için	99 yıl işletme imtiyazı ve yıllık 22 milyon frank kilometre garantisi/Belçikalı banker Baron de Hirsch,
1871	6,3	4,6	Vadesi gelen dış borçları ödemek için	Mısır vergisinin serbest kısmı (Mısır hidivi vergiyi İngiltere bankasına verecektir)/İngiliz Louis Cohen and Sons ve Dent Palmer and Company.
1872 Hazine Tahvilleri	12,2	10,4	Osmanlı Bankası kısa vadeli avanslarını ödemek ve bütçe ihtiyaçları için hazine 3 tertip hazine tahvili çıkardı.	Edime, Tuna ve Selanik vilayetleri geliri ile Anadolu ağnam resmi/ Credit General Ottoman ve Banque Austro Ottomane ile çeşitli Avrupa piyasalarında satıldı.
1873	30,5	18,2	Vadesi gelen borçların ödemesi ve bütçe ihtiyaçları için	Tuna ve Ankara aşan, Anadolu ağnam resmi/İstanbul'daki Credit General ve Parisdeki Credit Mobier bankaları.
1873 2. Tertip Genel Borçlara	12,6	6,8	1872 Hazine tahvillerini genel borç tahvilleri ile değiştirmek için.	
1874 3. Tertip Genel Borçları	44	19,1	Rumeli demiryolu tahvil bedelini ödemek için genel borçlar eshamı çıkarıldı.	Devletin genel geliri/Osmanlı Bankası
Toplam	245,2	131,5		

Ekonomi – Finans Şartlarının Kötüleşmesi ile Ortaya Çıkan Tablo

Osmanlı ekonomisindeki ekonomik ve mali krizleri anlamak için 16. yüzyıldaki fiyat devrimi ile başlayan sürece bir atıfta bulunabiliriz. Bu dönemle

birlikte merkezi hükümetin yapmak zorunda olduğu harcamaların maliyetlerinde büyük artışlar meydana gelmiştir (Pamuk, 1999:105). Osmanlı gibi ekonomisi tarıma ve fütuhata dayalı bir ekonomi olarak, hazine açıkları vermeye başlamıştı. Devlet, vergi toplama işini iltizam sistemi ile yerinden ve masrafsız bir şekilde yapmaya çalışıyordu. Lakin mali durumun kötüleşmesi ve çekilen diğer güçlükler nedeniyle iltizam sisteminin de vadeleri uzatılarak 18. yüzyılda malikâne, yani vergi toplama hakkının hayat boyu devredilmesi biçimine evrildiğini görüyoruz. Diğer bir açık kapatma yolu ise taşşış ve borçlanma idi. Devlet borçlanmayı içerden karşılamakta büyük güçlükler çekmişti. Ancak yabancı sermayenin dolaylı ve dolaysız olmak üzere devlette hâkim olması 19. yüzyılda görülmeye başlanmıştır. Kısaca Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıl ortalarından itibaren büyük miktarlarda dış borçlanmaya girmesini zorlayan nedenlerinin izlerini 16. yüzyılda başlayan mali açıklara kadar takip edebiliriz (Tezel, 1994: 80).

19. yüzyılda Osmanlı'ya dolaylı sermaye girişini örgütleyen grup Galata Bankerleri olmuştur. Yabancı yatırımcılar Galata Bankerleri üzerinden sisteme dâhil olmuşlardır. O dönem dünyanın önemli finans merkezlerinden biri olan Galata Borsa'sında faaliyet gösteren bu finansörler, İstanbul'da ikamet eden Venedik ve Cenovalı olan ve levanten denen Avrupalı sarraflardı. Osmanlı'nın son döneminde ise Ermeni, Rum ve Yahudi sarraflar da ön plana çıkmıştır. Yabancı kökenli bu sarraflar aslında Osmanlı Devleti vatandaşlarıdır. Fakat yabancı sermayenin Osmanlı Devleti'ne girişine aracılık etmeleri yani yabancı sermayenin temsilcisi olmaları sebebiyle Galata Bankerleri yabancı sermaye olarak adlandırılır. (Kazgan, 1991: 10).

19. yüzyıl başında 1808'de padişah olan II. Mahmut reformcu bir padişahı. Bu reformlar aslında bir zorunluluktur. Sonuçları itibarıyla ordu ve ilmiye gibi iki önemli yapıyı merkezileştirmiştir. 1826'da yeniçeri ocağını kapatmış ve ilmiye teşkilatının finans kaynağı olan vakıf kurumunu merkezileştirerek tasfiye etmiştir. Böylece ilmiye sınıfını da kendisine bağlayarak merkezi gücünü pekiştirmiş olmasına rağmen, devletin taşşış oluyor, para değeri sürekli düşüyordu. Örneğin; 1814'te 23 kuruş olan sterlin, 1829'da 104 kuruşa çıkmıştır (Karpat, 2014: 21).

Osmanlı'nın finansal durumu bu haldeyken, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa hemen her mamulde tekeller oluşturup, İngilizlerle bağımsız bir ticaret geliştireliyordu. Ancak bu durum Osmanlı İngiliz ilişkilerine zarar veriyor ve anlaşmaları ihlal boyutuna getiriyordu (Kütükoğlu, 2013:113). Paşa'nın Mısır'da ticaret ve endüstride tekeller oluşturması ve Fransızlardan askeri ve teknik yardımlar alması karşısında İngilizlerde çok rahatsız olmuştur (Karal, 1995: 127-128). 1831-1841 yıllarını kapsayan Mısır Meselesi sırasında Osmanlı - İngiliz yakınlaşması neticesinde Osmanlı ekonomisini dünyaya açma kararı vermiştir. Mısır meselesindeki siyasi ve askeri olayların etkisiyle, padişah tahını ve devletini korumada dış yardım almış ve yardım aldığı İngilizlere ticari ayrıcalık tanıyan BLA'nı imzalamıştır.

Diğer anlaşmalara göre etkilerinin bu kadar netice doğuracağını tahmin edilemeyen bu anlaşma ile Osmanlı Devleti önce sanayi kapitalizminin ve ardından da finans kapitalin egemenliğine sokacak olan koşulları, önce İngiltere için ve sonrasında diğer Avrupa devletleri için kolayca kabul etmiş oluyordu (Kasaba, 1993, 21). Bunun karşılığında padişah konumunu korumuş ve Mehmet Ali Paşa'nın yarattığı tehdit 1840 yılı sonunda kırılmıştı. Neticede Avrupa sermayesine kapılar açılmış, kapitalizmin baskısına ve borç döngüsüne girecek ön şartlar oluşturulmuştur (H. Kazgan, 1991: 63).

BLA'ndan bir yıl sonra 1839 yılında 4 aylık padişah Abdülmecit döneminde ilan edilen Tanzimat Fermanı; literatürümüzde batılılaşma "çağdaşlaşma" tarihinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu ferman ile ekonomide kaybedişin faturası olarak kurumsal, kültürel birçok alanda Osmanlı Müslüman tebaasının aleyhine birçok etki uyandıracak, bir daha yüzünü güldürmeyecek ve bütün değerlerini elinden alacak bir durum arz ediyordu. Ardından bir dizi hukuksal reform geliyor ve devletin içerisinde bürokrasinin gücü artıyordu.

Osmanlı iktisadi tarihinde bir dönüm noktası olan bu antlaşma ile Devlet, kendi ülkesi içinde serbest ticareti engelleyen sınırlamaları ve bürokratik formaliteleri kaldırarak ekonomik hayatı ve ticareti bir dereceye kadar serbest bırakmıştır. Bunlar durum yerli ekonomi için faydalı olabilecek tedbirler gibi görünse de ithalat vergisinin azaltılması ve sanayi mamullerinin girişinin İngiltere lehine kolaylaştırılması, Osmanlı sanayi ve ticaretine öldürücü bir darbe vurmuştur. Nitekim kısa bir süre sonra dokuma ve el sanatlarında bir gerileme görüldüğü gibi zirai üretimde de bir düşüş başlamıştır. Devamında Osmanlı Devleti, 1853'ten sonra dış ticaretinde açık vermeye başlamış ve artan harcamaları karşılamak için borç almak mecburiyetinde kalmıştır (Karpat, 2014: 22).

Bu uzun dönemde aynı zamanda bir ilk gerçekleşiyor ve 1854 yılında ilk resmi dış borcumuzu alıyorduk. "Borç alan emir alır" kıvamına gelen Devlet, 1856 yılında Islahat Fermanı'nı ilan etti. İzleyen dönemde aynı yıl, Kırım Savaşı yenilgisinin hesaplaşması olan Paris Barış Antlaşması imzalandı. Islahat Fermanı, Fransa ve İngiltere'nin çıkarlarına uygun olarak kaleme alınmıştı. Maddelerinin üçte ikisi azınlıkların imtiyazlarına, geri kalan kısmı da Osmanlı Devletindeki yabancıların imtiyazlarına ayrılmıştı. Böylece Avrupa'nın Osmanlı topraklarındaki nüfuzu bir hukuk temeline otururken, kurulan sömürü düzeninin yabancılar-yerli azınlık ve ortaklar biçiminde nasıl yürütüleceği de ortaya çıkmış oluyordu (G. Kazgan, 1999: 23).

Aynı zamanda devletin dış borç süreci çok sıkıntılı geçiyordu. 1875'te devlet borç ödeyemez duruma gelmişti. Bu moratoryum idi. Bunun öncesinde, 1863'te kurulan ve yabancı sermayenin sahip olduğu Osmanlı Bankası'na para basma yetkisi verilmişti. Moratoryum sonrası Devlet "Doksan Üç Harbi" denen 1876-77 yıllarında büyük bir savaşı kaybetmişti. Bu savaşı kaybetmenin sonucu olarak büyük toprak ve hâkimiyet bölgesi kayıpları da yaşadı.

Balkanları ve Kafkasları neredeyse tamamen kaybetti. Bu bölgelerden büyük bir insan göçü Anadolu'ya geldi. Bunun hem ekonomik ve mali hem de sosyal etkileri devlete çok büyük yükler getirdi. Çünkü bu gibi düzensiz göçleri İngiltere, Fransa, ABD vb. ülkelerin yaptıkları gibi kalkınmanın altyapısında kullanabilecek bir akıl veya hazırlık yoktu. Osmanlı devleti, 1879 yılında yerli alacaklılar ve Osmanlı Bankası ile anlaşmaya vararak yeniden borç geri ödemelerine başladı. Bu anlaşmaya, Hazinesinin altı gelir kalemine dayandığından dolayı Rüsum-ı Sitte (altı vergi) anlaşması denilmiştir. Bu kalemlerdeki gelirler 1881'de Muharrem Kararnamesi ile kurulan Düyun-ı Umumiye İdaresine aktarılmıştır (Sağlam, 2007: 58).

Osmanlı'da bu dönemden sonra mali idare artık bir daha bütünlük gösterememiştir. Düyun-ı Umumiye İdaresi'nin gelir ve giderleri ile devletin gelir ve giderleri şeklinde bir ayırım söz konusudur. Yani devletin bütçe uygulaması için hâkimiyeti birçok gelir kaleminde mevcut değildi. Devlet gelirinin tamamı Maliye Hazinesince toplanmıyordu. Her nezâret kendisine tahsis edilen geliri kendisi toplamakta ve sarf etmekteydi. Bu dönemde hiçbir daire, Muvazene Defterinde yani devletin gelir ve giderini gösteren bütçe defterinde o daire için yazılı ödenek ile bağlı değildi. Gelişigüzel taahhüde girer, devleti borçlandırır; daha sonra mali kriz baş gösterir, ağır şartlarla bankerlerden borçlanılarak borçların kapatılmasına uğraşılırdı. Bu borçlanmaya gelirin en sağlamları karşılık gösterilir, bunlar parasını alır, diğer taraftan gelirin karşılığı olan giderler açıkta kalırdı. Bu suretle Hazine her gün mali bir sıkıntıyla karşılaşılırdı. Kısacası mali yönetim çift başlı bir yapıda olup, alınan köklü tedbirlerin sonuç vermesini engelliyordu. Bu dönem aynı zamanda siyasi olayların yoğun olarak yaşandığı, kapitülâsyonların devletin düzenini bozduğu ve Düyun-ı Umumiye'nin aynı zamanda siyasi otorite tesis ettiği dönem olmuştur. Anayasa ile Hükümete kanun gücünde kararname çıkarma yetkisi verilmişti. Hükümet bu kararnamelerle bütçe ödeneklerini dilediği kadar artırabiliyordu. Bu nedenle bütçeler, dönem sonunda Meclisten çıkan bütçeden çok farklı bir görünüm alabiliyordu (Öner, 2005: 381).

Bu dönemi bir başka açıdan daha değerlendirmemiz gerekir. 19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin temel sorunu yeni askerî ve idari teknolojilerin kazanılmasıydı. Çünkü Osmanlı Devleti aynı zamanda büyük bir savaş makinesiydi. Bu yenilenmenin gerçekleştirilebilmesi için büyük finansman gerekiyordu. Bu savaş teknolojilerindeki değişimin yakalanabilmesi için gereken finansman, gelirlerin artırılması yoluyla bulunmaya çalışıldı. 1939 Tanzimat Fermanı ile vergi sisteminde yapılmak istenen yapısal değişimi şu şekilde özetleyebiliriz. Bu ferman ile merkezi devletin en önemli gelir kaynaklarından biri olan öşür ve ağnam (koyun-keçi) vergisinin toplanmasında iltizam sistemi kaldırıldı. Böylece vergilerin mültezimlerden alınarak muhasıllar (vergi tahsildarı) aracılığıyla toplanması ilkesi getirilmiş oldu. Fakat uygulamada bürokratların maaşları ve toplanan verginin aynı bölgeye harcanması ile hazinenin nakit ihtiyacının karşılanmasındaki yetersizlik nedeniyle

merkezi devlet açısından istenilen fayda sağlanamamış, hazine gelirlerinin artması beklenirken tam tersi bir sonuçla karşılaşmıştır. Bu nedenle tekrar 1842 yılında iltizam sistemine geri dönmüştür. Yine bu ferman ile devletin esnaf teşkilatı olan loncalar üzerindeki denetimini sağlayan narh ve gedik uygulamalarına da son verilmiştir. Buna ilaveten Osmanlı'nın iase sisteminin bir unsuru olan, ancak 1838 BLA ile etkinliğini yitiren ve Osmanlı tebaasına yük olan iç gümrüklerin, 1874 yılında tamamen kaldırıldığını görüyoruz (Kasaba, 1993: 55). Bütün bu yapılanlar neticesinde Osmanlı'nın askeri ve idari teknolojisi gelişmedi. Tam tersine ne savaşacak gücü ne de siyasi otoritesi kaldı. Dahası, bu dönemde devlet harcamaları gelirlerinden daha hızlı arttı. Kırım Savaşı yıllarında askeri harcamaları finanse edebilmek için önemli miktarda dış borç alınmıştı. Yüzyılın son çeyreğinde gelirlerin yaklaşık %50'si askerî harcamalara ayrılmış, toplam devlet harcamalarının da %40'ı bu amaçla kullanılmıştı (Akarlı, 1976: 190). Borçların düzenli ödenebilmesi için Osmanlı bütçesinin önemli bir kısmının borç ve faiz ödemesine ayrılması gerekiyordu. Bu dönemde gider kalemleri içinde Düyun-u Umumiye İdaresi'ne bırakılan kısım %25 ile %30 oranına ulaştı. (Güran, 2003: 16-18). Kalan %20-25 ile de Devletin diğer bütün gider ve yatırımları gerçekleştirilecekti. Tabii böyle bir tablodan da güçlü bir devlet çıkması mümkün değildi.

Tüm bunlarla birlikte otoritesinin zayıflaması neticesinde devlet, iç isyanlarla da uğraşmak zorunda kalıyordu. İsyanlar Tanzimat Reformlarıyla bir nebze kontrol altına alınmaya çalışılsa da reformlar beklenen sonuçları vermeyince isyanlar da dinmedi. 19. yüzyılın hemen başındaki Sırp isyanıyla başlayan bu kalkışmalar önceleri sınıfsal ve sosyo ekonomik nitelikli olsalar da sonraları etnik nitelik kazandılar ve bilhassa ileriki safhalarında milliyetçi hamlelere dönüştüler. Bu sürecin sonunda Devletin Güney Yunanistan gibi bazı bölgeleri bağımsızlık kazanarak ulus-devletlerin hâkimiyeti altına girerken Sırbistan, Lübnan ve Girit gibi bazılarında da özerk yönetimler kuruldu. 1864 ve 1870'te vilayet nizamnameleri bu gelişmelerin doğal sonucu olarak yayımlandı. Neticede 1877 sonrası Osmanlı neredeyse Rumeli'deki hâkimiyetini kaybetmişti (Karpas, 2014: 48).

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Doğuşu

1839 Tanzimat Fermanı ile geleneksel yapılar yıkılmış, Osmanlı aydınlarında ve hatta halk arasında devlet sistemi sorgulanmaya başlanmıştı. Ortaya çıkan siyasi fikirler ve milliyetçi görüşler, devletin nasıl kurtulabileceği sorusu bağlamında, Osmanlılık düşüncesini doğurmuştu. Ülkedeki bütün dinsel ve etnik gruplara hukuksal eşitlik verilirse, bunların devlete daha çok bağlanacakları düşünülüyordu. Fakat uygulamalar, bunun gerçekleşmediğini gösterdi. Ferman sonrasındaki aşamada, sosyal ve ekonomik anlamda bu unsurlara daha fazla hizmet götürme yoluna gidilse de Rumeli'de ayrılıkçı isyanların önüne geçilemedi. Bu duruma çözüm olarak, Batılı devletlerin iç işlerine karışmalarını engellemek adına, meşrutî sisteme geçilme düşüncesi doğmuştur.

Bu düşünceyi savunanlara göre, eğer anayasalı ve parlamentolu bir siyasal sisteme geçilir ve dahi Hıristiyan azınlıklara eşitlik verilirse bu ayrışma süreçlerine son verilebilirdi (Çetinsaya, 2003: 268). Böylece 1876'da Meşrutî Meclis açıldı. Ancak I. Meşrutiyet, Padişah II. Abdülhamit'in 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşını öne sürerek Kanun-i Esasi'yi askıya alması ile sonuçlandı. II. Abdülhamit Meclis'i 32 yıl boyunca kapalı tuttu. Ancak bu fikir tam olarak uygulanamadığı için bir ümit olarak insanların zihninde daha da büyüdü.

Osmanlı Devleti II. Abdülhamid döneminin hemen başlarında meydana gelen Bulgaristan ve Bosna-Hersek olayları ve akabinde çıkan Doksan Üç Harbi (1876-77) ile Avrupa'da önemli toprak kayıplarına uğradı. Buna ilaveten sınırları içinde gelişen milliyetçilik akımları, içerideki azınlıkların isyanına ve iç güvenliğin sürekli olarak tehdit edilmesine yol açtı. Girit, Makedonya ve Ermeni sorunları devleti uzun süre meşgul etti ve mesele uluslararası boyutlara ulaşarak Avrupa devletlerinin, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmelerine zemin hazırladı.

1878- 1908 yılları arasındaki dönemde, kitle hareketleri büyük bir ivme kazanmıştı. Etnik, dinsel, siyasi nedenlerle meydana gelen isyanların büyük çoğunluğu bu dönemde yaşanmıştır. Özellikle Rumeli isyanları ile Türklük, Müslüman, gayrimüslim ayrımı giderek ayyuka çıkmış ve yeni gruplar oluşmaya başlamıştı.

Padişah II. Abdülhamit'in bürokratik kesime (asker ve ulemaya) uyguladığı politika, onları Saray'a bağlamak şeklindeydi. Ama en büyük sorunu 1905 ve 1908 seneleri arasında Makedonya'daki genç ve bilinçli subayların devletin gidişatını Saray'dan bağımsız bir şekilde görüşebilmeleri olmuştur (Mardin, 2003: 68).

İlk izlerine 1895'te rastlanılan İttihat ve Terakki'nin o zamandaki adı İttihad-i Osmani Cemiyeti (Osmanlı Birliği) idi. Bu cemiyet 1889'da bir grup Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye öğrencisi tarafından kurulmuştu. Cemiyetin kurucularının tamamı; İshak Sükûti, Mehmet Reşit, Abdullah Cevdet, İbrahim Temo, Hüseyinzade Ali gibi Müslüman tebaadan kişilerdi. Ancak cemiyet etnik anlamda bir "Türk" cemiyeti değildi. Çünkü kurucular arasında Arnavut, Kürt ve Çerkez kökenliler de bulunuyordu. Cemiyet, 1889'da İttihat ve Terakki'ye dönüşerek Jön Türkler ile birleşti (Akşin, 2001: 44).

II. Abdülhamit, saltanatı (1876-1909) boyunca, kendisine karşı olabilecek ulema, ordu ve bürokrasi kesimini kendisine bağlama politikası izlemiştir. Özellikle bürokraside sadakate dikkat etmiştir. 1895 yılı Osmanlı idare tarihi açısından önemli bir kilometre taşıdır. Anadolu'nun ve İstanbul'un Ermeni olayları ile kaynadığı bu yıldan itibaren Yıldız merkezîyet siyasetinin bütün köşe taşları yerine oturmuştur. II. Abdülhamit'te daha güvenilir ve hükümetten ziyade saraya sadık bürokratlar ile problemlerin çözülebileceği kanaati oluşmuştur (Kırmızı, 2007: 12).

Bu dönemdeki bürokratlara ve hizmet sürelerine bakıldığında en uzun süreli görevde kalan Osmanlı paşaları karşımıza çıkar. Örneğin Memduh Paşa, Kasım 1895'ten Temmuz 1908'e kadar, Türk tarihinde en uzun süre Dâhiliye Nazırı olmuş paşamızdır. Bunun yanında şu bürokratları da sayabiliriz; Şeyhülislam Mehmed Cemaleddin Efendi (1891- 1909), Orman ve Maadin Nazırı Selim Melhame Paşa (1893- 1908), Adliye Nazırı Abdurrahman Nureddin Paşa (1895-1908), Posta ve Telgraf Nazırı Hüseyin Hasib Efendi (1895-1908), Zabtîye Müşiri Ahmed Şefik Paşa (1896-1908), Serkurena Hacı Ali Paşa (1891-1908), Şehremini Rıdvan Paşa (1890-1906), Sadaret Müsteşarı Mehmed Tevfik Paşa (1890-1906), Mâbeyn Başkâtibi Tahsin Paşa (1894-1908). Bunların hepsi buldukları makamları en uzun süreyle işgal etmiş kişiler olarak tebarüz etmişlerdir. Ancak sadrazamlar, dış politikanın gerektirdiği üzere değişiklik göstermiştir. Örneğin Mehmet Said Paşa II. Abdülhamit döneminde 7 kez Kâmil Paşa ise 4 kez sadrazamlığa gelmiştir. II. Abdülhamit sistemden ziyade kişiler üzerinde durmuştur.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin güçlenmesindeki etkilerden biri de Abdülhamit'in bürokraside uyguladığı bu sadakat yöntemini, askerler üzerinde de uygulamak istemesi olmuştur. Başlangıçta İttihat ve Terakki, II. Abdülhamit'e karşı fikrî ve elitist bir muhalefet izlerken, sonradan genç subayların yoğun katılımıyla çok daha kuvvetli, fakat entelektüel boyutu düşük bir harekete dönüşmüştür. Bundan sonra İttihat ve Terakki bir dizi isyan ve askeri darbe organize eden militarist bir güce kavuşmuştur (Zürcher, 2018: 151).

1889 yılından itibaren birliğini ve yönetime karşı muhalif tutumunu belirginleştiren İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) siyasi tarihimizdeki yerini almıştır. Cemiyet II. Meşrutiyet öncesi faaliyetleri çerçevesinde, 1902 ve 1907 yıllarında Paris'te iki kongre yapmıştır. Bu dönemde merkezîyet ve âdemi merkezîyet tartışmaları dikkati çekmektedir. Merkezîyetçiler, merkezi idarenin güçlendirilmesini, eyaletlerin başkent İstanbul'a bağlı olmasını ve tüm eyaletlerde aynı kanunların uygulanmasını isterlerken; âdemi merkezîyetçiler, her eyalet için ihtiyacına göre ayrı kanunlar çıkarılmasını, kendi dilleriyle ve memurlarıyla yönetimlerini daha doğru kabul ediyorlardı. İmparatorluğun milliyetçilik akımına karşı dağılmaktan ancak böyle kurtulabileceğini söylüyorlardı. Bu görüş farklılıkları yüzünden âdemi merkezîyetçi Prens Sabahaddin ve taraftarları Cemiyetten ayrılmıştır. II. Meşrutiyet sonrasında âdemi merkezîyetçi görüş İttihatçıların karşısına Osmanlı Ahrar Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası gibi muhalefet partileri olarak çıkmış ve bu konu uzun süre devam ederek, seçim tartışmalarına da yansımıştır.

Cemiyet, Rumeli'de özellikle mektepli subaylar arasında büyük bir güce ulaşmıştı. Örgütlenmesini iyi yapan İTC 24 Temmuz 1908'de ilan edilen Meşrutiyet'in mimarı olmuş ve Meclis-i Mebusan yeniden açılmıştı. 1908 yılının Kasım-Aralık ayında yapılan ilk genel seçimde meclis çoğunluğunu İTC elde etmişti. 1908'deki Meclis-i Mebusan'da 147 Türk (%51), 60 Arap (%21), 27

Arnavut (%10), 26 Rum (%9), 14 Ermeni (%5), 10 Slav (%3) ve 4 Musevi (%1) olmak üzere 288 mebus vardı. 1909'da 33 yıllık padişah II. Abdülhamit tahtan indirilmişti. Saray artık etkisizdi. İTC hükümet etme hususunda kendi mensuplarını hükümete sokmayı başarmış ve 1909 yılından itibaren Maliye Nazırı Mehmed Cavid Bey olmuştu. Daha sonra da Talat Bey Dâhiliye Nazırlığı yapmıştı.

1909 sonrası Hükümet edenler (padişah ve kabine) ile Meclis bir denge politikası izlemişti. Padişahın yetkileri bu dönemde iyice kısıtlanarak iradesi kontrol altına alınmıştı. İttihatçı hükümetler dönemindeki savaşlar politikaları belirler olmuştu. Özellikle Balkan savaşları ve toprak kayıpları, iktidarları iyice sarsmıştı. Bürokrasiyi elinde tutan grup olarak ittihatçılar iktidarı da yönetiyor ancak birçok alanda orta ve uzun vadeli işleri başaramıyordu. Sonuçta kayıplar iktidarlarını sarsıyor ancak alternatifi olacak gruplar da oluşamıyordu. Halk ya da aydınlar henüz meşrutiyet tecrübesine sahip değillerdi.

İktidardan uzaklaştırılmış olan İTC, 23 Ocak 1913 Bâbîâli Baskını ile Sadrazam Kamil Paşa'yı istifaya zorladı ve yeniden iktidara geldi. Kabinesinin tamamı ittihatçı olan Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'yı getirdi ancak paşa suikastla 11 Haziran 1913 tarihinde öldürüldü. Ancak ittihatçılar yine de duruma hâkim oldular, muhalefeti sindirdiler ve çok partili rejim sona erdi. 1913-1918 arası Sait Halim ve Talat Paşaların kabineleri ittihatçı hükümetlerdi. Gazi Ahmet Muhtar ve Kamil Paşaların kısa ömürlü kabineleri bir yana, yürütmeye tamamen İTC hâkim oldu (Alkan, 179). Böylece iktidarın sahibi olan ordu, bürokratik karar alma mekanizmalarında etkin bir rol oynamaya başlamıştı. Bu bağlamda ordu mensuplarının Cemiyet'le olan sıkı ilişkisi, İttihat ve Terakki'nin, yarı sivil yarı askerî idaresi anlamına gelmekteydi. 13 Haziran 1913'te sadrazamlığa getirilen Sait Halim Paşa'yla birlikte İttihat ve Terakki tam anlamıyla kendi kabinesini kurduğunu ifade etmek mümkündür. 1913 yılında İTC darbe ile yönetimi ele geçirmiş ve üç lideri; Enver, Cemal ve Talat Paşalar konuşulur olmuştu. 1914'te Enver Bey, iki kez rütbe atlayarak miriliva (tuğgeneral) oldu ve Harbiye Nazırı olarak kabineye girdi. Talat Bey Dâhiliye Nazırlığına gelmişti. Böylece İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) sonuna kadar oligarşik bir rejimle idare etmişlerdi (Kuru, 2011: 210).

Birinci dünya savaşı sonunda, 1918'de, İttihatçılar partilerini feshettiler. Ancak birçok mensubu siyasi yaşamlarını devam ettirdi. Devletin birinci dünya savaşı yenilgisi sonrası Osmanlı'nın fiilen işgali ile mütareke yıllarında bir iktidardan bahsedemeyiz. 12 Ocak 1920'de son kez toplanan Osmanlı Meclis-i Mebusan'ın aldığı Misak-ı Millî kararları bu dönemdeki son milli hareket olmuştu. 16 Mart 1920'de İstanbul işgale uğradı ve Meclis-i Mebusan 1 Nisan 1920'de resmen kapatıldı.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Ekonomiye Bakışı

1908'de iktidara gelen İTC, Devleti Avrupalı devletlerin baskısından kurtarmayı amaçlayan ve dahi eski gücüne kavuşturmayı hedefleyen bir siyasi hareket olarak tasvir edilebilir (Ahmad, 2014: 38). Cemiyet, siyasi bağımsızlığın yolunun ekonomik bağımsızlıktan geçtiğini biliyordu. İttihatçılar, devleti içinde bulunduğu ekonomik zorluklardan kurtararak güçlü bir iktisadi yapı oluşturmak ve ekonomik yaşamda etkili bir konumda olan gayri Müslimlerin etkisini azaltarak, milli iktisat anlayışını güçlendirmek için çalışmıştı (Akkuş, 2008: 119).

1909 öncesi yani II. Abdülhamit dönemi Osmanlı ekonomisine biraz yakından bakarsak; 1881'de Düyunu Umumiye İdaresinin kurulmasını izleyen yıllarda, İmparatorluğun küçümsenmeyecek çapta doğrudan yatırımlar aldığına, düşük oranlarda da olsa tarım ve sanayide büyümesine tanıklık edebiliriz. Eldeki tahminlere göre 1889-1914 yılları arasında Osmanlı topraklarının her yöresinde, küçük oranlarda da olsa milli gelir artışı olmuştu. 1889/1890:100 kabul edilirse, 1914/1915'te milli gelir endeks sayısı hacim itibarıyla 156'ya çıkarak yılda ortalama %2 oranında büyümüşü; nüfus yılda %1 oranında arttığına göre, kişi başına gelirin net olarak arttığını söyleyebiliriz (G. Kazgan, 1999: 30). Lakin genel rakamlar bu şekilde bir tablo ortaya çıkarsa da detay okumalar farklı bir tablo sunmaktadır. Ekonomi küçük bir azınlığın elinde toplanmakta ve bu azınlık gün geçtikçe servetlerine servet katmaktadırlar. Bu azınlıkta Osmanlı tebaasından olan Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler ön plandaydı. Bu grubun dört ana kâr kaynağı vardı. Bunlar vergi toplayıcılığı, borç para verme, para değişimi ve ticaretti. Ticaret hususunda 19. yüzyılda gayrimüslim tüccarların vergi yükümlülükleri basitleştirilmiş ve dış güçlerce garantiye alınmışken, Müslümanlar, bir hesaba göre, seksen şer'i ve doksan yedi örfi vergi yükümlülüğüyle karşı karşıyaydılar. Müslüman tüccarlar bölgesel ve dış ticarete bir zamanlar sahip oldukları konumu yitirince ithalat ve kredi konularında gayrimüslim tüccar ve bankacılara daha bağımlı hale gelmeye başladılar (Kasaba, 1993: 88).

Dış borçlar hususunda II. Abdülhamit döneminin sonlarına doğru 1900-1909 yılları arasında %7.7 azalış görülse de 1909-1914 yılları arasında % 46 ile büyük bir artış olmuştur (Aynizade, 1928: 17). Bu artışın sebebi, Hazinesinin önceki dönemlerde almış olduğu kısa vadeli avansları ödemek ve ilgili yılın bütçe açığını kapatmak amacıyla alınan yüklü borçlardır. II. Abdülhamit'in son dönemindeki bu yavaşlamayı ekonomi politik bir hamle olarak okuyabiliriz. Borçla dönmeye alışmış bir ekonomiye borç vermeyi yavaşlatırsanız hem onu zayıflatmış olursunuz hem de ondan sonra gelecek olan hükümeti daha da büyük borçlanma yapmaya mahkûm etmiş olursunuz.

İstibdat dönemi olarak nitelendirilen II. Abdülhamit döneminde siyasi olarak filtrelenen tüccarların, iki üç kişi bir araya gelip şirket kurması gizli komite oluşturdukları gerekçesiyle yasaklanmış olduğu bir dönemdi. Tüccarın dış

ülkelere iş seyahati de Avrupa'da Jön Türk komitelerine katılır korkusuy-la engelleniyordu. Güvensizliğin yaygın olduğu bu dönemde insanlar hâkim önünde hakkını aramaya dahi cesaret edemiyordu (Toprak, 1995: 85). Müslüman-Türk halk Meşrutiyetle birlikte ticarete atılmaya başlamış, dükkânlarını açmışlar, şirketlerini kurmuşlarsa da Birinci Dünya Savaşı'na kadar toplu sermaye gerektiren anonim şirket kurma hususunda pek bir yol alamamışlardı. Çünkü bu alanda belirli bir yabancı tekeli oluşmuştu. Dolayısıyla da II. Meşrutiyetin ilk yıllarındaki liberal ortam köşe bucakta birikimi olan gayrimüslimlere yaramıştı. Bu dönemde kurulan şirketlerin büyük çoğunluğu gayrimüslim-yabancı sermaye ortaklığında gerçekleşmişti. Savaş yılları ile birlikte "Milli" unsurlar ön plana çıkmak zorunda kalmıştı. Millinin karşılığı öteki olup, 1914 sonrası iktisadi anlayış bu çerçevede devam etmiştir (Toprak, 1995: 86).

İttihat ve Terakki Cemiyetinin siyasi görüşleri net ve bilinir olsa da ekonomi ile ilgili görüşleri muğlaktır. İlk iktidar yıllarından itibaren milli iktisat politikası izlemiş olduklarını iddia etseler de Cemiyet ve Partiye ait yazılı belgeler incelendiğinde, Birinci Dünya Savaşı yıllarına gelinceye kadar liberal bir iktisat politikasının varlığı ve hâkimiyeti söz konusudur. Ancak Birinci Dünya Savaşıyla birlikte izlenen iktisat politikalarında zorunlu bir değişiklik olmuş, savaş koşullarının oluşturduğu yapısal zorunluluk, İttihatçılar arasında milli iktisat düşüncelerinin yaygınlaşmasını ve benimsenmesini sağlamıştır (Toprak, 1982: 84).

İTC'nin ekonomi ve finans konularında izlediği politikalar kapsamında milli iktisat düşüncesini eyleme döktüğünü; 1914'te kapitülasyonların kaldırılması ile görebiliriz. Ayrıca dış borçlar ve Düyun-ı Umumiye baskı ve denetimi karşısında, milli iktisat politikasının hâkim görüş duruma geldiğini de söyleyebiliriz (Şener, 1990: 208).

Netice itibarıyla, iktidarının ilk yıllarında siyasal ve ekonomik hayatta liberal bir görüşü temsil eden İTC, kısa süre içinde daha milli bir yapıya bürünmüştür. Başlangıçta liberal görüşler basın ve ticari şirket uygulamalarında kendini gösteriyordu. Düşünce ve fikir dünyasında da kabul ediliyor olması uygulamada gayrimüslim tebaanın ekonomik hâkimiyetini güçlendirdi. Ancak 1911'den itibaren yaşanan toprak kayıpları ve kaybedilen savaşlar siyasi olarak hükümet etmeyi de zorlaştırdı. Balkan Savaşları ve daha sonra gelen Dünya Savaşı milli yaklaşımları güçlendirmiş, serbest ekonomi politikaları yerine iktisadi milliyetçiliğin hâkim olduğu yeni bir dönemi ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde milliyetçilik fikirlerinin de yayılması ile bağımsızlık hareketleri, azınlıkların durumu, dış ülkelerin yaptığı baskılar ve iktidar kavgaları neticesinde hem ekonomik hem de sosyal anlamda istikrarsız bir süreç başlamıştır.

Bu süreç İTC yönetimini, siyasi ve sosyal karışıklıklar yüzünden yıpranmış olan Devleti elde tutmak ve korumak amacıyla yeni dış müttefikler bulmaya yönlendirmiştir. Öncelikle İngiltere'den sipariş edilen gemilerin teslim

edilememesi, yönetimi bu ittifaktan koparmıştır. İngiltere'nin karşısında olan Almanya ise İTC yöneticilerinin yakından tanıdığı ve siyasi görüş olarak benimsedikleri bir devlet idi. Böylece, Almanya'ya olan yakınlık Alman iktisat yaklaşımlarının da etkisiyle "milli iktisat" görüşünün benimsenmesini kolaylaştırmıştır. Dahası, Almanya ve Japonya iktisadi uygulamalarının başarısının etkisi büyük olmuştur. İTC 1909'da yönetime gelişiyle beraber bu görüş dâhilinde milli ve yerli girişimci bir burjuva sınıfı oluşturmayı amaçlamıştır. Bu amaçla ekonomide gayri Müslim etkisi azaltılacak, Türk burjuvazi sınıfının güçlendirilmesine çalışılacaktı (Berber, 2013: 211).

Bu düşünce ekonomide devletçilik ilkesine dayalı politikalara zemin hazırlamıştır. İttihat ve Terakki dönemiyle birlikte ekonomi politikaları, ekonomik ve siyasi koşullardan etkilenecek önemli bir gelişme göstermiş, bu durum Cumhuriyet Dönemini de içine alarak devletçilik ilkesi ile sonuçlanmıştır (Varlı, 2012: 168).

Milli yaklaşımlar çerçevesinde kapitülasyonların kaldırılması üzerine ülkedeki yabancı şirketlerin durumunu ele alan İTC Hükümeti, 13 Aralık 1914'te "Ecnebî anonim ve sermayesi eshâma munkasım şirketler ile ecnebî sigorta şirketleri hakkındaki kanun-u muvakkat"ı kabul etti. Bu yasayla yabancı ülkelerde kurulup Osmanlı sınırları içinde faaliyette bulunan şirketler unvanlarını, kuruldukları yeri, uyruklarını ve sermayelerini Ticaret Nezâretine bildirecek ve işlemlerini Osmanlı yasalarına göre yapacaklarına dair bir taahhütname vereceklerdi.

Ancak Osmanlı Bankası finansal ipleri ellinde tutmayı sürdürüyordu. Batı kapitalizmini temsil eden Osmanlı Bankası çevresinde finansal elitler, padişah, padişahın yakın çevresi, paşalar, üst düzey yöneticiler, Şeyhülislam, kazasker ve hatta bazı mahalle imamlarına kadar bürokraside yönetici kadrosunda bulunan bir zümre vardı. Başta padişah olmak üzere bu üst düzey yöneticiler, Osmanlı Bankası ile sürekli bir borç-kredi ilişkisi içinde olmuşlardır. Sarayda yabancı sermayenin sömürge ülkelerinde uyguladıkları rüşvet politikaları oldukça yaygındı (Mücek, 2019: 91). Dolayısıyla siyasi güç hükümetin elinde olsa da sermaye gücü Sarayın arkasına gizlenmiş bir elitin elindeydi. Hükümet mevzuat üzerinden mücadele ederken sermaye gücü Sarayın üzerinden güç mücadelesini sürdürüyordu.

Evkaf Bankası ile İtibari Milli Bankasının Kurulumu ve Beklentiler

II. Meşrutiyet sonrası dönemde yerli ve milli bankaların kurulması da benimsenmişti. Bu dönemde bankalar sadece İstanbul'da değil Anadolu'da da kuruluyordu. Bu bankalardan bazıları:1912 Konya İktisadi Milli Bankası, 1913 Karaman Milli Bankası, Adapazarı İslam Ticaret Bankası, 1914 Milli Aydın Bankası, 1916 Akşehir Bankası bunlara örneklerdir. Anadolu'da kurulan millî bankaların çiftçiye kredi vermek, bölge mallarının pazarlanması için ticari kredi sağlamak, doğrudan doğruya ticaret yapmak vb. gibi amaçları vardı.

Bu küçük bankaların kurucuları arasında İTC yöneticileri yanında genellikle kuruldukları yörenin büyük tüccarları, orta veya büyük toprak sahipleri ve belediye reisi, mutasarrıf gibi idareciler vardı (Tekeli, 1997: 155). Bu şekilde yapılandırma Alman finans sistemine de uygun bir yapılandırmaydı.

“Milli” ibaresi hem İstanbul hem de Anadolu’da kurulan bankalarda geçerliydi. Ancak bu ibarenin var olması, gerçekten milli olduğu anlamına gelmiyordu. İstanbul’daki bazı milli ibareli bankalar yabancı sermayeliydi. Buna örnek olarak 1909’da Sir. Ernest Cassel’in önderliğinde İngiliz sermayedarların girişimi ile İstanbul’da kurulan Türkiye Milli Bankası (National Bank of Turkey) gösterilebilir. Bundan sonra 1910 yılında yabancı sermaye tarafından kurulan diğer bir banka ise İtibar-ı Malî Osmanlı Anonim Şirketi’dir. 10 bin lira sermaye ile kurulan bankanın kurucuları Osmanlı tebaasından kişiler görünmekle birlikte banka Fransız sermayesinin kontrolü altındaydı.

Bu dönemde İTC’nin milli ekonomik işlerinden biri de 1826’da devletleştirilen vakıfların yönetiminin ve standartlarının değiştirilmesi olmuştur. Vakıflar kurulmaya devam ederken, 1826’da devletleştirilmiş (mazbutaya alınmış) ve bir nazırın (bakanın) genel yönetimine tevdi edilmiştir. Lakin bu tür yönetim tarzı ile zaman içerisinde birçok istismar oluşmuş ve birçok eski vakıf harap hale gelmiştir. Bu nedenle, II. Abdülhamit dönemi içerisinde vakıfların sosyal politika aracı olarak kullanılması farklı bir boyut kazanmıştı. Bunların yaptıkları Darülacize, Etfal hastanesi gibi direkt yatırımlar da vardı. 1909 sonrası idareyi ele alan İTC, vakıfların bu halini dikkate alarak 1912’de yeni bir Evkaf Nizamnamesi yayınlamıştı (Düstur, II, 4, 1912: 569-579). Bu nizamnameye göre “Nükûd-ı Mevkufe Müdürlüğü” oluşturuluyor ve evkafın paralarının borç olarak verilmesi ve nemalandırılması için müdürlük görevlendiriliyordu.

İTC iktidarlarında ulusal nitelikte devlet bankası kurma girişimleri, 1912 yılında devletin kontrolünde olan vakıf paralarını işletmek maksadıyla başlamıştır. Para vakıflarından fikir edinilerek bu fikrin bir banka kurma girişimine dönüştürülmesi söz konusu olmuştur. Nitekim İttihat ve Terakki hükümetinde Evkâf Nâzırı olarak görev yapan Mustafa Hayri Efendi (1911-14), para vakıflarının varlıklarının hızla değer kaybetmesinin önüne geçilebilmesi amacıyla bu vakıfların yerine, modern anlamda bir banka kurulmasını önermişti. Söz konusu teklif, hükümet tarafından da uygun bulunmuş ve bu hususta hazırlanan bir kanun tasarısı Meclis-i Ayân ve Meclis-i Mebûsan’da 28 Haziran 1330 (1914) tarihli oturumda Evkaf Bankası yasa tasarısı olarak kabul edilmiş ve padişahın onayına sunulmuştur. Sultan Mehmet Reşad’ın 19 Temmuz 1914 yılında onaylaması üzerine her türlü bankacılık işlemleriyle uğraşmak üzere anonim şirket şeklinde, 500 bin lira nominal sermayeli Evkâf Bankası’nın kuruluş izni alınmıştır (Düstûr, 1914, T.2, C.6: 1046-1048). Ancak, bankanın kuruluş kanunu çıkmasına rağmen Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’na girmesiyle bu banka faaliyete geçememiştir.

Savaş yıllarında Devlet için hayatî bir öneme sahip olan savaşın finansmanında devlet bankası ayrıcalığına sahip Osmanlı Bankası'nın Osmanlı hükümetine yardım etmemesi toplumda ve İTC hükümetinde derin bir rahatsızlık oluşturmuştur. Burada toplumda oluşan rahatsızlık anlaşılabilir bir şeydir. Ancak hükümette oluşan rahatsızlık izaha muhtaçtır. Çünkü Osmanlı devleti İngiliz ve Fransızların ittifakına karşı olan cephede savaşmaktadır. Osmanlı bankası da bir İngiliz Fransız ortaklığı bankasıdır. Böyle bir bankanın yardım etmesini beklemek iki şeyi bilmemek ile olur. Birincisi Osmanlı bankasının yapısının hükümet üyeleri tarafından tam olarak anlaşılmadığı, ikincisi de zamanın finans sisteminin hükümet üyeleri tarafından tam olarak anlaşılmadığı çıkarımlarıdır. Osmanlı Bankası ile yaşanan bu durum üzerine millî bir devlet bankası kurma fikri gündeme gelmiştir. Millî bir devlet bankası kurması için Cavit Bey görevlendirilmiştir. Nitekim milli devlet bankası kurulumu için yapılanlar, buradaki çıkarımlarımızı doğrular niteliktedir.

1917 yılı başlarında Cavit Bey ve ortakları; İstanbul Mebusu Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey, Bağdat Musevi tüccarlarından Sason Efendi, İstanbul tüccarlarından Halepli Abud Efendi, Selanikli tüccar Tevfik Beyden oluşan bir grup Osmanlı İtibar-ı Milli Bankasını kurdu.

Banka temelinde millî sermayeli bir devlet bankası olarak kurgulanıp kurulmuşsa da kanunen devletin resmî bir bankası olmamıştır. Bankanın kuruluştaki sermayesi 4 milyon Osmanlı lirası olup, faaliyet süresi ise otuz yıllı sınırlanmıştır (Ökçün, 1999: 224).

Bankanın halka arzı yani hisse senetleri satışı yapıldığında, arz edilen 400 bin hisseden 100 bin hisse senedi elde kaldı. Kalan hisseleri devlet adına Maliye Nezâreti aldı (BOA, 1917: 112). Böylece Devlet, bankanın satılmayan hisselerini satın almak suretiyle banka sermayesine ortak olmuş oldu.

Banka sözleşmesinde pay senetlerinin isme yazılı olacağı belirtilerek, sadece Osmanlı tebaasının banka hissesi alabilmesi mümkün kılınmıştır. Böylece bankanın milli kimliğinin korunması amaçlanmış ve yabancıların kontrolüne geçmesi önlenmişti. Bankaya çeşitli kolaylıklar sağlanmış ve çeşitli vergi, resim ve harçlardan muaf tutulmuş, hatta posta ve telgraf ücretlerinden de muaf tutulmuştur (BOA, 1917: 112).

İtibar-ı Millî Bankası savaş yıllarında itilaf devletlerinin hisse sahibi olduğu merkez bankası imtiyazına sahip Osmanlı Bankası'nın yerine milli sermayeli bir banka olarak bizatihi İTC hükümetince kurulmuştur. Bunun nedeni Osmanlı Bankasının hisselerinin satın alınamayacağı ve kontrol altına alınamayacağına anlaşılmasıdır. Esas sözleşmeye göre 1925'te Osmanlı Bankası'nın imtiyazları sona eriyordu. İTC yönetimi, bu dönemden sonra kendi kontrollerinde olan İtibar-ı Millî Bankası'nın, Osmanlı Bankası'na ait para basma imtiyazlarını almaya ve bankayı bir merkez bankası statüsüne getirmeye niyetleniyorlardı (Pamuk, 1999: 240). Ancak, savaşın kaybedilmesi ve İTC'nin kendini tasfiye etmesi sonucu bu amaç gerçekleştirilememiştir. Cumhuriyet ilan

edildikten sonra banka ismindeki Osmanlı ibaresini çıkararak İtibar-ı Millî Bankası olarak nizamnamesinde belirlenen faaliyetlerde bulunarak varlığını 1927 yılına kadar sürdürmüştür.

İTC yönetimlerinde başlayan “millî sermaye ve bankacılık” süreci millî sermaye ile kurulan ve yönetilen Evkaf Bankası ve İtibar-ı Millî Bankası tecrübesi Cumhuriyet dönemine fikir ve kadro olarak kalmıştır. Vakıfların 1924’te bir genel müdürlük olarak idare edilmesi kararlaştırılmıştır. Böylece devletin istediği zaman rahatlıkla kullanabileceği bir kaynak ve idare oluşturulmuştur. 1935 yılındaki ilk Vakıflar Kanunu (2762) ile Vakıf Paralar Müdürlüğü adında bir birim oluşturularak bu birimde finansal birçok işlem yapılmıştır. 1950’de hükümete gelen Demokrat Parti, İş Bankası’nın devlet işlemlerindeki tekeline kırmak için 1952 yılında bir banka kanunu tasarısı hazırlamış ve 1954 yılında da Türkiye Vakıflar Bankası’nı kurmuştur.

İtibari Millî Bankasının kuruluş amacı, İTC’nin fikrî bir mirası olarak Cumhuriyet yönetimince de benimsendiğini görüyoruz. Cumhuriyetin başlangıcında 1924 yılında kurulan Türkiye İş Bankası, kısa süre içerisinde büyümüş ve İTC’nin fikriyatını oluşturduğu millî tüccar oluşturma çabalarını sürdürmüştür. İtibari Millî Bankası da 1927 yılında tasfiye edilerek Türkiye İş Bankası’na katılmıştır. Bu millî düşünce çerçevesinde İş Bankası öncelikle ihtiyaç duyulan ve yurt içi olanaklarla gerçekleştirilebilecek mallar sanayisinin kurulması, yabancılar tarafından işletilen ve genellikle imtiyaz konusu olan alanlardaki kuruluşların millileştirilmesi, tarım ürünleri ihracatının sağlanması gibi iştirak yatırımlarının içinde bulunmuştur. Bunun yanı sıra, bankadan kredi sağlayan tüccar çevresi, dönemin iktisadi şartlarının ortaya çıkardığı dış ticaret avantajlarından da yararlanarak ciddi bir birikim elde etmiştir. Böylece millî tüccarlar oluşturulmuştur. İş bankası özellikle devlet tarafından verilen şeker, ispirto, kibrit, sigorta, maden işletmeleri ile liman işletmeleri gibi büyük inhisarların içinde iştirakçi olarak yer almıştır. Böylece banka, bankacılık faaliyetleri yanında yeni ticari organizasyonların kurulmasına ve sermaye birikimlerine yol açmış, millî tüccar oluşturma çabalarında önemli bir işlev görmüştür. Ayrıca devletin birçok kurumu mevduatlarını İş Bankası aracılığıyla değerlendirmişti.

1924’te Şer’iyye ve Evkaf Vekâletinin kapatılması ile yerine kurulan Vakıflar Umum (Genel) Müdürlüğü Başvekâlete (Başbakanlığa) bağlı bir devlet kurumudur. Böyle olunca yapacağı bütün iş ve işlemler siyasi hükümetin elindedir. Bu nedenle hükümetler vakıfların mal ve sermayelerini istedikleri gibi kullanabilmektedirler. İlk Vakıflar Kanunu 1935 yılında çıkarılmıştır. Bu kanun ile Osmanlıdan kalan ve yöneticisi olmayan vakıflar tek bir vakıf statüsüne getirilmiştir (2762, 6. Madde). Böylece VGM Osmanlı vakıfları hususunda hükümetin bir nevi vakfî olmuştur. Birçok vakıf hayratı (cami, meşced vb.) satılmış veya tahsis edilerek kamu politikası aracı olarak kullanılmıştır. Buradan vakıfların sermayesi ile 1954’te Türkiye Vakıflar Bankası Anonim Ortaklığı

kurulmuş ve bankacılık piyasasında günümüze kadar bir devlet bankası gibi politikalar izlemiştir.

Birinci Dünya Savaşına Giriş Koşulları: Ekonomi ve Siyaset

Siyasi olarak 1908-18 döneminde kısa sürelerle de olsa tek siyasal güç olarak İttihat ve Terakki hükümetleri hâkimdi. 1913 Bâbıâli Baskını İttihat ve Terakki'yi daha da güçlendirdi ve iktidarını sağlamlaştırdı (Alkan, 179). İTC büyük bir sistem değişikliği yapmış ve padişahın geleneksel güç ilişkisini sistemden çıkarmıştı. Lakin bu ilişkinin oluşturduğu ataletin yerine sağlam bir ilişki ağı koyamamıştı. Padişahlığın bir nevi tevhit edici ve istikamet oluşturucu rolü vardı. Oluşan bu boşluk İTC'nin enformel yapısı tarafından doldurulmaya çalışıldı

İTC'nin siyasi hayatta sorumluluk üstlendiği ve iktidarı bilfiil eline aldığı 1913 yılından itibaren uygulanmaya başlanan ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında iyice belirgin hale gelen modelin en karakteristik özelliği, ulusal bir kapitalist ekonomi ve toplumsal temelleri ulusal burjuvaziye dayanan modern bir devlet kurmaktır. Bu bağlamda modelin amaçları devletçilik politikası ekseninde bağımsız bir milli ekonomi, ticarete gayrimüslimlerin tekelinin kırılması, mali istikrarın sağlanması, iç tüketime yönelik bir üretim ve iç ticaretin gelişimine dayalı ulusal bir pazarın kurulması, hızlı bir sermaye birikiminin sağlanması, dengeli bir bölgesel kalkınma ve tarıma dayalı sanayileşmedir (Toprak, 1999: 572).

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan önce ticaret hacmi yaklaşık 40 milyar dolar civarındaydı. Bu ticaretin üçte ikisini sanayileşmesini tamamlamış İngiltere, Fransa, Almanya ve Avusturya İmparatorluğu, Hollanda ve Amerika Birleşik Devletleri oluştururken, geri kalan kısmını ziraatın hâkim olduğu ülkeler oluşturmaktaydı. Ancak, 1911'de İstanbul'da kayıtlı olan 1.000 tüccarın sadece %3'ünün isimleri Fransız, İngiliz veya Alman asıllıydı. Yine 1885'te İstanbul Ticaret Odasınının 24 kurucu üyesi arasında sadece bir yabancı vardı (İnalçık & Quataert, 2004: 957). Bunun anlamı, yabancıların ticareti dolaylı olarak yürütmeleriydi. Yabancıların doğrudan yatırımları veya ticaretleri gözüküyor çünkü çalışmalarının neredeyse tamamını Osmanlı tebaası olan Rum, Ermeni ve Yahudi tüccarların üzerinden yürütüyorlardı.

Osmanlı Devleti'nde 20. yüzyıl itibariyle ticari ve finansal alanda egemen güç Osmanlı tebaası olan gayr-ı müslim unsurlardı. Bu nedenle gayrimüslimlerde "komprador" (işbirlikçi) bir burjuva sınıfı oluşmuştu. Bu sınıfta servetin hızla ve ölçsüz bir şekilde artışı, 19. yüzyıl boyunca ayrılıkçı ulusçuluğun yeşermesi için de son derece elverişli bir zemin hazırlamıştı. Bir yandan, ayrılıkçı hareketlere karşı duyulan tepki, diğer yandan da Müslüman-Türk unsurun ekonomik yaşamın dışında kalmış olması, ittihatçıların milliyetçilik düşüncelerinin olgunlaşmasına neden olmuştu. 1912'de Afrika'daki son eyalet olan Trablusgarp'ın elden çıkmış olması, yine aynı yılda Rumeli'de Balkan

savaşları ile ardı ardına toprak kaybı, İTC kadrolarını derinden etkilemiştir. Toprak kayıpları, yönetici kadrolarda ve geniş toplum kesimlerinde bir çok etki yaratmış ve kitleleri milliyetçi grupların sloganlarına ve düşüncelerine daha açık hale getirmiştir (Akşin, 1980: 89).

Diğer yandan, Osmanlı Bankası ile olan ilişkiler Birinci Dünya Savaşı öncesinde iyice bozulmuştu. Balkan Savaşları sırasında, Avrupa finans çevreleri ve Osmanlı Bankası en çok ihtiyaç duyulduğu zamanda borç vermekten kaçınmış ve Osmanlı'yı yalnız bırakmıştır. Osmanlı Bankasının savaş giderlerinin karşılanmasında hükümete mali destek vermemesiyle hükümet, Almanya'dan borç almıştır. Savaşın başından itibaren Osmanlı Devleti Almanya'ya 1914 yılında 95 milyon, Nisan 1915'te 80 milyon mark borçlanmıştır.

İTC mali alanda da bağımsız bir yapı kurmak istiyordu. Osmanlı Bankası'nın mevcut durumu bu konuda kendi başına problemli. Çünkü banka yönetiminin İngiltere ve Fransa ile organik bağları ve bağımlılığından dolayı ortaya çıkan sorunlar sürdürülemezdi. Dolayısıyla Banka, Osmanlı Devleti'nin mali özerkliğine, dolayısıyla da siyasi bağımsızlığına olası bir tehdit olarak görülüyordu (Eldem, 1999: 106). Osmanlı Devleti yapmak istediği her istikrazda Osmanlı Bankası'nı ikna etmekle uğraşmış; ancak her defasında bankanın katı ve inatçı tutumuyla karşılaşmıştır. Bu durum karşısında yaşanan her rahatsızlık artık her fırsatta dile getirilmeye başlanmıştır. Ancak bu tutumun Osmanlı Bankası açısından önemli bir gerekçesi vardı. Osmanlı bankasına Hazine'nin yönetimi verilirken, 30-40 yıllık ayrıcalıklar da verilmişti. İTC kadroları kısa süreli iktidarlarında bu ayrıcalıkların ne anlama geldiğini tam olarak kavrayamadılar. Nitekim Almanya'dan alınan borçlar Osmanlı Bankası açısından anlaşmanın ihlali anlamına geliyor ve banka ile yaşanan sorunlar daha da derinleşiyordu (Gündoğan, 2018). Bankanın sahip olduğu imtiyazların uzatılmasına vesile oluyordu.

Devlet bankası görevini üstlenmiş olan Osmanlı Bankası'nın uygulamaları ülke çıkarlarıyla bağdaşmıyordu. Örneğin Trablusgarp Savaşı sırasında banka rezervdeki fonlarını İtalya'da işletmişti. Balkan savaşı yıllarında Bâbüâli'ye parasal sorunlarda birçok güçlük çıkarmıştı. Birinci Dünya Savaşı başlarında, Bâbüâli'nin savaş nedeniyle almakta olduğu malî önlemler bankaca desteklenmemiştir. Bu durum karşısında devletin baskılarıyla Osmanlı Bankası'nın yabancı yöneticilerine yol verilip, yerlerine Osmanlı uyruklu yöneticiler atattırılmıştır. Hatta İTC, Osmanlı Bankasını satın almayı ve millileştirmeyi düşünmüş ancak bankanın ana sözleşmesinin buna izin vermemesi dolayısıyla mümkün olamamıştır. (Toprak, 2016: 92-93).

Savaş yılları finansal açıdan bir hayli problemli geçmişti. Savaş sebebiyle kara ve deniz yollarının kapanarak dış ticaretin durması ve eldeki mevcudun da orduya aktarılması, zorunlu günlük tüketim maddelerinin kısa sürede karaborsaya düşmesine sebep oldu. İstanbul piyasalarında büyük bir panik oluştu. Mevduat sahipleri banklardaki paralarını çekmeye başladı. Piyasada oluşan

bu panik üzerine hükümet 2 Ağustos 1914'te Tecil-i Düyün Kanun-ı Muvakkat yasası ile bankalardaki vadeli ve vadesiz mevduat ile borçların ödenmesini bir ay süreyle erteledi. Düyün-ı Umumiye borçlarını da kapsayan bu erteleme savaş boyunca tekrarlandı.

Savaş İTC'ne enteresan bir fırsat da sundu. Müslüman-Türk iş adamının yaratılmasını sağlayacak fırsat 1912 Balkan ve 1914 Birinci Dünya Savaşı'yla gelmiştir. Savaş yıllarında, özellikle İstanbul'da yaşanan işe sorununu çözmek için bu kente yapılan hububat sevki en kârlı faaliyet olarak ortaya çıkmıştır. İTC, buğday nakli için vagon tahsis ettiği kendisine yakın olan tüccarı adeta gözetmiş ve kollamıştır (Boratav, 2007: 29). Bu dönemde şirketleşme artmış ve 1914-1918 yıllar arasında toplam 123 şirket kurulmuştur (Koral Türk, 1999: 445). Şirketlerin toplam sermayesi içinde milli sermayenin payı 1908 yılında %3 iken, bu pay 1918 yılında %38'e çıkmıştır (Keyder, 1980: 336).

1914'te başlayan Birinci Dünya Savaşının finansmanı İTC için hayati bir sorundu. Keza bu sorunu normal devlet bütçesiyle finanse etmek imkânsızdı. Zaten devlet bütçesinin büyük bir geliri de yoktu. Bu nedenle İTC hükümeti borca ve emisyonla başvurmayı planladı. Ancak, Osmanlı Devleti'nde para basma imtiyazı Osmanlı Bankası'ndaydı. Borçlanmayı savaş müttefiki Almanya'dan sağladı. Osmanlı Bankası'na para basma teklifinde bulunuldu fakat banka bunu kabul etmedi. Osmanlı Bankası ile yaşanan husumetten dolayı, emisyon görevi geçici olarak Düyün-u Umumiye'ye verildi ve Düyün-u Umumiye, 15 Temmuz'da 6.583.094 liralık "birinci tertip evrak-ı nakdiye"; ikincisi 31 Ekim 1915 günlü yasayla 7.902.000 liralık Alman hazine bonusu karşılığında 6 milyon liralık "ikinci tertip evrak-ı nakdiye" piyasaya sürmüştü. Üçüncü tertip evrak-ı nakdiye ise 4 Ocak 1916 Maliye Nezâreti'ne verilen yetkiyle, Almanya'dan alınan 11.700.400 liralık hazine bonusu karşılığında çıkarılmıştır (Toprak, 1982: 213).

Sonuçta devlet açısından bakıldığında değişen bir şey olmuyordu. Osmanlı Bankası'na borçlanılacak miktarlar Alman bankalarına borçlanılmış oluyordu. Daha da vahim olanı, bu işlemlerin Düyün-u Umumiye idaresi tarafından yapılıyor olmasıydı. Düyün-u Umumiye ise genel olarak yabancı alacaklıların oluşturduğu nispeten devletten bağımsız bir kurumdu. Dolayısıyla savaş sırasında devlet bir yandan fiili olarak cepheye mücadele ediyor, diğer yandan ise finansal cepheye darbe üstüne darbe yiyordu.

Cumhuriyet Dönemine Hazırlık

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi ile Osmanlı için savaş bitmişti. Savaş sonrası işgaller olmuştu. Bununla birlikte, büyük bir bağımsızlık mücadelesi verilerek Ankara'da ulusal bir devlet kurulması başarılmıştı. Bu yeni devlette Lozan Konferansı ile birçok konuya açıklık getirilmişti. Bunlardan belki de en önemlisi dış borçlardı. Lozan'da oluşturulan uluslararası hakem heyeti, Ekim 1924'te Osmanlı borçlarını, bağımsız hale gelen diğer 14 ülke ile paylaşılması sonucunda; 129.604.000 lira olarak hesaplamıştı. Bu

miktardan Türkiye Cumhuriyeti'nin payına 84.597.500 lira yani %65,32'si düşmüştü. Borçları yüklenen devletler, Türkiye ile birlikte, kendi hisselerine düşen birikmiş borçları, faizsiz olarak, anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten başlamak üzere 20 yılda ödemeyi üzerlerine alacaklardı. Osmanlı dış borçlarının Türkiye'ye düşen miktarı 13/6/1928 tarihinde Paris'te imzalanan ve 1 Aralık 1928 tarihli ve 1367 sayılı Kanunla onaylanmış olan Sözleşme ile anapara, taksit ve avanslarda dâhil edilerek nihai olarak 107.528.463 lira olarak kabullenildi (Yılmaz, 2003: 310).

Savaşın son bulduğu ve mütareke dönemine girildiği 1918 yılında yapılan bir çalışmaya göre, o dönemde faaliyette bulunan 129 şirketten 120 tanesi 1908 sonrası yani İttihat ve Terakki yönetimi döneminde kurulmuş şirketlerdi. Yine bu çalışmaya göre bu şirketlerin 42 tanesinin ticari, 16'sının mali, 15'inin inşaat ve nakliyat, 9'unun sigorta ve içtimai faaliyetler, 6'sının ise zirai faaliyetler için kurulmuş şirketler olduğu görülmektedir. Bu dönem İttihat ve Terakki partisinin teşvikleriyle özellikle Anadolu'da milli şirketler kurulmuştu. Milli şirketlerin en yaygın olduğu yer Konya idi. Nitekim ilk milli bankanın kurulduğu yer de Konya olmuştur. Buna göre Konya'da 19, İzmir'de 11, Kütahya, Aydın ve Bursa'da 3, Ankara, Kayseri ve Aydın'da 3, Niğde, Saruhan, Trabzon, İzmit, Karahisar, Kastamonu ve Erzurum'da ise 1'er milli şirket bulunmaktaydı (Toprak, 1982: 118).

Son Osmanlı Mebusan Meclisi 12 Ocak 1920'de toplandı ve milli kongrelerde alınan kararlara paralel olarak milli irade yönünde kararlar aldı. Bunlardan en önemlisi 17 Şubat 1920'de oybirliği ile altı maddelik Misak-ı Millî'yi kabul etmesidir. 18 Mart 1920'de son kez toplanan meclis 11 Nisan'da dağıtıldı. Üyelerinden Ankara'ya ulaşabilen 87 kişi ilk TBMM'nin doğal üyesi oldu. 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan TBMM, hemen kendi üyelerinden oluşan bir hükümet kurdu. Bu hükümet milli mücadeleyi yürüttü ve Nisan 1923'te yenilendi. II. Meclis 29 Ekim 1923'te Cumhuriyeti ilan etti. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren siyasal iktidarlar millî düşüncenin savunucusu olmuştur. İttihatçıların birçoğu milli mücadelede yer almıştı. Bunlar arasında Ali Fuat Cebesoy, Celâl Bayar, Kâzım Karabekir, İsmet İnönü, Fethi Okyar gibi milli mücadelede yer almış kişiler de bulunmaktadır (Zürcher, 2018: 58). Bunlardan İsmet İnönü ve Celal Bayar hem Başbakanlık hem de Cumhurbaşkanlığı yapmış olan kişilerdir.

Osmanlı'dan beri gelen ve Cumhuriyet dönemi başında da faaliyetlerine devam eden 18 ulusal ve 13 yabancı banka bulunuyordu. Bu bankalardan en önemlisi ve en büyüğü Ziraat Bankası'ydı. Banka, Türk Bankacılığında yabancı bankalara ilk ulusal tepki olarak, 1863 yılında Mithat Paşa tarafından, çiftçilere kredi sağlayarak onları tefecilerden kurtarma amacıyla kurulmuştu. Bankacılık faaliyetlerine Cumhuriyet döneminde 1924 yılında çıkarılan bir yasa ile başlamıştır. Bu banka 1924 yılı bütçe kanunu ile bir devlet müessesesi olmaktan çıkarılarak 30 milyon lira sermayeli ve 99 yıl süreli bir anonim

şirket haline dönüştürüldü. Cumhuriyet döneminin özel sermaye ile kurulan ilk büyük mali müessesesi olan Türkiye İş Bankası, hazırlanan esas nizamnamesinin 20 Ağustos 1924'te İcra Vekilleri Heyeti tarafından tasdik olunması ile 26 Ağustos 1924 tarihinde çalışma hayatına başladı.

Sonuç ve Değerlendirme

Siyasal güç ile finansal güç mücadelesini birlikte ve mukayeseli olarak değerlendirmek oldukça zordur. Bu zorluğun temelinde zaman uyumsuzluğu bulunmaktadır. Siyasal güç mücadelesinde yapılanlar ve elde edilenler bir insanın makamlarda bulunduğu süreler içerisinde sonuç vermektedir. Lakin finansal güç mücadelesinde yapılanların sonuçları oldukça uzun sürelerde netice vermektedir. Siyasal güç mücadelesi yapanlar kısa zamanda netice almak istediklerinden dolayı finansal güçle tam olarak mücadele edememektedirler. Lakin bu tür fonksiyonel veya işlevsel çerçevede çıkarımlar günümüzün anlaşılmasında da oldukça önemlidir.

Osmanlı'nın 19. yüzyıla kadar kapalı bir ekonomi olduğu söylenebilir. Kapitalist bir düzenin oluşması için gerekli şartlar 19. yüzyıl başında oluşmaya başlamıştır. Bu geçiş süreci batıdaki endüstrileşmeyi anlayan kişilerin oluşturacağı bir bürokratik sistem ve kurumlar çerçevesinde tesis edilmesi düşünülmüştür. Çünkü Osmanlı'nın ordu ve bürokrasi sistemi çok eskidir.

1826'da ordu ve ilmiye için bir dönüşüm gerçekleşti. Ama yine de eski sosyal düzenin tamamen yok edilmesi pek mümkün görünmüyordu. Yeni ve farklı sosyo-politik yapılanmaların oluşturulabilmesi için devrim, evrim veya savaş yollarından biri gerekiyordu. Ancak bu yollardan hiçbiri olmadı. Dönüşüm için yapılan onca sosyal ve mevzuat değişikliklerine rağmen eski politik sistem temellerini ve varlığını muhafaza etmeyi sürdürdü. Bu durum Tanzimat ve Islahat gibi dönüşüm içeren fermanları ortaya çıkarsa da siyasal sorunlar padişahları yine güçlendirdi. Devlet ve bürokrasi çok uluslu yapısını muhafaza ederek devletçi ideolojilerini geliştirdiler.

1838'de İngilizlerle imzalanan Balta Limanı Ticaret Anlaşması dış ticarete o güne kadar görülmemiş ve şartları itibariyle geleceği ipotek eden bir anlaşma idi. Osmanlı'nın dış ticarete uyguladığı Yed-i Vahit (tekeli) düzeni bu anlaşmayla ortadan kaldırılıyor ve ticareti İngilizler lehine çeviriyordu. Devlet belirli hammaddelerin ya da gıda maddelerinin darlığının çekildiği yıllarda, malların ihracatını yasaklayabiliyordu. Savaş dönemlerinde, maliyeye ek gelir sağlamak amacıyla dış ticarete olağanüstü vergiler uygulanıyordu. Balta Limanı Antlaşması ile dış ticaretteki bu tekeller düzeni kaldırılmakta ve devlet olağanüstü vergiler ya da sınırlamalar uygulama hakkından vazgeçmekteydi.

Bu anlaşmanın devamında 1839'da gayrimüslimlere verdiği haklar yönünden ön plana çıkan Tanzimat Fermanı da yayımlandı. Günümüzde Osmanlı'nın çağdaşlaşmasını sağladığı ifade edilen bu ferman adeta BLA'nın sosyal ve siyasi yükümlülüklerini ifade ediyordu. Parasal düzende bir türlü istikrar

sağlanamıyor ve Osmanlı'da galata bankerlerine olan kısa vadeli borçlarını ödemek için basılan ilk kâğıt paralar (kaimeler) 1840'da tedavüle sokuluyordu. Ancak zamanla bu kâğıt paralar, piyasada çok düşük değerlerle dövizle mübadele konusu yapılarak Osmanlı ekonomi sistemini ve dış ticaretini kökünden tahrip ediyordu. Bu kaimeler 23 sene tedavülde kalmış ve 1863 yılında kurulan Osmanlı Bankası eli ile tasfiye edilmiştir.

1853 yılında İngilizlerin de desteklediği Kırım Savaşı'nı Osmanlı kazanmıştır. Lakin bu savaş Osmanlı'ya pahalıya mal olmuştur. O güne kadar resmi olarak hiç dış borç almamış olan Osmanlı 1854 yılında ilk kez dış borç almıştır. Özellikle gayrimüslimlere yeni haklar tanıyan 1856 Islahat Fermanı da savaş sonrası dönemde yayınlanmıştır. Bu ferman devletin yıkılmaktan kurtarılması amacıyla; siyasi kuruluşlar, kişi hakları ve yeni kurumların kurulması konularında yapılması tasarlanan köklü değişiklikleri ifade eder. Bu ferman ile ileride ekonomik gücü eline geçirecek olan azınlığın kanuni hakları teminat altına alınmış olur.

1856 yılında İstanbul'da kurulan ancak kurucuları ve şartları itibarıyla pek başarılı olamayan Osmanlı Bankası, geniş yetkiler ile donatılarak yeni ortaklar ile 1863'de Londra'da Bank-ı Osmanî-i Şahane olarak yerini alır. Osmanlı Bankasına, devletin borçlarını ödeyemediği ve moratoryum ilan ettiği 1875 yılında yeni bir imtiyaz sözleşmesi ile kâğıt para çıkarma hakkı verilir. Böylece Osmanlı Bankası bedelini altın olarak ödemek üzere kâğıt para çıkarma hakkına sahip olur. Ayrıca banka devletin Hazine işlemlerini yürütecek, yurt içinde olduğu gibi yurt dışında da devletin mali acentesi olarak çalışacaktır.

II. Abdülhamit (1876- 1909) ekonomik olarak iflas etmekte olan bir devletin başına geçmişti. Döneminin başlangıcında 1876 yılında I. Meşrutiyeti ilan ederek Meclisi Mebusan'ı açtı ancak Doksan Üç Harbi (1876) sırasında süresiz tatil ederek kapattı. İmparatorluk bu savaş neticesinde 1877 yılında Balkanlarda yeni devlet oluşumlarını ve kopuşları yaşıyor, Anadolu'ya ve Rumele'ye bir milyon civarında göç alıyordu. Bu durum sosyal ve ekonomik durumu daha da içinden çıkılmaz bir hale getiriyordu. Göçmen Müslümanlarla birlikte yeni demografik yapı oluştu. Geleneksel örf ve âdetler ile yaşam tarzı bu dönemde birçok değişime uğradı. Bu değişim ve dini temalarla artan dış müdahale toplumun sosyal bekası için yakın bir tehdit oluşturmuştur. Bu nedenle, taht sadece bütün eski değerlerin toplandığı yer olarak değil, aynı zamanda onları savunacak ve koruyacak en güçlü kurum olarak tebarüz etmiştir. Abdülhamid, padişah ve devlet olgusunun yanında, halife sıfatı ile din olgusunu da çok iyi kullanmıştır. Dindar yapısı, derviş alışkanlıkları, sade yaşantısı ve dış taleplere zaman zaman direnmesi, padişahın halk ve gelenekçiler yanındaki durumunu güçlendirmiştir. Bu pozisyondan faydalanmayı ve tek adam konumuna gelmeyi başaran padişah, ulemayı kendi yanına çekti ve bürokrasiyi kontrol altına almayı başardı. Geldiği dönemin kudretli paşalarını tasfiye etti ve sadece kendisine sadık olduğunu düşündüğü kişilere görev verdi.

Ancak döneminde uğraşması gereken ekonomik ve yapısal birçok sorun bulunuyordu. Devletin, 1874 yılına kadar yapmış olduğu çok sayıda borçlanmayla amaçlarını gerçekleştirememiş ve bütçe açıkları artarak devam etmişti. 1875-1876 mali yılında gelirlerin %83'ü bütçe açığı ve borç yüküne gidiyordu. Dolayısıyla devlet 1876'da bütün borç ödemelerini durdurmuştu. Devletin sorunları sürekli kısa vadeli çözümlerle aşılmaya çalışılıyordu. Borçlar dolayısıyla devletin yatırımlarını finanse etmesi zordu. Bu durumdayken, devletin alacakları olan Osmanlı Bankası ve Galata Bankerleri ile bir sözleşme imzalanarak 1879 Rüsüm-i Sitte idaresi kuruldu. Bu idare daha sonra 1881'de Düyun-i Umumiye İdaresi'ne devredildi.

1881'de borçları tasfiye etmek için kurulan Düyun-i Umumiye İdaresi, Osmanlı gelirlerinin 1/3'ünü kontrol eden adeta devlet içinde devlet gibi hareket eden bir yapı olarak karşımıza çıkmıştır. Ayrıca bu idare borçlanma sürecini de yönetiyordu. Alacaklılar tek elden devletin kaynaklarının %32'sini elde ediyorlardı. Devlet buradan kendisine kalan sınırlı mali güç için gelirleri maliye teşkilatı aracılığıyla topluyor ve bütçeyi oluşturuyordu. 1887- 1888 mali yılı verilerine göre bütçe harcamalarının yarısı askeri giderlere, dörtte biri ise borç ödemelerine ayrılmıştı. Daha sonraki yıllarda askeri harcamaların payı sürekli düşme göstermiştir.

20. yüzyıl başları itibariyle II. Abdülhamid'in kendisine muhalif genç subaylar ve bürokratlar oluşmuştu. Bunun yanı sıra doğuda Ermeni olayları, balkanlarda çeşitli komitacılar ve devletin denge siyaseti milliyetçi ve mücadeleci bir grubu ön plana çıkarıyordu. Bu grup örgütlenmesini tamamlıyor ve "İttihat ve Terakki" olarak karşımıza çıkıyordu. Bu grubun mücadelesi neticesinde 1908'de Meclis yeniden açılıyor ve II. Meşrutiyet dönemi başlıyordu. 1909'da II. Abdülhamit tahtan indiriliyor ve böylece psikolojik olarak padişahın güçlü konumu son buluyordu. Bu dönemden sonra İTC güç merkezi haline geliyor ve cemiyetin içindeki bir grup devleti yönetiyordu.

Çok geçmeden İTC üyeleri de siyasi olarak iktidar olmak için iktisaden bağımsız olmanın gereğinin farkına varmıştı. İTC döneminde 6 yıl maliye bakanlığı yapan Cavit Bey tarafından II. Meşrutiyetin ilk yıllarında (1908-13) iktisadi kalkınma ve dünya ekonomisi ile bütünleşmek için liberal eksenli ekonomik yaklaşımlar takip edildi. Liberal iktisat anlayışı çerçevesinde ülkedeki sermaye birikiminin güçsüzlüğü sebebiyle hem özel teşebbüs hem de yabancı sermaye çekilmeye çalışıldı. Yabancı sermayeli şirket ve bankaların korunması ve desteklenmesi sağlandı. Bu dönemdeki şirketlerin çoğu yabancı ortaklıydı.

Balkan savaşları ve Birinci Dünya Savaşı yılları liberal görüşün milli iktisat politikasına dönüşmesine neden oldu. Müslüman-Türk unsuru bu dönemde daha çok ortaya çıkarken gayrimüslim unsur ve yabancılar piyasadan tasfiye edilmeye çalışıldı. Bu dönemde milli anonim şirketler giderek ekonomiye egemen oldular.

Osmanlı Devleti 29 Ekim 1914 günü Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'ın yanında Birinci Dünya Savaşı'na girdi. Dört yılı aşan ve üç kıtanın çeşitli cephelerinde sürdürülen savaşlar sonunda Osmanlı'nın dâhil olduğu İttifak Devletleri bloku savaşı kaybetti. Osmanlı genelde kendi savaşlarını kazansa da içinde bulunduğu blok kaybedince, o da kaybetmiş sayıldı. Savaşı kaybeden taraf olarak 30 Ekim 1918 günü imzalanan Mondros Mütarekesi ile ordusu silah bırakmış ve terhis edilmişti. İTC yönetimindeki Talat Paşa Hükümeti savaş bitmeden 8 Ekim 1918'de istifa etti. İTC de 2 Kasım 1918'de kendisini tasfiye etti. Üyelerinin çoğu ya kaçtı ya da sürgüne gönderildi. Ankara'da yeni bir meclisin açılması ile İTC'nin pek çok mensubu Anadolu'ya geçti ve 1920'de TBMM'nin açılışında bulundu. İttihatçı olup, birinci ve ikinci TBMM'de milletvekilliği yapan mebusların sayısı bir hayli çoktur. Dolayısıyla İTC, hem siyasi hem de ekonomik yönden Cumhuriyetin kuruluşuna katkıda bulunmuştur. Birçok mensubu ulusal kurtuluş savaşında yer almıştır. Bunun yanında milli iktisat görüşü ve milli sermayedar oluşturma fikri Cumhuriyet döneminde benimsenmiş ve İTC'nin kurduğu İtibar-ı Milli Bankası, İş Bankası'na katılmış ve milli esnaflar ve tüccarlar bu bankaca desteklenmiştir.

Sonuçta 1838 BLA ile başlayan süreç, 1854'te dış borçlanma ile devam etmiş ve borçlar ödenemeyince oluşan süreç Osmanlı Bankası'nın finans sistemi üzerindeki kontrolü ve Duyun-u Umumiye İdaresinin mali ve finans sistemini tamamen ele aldığı bir dönemi yaşatmıştır. Siyasi olarak 1838-1918 arası 80 yıl içerisinde siyasi olarak 7 tane padişah gelip geçmiş, 1876 yılından itibaren 48 kez Sadr-ı âzam tayin edilmiş, 27 değişik kişi görev üstlenmiştir. Yine bu dönemde bir dünya savaşı yaşanmış, 1,6 milyon km2 büyüklüğünde toprak kaybedilmiş ve yeni bir devlet kurulmuştur. Bu toplam sürede finansal iktidar olan Osmanlı bankası merkezli borç yönetimi, varlığını ve hedeflerini sürekli korumuş ve kollamıştır. Siyasi iktidar ise dağılmış ve yok olmuştur. Neticede siyasal güç ile finansal güç arasındaki mücadeleye birlikte ve mukayeseli olarak baktığımızda, kazananın finansal güç olduğu sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Evkaf Bankası Hakkında Kanûn-ı Muvakkat, Düstûr, T. 2, C. 6,

Evkaf Bankası Hakkında Kanun, Düstûr, T. 2, C. 6.

BOA, DUİT, 112/20, 5 Cemaziyelevvel 1335 ve 14 Şubat 1332 (1917)

BOA, İrade DUİT, 112/19, 26 Rebûlahır 1335 ve 6 Şubat 1332 (1917)

Diğer Kaynaklar

Açba. S. (1991). *Devlet Borçlanması*. Ankara: Adım Yayınları.

Açba. S. (1995). *Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması (1854-1914)*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları.

Akarlı. E. D. (1976). *The Problems of External Pressures. Porver Struggles. and Budgetary Deficits in Ottoman Politics under Abdülhamid II (1876-1909): Origins and Solutions*. Doktora Tezi. Princeton University. 190-191.

- Akşin. S. (2008). *Türkiye Tarihi. C: III*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Akşin. S. (1980). *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat Terakki*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Akşin. S. (2001). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. Ankara: İmge Yayınevi. Akyıldız. A. (1993). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856)*. İstanbul: Eren Yayınevi.
- Akyıldız. A. (1996). *Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası: Kâğıt Para ve Sosyo Ekonomik Etkileri*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Alkan. Ö. M. (2017). *150. Yılında Das Kapital; Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'deki Serencamı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Autheman. A. (2002). *Bank-ı Osmanî-i Şahane*. İstanbul: Osmanlı Bankası ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Avcıoğlu. D. (1979). *Türkiye'nin Düzeni. Dün-Bugün-Yarın*. (Birinci Kitap. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Berkes. N. (2002). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Boratav. K. (2007). *Türk İktisat Tarihi (1908-2005)*. 11. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.
- Coşar, N., & Demirci, S. (2009). Incorporation into the world economy: From railways to highways (1850-1950). *Middle Eastern Studies*, 45(1), 19-31.
- Çetinsaya G. (2003). *İslâmi Vatansızlıktan İslâm Siyasetine. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 1*. İstanbul. Kitap Yayınevi.
- Eldem. V. (1994). *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Eldem. V. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Eldem E. (2000). *Osmanlı Bankası Tarihi*. İstanbul Tarih Vakfı Yayınları.
- Elmacı M. E. (2005). *İttihat-Terakki ve Kapitülasyonlar*. 1. Basım. İstanbul: Homer Kitabevi.
- Feroz A. (1984). *İttihat ve Terakki (1908-1914)*. Çev: Nuran Yavuz. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Genç M. (2003). Mehmet Genç ile Osmanlı'da Devlet ve Ekonomi Üzerine. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1(1), 369-384.
- Genç M. (2018). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul. Ötüken Neşriyat.
- Gençer M. (2017). Avrupa'nın Unutulmuş Devlet Adamı Âli Paşa (Ali Pascha – Europas vergessener Staatsmann). *Tarih Kritik Dergisi*, 3(4), 85-99.
- Gündoğan M. (2009). *Sonun Başlangıcı*. Ankara: Keşif Yayınları.
- Gündoğan M. (2017). *Narkoz*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Güran T. (2003). *Osmanlı Malî İstatistikleri. Bütçeler. 1841-1918*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Güran. T. (2011). *İktisat Tarihi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Hasan F. (1918). *Nakid ve İtibar-ı Malî. Üçüncü Cilt: Bankacılık*. İstanbul: Matbaa-i Âmi-re.
- Haydar K. (1991). *Galata Bankerleri*. İstanbul: Türk Ekonomi Bankası Yayınları.
- Issawi C. (1980). *The Economic History of Turkey: 1800-1914*. Chicago: The University of Chicago Press.

- İnalçık H. & Quataert D. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi. Cilt 2 (1600-1914)*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Karal E. Z. (1995). *Osmanlı Tarihi. 5*. Ankara: TTK Yayınları.
- Karpat H. K. (2014). *Kısa Türkiye Tarihi:1800-2012*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kasaba R. (1993). İzmir. *Review (Fernand Braudel Center)*. 16(4). 387-410.
- Kaynar R. (2010). *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*. Ankara: TTK Yayınları.
- Kazgan H. (1997). *Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayını.
- Keyder Ç. (1985). Osmanlı Devleti ve Dünya Ekonomik Sistemi. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları. Cilt 3. 642-652.
- Kırmızı A. (2007). *Abdülhamid'in valileri / Osmanlı Vilayet İdaresi (1895-1908)*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Koraltürk M. (1999). Osmanlı Devleti'nde Şirketleşme. İlk Anonim Şirket ve Borsanın Kuruluşu.. *Osmanlı. Cilt 3*. Ed. Güler Eren. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kuru A. (2011). *Pasif ve Dışlayıcı Laiklik: ABD, Fransa ve Türkiye*. (Çev. Eylem Çağdaş Babaoğlu) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kütükoğlu M. S. (1992). *Tanzimat Devrinde Yabancıların İktisadi Faaliyetleri*. 150. Yılında Tanzimat. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kütükoğlu M. S. (2013). *Balta Limanı'na Giden Yol Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri (1580-1850)* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mardin Ş. (2003). *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908*. (10. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mücek A. A. (2019). *Türkiye'nin Tarihi ve Ekonomik Politik Yapısı 1838-2016*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Ökçün A. G. (1999). *İktisat Tarihi Yazıları Bütün Eserler 3*. Ankara: Sermaye Piyasası Kurumu Yayını.
- Öner E. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare*. Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı.
- Pamuk Ş. (1984). *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi 1820-1913*. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Pamuk Ş. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Pamuk Ş. (2007). *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pamuk Ş. (2018). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rodkey F. S. (1929). Lord Palmerston and the Rejuvenation of Turkey. 1830-41. *The Journal of Modern History*, 1(4), 193-225.
- Sağlam M. H. (2007). *Osmanlı Devleti'nde Moratoryum. 1875-1881: Rüşum-ı Sitte'den Düyun-u Umumiye'ye*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Sevimay H. (1995). *Cumhuriyete Girerken Ekonomi; Osmanlı Son Dönem Ekonomisi*. İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları.
- Şener A. (1990). İttihat ve Terakki Cemiyetinin İktisadi ve Mali Politikaları (1908 - 1918). *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 203-232.

- Şimşek, O. (2008). *Zihniyet Açısından Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*. Ankara. Otorite Yayınları.
- Taşkın F. (2016). 1844 Tahsis-i Sikke Sonrasında Para Düzeni ve Kalpazanlık. *Studies of The Ottoman Domain (Osmanlı Hakimiyet Sahası Çalışmaları)*, 6(11), 1-19.
- Tekeli İ. (1997). *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası*. Ankara. Merkez Bankası Yayınları.
- Toprak Z. (1982). *Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Toprak Z. (1995). *İttihat-Terakki ve Devletçilik*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Toprak Z. (2016). *İttihat Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik 1914-1918*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Tunaya T. Z. (1989). *Türkiye'de Siyasi Partiler. İttihat ve Terakki: Bir Çağın. Bir Kuşağın. Bir Partinin Tarihi*. Cilt 3. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Yılmaz F. (2003). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dış Borçlar*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Zürcher E. J. (2018). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Evlilik Öncesi Alışverişte Kişisel Değerler, Hedonik ve Faydacı Tüketim ve Sosyal Karşılaştırmanın Sosyo-Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi *

Melda ASLAN**

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Ayfer AYDINER BOYLU***

Hacettepe Üniversitesi

Öz

Bu çalışmada, tüketicinin evlilik öncesi satın almayı planladığı beyaz eşya, mobilya, mutfak eşyası, ev tekstili, yemek takımı vb. ürünlere yönelik bilgi topladığı fiziki ve sanal mecraların ortaya konulması amaçlanmıştır. Bununla birlikte tüketicinin sahip olduğu değerlerin, evlilik öncesi alışverişteki hedonik ve faydacı tüketim eğilimlerinin ve sosyal karşılaştırma durumunun da demografik özellikler açısından ortaya konulması çalışmanın amaçları arasındadır. Çalışma kapsamında katılımcılara çevrimiçi anket yöntemiyle ulaşılmış ve 463 katılımcı ile veriler analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, katılımcıların en fazla mağazaları ziyaret ederek ve ikinci sırada da internet üzerinden (ilgili ürünün web sayfası, forumlar, bloglar, sosyal medya vb.) araştırmada bulunarak beyaz eşya, mobilya, mutfak eşyası, ev tekstili, yemek takımı vb. ürünlere yönelik bilgi topladığı görülmektedir. Bununla birlikte, katılımcıların hedonik ve faydacı tüketim eğilimleri cinsiyete göre değişmekte; gelir düzeyi ise hedonik tüketim açısından farklılık yaratmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Kişisel Değerler, Hedonik, Faydacı, Sosyal Karşılaştırma, Evlilik Alışverişi

* Bu makale, birinci yazarın Ocak 2021 tarihinde Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde kabul edilen "Evlilik Öncesi Alışverişte Kişisel Değerlerin, Hedonik ve Faydacı Tüketimin Sosyal Karşılaştırma Üzerine Etkisi" başlıklı doktora tezinin bir kısmından uyarlanmıştır.

** Öğr. Gör. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, maslan@aybu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2591-8638

*** Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü, aaboylu@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4177-5972

An Investigation of Personal Values, Hedonic and Utilitarian Consumption and Social Comparison

Abstract

This study aims to identify physical and virtual environment where the consumer search and gather information about the products (white goods, furniture, kitchenware, home textiles, dinnerware, etc.) they plan to buy before marriage. Also, it aims to reveal the values of the consumer, hedonic and utilitarian consumption trends, and the social comparison situation in premarital shopping, in terms of demographic characteristics. Within the scope of the study, the participants were reached by the online survey method and the data were analyzed with 463 participants. According to the results of the research, the participants collect information about the products (white goods, furniture, kitchenware, home textiles, dinnerware, etc.) mostly by visiting the stores and secondly by doing research on the internet (the related product's web page, forums, blogs, social media, etc.). However, the hedonic and utilitarian consumption tendencies of the participants vary according to gender; income level makes a difference in terms of hedonic consumption.

Keywords

Personal Values, Hedonic, Utilitarian, Social Comparison, Wedding Shopping.

Extended Abstract

Consumers buy products or brands to meet their psychological and social needs as well as their physical needs. Today, products and brands correspond to many meanings such as lifestyle, status and life purpose for consumers. These meanings are important for the consumer to reach their life goals. Consumers have personal values to achieve these goals. In this sense, value can be expressed as the personal and social beliefs that a person adopts in order to achieve his goals. It can be said that values play an important role in many fields, from a person's daily life to their roles in the family, to their attitudes and behaviors in their work and social life (Babin et al., 1994; Attiq & Azam, 2012; Lee & Cho, 2019). However, values also affect consumer behavior.

In the literature, there are many studies related to hedonic and utilitarian value, and consumer purchasing decisions (Childers et al., 2001; Xu et al., 2019; Liu et al., 2020). While hedonic consumption is expressed as a value that excites the consumer in the shopping process and contains multidimensional emotions such as emotions, fantasy and dreams on the other hand, utilitarian consumption provides the consumer with information about the product or service in shopping; defines the non-sensory value in which he acts rationally, efficiently and task-oriented (Babin et al., 1994; Zeithaml, 1988; Batra & Ahtola, 1991; Holbrook and Hirschman, 1982).

In addition, consumers do not only make decisions related to hedonic and utilitarian consumption, but they also care about what others think and others

can influence their decisions. Consumers have the need to belong, which is defined as an instinct, and therefore make decisions about what others think in their group or society. This theory, which is called social comparison, can be defined as an effort to reach a result by comparing oneself with other people in evaluating the ideas and thoughts. Social comparison has been the subject of many studies in interpreting today's consumption and consumer behavior (Zheng et al., 2018; Jian & Ngien, 2020). So, the consumer buys a product by collecting information about his physical and social environment and, chooses products by paying attention to what others say and think. This is the same for the products to be bought for the wedding shopping. Marriage is one of the most important events in one's life and one aims to be the best in wedding shopping for this purpose.

This study aims to identify physical and virtual environment where the consumer search and gather information about products (white goods, furniture kitchenware, home textiles, dinnerware, etc.) when they buy before marriage. Also, it aims to reveal the values of the consumer, hedonic and utilitarian consumption trends, and the social comparison situation in wedding shopping, in terms of demographic characteristics.

The data of the research were collected online with the developed questionnaire form. All participants were informed about the aims of the study which consisted of a total of 463 participants. They were also informed that participation was voluntary, all data were confidential, and participant identity would not be revealed. The survey was carried out with Y generation which is between 25 and 40, who have income individually in Türkiye. The convenience sampling method, which is one of the snowballing sampling method, was used in the study.

Within the scope of the research, besides the questions to measure the demographic characteristics of the participants, the shopping value scale covering hedonic and utilitarian consumption, the personal values scale and the social comparison scale were used. The hedonic and utilitarian consumption of the respondents has been measured by Shopping Value Scale, developed by Babin, Darden, and Griffin (1994). The scale has 11-item and participants responded on a 5-point scale ranging from "strongly disagree" (1) to "strongly agree" (5). The personal values scale (List of Value - LOV) was introduced by Kahle (1983). The scale has 9 items. Participants responded on a 9-point scale ranging from "not important" (1) to "very important" (9). The social comparison scale was introduced by Gibbons and Buunk (1999). The social comparison scale has 11 items. Participants responded on a 5-point scale ranging from "strongly disagree" (1) to "strongly agree" (5). Also, we created a form to collect information about the demographic characteristics including questions about age, sex, income and the education. We tested our research using SPSS. First, we tested the measurement model by assessing the construct reliability and discriminant validity.

The findings from the present research add to the extant literature concerning consumer behaviors. As a result of the study, the participants collect information about the products (white goods, furniture, kitchenware, home textiles, dinnerware, etc.) mostly by visiting the stores. When the literature is examined, the touching of the product by the consumer who visits the store mediates psychological ownership and the information obtained by touching the products significantly affects the purchasing decisions (Peck & Shu, 2009). The evaluation of the consumer visiting the store regarding information about the product such as temperature, weight, hardness, or whether it is in the dimensions and dimensions visually requested is important in purchasing decisions (Canio & Fuentes-Blasco, 2021).

The participants collect information about the products (white goods, furniture, kitchenware, home textiles, dinnerware, etc.) secondly by doing researching on the internet (the related product's web page, forums, blogs, social media, etc.). Today, e-commerce is one of the important issues in business and they have the opportunities for the brands to exhibit their products through virtual stores, and the creation of a personal channel, social interaction and user-oriented value network between consumers and brands through social media enable consumers to reach the information they aim to obtain about products and services faster and easier (Chi, 2011). Thus, consumers save time by collecting information from virtual channels such as web page, social media, etc., reaches the most affordable price, and finds the most suitable product in line with their wishes and needs (Punj, 2011). However, it was found that hedonic and utilitarian consumption varies according to gender. In literature there are many studies reveal that the role and influence of men and women vary according to the type and characteristics of the product (Levy & Lee, 2000; Lee & Beatty, 2002). Also, Hedonic consumption varies according to income. Income affects people's lifestyles, consumption trends, and the groups they belong to. In addition, individuals live in a social environment. Therefore, this situation also changes the context that the person creates for his/her hedonic value.

In future studies, how the digital environment, which is the new area of consumption, affects the hedonic and utilitarian consumption tendency a wedding shopping, can be discussed in the context of its relationship with the frequency of social media use. In addition, the effect of the influencers that consumers follow on social media on the product and brand preferences in their wedding shopping can be revealed.

Several limitations must be considered when interpreting the findings of this study. First, our study includes only in range of 25 and 40 ages, who ave income individually. This issue also limits the generalizability and external validity of the results. Secondly, it should be noted that this study was conducted with a Türkiye sample, and more research is needed to determine the extent to which study findings generalize to other populations.

Giriş

Günümüzde tüketici, fizyolojik ihtiyaçlarını karşılama amacının yanı sıra, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılayabilmek için de tüketim faaliyeti ortaya koymaktadır. Ürünlere yüklenen birçok anlam ile tüketim, bireyler için bir yaşam tarzı ve yaşama yönelik amaçları ifade eden bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüketicinin gerçekleştirdiği bu amaçların, değerler sistemi çerçevesinde bireye göre özelleştiği görülmektedir. Bu anlamda değer, kişinin amaçlarına ulaşmak amacıyla benimsediği kişisel ve sosyal inançları olarak ifade edilmektedir (Kahle, 1983). Değerler, kişinin gündelik yaşamından, aile içerisindeki rollerine, iş ve sosyal yaşamı içerisindeki tutum ve davranışlarına kadar pek çok alanda önemli rol oynamaktadır (Babin et. al., 1994; Attiq & Azam, 2012; Lee & Cho, 2019). Değerlerin, bireyin yaşamındaki tüm alanlara yönelik etkisi bir tüketici olarak satın alma karar sürecine de yön vermektedir. Tüketici, değerler temelinde tutum ve davranışlarına yön verirken; aslında hayatımızın bir parçası olan tüketim olgusunu da bu ölçütle şekillendirdiği görülmektedir.

Alanyazına bakıldığında, hedonik ve faydacı değerın tüketicinin satın alma kararlarına yönelik pek çok çalışmaya konu olduğu görülmektedir (Childers et. al., 2001; Xu et. al., 2019; Liu et. al., 2020). Hedonik tüketim, tüketicinin alışveriş sürecinde kendisini heyecanlandıran, duygusal, fantezi ve düş gibi çok boyutlu duygular barındıran değer olarak ifade edilirken; faydacı tüketim ise, tüketiciyi alışveriş esnasında ürün ya da hizmete yönelik bilgi edinmeyi; rasyonel, verimli ve görev odaklı hareket etmeye iten genel olarak duygusal olmayan değeri tanımlamaktadır (Babin et. al., 1994; Zeithaml, 1988; Batra & Ahtola, 1991; Holbrook & Hirschman, 1982). Tüketici satın alma kararı verirken ürünün işlevsel özelliklerine göre tercih edebileceği gibi, görsel ve estetik zevki ön plana çıkarabilecek kişisel, mutluluk, keyif, hoşnut gibi duyguları sebebiyle de tercih edebilir. Bununla birlikte, tüketici genel yaşamının amaçlarıyla eş zamanlı olarak verdiği satın alma kararlarında başkalarının ne düşündüğünü ya da düşüneceğini önemseyerek hareket etmektedir (Zheng et. al., 2018; Jian & Ngien, 2020). Sosyal karşılaştırma olarak adlandırılan bu teori, bireylerin fikir ve düşüncelerini değerlendirmede kendisini diğer kişilerle mukayese ederek bir sonuca ulaşma çabası olarak tanımlanmaktadır (Buunk ve Gibbons, 2000). Tüketici satın alacağı ürünleri, satın alma karar sürecinde diğerleri tarafından kabul görüp görmeyeceğini, ürünü satın aldığı anda ise kendi çevresinde elde edebileceği statü, kabul görme, sevilme gibi

kazanımları hesap etmektedir (Holt, 1995; Jebarajakirthy & Das, 2020) Bu anlamda tüketici, bir ürünü satın almadan önce ürünle ilgili pek çok kaynaktan bilgi toplayarak kendisi için en iyi olduğunu düşündüğü ürünü tercih etmektedir. Yaşamın içerisindeki önemli olgulardan biri olan evlilik sürecindeki düğün alışverişinde de tüketici gerek kişisel değerlerini ön planda tutarak gerekse aile, arkadaş vb. çevreden çeşitli bilgileri toplayarak satın alma kararı vermektedir. Bireylerin evlilik öncesi alışverişlerine yönelik satın almış oldukları ürünlere bakıldığında; mobilya, beyaz eşyalar, ev tekstili, küçük ev aletleri gibi pek çok harcama kaleminin yer aldığı görülmektedir. Satın alınan bu ürünler, nişan/nikâh/düğün seremonileri kadar önemlidir. Tüketici, satın alma kararı vermeden önce web sayfalarından, aile ve arkadaş çevresinden, mağazalara giderek ürünlerle ilgili bilgi toplamakta ve alternatifler arasından kendisi için en uygun gördüğü ürünü tercih etmektedir. Bu bilgiler ışığında çalışmanın amacı, bireylerin sahip oldukları değerlerin, alışveriş sürecindeki hedonik ve faydacı tüketim eğilimlerinin ve sosyal karşılaştırma düzeylerinin demografik özelliklerine göre değişimini ve düğün alışverişindeki ürünleri tercih etme kararlarında etkili olan unsurları ortaya koyabilmektir.

Alışveriş Sürecinde İki Önemli Değer: Hedonik ve Faydacı Tüketim

Tüketiciyi alışveriş yapmaya iten pek çok motivasyon olduğu bilinmektedir (Westbrook & Black, 1985) ancak tüketim olgusu içerisinde hedonik ve faydacı motivasyonlar tüketici davranışlarını anlamada tipolojik bir temel oluşturmaktadır (Babin et. al., 1994). Hedonik tüketim, tüketicinin ürün ya da hizmet satın alma sürecinde kendisinde bırakacağı duygusal ve öznel etkilerin tümü olarak tanımlanırken; faydacı tüketim, çözüm odaklı ve amaca dönük, rasyonellik ve verimliliğin önem kazandığı, riske karşı duyarlı ve optimal değer için ön plana çıktığı bir tüketim biçimidir (Kwon, 2005; Babin et. al., 1994).

Faydacı tüketimde tüketici, bütçesi için en uygun ürün ve hizmeti diğerleriyle karşılaştırarak satın almakta; ürün ve hizmetlerin fonksiyonel (işlevsel) özelliklerine odaklanmaktadır. Ürün ya da hizmetin özellikleri, faydası ve hangi ihtiyacı karşılamaya yönelik tasarlanmış olduğu gibi sorulara cevap arayarak en yüksek düzeyde rasyonel, somut, nesnel ve bilişsel karar vermeye çalışmaktadır (Jones et. al., 2006; Maehle et. al., 2015). Hedonik tüketim ise, tüketicinin ürün ve hizmetleri fonksiyonel faydasından öte, kendileri için özel bir anlama karşılık gelmesi ve deneyim, keyif, zevk, haz ve mutluluk sağlaması nedeniyle satın alma durumlarını ifade etmektedir (Hanzaee ve Khonsari, 2011). Dolayısıyla hedonik tüketim, alışveriş sürecini ve satın alınması gereken ürün ve hizmetlerin birçoğunun eylem aşamasını, bir iş olmaktan çıkarak eğlenceli, fantezi içeren bir sürece dönüşmesini ifade etmektedir (Labbe et. al., 2015). Babin et. al. (1994) göre, faydacı alışveriş deneyiminde alışveriş, görev ilişkili bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Hedonik alışveriş deneyimi ise daha keyifli ve eğlencelidir. Alışverişin zevkli bir deneyim olarak görüldüğü düşüncesinden kaynaklanan duygu ve eğlence değerini yansıtmaktadır.

Kişisel Değerler

'Değer, açık ya da örtülü, bir gruba özgün ya da bireysel farklılıkları temel alan; arzu edilenenin mevcut kodlar, araç ve eylem amaçlarına yönelik seçimini etkileyen bir kavramdır' (Kluckhohn, 1951: 395). Genel kabul gören bu değer tanımı, aslında birey için değer kavramının ne kadar derin ve bireysel bir anlam ifade ettiğini ortaya koymaktadır. Değerler, kişinin yaşamı boyunca aldığı kararlarına, tutum ve davranışlarına rehberlik etmektedir. Değer kavramının kişinin yaşamı içerisindeki derinliği, tüketici tutum ve davranışlarının anlaşılabilirliği ve kavramlaştırılabilirliği açısından halen pek çok çalışmaya konu olmuştur (Kahle & Kennedy, 1988; Mohseni et. al., 2019; Sivapalan et. al., 2021).

Alanyazına bakıldığında, kişisel değerlerin ortaya koyulabilmesi amacıyla geliştirilen, yaygın olarak benimsenen ölçeklerden birinin Değerler Listesi (List Of Value-LOV) Ölçeği olduğu görülmektedir. Değerler Listesi ölçeği, 1983 yılında Kahle tarafından ortaya konulmuştur. Kahle (1983), değerlerin kişinin tutumlarının gelişmesine temel oluşturduğunu ve satın alma davranışına yön verdiğini ifade ederek kişisel değerleri; aidiyet duygusu (*sense of belonging*), heyecan (*excitement*), hayattan zevk alma (*fun and enjoyment in life*), başkalarıyla sıcak ilişkiler kurma (*warm relationships with others*), kişisel gelişim (*self fulfillment*), başkalarından saygı görme (*being well-respected*), başarıma duygusu (*sense of accomplishment*), güvenlik duygusu (*security*) ve özsaygı (*self respect*) şeklinde belirtmiştir.

Sosyal Karşılaştırma

Geçmişten günümüze bireyin kendisini diğerleriyle karşılaştırması doğal bir eğilim olarak görülmektedir (Gilhooly, 2020). Sosyal karşılaştırma, sosyal yaşamın içerisinde önemli rol edinmektedir. Birey, çevresi içerisinde yaşamakta ve günlük hayatından, geleceğe yönelik verdiği kararlarda çevresini etkileyebildiği gibi, çevresinden de önemli ölçüde etkilenmektedir. Çünkü kişiler kendilerini diğer kişilerle karşılaştırarak görüş ve yeteneklerini tam olarak ve daha iyi anlama ihtiyacı duymaktadır. Sosyal karşılaştırma olarak tanımlanan bu teori Festinger tarafından 1954 yılında '*A Theory of Social Comparisons Process (Sosyal Karşılaştırma Teorisi)*' adlı eseriyle ortaya atılmıştır. Festinger (1954)'e göre sosyal karşılaştırma kişilerin kendi görüş ve yeteneklerini, başkalarıyla mukayese ederek değerlendirmesi olarak tanımlanmaktadır. Günümüzdeki yaklaşım ise, sosyal karşılaştırmayı 'bireylerin kendi niteliklerini diğerlerinin nitelikleriyle ilişkilendirdikleri süreç' olarak tanımlamaktadır (Buunk & Gibbons 2000: 491). Sosyal karşılaştırma, tüketicinin tutum ve davranışlarını kavrama, satın alma kararlarında doğrudan ya da dolaylı etkili faktörleri ortaya koyabilme açısından büyük öneme sahiptir (Chan & Prendergast, 2008; Zu et. al., 2020). Tüketici satın alacağı ürünleri, satın alma kararı verirken diğerleri tarafından kabul görüp görmeyeceğini, ürünü satın aldığı anda arkadaş, akraba ve iş hayatı gibi çevrelerde elde edeceği kabul edilme, ait olma, sevilme ve saygı görme gibi kazanımları hesap ederek satın alma kararı vermektedir (Belk et. al., 1982; Holt, 1995).

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, evlilik alışveriş sürecinde tüketicilerin satın alma kararlarına etki eden kişisel değerlerinin, hedonik ve faydacı tüketim eğilimlerinin ve sosyal karşılaştırma düzeylerinin cinsiyet, yaş, gelir düzeyi ve eğitim durumu gibi demografik özellikler açısından incelenmesidir. Ayrıca çalışmada katılımcıların düğün alışverişine yönelik satın alma sürecinde mobilya, beyaz eşya gibi ürünlere ilişkin bilgi topladıkları kaynakların ortaya konulması amaçlanmıştır.

Araştırma Süreci

Araştırmanın amacı doğrultusunda, Türkiye’de yaşayan, 20-40 yaş aralığında, en fazla beş yıllık evli olan (2016-2020 arasında) bireylerin tümünü temsil edecek bir evren belirlenmiştir. Araştırmanın evreni olarak 20-40 yaş aralığındaki bireylerin tercih edilmesinin nedeni, bu yaş aralığının çalışmaya uygunluğunun yanı sıra, önemli tüketici gruplarından biri olan Y kuşağına denk gelmesidir. Y kuşağı, Dünya ve Türkiye nüfusunda büyük bir orana sahip olması, pek çok moda akımına öncülük etmesi nedeniyle önemli bir tüketici grubu olarak görülmektedir (Balakrishnan et. al., 2014). Araştırma evrenine yönelik belirlenen ikinci unsur ise, evlilik süresidir. Araştırma kapsamında belirlenen evlilik süresi kriteri, en fazla beş yılını doldurmuş; 2016 ile 2020¹ arasında evli olan bireyleri tanımlamaktadır. Bunun nedeni, ilk beş yılın evlilik için, kritik yıllar olarak ifade edilmesi (Yıldırım, 2004) ve kişilerin düğün alışveriş sürecinde verdikleri satın alma kararlarına yönelik bilgileri diğerlerine göre daha net hatırlayabileceği, bilgilerinin daha taze olacağına yönelik düşüncedir.

Çalışmada verilerin elde edilmesinde zaman ve bütçe sınırlarının olması, örneklem kapsamında belirlenen niteliklerin kısıtlı olması nedeniyle tesadüfi olmayan örnekleme yöntemleri arasından, kartopu örnekleme yöntemi ve veri toplama aracı olarak ise çevrimiçi anket yönteminin kullanılması uygun görülmüştür. Kartopu örnekleme yöntemi, evreni oluşturan birimlere erişimin zor olduğu durumlarda kullanılmaktadır (Patton, 2005). Çevrimiçi anket yöntemi ise, akıllı telefon ve tabletlerin hayatımızın bir parçası olduğu veri toplama sürecinde araştırmacılara önemli ölçüde katkı sağlayan bir yöntem haline gelmiştir (Xiao & Lan, 2017). Anket formu WhatsApp, iMessage ve e-posta iletişim kanalları kullanılarak katılımcılara iletilmiş ve katılımcılardan anketi başarıyla yanıtladıktan sonra aynı iletişim kanallarını kullanarak çevreleri ile paylaşmaları istenmiştir. Anket formunun giriş kısmına araştırmayı tanımlayan ve gönüllülük esasını vurgulayan bilgilendirilmiş onam eklenmiştir. Hacettepe Üniversitesi, Etik komisyonundan çalışmaya dair Etik Kurul İzni alınmıştır.

Çevrimiçi anket yöntemiyle elde edilen verilerden yirmi dört anket aykırı değerleri nedeniyle elenmiş ve 463 katılımcıya ait anket verisi ile analizler gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizinde SPSS 22.0 istatistik paket programı kullanılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında oluşturulan soru formu demografik özelliklerin yanı sıra hedonik ve faydacı tüketimi kapsayan alışveriş değeri ölçeği, kişisel değerler ölçeği ve sosyal karşılaştırma ölçeği olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

Demografik Bilgi Formu: Katılımcılara yönelik yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve gelir düzeyi gibi bilgileri elde etmek amacıyla geliştirilmiştir.

Alışveriş Değeri Ölçeği: Babin, Darden & Griffin (1994) tarafından tüketicilerin tüketim faaliyetlerinde faydacı ya da hedonik değerlere ilişkin algılarını değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir. Babin et. al. (1994) kişisel alışveriş ölçeğini; hedonik değer (hedonic value) ve faydacı değer (utilitarian value) olmak üzere iki boyutta ortaya koymuştur. Ölçeğe ilişkin yapılan güvenilirlik analizlerinde hedonik tüketim ve faydacı tüketim yapılarının Cronbach Alpha değeri sırasıyla ,93 ve ,80 olarak tespit edilmiştir. Alışveriş değeri, ilk boyutu hedonik tüketime ilişkin 11 ifade ve ikinci boyutu faydacı tüketime ilişkin 4 ifade olmak üzere, toplam 15 ifadeden oluşan ve beş noktalı Likert tipi ölçek (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum) ile ölçülmüştür.

Kişisel Değerler Ölçeği: Kişisel değerler (List Of Value – LOV), Kahle (1983) tarafından bireylerin yaşamlarına yön veren dinamikleri ortaya koymak amacıyla geliştirilmiştir. Kişisel değerler ölçeğinde katılımcılara her bir ifadenin bir değeri ölçtüğü toplam dokuz ifade sunulmuş ve bu ifadeleri 'Hiç önemli değil (1)' - 'Çok önemli (9)' arasında 9 Aralıklı numerik olarak belirlenen seçenekleri yanıtlaması istenmiştir.

Sosyal Karşılaştırma Ölçeği: Sosyal karşılaştırma ölçeği, Gibbons & Buunk (1999) tarafından kişilerin tutum ve davranışlarında diğerlerinin rolünü tanımlamaya yönelik olarak geliştirilmiştir. Ölçeğe ilişkin yapılan güvenilirlik analizinde Cronbach Alpha değeri ,83 olarak tespit edilmiştir. Sosyal karşılaştırma, 11 ifade ve beş noktalı Likert (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum) üzerinden ölçülmüştür.

Güvenirlilik ve Geçerlik

Tablo 1. Ölçeklerin cronbach alpha katsayıları

Ölçek	Madde Sayısı	Cronbach Alpha
Faydacı Tüketim	4	,802
Hedonik Tüketim	11	,898
Sosyal Karşılaştırma	11	,880
Kişisel Değerler	9	,901

Çalışma kapsamında kullanılan ölçeklerin güvenirliliğinin ortaya konulması Cronbach Alpha katsayısı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Cronbach Alpha katsayısı, iç tutarlık güvenirliliğini analiz etmekte ve minimum 0,7 olması kabul edilmektedir (Bagozzi & Yi, 1988; Fornell & Larcker, 1981; Hair et. al., 2010). Güvenirlilik analizi sonucunda, çalışmada tüm ölçeklerin Cronbach Alpha katsayılarının 0,80'den büyük olduğu görülmüştür. Sonuçlar, ölçeklerin güvenilir olduğunu göstermektedir.

Çalışmada kullanılan ölçeklerin geçerliliğini test etmek amacıyla yapı geçerliği analizi gerçekleştirilmiştir. Yapı geçerliliğinin testinde amaç, ayrışma geçerliliğinin değerlendirilmesidir. Ayrışma geçerliliğinin ortaya konulmasında en önemli kıstas ise, her bir değişken için hesaplanan ortalama açıklanan varyans değerlerinin kareköklerinin, o değişkenin diğer değişkenlerle olan korelasyon değerlerinden büyük olması yönündedir (Fornell & Larcker, 1981; Hair et., 2010). Tablo 2'de değişkenlere ilişkin korelasyon değerleri ve Fornell & Larcker (1981)'e göre hesaplanmış ortalama açıklanan varyansın karekökleri \sqrt{OAV} yer almaktadır.

Tablo 2. Değişkenlere ilişkin korelasyon değerleri ve ayrışma geçerliliği

	Faydacı Tüketim	Hedonik Tüketim	Sosyal Karşılaştırma	Kişisel Değerler	\sqrt{OAV}
Faydacı Tüketim	1				,689
Hedonik Tüketim	,480**	1			,644
Sosyal Karşılaştırma	-,152**	,031	1		,789
Kişisel Değerler	-,094	-,129**	,054	1	,872

**p<0,01

Tablo 2'de görüldüğü üzere, her değişkenin açıklanan ortalama varyansının karekökü, o değişkenin diğer değişkenler ile olan korelasyonlarından yüksektir. Bu durum ölçeklerin ayrışma geçerliliğine sahip olduğunu göstermektedir.

Ayrıca değişkenler arasındaki en yüksek korelasyon katsayısı ,480 ile hedonik tüketim ve faydacı tüketim değişkenleri arasında gerçekleşirken, en düşük değer -,129 ile kişisel değerler ve hedonik tüketim değişkenleri arasında gerçekleşmiştir.

Araştırmanın Bulguları

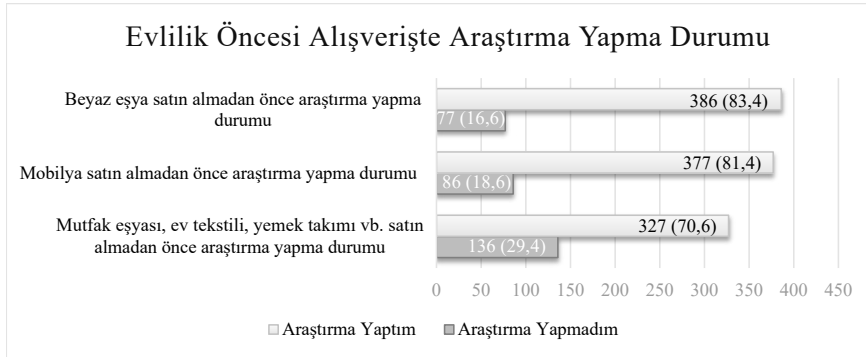
Araştırmanın bu bölümünde, katılımcıların demografik özellikleri içerisinde yer alan cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve gelir düzeyleri ortaya konularak, elde edilen sonuçların katılımcıların hedonik ve faydacı tüketim eğilimleri, sosyal karşılaştırma ve sahip oldukları kişisel değerlerine göre bir farklılık yaratıp yaratmadığı T-testi ve Varyans analiziyle ele alınmıştır.

Tablo 3. Örneklemeye ait betimleyici istatistikler			
Karakteristik	Sıklık	Yüzde	Birikimli Yüzde
<i>Cinsiyet</i>			
Kadın	346	74,7	74,7
Erkek	117	25,3	100,0
Toplam	463	100,0	
<i>Yaş</i>			
20-24	43	9,3	9,3
25-29	215	46,4	55,7
30-34	151	32,6	88,3
35-40	54	11,7	100,0
Toplam	463	100,0	
<i>Eğitim Durumu</i>			
İlkokul	7	1,5	1,5
Ortaokul	8	1,7	3,2
Lise ve dengi	57	12,3	15,6
Önlisans	64	13,8	29,4
Lisans	224	48,4	77,8
Yüksek Lisans	65	14,0	91,8
Doktora	38	8,2	100,0
Toplam	463	100,0	
<i>Gelir Düzeyi (₺)</i>			
1500₺ ve altı	15	3,2	3,2
1501₺- 3000₺	76	16,4	19,7
3001₺ - 4500₺	138	29,8	49,5
4501₺ - 6000₺	104	22,5	71,9
6001₺ - 7500₺	66	14,3	86,2
7501₺ ve üstü	64	13,8	100,0
Toplam	463	100,0	

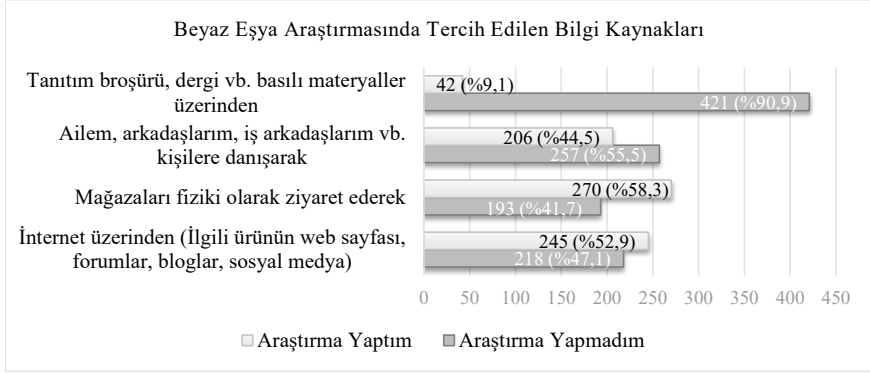
Tablo 3’de görüleceği üzere katılımcıların dörtte üçü (%74,7) kadın, dörtte biri (%25,3) erkektir. Yaş dağılımlarına göre ise, yarıya yakınının (%46,4) 25-29 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında lisan mezunu olanların oranı yarıya yakın olup (%48,4), önli-sans mezunu olanların oranı %13,8’dir. Lisansüstü mezunu olanların oranı da katılımcıların yaklaşık dörtte birini oluştururken ortaokul ve ilkokul mezunu olanların oranı oldukça düşüktür (%1,7 ortaokul, %1,5 ilkokul). Araştırmada katılımcılardan bireysel gelirlerini açık olarak bildirmeleri istenmiş ve elde edilen veriler kategorik hale getirilerek açık okunabilmesi sağlanmıştır. Bireysel gelir sorusuna verilen cevaplar değerlendirildiğinde katılımcıların %29,8’inin aylık gelirlerinin 3001 ₺ - 4500 ₺, %22,5’inin 4501 ₺ - 6000 ₺ arasında olduğu, % 7501 ₺ ve üstü gelire sahip olanların oranının %13,8, 1500 ₺ ve altı geliri olanların ise %3,2 oranında olduğu görülmektedir.

Evlilik Öncesi Alışverişe Yönelik Betimleyici İstatistikler

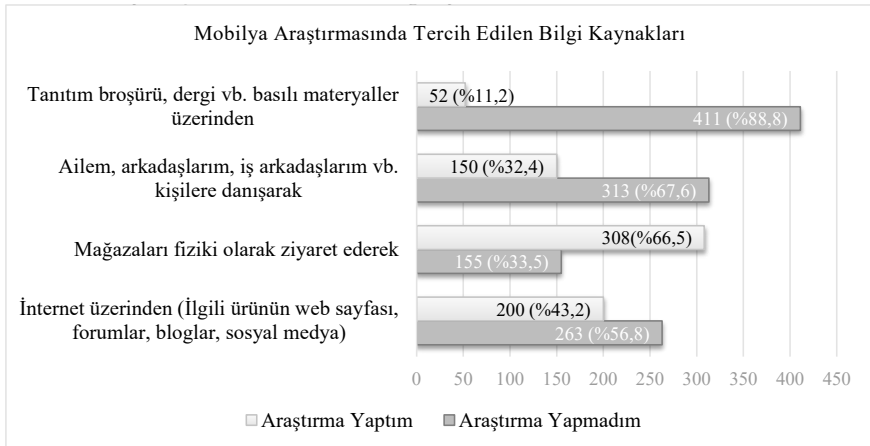
Grafik 1. Evlilik öncesi alışverişte araştırma yapma durumu

Tüketici, bir ürünü satın almaya yönelik karar sürecinde bireysel farklılıklar, içerisinde yaşadığı kültür, referans grubu, üründen beklediği tatmin, ürünün maliyeti gibi pek çok mikro ve makro faktörden etkilenerek ve edindiği bilgileri sentezleyerek nihai kararını vermektedir (Semente & Whyte, 2019; Mbeti & Tanamal, 2020). Özellikle beyaz eşya, mobilya ve mutfak eşyası, ev tekstili, yemek takımı vb. gibi beğenmeli ürünlerin karar sürecinde alım sıklığının az olması, ürünün fiyatı gibi pek çok etken tüketiciyi ürüne ya da markaya yönelik araştırmaya yapmaya teşvik etmektedir. Grafik 1’de görüleceği üzere çalışmada, katılımcıların büyük bir oranının evlilik öncesi alışverişte araştırma yaptığı ve beyaz eşya satın almadan önce araştırma yapanların oranının %83,4 ile daha fazla olduğu saptanmıştır. Benzer şekilde mobilya satın almadan önce araştırma yapanların oranı da (%81,4) yüksek olmakla beraber mutfak eşyası, ev tekstili, yemek takımı vb. satın almadan önce araştırma yapanların oranı nispeten daha düşüktür (%70,6).

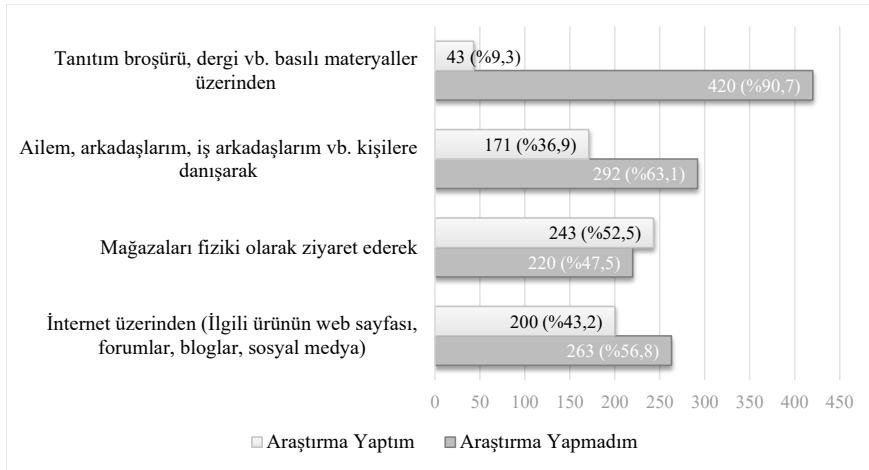
Grafik 2. Beyaz eşya araştırmasında tercih edilen bilgi kaynakları

Grafik 2’de görüleceği üzere katılımcıların beyaz eşya araştırmasında tercih ettikleri bilgi kaynakları dört farklı seçenekten oluşmaktadır. Katılımcıların bahsi geçen seçeneklere yönelik tercihlerinde (katılımcılara birden fazla seçeneği tercih edebilme imkânı sağlandığından) her seçenek kendi içerisinde ayrı olarak değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda, beyaz eşya satın almadan önce gerçekleştirilen araştırmada mağazaların fiziki olarak ziyaret edilmesi en yüksek oranda tercih edilmiştir. Fiziki olarak mağazaları ziyaret eden kişi sayısı 270 kişi olup bu oran katılımcıların %58,3’üne karşılık gelmektedir. Katılımcıların %52,9’unun beyaz eşya alışverişi öncesinde internet üzerinden (ilgili ürünün web sayfası, forumlar, bloglar, sosyal medya vb.) araştırma yaptığı, %44,5’inin ise, ailesine, arkadaşlarına vb. danışarak bilgi aldığı görülmektedir. Tanıtım broşürü, dergi vb. basılı materyallerden yararlananların oranı ise diğer bilgi edinme kaynaklarından yararlananlara kıyasla oldukça düşük orandadır (%9,1).

Grafik 3. Mobilya araştırmasında tercih edilen bilgi kaynakları

Katılımcıların mobilya araştırmasında dört farklı seçenekten oluşan bilgi kaynaklarına yönelik tercihlerinde (katılımcılara birden fazla seçeneği tercih edebilme imkânı sağlandığından) her seçenek kendi içerisinde ayrı olarak değerlendirilmiştir. Değerlendirmeye sonucuna göre katılımcılar, mobilyaya ilişkin araştırmayı yaparken mağazaları fiziki olarak ziyaret etmeyi ilk sırada tercih etmişlerdir. Fiziki olarak mağazaları ziyaret eden kişi sayısı 308 kişi olup, katılımcıların %66,5'ini oluşturmaktadır. Katılımcıların %43,2'sinin mobilyaya ilişkin araştırmayı internet üzerinden (ilgili ürünün web sayfası, forumlar, bloglar, sosyal medya vb.) yaptığı, %32,4'ünün ise ailesine, arkadaşlarına vb. danışarak bilgi edindiği görülmektedir. Tanıtım broşürü, dergi vb. basılı materyallerden yararlananların oranı ise en düşüktür (%11,2).

Grafik 4. Mutfak eşyası, ev tekstili, yemek takımı vb. araştırmasında tercih edilen bilgi kaynakları

Yukarıdaki grafikte de görüldüğü üzere katılımcıların mutfak eşyası, ev tekstili, yemek takımı vb. araştırmasında tercih ettikleri bilgi kaynakları beyaz eşya ve mobilya alışverişinde olduğu gibi dört farklı seçenekten oluşmakta olup katılımcılara birden fazla seçeneği tercih edebilme imkânı sağlandığından her seçenek kendi içerisinde ayrı olarak değerlendirilmiştir. Bu alanda yapılan alışverişte de ilk sırada mağazalar fiziki olarak ziyaret edilmiş (%52,5), ikinci sırada (%43,2) internet üzerinden araştırma yapılmıştır. Benzer şekilde katılımcıların %36,9'u bu konuda ailesi ve arkadaşlarına vb. danışarak bilgi edinirken, tanıtım broşürü, dergi vb. basılı materyallerden yararlananların oranı diğer bilgi edinme kaynaklarından yararlananlara kıyasla oldukça düşüktür (%9,3).

Katılımcıların beyaz eşya, mobilya, mutfak eşyası, ev tekstili, yemek takımı vb. satın alma sürecindeki bilgi topladıkları kaynaklar incelendiğinde, ürünlere yönelik basılı materyallerin çok az tercih edildiği görülmektedir. Diğer

tarafından ise, internet aracılığıyla araştırma yapan katılımcı yüzdesinin %42 ile %52 arasında değiştiği görülmektedir. İnternetin gelişimi ve kullanıcı sayısındaki artış, bireylerin günlük yaşamındaki alışkanlıklarından bilgi paylaşım şekline, alışverişe yönelik araştırma biçimlerinden değerlendirme kriterlerine kadar pek çok alanda değişim yaratmıştır (Liu & Forsythe, 2010; Liu et. Al., 2020). Akıllı telefonlar aracılığıyla, bilgiye hızlı bir şekilde ulaşan, sosyal ağı aracılığıyla bilgi topladığı kaynakları arttıran ve çeşitlendiren, pek çok ürünün özelliklerini saniyeler içinde kıyaslayarak zaman tasarruf sağlayan tüketici için internet aracılığıyla bilgiye ulaşmak büyük avantaj sağlamaktadır. Ayrıca katılımcıların verdiği cevaplar incelendiği tüketicilerin satın alma sürecinde mağazaları ziyaret ederek bilgi edinme türünün beyaz eşya, mobilya, mutfak eşyası, ev tekstili, yemek takımı vb. ürünler açısından halen önemli bir kaynak olduğu görülmektedir.

İlişkisel Analizler

Katılımcıların hedonik ve faydacı tüketim eğilimleri, sosyal karşılaştırma ve sahip oldukları kişisel değerlerin cinsiyete göre bir farklılık meydana getirip getirmediğini ortaya koymak amacıyla bağımsız örneklem t testi analizi; yaş, eğitim durumu ve gelir düzeyinin her bir değişken üzerinde meydana getirdiği farklılığı tespit etmek amacıyla ise, Varyans analizi (One-Way Anova testi) kullanılmıştır.

Tablo 4. Cinsiyetin ölçeklerle ilişkisine yönelik t testi

Ölçekler	Cinsiyet	N	Ortalama	Standart Sapma	t	P
Hedonik Tüketim	Kadın	346	3,01	,820	5,270	,000**
	Erkek	117	2,52	,893		
Faydacı Tüketim	Kadın	346	3,04	,786	2,462	,013*
	Erkek	117	2,83	,808		
Sosyal Karşılaştırma	Kadın	346	2,98	,712	1,445	,149
	Erkek	117	2,87	,712		
Kişisel Değerler	Kadın	346	7,42	1,324	-,051	,962
	Erkek	117	7,42	1,199		

****p<,001, *p<,05**

Katılımcıların demografik özelliklerinden biri olan cinsiyetin ölçekler üzerinde anlamlı bir fark oluşturup oluşturmadığını tespit etmek amacıyla yapılan Bağımsız Örneklem T-Testi sonuçlarına göre sosyal karşılaştırma ve kişisel değerler cinsiyete göre önemli bir fark oluşturmamıştır. Bunun yanı sıra hedonik tüketim ($p<,001$) ve faydacı tüketimin ($p<,05$), katılımcıların cinsiyetine göre farklılaştığı gözlemlenmiştir. Buna göre, katılımcıların evlilik öncesi

gerçekleştirdikleri alışverişlerindeki satın almayı düşündüğü ürünlere yönelik değerlendirmelerinde hedonik ve faydacı tüketim eğilimleri kadın ya da erkeklere göre değişim göstermektedir.

Tablo 5. Hedonik tüketimin katılımcıların demografik özellikleriyle ilişkisine yönelik varyans analizi

Demografik Özellikler	Kategoriler	N	Ortalama	Standart Sapma	F	P
Eğitim Durumu	İlköğretim ve Lise	72	3,10	,873	4,112	,003**
	Önlisans	64	3,14	,688		
	Lisans	224	2,82	,896		
	Yüksek Lisans	65	2,81	,840		
	Doktora	38	2,59	,835		
Yaş	20-25	64	3,22	,842	7,331	,000***
	26-30	231	2,93	,800		
	31-35	133	2,78	,910		
	36-40	35	2,45	,923		
Gelir Düzeyi	1500 ₺ ve altı	15	3,00	,828	3,043	,010*
	1501 ₺ - 3000 ₺	76	3,14	,758		
	3001 ₺ - 4500 ₺	138	2,91	,799		
	4501 ₺ - 6000 ₺	104	2,89	,907		
	6001 ₺ - 7500 ₺	66	2,59	1,028		
7501 ₺ ve üstü	64	2,83	,810			

***p<,001, **p<,01, *p<,05

Katılımcıların eğitim durumu, yaşı ve gelir düzeyinin hedonik tüketim üzerinde anlamlı bir fark oluşturup oluşturmadığına yönelik gerçekleştirilen varyans analizi sonuçlarına göre, öncelikle katılımcılarının eğitim durumlarının (F=4,112; p<,01), istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı; bu farklılığın ise, kişinin lise ile doktora ve önlisans ile doktora eğitim düzeylerinde olduğu ortaya koyulmuştur. Buna göre, çalışma kapsamında tüketicinin evlilik öncesi alışverişlerinde, ürüne yönelik değerlendirmelerinde hedonik tüketim eğilimleri eğitim düzeyine göre farklılaşmaktadır. Bununla birlikte katılımcıların evlilik öncesi alışverişteki hedonik tüketim eğilimlerinin yaşa (F=7,331; p<,001) göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir. Buna göre, yaşı 20-25 arasında olan katılımcıların, yaşı 31-35 ve 36-40 arasında olan katılımcılara göre evlilik öncesi alışverişte hedonik tüketim eğilimi farklılaşmaktadır. Son olarak, katılımcıların hedonik tüketim eğilimleri gelir düzeylerine (F=3,043; p<,01) göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Bahsi geçen anlamlı farklılığın ise, 1501 ₺ - 3000 ₺ ile 6001 ₺ - 7500 ₺ arasında gelire sahip kişiler arasında olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Faydacı tüketimin katılımcıların demografik özellikleriyle ilişkisine yönelik varyans analizi

Demografik Özellikler	Kategoriler	N	Ortalama	Standart Sapma	F	P
Eğitim Durumu	İlköğretim ve Lise	72	2,98	,854	3,692	,006*
	Önlisans	64	3,25	,783		
	Lisans	224	2,86	,777		
	Yüksek Lisans	65	3,11	,707		
	Doktora	38	3,05	,853		
Yaş	20-25	64	3,19	,823	2,877	,036*
	26-30	231	3,02	,749		
	31-35	133	2,87	,817		
	36-40	35	2,82	,904		
	1500 ₺ ve altı	15	2,98	,873		
Gelir Düzeyi	1501 ₺- 3000 ₺	76	3,10	,833	,398	,850
	3001 ₺ - 4500 ₺	138	2,97	,769		
	4501 ₺ - 6000 ₺	104	2,95	,813		
	6001 ₺ - 7500 ₺	66	2,97	,794		
	7501 ₺ ve üstü	64	2,95	,786		

****p<,01, *p<,05**

Katılımcıların eğitim durumu, yaşı ve gelir düzeyinin faydacı tüketim üzerinde anlamlı bir fark oluşturup oluşturmadığına yönelik varyans analizi sonuçlarına göre ise, öncelikle katılımcılarının eğitim durumlarının (F=3,692; p<,05) faydacı tüketim eğilimleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı; bu farklılığın ise, kişinin ilköğretim ve lise ile önlisans; önlisans ile lisans eğitim düzeylerinde olduğu ortaya koyulmuştur. Buna göre, çalışma kapsamında tüketicinin evlilik öncesi alışverişlerinde, ürüne yönelik değerlendirmelerinde fayda temelli tüketim eğilimleri eğitim düzeyine göre farklılaşmaktadır. Bununla birlikte katılımcıların evlilik öncesi alışverişteki faydacı tüketim eğilimlerinin yaşa (F=2,877; p<,05) göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir. Buna göre, yaşı 20-25 arasında olan katılımcıların, yaşı 20-25 ve 31-35 arasında olan katılımcılara göre evlilik öncesi alışverişte fayda temelli tüketim eğilimi farklılaşmaktadır. Katılımcıların gelirler düzeylerinin (p>,05) ise, evlilik öncesi alışverişte faydacı tüketim eğilimlerine göre değişmediği ortaya koyulmuştur.

Tablo 7. Kişisel değerlerin katılımcıların demografik özellikleriyle ilişkisine yönelik varyans analizi

Demografik Özellikler	Kategori	N	Ortalama	Standart Sapma	F	P
Eğitim Durumu	İlköğretim ve Lise	72	7,54	1,335	1,722	,144
	Önlisans	64	7,21	1,655		
	Lisans	224	7,46	1,258		
	Yüksek Lisans	65	7,57	1,088		
	Doktora	38	7,02	,929		
Yaş	20-25	64	7,05	1,634	3,167	,024*
	26-30	231	7,38	1,288		
	31-35	133	7,58	1,158		
	36-40	35	7,73	,925		
	1500 ₺ ve altı	15	8,05	1,009		
1501 ₺- 3000 ₺	76	7,56	1,352			
3001 ₺ - 4500 ₺	138	7,47	1,360			
4501 ₺ - 6000 ₺	104	7,22	1,249			
6001 ₺ - 7500 ₺	66	7,31	1,144			
7501 ₺ ve üstü	64	7,43	1,310			

* $p < ,05$

Katılımcıların eğitim durumu, yaşı ve gelir düzeyinin sahip olunan kişisel değerler üzerinde anlamlı bir fark oluşturup oluşturmadığına yönelik varyans analizi sonuçlarına göre, katılımcıların sadece yaşlarının ($F=3,167$; $p < ,05$) kişisel değerlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı; Bu farklılığın ise, 20-25 ile 31-35 yaş aralığında gerçekleştiği görülmektedir. Buna göre çalışma kapsamında, tüketicinin evlilik öncesi alışveriş sürecinde satın almayı planladığı ürünlere yönelik değerlendirmelerinde sahip olduğu değerleri bahsi geçen yaş aralıklarında farklılık göstermektedir. Bununla birlikte, katılımcıların sahip olduğu değerleri, evlilik öncesi alışveriş sürecinde değerlendirmelerinde eğitim durumları ($p > ,05$) ve gelirlerine ($p > ,05$) göre bir farklılık oluşturmamaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada, evlilik öncesi alışverişte kişilerin hedonik ve faydacı tüketim eğilimleri, sahip oldukları kişisel değerler ve sosyal karşılaştırma durumlarının demografik özelliklerine göre farklılığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte bireyin, evlilik öncesi beyaz eşya, mobilya, mutfak eşyası, ev

tekstili, yemek takımı vb. ürünleri satın alma davranışlarına yönelik araştırma durumları ve satın alma kararı öncesinde bilgi topladıkları kaynakların belirlenmesi amaçlanmıştır.

Çalışma kapsamında, katılımcıların beyaz eşya, mobilya, mutfak eşyası, ev tekstili, yemek takımı vb. ürünlere yönelik satın alma kararlarında en fazla ürünlerin sergilendiği mağazaları ziyaret ederek bilgi topladıkları görülmektedir. Alanyazına bakıldığında mağaza atmosferi ve görme, ses, koku, dokunma ve tat gibi insanın beş duyusuna odaklanan duyuşal deneyimin tüketici satın kararlarında önemli rol oynadığı görülmektedir (Torabi et. al., 2021; Başdeğirmen & Tunca, 2018). Peck & Shu (2009) tüketicinin ürüne dokunmasının psikolojik sahipliğine aracılık etmesi nedeniyle satın alma kararlarını önemli ölçüde etkilediğini vurgulamışlardır. Mağazayı ziyaret eden tüketici ürünle ilgili ısı, ağırlık, sertlik gibi bilgilere ya da görsel olarak istediği ölçü ve ebatlarda olup olmadığına yönelik değerlendirmeler yaparak kendisi için en uygun ürüne seçmeye çalışmaktadır (Canio & Fuentes-Blasco, 2021). Alanyazınla eş zamanlı olarak bu çalışmada da tüketicilerin özellikle satın alma sıklığı az olan bu ürün gruplarına yönelik mağazayı ziyaret ederek değerlendirmelerde buldukları görülmektedir.

Çalışma kapsamında, katılımcıların beyaz eşya, mobilya, mutfak eşyası, ev tekstili, yemek takımı vb. ürünlere yönelik bilgi topladığı önemli kaynaklardan bir diğerrinin internet üzerinden yapılan araştırmalar (ilgili ürünün web sayfası, forumlar, bloglar, sosyal medya vb.) olduğu görülmektedir. Teknolojinin gelişimiyle e-ticaretin artması, markaların sanal mağazalar aracılığıyla ürünlerini sergileyebilme imkanı bulması ve sosyal medya aracılığıyla markaların tüketiciler ile arasında kişisel bir kanal, sosyal etkileşim ve kullanıcı odaklı değerler ağı oluşturması tüketicinin ürün ve hizmetlere yönelik elde etmeyi amaçladığı bilgiye daha hızlı ve daha kolay ulaşmasını sağlamıştır (Chi, 2011). Böylelikle tüketici, web sayfası, sosyal medya vb. sanal mecralardan bilgi toplayarak zamandan tasarruf etmekte, en uygun fiyata ulaşmakta, istek ve ihtiyacı doğrultusunda kendisine en uygun ürünü bulmaktadır (Punj, 2011). Ayrıca çalışma kapsamında, katılımcıların beyaz eşya, mobilya, mutfak eşyası, ev tekstili, yemek takımı vb. gibi ürünlere yönelik değerlendirmelerinde tanıtım broşürü, dergi vb. basılı materyallerden diğerr kaynaklara göre daha az bilgi topladıkları görülmektedir. Bunun nedeni öncelikli olarak çalışmanın örneklemini oluşturan 20-40 yaş arasında bireyleri ifade eden Y kuşağının ürün araştırmasında satın alma süreçlerinde çevrimiçi alışveriş deneyimine yönelik artan ilgisidir (Ladhari et. al., 2019; Civek & Ulusoy, 2020). Bununla birlikte, günümüzde gelişen teknolojilere eş zamanlı hareket etmek isteyen şirketler, basılı kaynaklarını dijital ortama taşıyara e-bülten, e-katalog gibi hizmetlerle tüketiciye ulaşma çabası olarak değerlendirilebilir.

Evlilik öncesi alışverişte kişilerin hedonik ve faydacı tüketim eğilimlerinin cinsiyete göre değiştiği ortaya konulmuştur. Aile satın alma kararlarında kadın

ve erkeğin rolü ve etkisi ürünün türü ve özelliklerine göre değişmektedir (Levy & Lee, 2000; Lee & Beatty, 2002). Alanyazındaki çalışmalara bakıldığında, kadınların genellikle beyaz eşya, ev tekstili, züccaciye gibi konularda son karar verici olduğu görülürken, erkeklerin ise otomobil, elektronik alet satın alma karar sürecinde etkin rol oynadığı görülmektedir (Chen et. al., 1999; Nanda et. al., 2007). Dolayısıyla evlilik öncesinde gerçekleştirilen beyaz eşya, mobilya, ev tekstili, yemek takımı vb. yönelik alışveriş deneyiminin hedonik ve faydacı tüketim açısından cinsiyete göre farklılaşması, alanyazını destekler niteliktedir. Bununla birlikte Arnold ve Reynolds (2003) çalışmasında alışveriş sürecinde kadınların erkeklere göre daha fazla hedonik güdülerle hareket etmesine rağmen, hedonik ve faydacı tüketim eğiliminin hem kadın hem de erkeklerde geçerli olduğunu vurgulamışlardır. Bu çalışmada da, evlilik öncesi alışveriş sürecinde kadın ve erkeklerin hedonik ve faydacı tüketim eğilimlerinin farklılık gösterdiği ortaya koyulmuştur.

Çalışmada ele alınan diğer bir husus kişilerin gelir düzeyidir. Buna göre, katılımcıların evlilik öncesi alışverişlerinde hedonik tüketim eğilimleri gelir düzeyine göre değişmektedir. Gelir düzeyi, satın alma kararlarının verilmesinde önemli bir etkene sahiptir (Campbell & Mankiw, 1990). Gelir, kişilerin yaşam tarzlarını, tüketim eğilimlerini, ait oldukları grupları etkilemektedir. Bunun yanı sıra, bireyler sosyal bir çevrede yaşamaktadır. Çevresi içerisinde yaşayan bireyin hayata dair beklentileri ve istekleri, içerisinde bulunduğu referans grubunun bağlamı çerçevesinde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla bu durum kişinin hedonik değerine yönelik yarattığı bağlamı da değiştirmektedir. Kahneman et. al. (1997: 379), kişilerin önceki tüketim deneyimleri, içerisinde yaşadıkları çevre ve kültürel değişkenlerinin kahve içmek, acı biber yemeyi öğrenmek ya da opera tutkusu kazanmak gibi hedonik değere yönelik unsurları değiştirebileceğini ileri sürmüştür. Çalışma kapsamında tüketicilerin evlilik öncesi alışveriş deneyiminin fayda ya da haz odaklı olmasının eğitim düzeyi ve yaş değişikçe farklılaştığı görülmektedir.

Sonuç olarak, çalışmadan elde edilen bulgular neticesinde beyaz eşya, mobilya, mutfak eşyası, ev tekstili, yemek takımı vb. ürün kategorileriyle pazarda yer alan işletmeler mağaza tasarımı, görsel ve duyuşal deneyimi ön plana çıkaran faaliyetler ile tüketicinin ürüne dokunabilmesinin yansıra tüketicinin ürün kullanacağı ortamı ve iş sürecinin görsel olarak destekleyen uygulamalar gerçekleştirebilir. Ayrıca, ürüne yönelik değerlendirmelerde tüketicilerin basılı materyallerden daha çok dijital iletişim kanallarına tercih etmesine yönelik bulgu, pazarlama yöneticileri ve girişimcilerin hedef kitlelerini net çizgilerle tanınmasına ve reklam stratejilerinin belirlenmesinde dikkate değer bir katkı sunmaktadır. Bireylerin evlilik öncesindeki alışverişte ürün değerlendirmelerinde hedonik ve faydacı tüketim eğilimlerinin kadın ya da erkeğe göre değişmesi, işletmelerin ürün satın alma sürecinde yer alan karar vericilerin ortaya koyularak tüketici profili oluşturmasına dair ipucu sunmaktadır.

Gelecek çalışmalarda, tüketimin sergilendiği yeni alanlar olan dijital ortamın, evlilik öncesi alışverişteki hedonik ve faydacı tüketim eğilimini nasıl etkilediği, sosyal medya kullanım sıklığı ile ilişkisi bağlamında ele alınabilir. Ayrıca tüketicilerin sosyal medyada takip ettiği fenomenlerin ya da etkileyicilerin (influencer) evlilik öncesi alışverişlerindeki ürün ve marka tercihlerine yönelik etkisi ortaya konulabilir.

Çalışmanın bulguları yorumlanırken çeşitli sınırlılıklar göz önünde bulundurulmalıdır. Öncelikle çalışma sadece 25 ve 40 yaş aralığında bulunan ve bireysel geliri olan bireyleri kapsamaktadır. Bu sınırlılık aynı zamanda sonuçların genellenebilirliğini ve dış geçerliliğini de sınırlar. İkinci olarak, bu çalışma Türkiye örneklemeyle yürütüldüğünden araştırma bulgularının diğer popülasyonlara ne ölçüde genellendiğini belirlemek amacıyla daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğu belirtilmelidir.

Kaynakça

- Arnold, M. J. & Reynolds, K. E. (2003). Hedonic shopping motivations. *Journal of Retailing*, 79(2), 77-95.
- Attiq, S. & Rauf-i-Azam, R. I. A. (2012). How individual social values stimulate consumer purchase decision involvement and compulsive buying behavior: a path by path multigroups analysis. *Актуальні проблеми економіки*, (7), 300-308.
- Babin, B. J., Darden, W. R. & Griffin, M. (1994). Work and/or fun: measuring hedonic and utilitarian shopping value. *Journal of Consumer Research*, 20(4), 644-656.
- Bagozzi, R. P. & Yi, Y. (1988). On the evaluation of structural equation models. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 16(1), 74-94.
- Balakrishnan, B. K., Dahnill, M. I. & Yi, W. J. (2014). The impact of social media marketing medium toward purchase intention and brand loyalty among generation Y. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 148, 177-185.
- Başdeğirmen, A., & Tunca, M. (2018). Mağaza Atmosferi Ve Müziğin Tüketicilerin Satın Alma Davranışlarına Etkilerine Yönelik Bir Literatür Araştırması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(4), 1305-1326.
- Batra, R. & Ahtola, O. T. (1991). Measuring the hedonic and utilitarian sources of consumer attitudes. *Marketing Letters*, 2(2), 159-170.
- Belk, R. W., Bahn, K. D. & Mayer, R. N. (1982). Developmental recognition of consumption symbolism. *Journal of Consumer Research*, 9(1), 4-17.
- Buunk, B. P. & Gibbons, F. X. (2000). Toward an enlightenment in social comparison theory. J. Suls ve L. Wheeler (Ed.), In *Handbook of Social Comparison* (ss. 487-499) içinde. Springer, Boston, MA.
- Campbell, J. Y. & Mankiw, N. G. (1990). Permanent income, current income, and consumption. *Journal of Business & Economic Statistics*, 8(3), 265-279.
- Chan, K. & Prendergast, G. P. (2008). Social comparison, imitation of celebrity models and materialism among Chinese youth. *International Journal of Advertising*, 27(5), 799-826.

- Chen, C. N., Lai, M. & Tarn, D. D. (1999). Feminism orientation, product attributes and husband-wife decision dominance: A Taiwan-Japan cross-cultural study. *Journal of Global Marketing*, 12(3), 23-39.
- Chi, H. H. (2011). Interactive digital advertising vs. virtual brand community: Exploratory study of user motivation and social media marketing responses in Taiwan. *Journal of Interactive Advertising*, 12(1), 44-61.
- Childers, T. L., Carr, C. L., Peck, J., & Carson, S. (2001). Hedonic and utilitarian motivations for online retail shopping behavior. *Journal of Retailing*, 77(4), 511-535.
- Civek, F., & Ulusoy, G. (2020). X ve Y Kuşağı Tüketicilerin Nomofobik Eğilimlerinin Çevrimiçi Alışveriş Bağımlılığı ile Olan İlişkinin Belirlenmesi. *Turkish Studies-Social*, 15(1), 141-156.
- De Canio, F., & Fuentes-Blasco, M. (2021). I need to touch it to buy it! How haptic information influences consumer shopping behavior across channels. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 61, 102569.
- Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations*, 7(2), 117-140.
- Fornell, C. & Larcker, D. F. (1981). *Structural equation models with unobservable variables and measurement error: Algebra and statistics*: SAGE Publications Sage CA: Los Angeles, CA.
- Gibbons, F. X. & Buunk, B. P. (1999). Individual differences in social comparison: development of a scale of social comparison orientation. *Journal of personality and social psychology*, 76(1), 129.
- Gilhooly, L. (2020). The Need to be 'Liked'in the Selfie Generation: The Relationship Between Social Media Use and Social Comparison in Young Adult Women (Doctoral dissertation, Alliant International University).
- Hair, J. F., Anderson, R. E., Babin, B. J. & Black, W. C. (2010). *Multivariate data analysis: A global perspective* (Vol. 7): Upper Saddle River, NJ: Pearson.
- Hanzaee, K. H. & Khonsari, Y. (2011). A review of the role of hedonic and utilitarian values on customer's satisfaction and behavioral intentions. *Interdisciplinary Journal of Research in Business*, 1(5), 34-45.
- Hirschman, E. C. & Holbrook, M. B. (1982). Hedonic consumption: emerging concepts, methods and propositions. *Journal of Marketing*, 46(3), 92-101.
- Holbrook, M. B. & Hirschman, E. C. (1982). The experiential aspects of consumption: Consumer fantasies, feelings, and fun. *Journal of Consumer Research*, 9(2), 132-140.
- Holt, D. B. (1995). How consumers consume: A typology of consumption practices. *Journal of Consumer Research*, 22(1), 1-16.
- Jebarajakirthy, C. & Das, M. (2020). How self-construal drives intention for status consumption: A moderated mediated mechanism. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 55, 102065.
- Jiang, S. & Ngien, A. (2020). The effects of Instagram use, social comparison, and self-esteem on social anxiety: A survey study in Singapore. *Social Media+ Society*, 6(2), 1-10.

- Jones, M. A., Reynolds, K. E. & Arnold, M. J. (2006). Hedonic and utilitarian shopping value: Investigating differential effects on retail outcomes. *Journal of Business Research*, 59(9), 974-981.
- Kahle, L. R. (1983). *Social values and social change: Adaptation to life in America*. New York: Praeger.
- Kahle, L.R. ve Kennedy, P. (1988). Using the list of values (LOV) to understand consumers. *Journal of Services Marketing*, 2(4), 49-56.
- Kahneman, D., Peter P. W. & Rakesh, S. (1997). Back to Bentham? Explorations of Experienced Utility, *Quarterly Journal of Economics*, 112 (2), 375-405.
- Kluckhohn, C. (1951). Values and value orientations in the theory of action. In T. Parsons & E. A. Shils (Eds.), *Toward a general theory of action* (pp. 388-433). New York, NY: Harper.
- Kwon, H. S. (2005). The types of clothing shopping value and the classification of consumer group by shopping values. *Journal of Fashion Business*, 9(6), 126-140.
- Mbete, G. S., & Tanamal, R. (2020). Effect of Easiness, Service Quality, Price, Trust of Quality of Information, and Brand Image of Consumer Purchase Decision on Shopee Online Purchase. *Jurnal Informatika Universitas Pamulang*, 5(2), 100-110.
- Mohseni, S., Jayashree, S., Rezaei, S., Kasim, A. & Okumus, F. (2018). Attracting tourists to travel companies' websites: the structural relationship between website brand, personal value, shopping experience, perceived risk and purchase intention. *Current Issues in Tourism*, 21(6), 616-645.
- Nanda, D., Hu, C. & Bai, B. (2007). Exploring family roles in purchasing decisions during vacation planning: Review and discussions for future research. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 20(3-4), 107-125.
- Labbe, D., Ferrage, A., Rytz, A., Pace, J. & Martin, N. (2015). Pleasantness, emotions and perceptions induced by coffee beverage experience depend on the consumption motivation (hedonic or utilitarian). *Food Quality and Preference*, 44, 56-61.
- Ladhari, R., Gonthier, J. & Lajante, M. (2019). Generation Y and online fashion shopping: Orientations and profiles. *Journal of retailing and Consumer Services*, 48, 113-121.
- Lee, J. & Cho, M. (2019). New insights into socially responsible consumers: The role of personal values. *International Journal of Consumer Studies*, 43(2), 123-133.
- Lee, C. K. & Beatty, S. E. (2002). Family structure and influence in family decision making. *Journal of consumer marketing*. 19(1), 24-41.
- Levy, D. S. & Lee, C. K. C. (2000, January). Family Member Influence and Its Impacts on Housing Purchase Decisions. In *Pasific Rim Real Estate Society (PRRES) Conference, Sydney*, 23-27.
- Liu, F., Lim, E. T., Li, H., Tan, C. W. & Cyr, D. (2020). Disentangling utilitarian and hedonic consumption behavior in online shopping: An expectation disconfirmation perspective. *Information & Management*, 57(3), 103199.
- Liu, C. & Forsythe, S. (2010). Sustaining online shopping: Moderating role of online shopping motives. *Journal of Internet Commerce*, 9(2), 83-103.
- Maehle, N., Iversen, N., Hem, L., & Otnes, C. (2015). Exploring consumer preferences for hedonic and utilitarian food attributes. *British Food Journal*, 117(12), 3039-3063.

- Patton, M. Q. (2005). Qualitative research. *Encyclopedia of statistics in behavioral science*. Willey & Sons.
- Peck, J. & Shu, S. B. (2009). The Effect of Mere Touch on Perceived Ownership. *Journal of Consumer Research*, 36(3): 434-447.
- Punj, G. (2011). Effect of consumer beliefs on online purchase behavior: The influence of demographic characteristics and consumption values. *Journal of Interactive Marketing*, 25(3), 134-144.
- Semente, E. M. M. & Whyte, G. (2019). The Influence of Culture on Consumer Decision-Making Styles of Namibian Millennials: An Application of Hofstede's Cultural Dimensions. *International Journal of Applied Management Sciences and Engineering (IJAMSE)*, 6(1), 29-45.
- Sivapalan, A., von der Heide, T., Scherrer, P., & Sorwar, G. (2021). A consumer values-based approach to enhancing green consumption. *Sustainable Production and Consumption*, 28, 699-715.
- Torabi, A., Hamidi, H., & Safaie, N. (2021). Effect of sensory experience on customer word-of-mouth intention, considering the roles of customer emotions, satisfaction, and loyalty. *International Journal of Engineering*, 34(3), 682-699.
- Westbrook, R. A. & Black, W. C. (1985). A motivation-based shopper typology. *Journal of Retailing*, 61, 78-103.
- Xiao, D. & Lan, T. (2017). Mapping ideological opinions in China using online survey. *Annals of GIS*, 23(2), 79-91.
- Xu, X., Wu, J. H., Chang, Y. T. & Li, Q. (2019). The investigation of hedonic consumption, impulsive consumption and social sharing in e-commerce live-streaming videos. *PACIS 2019 Proceedings*. 43, 1-13.
- Yıldırım, N. (2004). Türkiye'de boşanma ve sebepleri. *Bilig*, (28), 59-81.
- Zeithaml, V. A. (1988). Consumer perceptions of price, quality, and value: a means-end model and synthesis of evidence. *Journal of Marketing*, 52(3), 2-22.
- Zheng, X., Baskin, E. & Peng, S. (2018). Feeling inferior, showing off: The effect of non-material social comparisons on conspicuous consumption. *Journal of Business Research*, 90, 196-205.
- Zhu, X., Ren, W., Chen, Q., & Evans, R. (2020). How does internet usage affect the credit consumption among Chinese college students? A mediation model of social comparison and materialism. *Internet Research*. 31(3), 1083-1101.

İdare Kandilleri: Siyasetnamelerin Işığında Yönetim Anlayışı

Saliha Gizem ÖNDER*

Azerbaycan Cumhurbaşkanlığına Bağlı Devlet İdarecilik Akademisi

Öz

Siyasetnameler yönetim tarihi çalışmalarının araştırma evrenine karşılık gelecek nitelikte zengin bir literatür sunmaktadır. Eserler genel olarak idareyi, yöneticinin özelliklerini ve yönetici ile yönetilen arasındaki ilişkiyi ele almakta, yazarlarının niteliklerine, dönemlerinin ve coğrafyalarının koşullarına göre bir yönetim anlayışı ortaya koymaktadır. Siyasetnamelerle ilgili çalışmalar genellikle ilahiyatçılar ve tarihçiler tarafından Osmanlı döneminde yazılan eserlere odaklanılarak yürütülmektedir. Yönetim tarihi çalışmalarının çerçevesini daha çok örgütsel yapılanma tartışmaları oluşturmaktadır. Bu çalışma ise literatürde yaygın olan Osmanlı siyasetnameleri ve idari teşkilatlanma odaklı tartışmaların aksine Osmanlı Devleti döneminden önce yazılmış eserlere odaklanmakta ve yönetim düşüncesine katkı sağlayan yönleri ön plana çıkarmaya çalışmaktadır. 10-14. yüzyıllar arasında Endülü's'ten Maveraünnehir'e uzanan coğrafyada yazılan yirmi beş siyasetnameyi incelemektedir. Siyasetnamelerin içerik analizleri üzerinden benzer ve farklı unsurları dikkate alarak sınıflandırmalar yapmaktadır. Eserleri temelde teorik-pratik ayrım çerçevesinde üçlü bir tasnife tabi tutmakta ve "hikmet", "fakahet", "kudret" şeklinde isimlendirdiği gruplardan ilgili olanı yerleştirmektedir. Ayrıca çalışma literatürde siyasetnamelere karşılık kullanılan "hükümdar aynaları" tanımlamasının yerine "idare kandilleri" ifadesini önermektedir.

Anahtar kelimeler

Siyasetname, idare kandilleri, yönetim düşüncesi, yönetim tarihi.

* Doktora öğrencisi, Azerbaycan Cumhurbaşkanlığına Bağlı Devlet İdarecilik Akademisi, Kamu Yönetimi Bölümü, andersalihagizem@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0784-1729.

Candles for Administration: Administration Approach in the Light of the Siyasatnamas

Abstract

Siyasatnamas provide rich literature to corresponds to research area of studies about the administrative history. The works generally deal with the administration, the characteristics of the ruler and the relationship between the ruler and the ruled, and reveal an administration approach according to the qualifications of the authors and the conditions of their periods and geographies. Studies about siyasatnamas are generally carried out by theologians and historians, focusing on works written during the Ottoman period. The framework of administrative history studies mostly consists of discussions on organizational structuring. This study, on the other hand, focuses on the works written before the Ottoman Empire in contrast to the Ottoman siyasatnamas and administrative organization-oriented discussions that are common in the literature and tries to construct a administrative thought from them. It examines 25 politics written in the geography stretching from Andalusia to Transoxiana between the 10th and 14th centuries. It makes classifications by considering similar and different elements through the content analysis of the siyasatnamas. It classifies the works in a triple way within the framework of theoretical-practical distinction and places it in the relevant group among the groups named as "hikmet", "fakahet", "kudret". It suggests the term "candles for administration" instead of "mirrors for princes" which is used to express siyasatnamas in the literature.

Keywords

Siyasatnama, candles for administration, administrative thought, administrative history.

Extended Abstract

Studies about siyasatnamas are generally carried out by theologians and historians, focusing on works written during the Ottoman period. This situation may cause the works written before the Ottoman period to go unnoticed. The framework of administrative history studies mostly consists of discussions on organizational structuring. This study, on the other hand, focuses on the works written before the Ottoman Empire in contrast to the Ottoman siyasatnamas and administrative organization-oriented discussions that are common in the literature and tries to construct a administrative thought from them. 25 siyasatnamas written between the 10th and 14th centuries are analyzed in the article.

The mentioned centuries include the period of time that started with the domination of the Abbasids by the Buyids and continued until the Interregnum of the Ottoman State. These five centuries, in which more than one administration ruled under independent administrators, corresponds to a period in which the boundaries of political and social structures were determined. This period, in which many states such as Ghaznavids, Karakhanids, Almoravids, Almohads, Abbasids, Seljuks, Eyyubis, Mamluks, Ilkhanids, Timurids were founded and collapsed, was a period in which the understanding

of rulership and the relations between the ruler and the ruled were redefined depending on the change of dynasties. Siyasatnamas written between the 10th and 14th centuries and bearing the traces of a wide geography from Andalusia-Maghrib to Transoxiana contribute to the construction of the idea of “administration of public”.

The works generally deal with the administration, the characteristics of the ruler and the relationship between the ruler and the ruled and reveal a administration approach according to the qualifications of the authors and the conditions of their periods and geographies. Although the works are mostly called “siyasetname” in Turkish sources, they are also accepted with the expression “mirrors for princes” in western literature. From this metaphorical expression, which corresponds to guiding the rulers, it is understood that the ruler and the administration are built on the claim that they reflect each other. However, it is known that the works were not written only by the rulers and they were not dedicated to them alone, the majority of the policy books were written by state officials, religious and literary figures, and they were dedicated to the princes along with the state officials. In fact that the works discuss general moral rules as well as management shows that they have content that will appeal to all people. Some texts about the individual, some texts about the society, and some texts about the government.

Since the main common point of the works examined in this study is the administration, the emphasis on “administration” in the title of the article and the naming of “candles of the administration” is important in terms of being an alternative to “mirrors for princes”. The necessity of such an alternative stem from the fact that the term “mirrors for princes” is not sufficient to reflect the spirit of the siyasatnamas. The fact that the definition is administration-oriented becomes meaningful because almost every form of administration is explained in the works.

It is possible to basically divide siyasatnamas into two categories according to their approach to administration. Works that try to explain the administration through a vision of society generally contain a theoretical expression, works that deal with social reality include practical suggestions. Siyasatnamas based on social reality differs within itself. While rulers and state officials show the administration as a field of power struggle in their works; the works written by the jurists evaluated the management within the framework of Islamic law; linguists, poets and historians have included both the elements of administrative power and Islamic fiqh rules. This distinction in practical siyasatnamas has revealed the necessity of a triple classification in which theoretical texts will be included under the theoretical-practical classification. This study discussed the triple distinction with the concepts of “hikmet”, “fakahet” and “kudret”. It examined the theoretical philosophy-focused works under the title of “hikmet”, texts describing the administration with Islamic

fiqh rules under the title of “fakahet”, and the politics statements expressing the measures for the establishment of power under the title of “kudret”.

“Hikmet”-oriented siyasatnamas argue that the understanding of administration is shaped from individual to state and that governments can transform into each other and presents social love as a critique of justice. “Fakahet”-oriented siyasatnamas deem state property entrusted and take into account the separation of powers in public duties and it determines the purpose of the administration as realizing social good and avoiding evil. “Kudret”-oriented siyasatnamas evaluate the administration on the ground of legitimacy based on holiness, taking into account the difference between the ruling and the managed and it cares about the sword and pen balance. The classifications made by taking into account the similarities and differences of the candles of the administration are shaped by the reference of the predominant elements of the administrative advice of the works.

Giriş

Yönetim bilimi çalışmaları için yönetim düşüncesinin şekillendiği tarihi tecrübeler önem arz etmektedir (Güler, 2010: 27-28). Herhangi bir olguyu algıdan ayıran temel unsur hakikat üzerine inşa edilmesi olduğundan yönetim düşüncesi de onu besleyen tarihsel tecrübeler neticesinde kendi gerçek formunu bulabilecektir. Çünkü bir yerin idaresi, tarihinin çerçevesinde şekillenmektedir (Balta, 2003: 42). Aksi takdirde aktarmacı bir anlayışın belirleyiciliğinde düşünce sistemi oluşturulmaya çalışılacak, etkinlik düzeyi “yabancı bir gerçeğin teorik ifadesi”yle sınırlı kalacaktır (Güler, 2010: 70). Siyasetnameler ise yönetim düşüncesinin şekillenmesine katkı sağlayacak tarihi tecrübeleri barındırmakta, yönetimin derinlemesine tartışıldığı zengin bir birikim sunmaktadır.

Siyasetnameler hükümdarlara ve devlet görevlilerine yönetim hakkında öğütler veren eserlerdir. Yöneticinin özelliklerini, yöneten-yönetilen ilişkisini, yönetim kavramlarını, unsurlarını, süreçlerini tartışmaktadırlar. Siyasetnamelelere dair çalışmalar genellikle ilahiyatçılar ve tarihçiler tarafından yapılmakta, Osmanlılar döneminde yazılan eserlere yoğunlaşmaktadır. Osmanlılar dönemine ait siyasetnamelerin sayısı ve içerik olarak beslediği zenginlik literatürdeki eğilimi haklı çıkarırsa da öncesinde yazılan eserlerin dikkatten kaçmasına neden olabilir. İdare tarihi çalışmalarının çerçevesini ise çoğunlukla teşkilat yapılanmalarına yönelik tartışmalar oluşturmaktadır (Altunok, 2012: 235). Bu çalışma ise literatürde yaygın olan Osmanlı siyasetnameleri ve idare teşkilatı odaklı tartışmaların aksine Osmanlı Devleti’nden önce yazılmış eserleri konu edinmekte ve onların yönetim düşüncesini ele alış biçimlerini göstermeye çalışmaktadır. Araştırma kapsamında 10-14. yüzyıllar arasında yazılmış yirmi beş siyasetname incelenmiştir. Bahse konu yüzyıllar Abbasilerin Büveyhiler tahakkümüne girmesiyle başlayan ve Osmanlı Devleti’nin Fetret Devri’ne kadar devam eden zaman dilimini içermektedir. Bağımsız idarecilerin altında varlığını devam ettiren birden fazla yönetimin hüküm sürdüğü bu beş yüzyıl, siyasal ve sosyal yapıların sınırlarının belirlendiği bir döneme karşılık gelmektedir (Hodgson, 1995: 3, 9). Gaznelilerden Karahanlılara, Muvabıtlardan Muvahhidlere, Abbasilerden Selçuklulara, Eyyübilerden Memlûklere, İlhanlılardan Timurlulara pek çok devletin kurulup yıkıldığı bu dönem, hanedanlıkların değişmesine bağlı olarak hükümdarlık anlayışlarının, yöneten-yönetilen ilişkilerinin yeniden tanımlandığı bir dönem olmuştur. 10-14. yüzyıllar arasında yazılan ve Endülüs-Mağrib’den Maverâünnehir’e kadar

geniş bir coğrafyanın izlerini taşıyan siyasetnameler yönetim anlayışlarının gelişmesine katkı sağlamaktadır.

Öncelikli olarak siyasetname kavramının anlamını ve köken olarak tahlilini yapma gayretinde olan çalışma, siyasetname literatürünün zenginliğinin siyasetname kavramına yansıyan yönlerini tartışmaktadır. Eserlerin yazarları, dönemleri ve coğrafyaları hakkında bilgiler sunmanın ötesinde içeriklerine göre sınıflandırmayı amaçlayan bu çalışma, eserleri öncelikle niteliklerine göre teorik ve pratik olarak ayırmakta, sonrasında ise teorik-pratik ayrımın altında “hikmet”, “fakahet” ve “kudret” kavramlarıyla tartışmaktadır. Kavram-sallaştırma araştırmacıya aittir. Her eserin yönetimi farklı bir bakış açısıyla ele alması böylesi bir sınıflandırmayı zorunlu kılmıştır. “Hikmet” odaklı siyasetnameler yönetimi felsefi açıdan değerlendirmiştir. Filozoflar tarafından yazılan eserler fertten devlete uzanan yönetim anlayışını, yönetsel dönüşüm ekseninde toplumsal muhabbeti tesis etme amacıyla ele almışlardır. “Fakahet” odaklı siyasetnameler de yönetimi fıkıh kuralları çerçevesinde hukuki açıdan tartışmışlardır. Fakihler eliyle kaleme alınan eserler devlet mülkünü emanet sayıp kamu görevlerinde yetki ayrımlarını dikkate alarak toplumsal iyiliği gerçekleştirme ve kötülükten sakındırma maksadını önceleyen yönetim düşüncesini oluşturmuşlardır. “Kudret” odaklı siyasetnameler ise devletin yapısını ve işleyişini bürokratik niteliklerle anlatmışlardır. Hükümdarlar ve devlet görevlilerinin yazdığı eserler kılıç-kalem dengesi içinde yöneten ve yönetilen farkını gözeterek kutsiyete dayalı meşruiyet zemini üzerinde yönetim düşüncesini inşa etmeye çalışmışlardır.

Türkçe kaynaklarda eserler çoğunlukla “siyasetname” olarak adlandırılrsa da batı literatüründeki “mirrors for princes” in tercümesi olan “hükümdar aynaları” ifadesiyle de kabul görmektedir. Hükümdarlara yol göstermeye karşılık gelen bu metaforik anlatımdan hükümdarın ve yönetimin birbirini yansıttığı iddiası üzerine kurgulandığı anlaşılmaktadır. Ancak eserleri sadece hükümdarların yazmadığı ve yalnız onlara ithaf edilmediği, siyasetnamelerin çoğunluğunun devlet görevlileri, dini ve edebi şahsiyetler tarafından kaleme alındığı ve devlet görevlileri ile birlikte şehzadelere de ithaf edildiği bilinmektedir. Hatta eserlerin yönetimin yanı sıra genel ahlak kurallarını tartışması bütün insanlara hitap edecek içeriklere de sahip olduğunu göstermektedir. Kimi metinler bireye, kimi metinler topluma, kimi metinler de devlete dair yönetimden bahsetmektedir. Bu çalışmada incelenen eserlerin temel ortak noktası idare olduğundan makale başlığındaki “idare” vurgusu ve “hükümdar aynaları” na alternatif olması açısından “idare kandilleri” isimlendirmesi önem arz etmektedir. Böyle bir alternatifin gerekliliği “hükümdar aynaları” tabirinin siyasetnamelerin ruhunu yansıtmada yeterli olmamasından kaynaklanmaktadır. Tanımlamanın idare odaklı olması eserlerde idarenin hemen her şeklinin izah edilmesinden dolayı anlam kazanmaktadır. “İdare” kelimesinin aynı zamanda “gaz lambasına” karşılık gelen anlamı da düşünülürse “idare kandilleri” tabirindeki teşbih daha da anlaşılır olacaktır.

Siyasetname Kavramı ve İdare Kandillerinin Genel Karakterleri

Siyasetnameler hükümdarlara ve devlet görevlilerine yönetim hakkında tavsiyelerde bulunan, mensur ve manzum şekilde yazılabilen, didaktik nitelikli eserlerdir (Devellioğlu, 1986: 101). Yönetimde izlenecek yol anlamındaki “siyaset” ile Farsça yazılı şey manasındaki “name” sözcüklerinden oluşmaktadır. Etimolojik sözlükler siyaseti, at bakıcılığına karşılık gelen “seyis” kelimesinin anlamca zenginleştirilmiş hali olarak tanımlamaktadır (Eyuboğlu, 1988: 603). İlk bakışta “seyis” kelimesi ile siyasetin bilinen anlamı arasında bir ilişki olmadığı düşünülebilir. Ancak Orta Asur dönemlerinden itibaren önemli devlet kademeleri arasında kraliyet atlarının bakıcılarının da bulunduğu hatırlandığında seyisten siyasete uzanan anlamsal benzerlik fark edilecektir.¹ Chicago Asur Sözlüğü’nde “susānu” kelimesi seyislik dışında devlete ait bir sınıfın üyesi olmak şeklinde de açıklanmıştır (Brinkman vd., 1992: 379). Siyaset kelimesinin kökeninin “yasa” sözcüğü ile bağlantılı olduğu da söylenebilir. İbn Tağriberdi’ye göre Cengiz Han’ın “Yasa”sındaki avcılık, ordu teşkilatı ve posta sistemine dair kurallar Farsça “üç” anlamına gelen “se” ile birlikte “se-yasa” (üç yasa) şeklinde dile getirilmiştir. “Se-yasa” ifadesi zamanla “siyasa” ve “siyaset” biçiminde kullanılmaya başlanmıştır (Apaydın, 2009: 299). Siyasetin “seyis” ve “yasa” kelimelerinin yanı sıra “ceza” anlamı da mevcuttur. Kanunlar çerçevesinde suçların ve cezaların belirlenmesine “siyaseti’ş-şeriyye”, cezaların infaz edildiği yere ise “siyasetgah” denilmektedir (Levend, 1963: 168). Bu doğrultuda siyasetin “yasa” sözcüğünden türetildiği varsayımını hatırlamak yerinde olacaktır. “Yasa”nın Moğolca kanun anlamına gelen “yasağ”ın bir türevi olduğu bilinmektedir.² Cezaların, yasalara/yasaklara karşı hareket edildiğinde verildiği hatırlanırsa siyasetin cezaya karşılık kullanılması anlam kazanacaktır. “Siyaset” kelimesinin hem Cengiz Han “Yasa”sına atıfla “üç yasa” anlamındaki “se-yasa”dan türemesi, hem Arapça “seyis” sözcüğü ile kökensel bir benzerlik içermesi hem de anlam olarak “ceza”ya karşılık gelmesi birlikte düşünüldüğünde kavramın anlam zenginliği bir kez daha açığa çıkmaktadır.

Siyasetname kelimesinin Arapça, Farsça, Moğolca ve Asurca gibi dillerden izler taşınması bile bu geleneğin zenginliğine dikkat çekmektedir. Eserlerdeki çeşitliliğin sebebi Müslümanların Suriye, Mısır, Irak ve İran’ı fethederken Grek, Roma, Babil, Asur ve Fars medeniyetlerinin kültür merkezlerini de ele geçirmelerinde aranmalıdır (Hitti, 1989: 266). Emevilerin Bizans İmparatorluğu’nun, Abbasilerin ise Sasani Devleti’nin topraklarında kurulması devletlerin Yunan ve İran siyasi miraslarının etkisinde kalmalarına neden olmuştur (Uğur, 2001: 44). Emevi halifesi Hişam’ın (724-743) Bizans ve İran idarelerine ilgi duyması Yunan ve Fars etkisindeki eserlerin tercüme edilmesine yol açmıştır (Adaloğlu, 2004: 4). Bu eserlerin mütercimlerinden biri olan Mevla Ebu’l-Ala Salim Aristo’nun İskender’e yazdığı risalelerin pek çoğunu tercüme

1 <https://www.nisanyansozluk.com/?k=seyis&lnk=1>, Erişim tarihi: 04.06.2019.

2 <http://lugatim.com/s/yasa>, Erişim tarihi: 05.06.2019.

etmiş, Horasan'daki karışıklıkların bastırılmasında görevli valiler için de "Kitab fi's-siyaseti'l-ammiyye" eserini telif etmiştir (Adaloğlu, 2009: 304). Eserlerdeki Farisi unsurlar ise İbn Mukaffa gibi yazarlar tarafından Farsça'dan Arapça'ya yapılan tercümelemlerin yanı sıra İranlı hükümdar ve devlet memurlarının bireysel etkisinden kaynaklanmaktadır (Lewis, 1958: 214).

Yönetime dair pek çok unsuru barındırmasının yanında genel ahlak kurallarını da eserlerin içerisinde bulmak mümkündür. Ahlak kelime anlamı itibariyle insanda bulunması muhtemel olan iyi ve kötü huyların tamamını ifade etmektedir.³ Yaratılış manasındaki "halk" sözcüğünden türetilen ahlak, etikten farklı olarak içselleştirilmiş bir hale karşılık gelmektedir. Etik, insanı dışarıdan kendisi için yapılması zorunlu görülen bir öğretiyi uygulamakla sorumlu kılan bir kavram iken, ahlak insanın yaratılışıyla ilgilenmiş, derinden gelen bir bilinci tutmaya çalışmıştır. Siyasetnameler de meşruiyeti zor kullanarak sağlamaktansa içsel bir mesuliyette aramışlar, ahlaka dahil olan hallerden iyiliğin gerçekleştirilme yollarına yoğunlaşmışlardır. Ahlakın kurumsallaştırılması yolunda yönetimin içselleştirilmesi gerekliliğini hükümdar üzerinden ele alan idare kandilleri, yöneticinin ve yönetilenlerin birbirlerini yansıttıklarını iddia etmektedirler. "Halk hükümdarın dini üzerinedir" ifadesini sıklıkla dile getiren eserler, hükümdarın sahip olduğu özelliklerin halka da aksedeceğini savunmaktadır (İbnü't-Tıktaka, 2016; Necmeddin Daye, 2017). Bu yüzden siyasetnameler ahlak kitapları içinde değerlendirilmiş ve yönetim ahlaktan ayrı düşünülmemiştir (İnalçık, 1966: 262). Siyasetname niteliğindeki pek çok eserin adap ve ahlakla olan bağlantısı isimlerine de yansımıştır. Kınalızade Ali'nin "Ahlak-ı Alai"si, Ebû Mansûr es-Seâlibî'nin "Adabu'l-Mülûk"u, Nasirüddin Tusî'nin "Ahlak-ı Nasîrî"si adap ve ahlakla isimlendirilen eserler arasında sayılabilir (Bursalı Mehmet Tahir, 1914; Çolak, 2003). İdare anlayışını değerler manzumesinden hareketle bir ahlak zeminine inşa etmeyi amaçlayan eserler yönetsel ahlakın kurumsallaşmasının yegâne aktörünü hükümdar olarak görse de şüphesiz bu bir sistemi beraberinde getirecektir.

Eserlerde yönetime dair ideal gibi sunulan konular aslında bir şikâyetin neticesi gibi de kabul edilebilir. Bir yönetim unsurunun idealize edilmesinin sebebi, var olması ve devamlılığını koruması gerekliliğinin dışında sistem içerisinde mevcut olmayışından dolayı şikâyet edilmesinden de kaynaklanabilir. Siyasetnamelerde sıklıkla dile getirilen "adalet" kavramı bunun en belirgin örneğidir. Yazarın, adaleti idarenin ideal bir ögesi gibi göstermesi eserin yazıldığı dönemlerin daha adaletli olduğu yanılıgısına düşürebilmekte, aslında metinde kayıp bir adaletin tesis edilme yollarının tartışıldığı görülmektedir. Adalet gibi kutsiyet atfedilen idareye dair bütün unsurların, varlığının dışında yokluklarında da anlam kazandıkları ve bu nedenle idealize edildikleri düşünülmelidir. Böylesi bir yaklaşım günümüzle geçmiş arasında yapılacak muhtemel bir karşılaştırmada bir dönemin diğerine üstünlüğü iddiasının ötesinde

ideal olarak değerlendirilen yönetim unsuruna odaklanılmasını sağlayacaktır. İdare kandillerinde dile getirilen bütün yönetim unsurları bu bakış açısıyla değerlendirilebilir.

Yöneten ve yönetilen ilişkileri başta olmak üzere yönetime dair pek çok konuyu tartışan eserlerin niteliksel zenginliği idareye dair tavsiyesi olan birçok metnin siyasetname olarak değerlendirilmesine yol açmış, bu durum da literatürde siyasetname geleneğinin sınırlarının belirlenmesini zorlaştırmıştır. Eserler muhtelif yazarlarca farklı dönem ve coğrafyalarda kaleme alınmıştır. Hükümdar ve devlet görevlileri eliyle yazılanların yanı sıra alim ve düşünürler tarafından yazılan eserler de bulunmaktadır. Makale dâhilinde seçilen 10-14. yüzyıllar arasındaki zaman diliminin Samaniler, Gazneliler, Karahanlılar, Abbasiler, Murabıtlar, Müvahhidler, Selçuklular, Eyyübler, Memlükler, İlhanlılar, Timurlular, Osmanlılar gibi pek çok hanedanlığın kurulup yıkıldığına şahitlik ettiği düşünülürse yazılan eserlerin farklı dönemlerden ve coğrafyalardan izler taşıdığı söylenebilir. Siyasetnamelerin çizdiği bu kalabalık resim başta bir kargaşaya sebebiyet veriyor gibi görünse de eserler üzerinden sunulacak yazar, dönem ve coğrafya bilgisi bir yöntem geliştirmeye yarayacak ve kargaşa sanılanın aslında bir zenginlik olduğunu göstermeyi sağlayacaktır.

İdare Kandillerinin Yazarlarının Yaşadıkları Dönemler ve Coğrafya Hakkında Genel Bilgiler

İdare kandillerinin içerikleri yazarlarının niteliklerine göre değişiklik göstermekte, yazdıkları dönemlerin ve coğrafyaların izlerini taşımaktadır. Her yazar yönetime dair konuları farklı bakış açıları ve üsluplarla dile getirmiştir. Siyasetname eğer Nizamülmülk, Yusuf Has Hacib, Ebu Bekir el-Herevi gibi devlet görevlileri tarafından yazılmışsa bürokratik nitelikleri yoğunluk gösteren, devletin yapısının ve işleyişinin mevcut yönetim zemini üzerinden değerlendirildiği eserler ortaya çıkmaktadır. Yazarının Sebüktegin, Keykavus gibi hükümdarların olduğu eserler ise genellikle idarede varis olarak görülen şehzadelere hitaben kaleme alınmakta, yönetimde uyulması gereken kuralları dile getirmenin yanı sıra bir babanın evladına verebileceği her türlü nasihati de içerebilmektedir. Yönetimin iktidar özelinde tartışıldığı Tüzükat ve Yasa gibi eserlerde ise Emir Timur ve Cengiz Han bireysel başarılarından övgü ile bahsetmektedir. Siyasetname Maverdi, İbn Teymiye, Bedreddin İbn Cemâa gibi fakihler eliyle yazılmışsa yönetimin hukuksal bir çerçevede değerlendirildiği dikkat çekmektedir. Ebu Necib Sühreverdi, Necmeddin Daye gibi mutasavvıflar ise eserlerini yoğun metaforik unsurların ışığında ele almaktadır. Ebu Necib Sühreverdi'nin siyaset usulünü doğa metaforu (Ebu Necib Sühreverdi, 2013: 171-174), Necmeddin Daye'nin ise yönetim unsurlarını çadır metaforu (Necmeddin Daye, 2017: 180) üzerinden anlatması idareyi yorumlama biçimlerindeki zenginliğin ifadesidir. Müteteklim ve fakih olmakla beraber mutasavvıf olarak da değerlendirilen Gazali ise yönetimin hukuksal sınırlarını izah etmenin yanı sıra metaforik öğelerden de yararlanmıştır. Sadi Şirazi ve Ebû

Mansûr es-Seâlibî gibi şair ve dil bilimciler yönetim anlayışlarını hikayeler, deyişler ve beyitler üzerinden inşa etmektedir. Farabi, İbn Rüşd, İbn Bacce ve Nasirüddin Tusî gibi filozoflar idareyi felsefe temelinde değerlendirmişlerdir. Bir toplum bilimci olan İbn Haldun ise devletlerin ömürlerini “asabiyet” kavramı üzerine inşa ettiği belirli aşamalardan geçerek tamamladıklarını iddia etmiştir (İbn Haldun, 2004: 227-250). Yazarların niteliklerine göre eserlerde işlenen konular, yönetimin değerlendirilme biçimi ve üsluplar değişebilmekte, her yazara göre oluşan farklı bakış açıları dikkat çekmektedir.

Siyasetnameleri etkileyen bir diğer husus ise eserlerin yazıldığı dönemlerdir. Abbasilerin hilafet merkezinin Suriye’den Irak’a geçmesi hem yönetimde hem de yönetimin ele alındığı siyasetnamelerde Bizans’tan ziyade İran’ın etkisini daha da yoğunlaştırmıştır (Yıldız, 1988: 34). Bu etkide Araplar dışındaki Müslümanların (Fars, Türk ve Berberi) başlattığı Şuubiye hareketinin de tesiri büyüktür. Emevilerin son dönemlerinde ortaya çıkan ve Abbasilerde de etkisini devam ettiren Şuubiye hareketi Arap olmayan Müslümanların (mevali) Araplarla eşit olma taleplerini içermektedir (Apak, 2010: 244). Abbasiler döneminde Mansur zamanından itibaren güçlenmeye başlayan hareket Me’mun devrinde siyasi karşılığını bulmuş, Mu’tasım döneminde ise Arapların yönetim kademelerine getirilmemesine neden olmuştur (Barthold, 2014: 161). Halife Mansur zamanından itibaren etkisini gösteren ve içlerinden önemli vezirler çıkaran İranlı aile Bermekiler, görevlendirmelerdeki Fars etkisinin yansımasıdır. Halife Harun Reşid’in, veziri Yahya b. Halid b. Bermek için “Yahya benim elimden işleri aldı. Gerçekte halife o, bende hilafetin sadece adı var” dediği kaynaklarda geçmektedir (İbnü’t-Tıktaka, 2016: 156). Bu gelişmelerin yanı sıra 945 yılından itibaren Abbasilerin üzerinde Büveyhilerin baskılarının artmasıyla Bağdat devlet merkezi özelliğini kaybetmeye başlamış, 945 yılından sonraki beş yüzyıl içinde hilafet toplumu yerini bağımsız idarecilerin yönetimlerinde olan birden fazla yönetim anlayışının kabul edildiği toplumlara bırakmıştır (Hodgson, 1995: 3, 9). Siyasetnamelerdeki çeşitliliğin etkisi ve Fars tesirinin yoğunluğu yaşanan dönemle düşünüldüğünde anlam kazanmaktadır.

İdare kandilleri yazdıkları coğrafyalardan da izler taşımıştır. İbn Haldun’un iklimlerin insan halleri üzerinde etkisi olduğu tezinin referansında benzer coğrafyalarda yazılmış eserlerin benzer özellikler taşıyabileceği düşünülebilir (Şerif, 2017: 537-540). Farabi’nin bir şehrin başka bir şehirden tabii yapısı itibarıyla ayrıldığı savı doğrultusunda da her şehrin kendi içinde bir benzerliği barındırabileceği söylenebilir. (Farabi, 2012: 76). Coğrafya insanı etkiliyor ve insanlar da idari sistemleri oluşturuyorsa yönetimin tartışıldığı siyasetnamelere bahse konu tesirin yansıması da kaçınılmazdır. Makale kapsamında incelenen 10-14. yüzyıllar arasında kaleme alınan siyasetnamelerin sunmuş olduğu veriler temelde üç bölgenin etkisine dikkat çekmektedir. Birinci bölge Endülüs-Mağrib havzalarındaki Sarakusta’yı, Kurtuba’yı, İsbiliye’i, Marakeş’i, Fas’ı; ikinci bölge Mısır-Hicaz-Bilad-ı Şam-Irak-ı Arab havzalarındaki Basra’yı,

Bağdat'ı, Kufe'yi, Mekke'yi, Medine'yi, Şam'ı, Kudüs'ü, Kahire'yi, İskenderiye'yi; üçüncü bölge ise Türkistan-Maveraünnehir-Harezm-Horasan-Cibal havzalarındaki Balasagun'u, Kaşgar'ı, Otrar'ı, Gürgenç'i, Buhara'yi, Tirmiz'i, Semerkant'ı, Merv'i, Gazne'yi, Belh'i, Horasan'ı, İsfahan'ı, Nişabur'u içermektedir.⁴ Bu havzaların literatürde "Akdeniz", "Asya" ve "Ortadoğu" şeklinde adlandırıldığı örnekler de bulunmaktadır (Keskintaş, 2017: 100). Ancak "Akdeniz" ve "Asya" bir yana en azından "Ortadoğu"nun modern bir tabir olduğu hatırlanırsa havza isimlendirmelerinin dönemi daha iyi yansıtaacağı söylenebilir.

Yönetimi felsefe zemininde değerlendiren ve filozoflar eliyle yazılan eserler genel itibarıyla Endülüs-Mağrib havzasından çıkmıştır. Bölgenin pek çok felsefi ekole ev sahipliği yaptığı düşünülürse eserlerin felsefe ağırlıklı olması şartıcı değildir. Endülüs Meşşai okulunun temsilcileri İbn Bacce ve İbn Rüşd bu coğrafyanın düşünürleridir (Vural, 2016: 242). Ancak yönetimi felsefe ile birlikte değerlendiren Farabi'nin, İbn Rüşd ve İbn Bacce gibi filozoflardan farklı olarak Maveraünnehir-Horasan havzasında yaşamış olması istisna kabul edilmelidir (Ülken, 2015: 226). Mısır, Hicaz, Bilad-ı Şam ve Irak-ı Arab havzalarında yazılan siyasetnameler de genel olarak dini şahsiyetler ve edebi kişiliklerce kaleme alınmıştır. Maverdi, İbn Teymiye, Bedreddin İbn Cemâa gibi fakihler; Ebu Necib Sühreverdi, Necmeddin Daye gibi mutasavvıflar; Sadi Şirazi gibi şairler ve İbnü't-Tıktaka gibi tarihçiler de bu coğrafyalardan çıkmıştır. Türkistan, Maveraünnehir, Harezm, Horasan ve Cibal havzalarında ise eserler genelde hükümdarlar ve devlet görevlileri tarafından kaleme alınmıştır. Sebüktegin, Cengiz Han, Emir Timur ve Keykavus gibi hükümdarların; Nizamülmülk ve Yusuf Has Hacib gibi devlet görevlilerinin yazdığı siyasetnamelerde iktidarın tesis edilmesindeki tedbirler anlatılmıştır. İdare kandillerinin içeriğinin yazarlarına, dönemlerine ve coğrafyalarına göre değişmesi eserlerin yönetime yaklaşımlarının anlaşılması için yapılabilecek muhtemel bir sınıflandırmayı akla getirmektedir.

İdare Kandillerinin Yönetimi Değerlendirme Biçimlerine Göre Sınıflandırılması

Yazar, dönem ve coğrafya etkisi eserin ruhuna yansımakta, eserin ruhuyla özdeşleşen içerik ise siyasetnamelerin sınıflandırılmasını kolaylaştırmaktadır. Yönetime dair sunulan veriler tasniflerin sınırlarının belirlenmesini sağlayacaktır. İdareyi "sosyal gerçeklik" ve "toplum tasavvuru" ikileminde ele alan idare kandilleri ağırlıklı unsurlarına göre sınıflandırılabilir. Yönetimi sosyal gerçeklik üzerinden değerlendiren eserler pratik öneriler sunarken, toplum tasavvuru çerçevesinde ele alanlar ise teorik bir anlatıma sahiptirler. Bu doğrultuda siyasetnameleri öncelikle yönetimi tartışma biçimlerine göre teorik ve pratik şeklinde ayırmak yerinde olacaktır (Severcan, 2017: 33). Teorik

4 <https://www.islamdusunceatlası.org/pages/giris-azilari/dusunencin-havzalari-islam-dunsunce-tarihinde-baslica-ilim-ve-kultur-havzalari>, Erişim tarihi: 19.04.2019.

nitelikteki eserler ağırlıklı olarak filozoflar tarafından yazılmakta ve felsefi teorileri ütöpik kuramlar ışığında değerlendirmektedir. Pratik niteliktekiler ise genellikle hükümdarların, devlet görevlilerinin, dini ve edebi şahsiyetlerin kaleme aldığı ve hukuki teorileri realist bir bakış açısıyla değerlendiren eserlerdir (Gündüzöz & Gündüzöz, 2007: 25-34). Adalet eleştirisi üzerinden toplumsal muhabbetin tesis edilebileceğini dile getiren teorik siyasetnameler şehir yönetimlerinin temel hareket noktasında bireysel yönetimi görmektedir. Yönetimi adalet kavramını merkeze alarak mevcut idare zemininden değerlendiren pratik siyasetnameler ise odak noktasını toplum ve devlet olarak belirlemiştir.

İdare kandillerinin ayrımında etkili olan ve toplumsallaşmanın nitelendirilmesinde kullanılan başlıca kavramlar “temeddün” ve “asabiyet”tir. Toplum tasavvurundan şekillenen eserler insanların bir arada yaşaması gerekliliğini bir başkasına ihtiyaç duymalarına bağlamaktadır (İbn Bacce, 2017: 128). İnsan karşılıklı yardımlaşma olmadan varlığını devam ettiremeyeceğinden yardımlaşma için de toplumsallaşma gerekmektedir. “Temeddün” adı verilen bu birlikte yaşama hali teorik nitelikli eserlerde ihtiyaç odaklı bir toplumsallaşmaya, aileden âleme uzanan bir medenileşme biçimine karşılık gelmektedir (Nasirüddin Tusî, 2013: 239). “Temeddün” kavramının “medine” kökünden geldiği fark edilirse bahse konu toplumsallaşmanın niteliği daha da anlaşılır olacaktır. Sosyal gerçekliğe dayanan eserler ise toplumsallaşmayı akrabalık, vatan, soy gibi ünsiyetlerle ifade edilen “asabiyet” kavramıyla izaha çalışmıştır (İbn Haldun, 2004: 215). Toplum inşasının dışında devletleri ele geçirmenin de yıkmanın da yolu asabiyetlerin güçlü kurgulanmasına bağlıdır. Hükümdarların ve devlet görevlilerinin seçilmesinde de asabiyet önemli bir rol oynamaktadır. Siyasetnamelerde yer bulan halifenin Kureyş soyundan olması gerektiği (Maverdi, 2017: 32), görevlendirilmelerde soylu olanlara öncelik tanınması (Sebüktegin, 1975; Timur, 2010; Yusuf Has Hacib, 2010), dini ve mezhebi mensubiyetlerin dikkate alınması (Nizamülmülk, 2016; Muhammed b. Turtûşi, 2011) gibi söylemler yine asabiyetin etkisini göstermektedir. “Asabiyet” “temeddün”den farklı olarak iktidarın tesis edilmesinde önemli bir yere sahiptir. Her iki kavramın da karşılık geldiği toplulukları tanımlamak gerekirse “temeddün” “halk”ı “asabiyet” ise “millet”i akla getirmektedir.

“Temeddün” ve “asabiyet” dışında eserlerin tasnifinde kullanılabilecek diğer kavramlar ise toplum tasavvuru tezi (teorik) için “muhabbet”, sosyal gerçeklik tezi (pratik) için “adalet”tir. Teorik nitelikli eserler insanların doğaları itibarıyla bir arada olmak istemesinin toplumsal bir sevgiden kaynaklandığını bir adalet eleştirisi olarak sunmuşlardır. Adalete olan ihtiyaç sadece toplumsal sevginin yokluğunda ortaya çıkmaktadır (İbn Bacce, 2017; Nasirüddin Tusî, 2013). Farabi’ye göre insanın kendisine engel olan her şeyi ezmesi ve ezenin ezileni köle edinmesi adaletin gereğidir. Başkasına yapmak istediği şeyin kendisine yapılmasından korkan kişi adaleti ummakta ya da uygulamaktadır (Farabi, 2017: 137-139). Toplum tasavvuru referanslı teorik nitelikli

siyasetnameler adaleti yapay, muhabbeti ise doğal bir birleşim şeklinde değerlendirilmiştir (Nasirüddin Tusî, 2013: 247). Görünen o ki yapayın doğala tabi olmasına benzer şekilde toplumsal muhabbetin adaletten üstün olduğunu ifade etmektedirler. Pratik nitelikli siyasetnameler ise adaletin yönetimin temeli olduğunu savunmaktadır. Adaletle başlayıp devlet, kanun, ordu, hazine, halk ile devam eden ve adaletle son bulan meşhur “adalet dairesi” söylemiyle bahse konu metinlerde sıklıkla karşılaşmak mümkündür. Ebu Bekir el-Herevi askerinin bir güç unsuru olarak mal ile kazanıldığını, malın halktan toplandığını ve halka da adaletle hükmedilmesi gerektiğini dile getirmiştir (Ebu Bekir el-Herevi, 2016: 73-74). Yusuf Has Hacib de il tutmak için erat ve ordunun gerektiğini, erat için mal, mal için de halkın zengin olmasını öngörmüş, halkın refahını da doğru uygulanan yasalara bağlamıştır (Yusuf Has Hacib, 2010: 168). Emir Timur devletin padişah, asker ve hazineyle devam edeceğini dile getirmiştir (Timur, 2010: 120). Ordusuz devlet ve otoritenin olmayacağını, mal olmadan asker toplanamayacağını, halkın yaşam seviyesini yükseltmeden vergilendirme yapılmayacağını dile getiren Muhammed b. Turtûşi de merkeze adaleti koymaktadır (Muhammed b. Turtûşi, 2011: 149). “Adalet dairesi” genel hatlarıyla hükümdarın varlığını orduya, ordunun varlığını mala, malın varlığını halka, halkın varlığını ise adalete bağlayarak yönetim anlayışının kısa bir özetini sunmaktadır.

İdare kandillerinin teorik ve pratik şekilde sınıflandırılmasında hükümdarın niteliği de etkilidir. Toplum tasavvurundan hareket eden metinlerde hükümdar insanları mutluluğa ulaştırma kudretine sahip olan filozoflardır (Farabi, 2017: 104). Filozof kral olarak isimlendirilen hükümdarların yönetimindeki topluluk erdemli toplum olduğu için hekime ve hâkime ihtiyaç duyulmamakta, yöneticiye gereksinim yönetimlerin erdemlilikten uzaklaşmaları halinde ortaya çıkmaktadır (İbn Bacce, 2017: 26). Teorik nitelikli eserlerde dikkat çeken bir diğer husus ise çok sayıda hükümdar olabileceğidir. Hükümdar özelliklerinin birden fazla kişide bulunması halinde hepsinin yönetimde söz sahibi olabileceğini dile getirmektedirler (Farabi, 2017; İbn Rüşd, 2013; Nasirüddin Tusî, 2013). Sosyal gerçekliğe dayanan eserler ise toplulukların başında mutlaka bir yönetici bulunması gerektiğini savunmaktadır. Bedenin başsız olamamasına benzer şekilde yönetilenlerin de yönetene muhtaç olduklarını dile getiren İbn Teymiye zalim bir idarecinin uzun süreli yönetimini hükümdarsız bir geceden daha çok tercih ettiğini dile getirmiştir (İbn Teymiye, 1999: 152). Gazali de toplumda meydana gelebilecek muhtemel bir kargaşayı denizlerde başsız yüzen balıklardan büyüklerin küçükleri yemesine benzetmiş ve düzenin kurulmasını toplumsal kargaşaları ortadan kaldıracak bir hükümdara bağlamıştır (Gazali, 2016: 89). Yönetim gücünün tek elde toplanması gerektiğini savunan pratik metinler “bir kının iki kılıç almayacağı” metaforunu da sıklıkla dile getirmektedirler (Necmeddin Daye, 2017; Timur, 2010; Muhammed b. Turtûşi, 2011). Toplum tasavvurundan hareketle değerlendirilen

eserlerden farklı olarak sosyal gerçekliğe dayanan siyasetnameler hükümdara ortak bir başka yöneticiye izin vermemektedir.

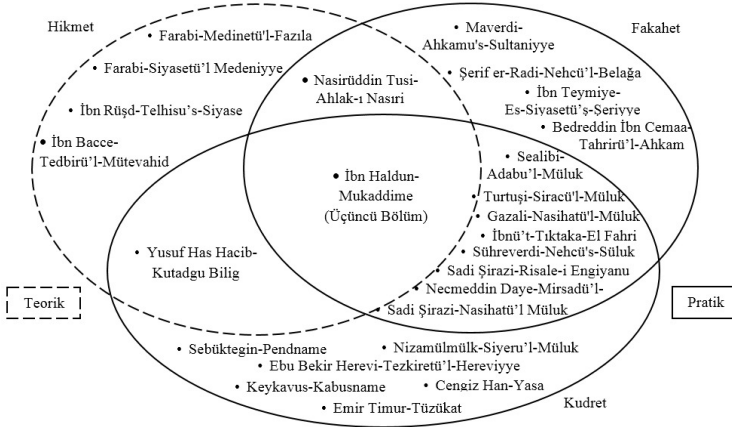
“Temeddün” yardımlaşmanın esas olduğu toplumsallaşma biçimini anlatmak için kullanıldığından “muhabbet” kavramına zemin hazırlamaktadır. “Temeddün”le karşılığını bulan, sevginin ön planda olduğu bir toplumda hekime ve hâkime ihtiyaç duyulmaması da normal görülebilir. Çünkü fertler aralarında çıkabilecek bir anlaşmazlığı toplumsal muhabbetle çözüme kavuşturduğundan düzen kendiliğinden sağlanacak ve bir yöneticiye ihtiyaç duyulmayacaktır. Yönetim erdemlilikten uzaklaştığında bireyler arasındaki toplumsal muhabbet azalacak, düzenin korunması için “adalet”e ve uygulayıcı olan yöneticiye ihtiyaç duyulacaktır. “Adalet”in inşası da mensubiyet bildiren mefhumlarla ortaya çıkan sosyal bağı ifade etmek için kullanılan “asabiyet”le beraber düşünülmalıdır. Toplumda mensubiyeti bildiren her kavramın bir çatışma alanı doğurması ihtimal dâhilinde olduğundan çatışmaların çözüme kavuşması da “adalet”le mümkün görülmüştür.

İdare kandilleriyle ilgili çalışmalar teorik-pratik ayrımın dışında üçlü tasniflere de yer vermiştir. Sınıflandırmaların bir kısmı eski Yunan ve İran ile İslam’ın sentezinden oluşan Müslüman Arap siyasi düşüncesinden, bir kısmı Hint felsefesi ile karışan eski Türk siyasi değerlerinden, bir kısmı da Hint felsefesiyle karışan İran siyasi felsefesinden oluşmaktadır (Ocak 1999, Aktaran: Altay 2011: 1805). Siyasetnamelerin İslam/din, Yunan/felsefe ve Orta Asya/devlet (Keskintaş, 2017: 100) sınıflandırılmasının yanında; İslam’da siyasi hukuk ekolü, siyasi felsefe ekolü ve Müslüman tarihçiler ekolü olarak tasnifler yapan araştırmalar da mevcuttur (İzzeti, 2014: 109-120). Siyasetnamelerle ilgili çalışmaların ikili ve üçlü ayrımları literatürde birbirlerinden ayrı sunulsalar da tüm tasnifler bir arada değerlendirilebilir. Teorik ve pratik olarak isimlendirilen temel sınıflandırmanın alt başlıkları olabilecek düzeyde belirlenecek olan üçlü ayrımlar idare kandillerinin doğrudan okuyucuya sundukları verilerle şekillenmelidir.

Teorik nitelikli siyasetnamelerin felsefe ile olan ilişkisi ve eserlerde felsefe yerine “hikmet” ifadesinin kullanıldığı dikkate alınırse toplum tasavvuruna dayanan teorik nitelikli eserleri “hikmet odaklı siyasetnameler” şeklinde isimlendirmek yerinde olacaktır. Mevcut yönetsel zemini referans kabul eden pratik nitelikli metinler ise yönetimi hem iktidarın tesisindeki tedbirlerin hem de İslam fıkıh kurallarının çerçevesinde şekillendirmektedir. Pratik önerilerde bulunan eserleri teorik metinlerin aksine doğrudan tek başlıkta ifade etmek mümkün değildir. Gücün tesisi için nasihatler barındıran eserlerin “Nasihatu’l-Mülûk”, “Siyerü’l-Mülûk”, “Adabü’l-Mülûk”, “Siracü’l-Mülûk” isimleriyle anılması “mülk” kelimesinin sıklıkla kullanıldığını göstermekte ve benzer anlamda “kudret” kavramını akla getirmektedir. İslam fıkının tesirinde olan metinlerin incelemesinde Maverdi’nin “El-Ahkâmü’s Sultaniye” ve İbn Teymiye’nin “Es-Siyasetü’s-Şeriye” gibi fıkıh eserlerinin başlıca kaynak

kabul edilmesi fakihlik anlamına gelen “fakahet” kavramının kullanılmasını anlamlı kılmıştır⁵. “Hikmet odaklı siyasetnameler” toplum tasavvuruna dayandığından teorik nitelikli eserler arasında, “fakahet odaklı siyasetnameler” ve “kudret odaklı siyasetnameler” sosyal gerçeklikten hareket ettiklerinden pratik siyasetnameler başlığının altında yer almalıdır. Siyasetnamelerin teorik ve pratik şeklinde sınıflandırılması kendi içinde hikmet, fakahet ve kudret kavramlarına karşılık gelen tasnifleri de beslemektedir.

Şekil 1. İdare kandillerinin sınıflandırılması.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

İdare Kandillerinin Sınıflandırılmasında “Hikmet” Kavramsallaştırması

Hikmet odaklı siyasetnameler insanın diğer canlılarla ortak olan bedensel özellikleriyle onlardan ayrılan ruhsal niteliklerini beraber değerlendirmektedir. Akıl edebilme yetisinin özgür iradenin varlığında anlam kazandığını savunan eserler insani eylemi de iradeyle yapılan eylem olarak tanımlamaktadır (İbn Bacce, 2017: 34-40). Nasirüddin Nasirüddin Tusî de insani kuvveleri bitkilere ve hayvanlara ait olan kuvvelerden ayırmış ve onları düşünme kuvvesi, şehvi kuvve ve gazabi (öfke) kuvve olarak isimlendirmiştir (Nasirüddin Tusî, 2013: 34-36). İnsani irade hem bitkisel ve hayvansal yönlerin üzerinde konumlandırılmış hem de bütün bu kuvveler arasında dengenin olması gerektiği savunulmuştur. Düşünme kuvvesinin dengede olması güzel akıl etmeyle ifade edilen hikmet haline, şehvi kuvvenin dengede olması haya, dinginlik, kanaat, ağır başlılık olarak tanımlanan iffet haline, gazabi kuvvenin dengede olması ise tevazu, gözü peklik, cesaretle isimlendirilen şecaat haline karşılık gelmektedir (Nasirüddin Tusî, 2013: 93-95).

Yönetim biçimleriyle insani iradeler arasında benzerlikler olduğunu iddia eden eserler, insanın ruhen mutedil davranması öğüdünün toplumlar için de geçerli olduğunu öne sürmektedir. Şehvet gücünü kontrol edemeyen insanın haz ve mal düşkünü olmasına benzer olarak zenginlik seven ve şehvet düşkünü toplumlar da ortaya çıkabilmektedir. Öfke kuvvesinin dengede olmaması insanı şeref düşkünü ve zorba bir hale iterken toplumları da kaba güç ile yönetilen toplumlara dönüştürecektir. Erdemli toplum ise düşünme gücünün dengede olması ve yönetimin düşünme gücüne dayanması halinde ortaya çıkmaktadır. İnsana özgü olan ve topluma akseden düşünme, şehvet ve öfke güçlerinin dengede olması da özgür toplumu doğuracaktır (İbn Rüşd, 2013: 165). Eserlerde ifadesini bulan insani kuvveler arasında ulaşılabilecek gerekli görülen denge yönetimdeki dengenin de temelini oluşturmaktadır.

Tablo 1. Ruhun bölümlerinin insana özgü toplumlara etkisi.

Özgür Toplum (Demokrasi)		
Düşünme Gücü	Öfke Gücü	Şehvet Gücü
Erdemli Toplum	Şeref Düşkünü Toplum (Timokrazi) Kaba Güce Dayalı Toplum (Tiranlık)	Zengin Azınlığın Yönettiği Toplum (Oligarşi)

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Hikmet odaklı siyasetnamelerdeki insana ait kuvvelerle yönetimin nitelikleri arasında kurulan bu benzerlik fertten devlete uzanan bir idare anlayışının sınırlarını çizmektedir. Eserlerde farklı anlamlarla sunulan “nevabit (ayrık-sı ot)” kavramı devlete uzanan ferdi yönetimin temel bileşenlerinden biri şeklinde ifade edilmiştir. Mevcut yönetimdeki ayrık otlarını tanımlamak için kullanılan “nevabit” Farabi ve Nasirüddin Tusî için erdemli yönetimdeki erdemsizlere, İbn Bacce için ise erdemsiz toplumdaki erdemlilere karşılık gelmektedir. Farabi’ye göre nevabitler erdemli toplumdaki fırsatçılar, yanlış yorumlayanlar ve dinden çıkanlardır (Farabi, 2012: 113-118). Nasirüddin Tusî de nevabiti erdemli yönetimdeki asiler, yanıltıcılar, tahriçiler şeklinde tanımlamaktadır (Nasirüddin Tusî, 2013: 288-289). İbn Bacce’ye göre ise nevabit erdemli yönetimin varlık sebebidir. Toplumu yeniden inşa etme kudretinde olan ve “mütevahid” şeklinde isimlendirilen bu ayrık-sı ot düşünme gücü ile tekamülünü sağlayacaktır (İbn Bacce, 2017: 38-40). İbn Bacce’nin “mütevahid”i toplumdan dışlanan değil bilinçli olarak içe kapanan ama aynı zamanda onlardan kaçmadan sosyal dönüşümün yollarını arayan kimsedir (İbn Bacce, 2017: 167). İnsana ait olan düşünme, şehvet ve öfke kuvvelerinin yönetimlerde de bulunabileceği iddiası yönetsel yapıların karakterlerinin ve geçirdikleri aşamaların tartışılmasına yol açmıştır.

Hikmet odaklı siyasetnameler yönetimi erdemli ve erdemsiz şeklinde ayırmakta ve erdemli yönetimi cahil, fasık ve sapkın olarak sınıflandırılan erdemsiz yönetimin karşısında konumlandırmaktadır (Farabi, 2012; İbn Rüşd, 2013; Nasirüddin Tusî, 2013). Erdemli yönetim toplumsal muhabbetin tümel yasalar yardımıyla tesis edildiği idare biçimine karşılık gelmektedir. Erdemli şehrin yöneticisi ise yaratılışı itibarıyla yönetme kabiliyetinin yanında insanları mutluluğa erdirmeye kudretine de sahip olan filozoflardır (Farabi, 2017; İbn Rüşd, 2013). Eserler, erdemsiz yönetimleri de küçük farklılıklarla benzer şekilde anlatmış, zorunluluk yönetimi, kötülük/aşağılık yönetimi, bayağılık/zengin azınlığın yönetimi, şeref ve asalet yönetimi, zorbalık/kaba güce dayanan yönetim, demokratik/cemaat/özgürlük yönetimi, fasıklık yönetimi, sapkınlık yönetimi ve karakteri değişmiş yönetim şeklinde sıralamıştır (Farabi, 2012; Farabi, 2017; İbn Rüşd, 2013; Nasirüddin Tusî, 2013). Devlet yönetim sistemlerinin insana ait zıt iradeleri yansıtması, idarelerin sayıca çok ve karşıt nitelikte olmalarına neden olmuştur. İnsani kuvvelerle yönetim sistemleri arasında benzerlik kurulması değişebilen ve dönüşebilen niteliklere de kapı aralamaktadır. İnsana ait özelliklerin belirli koşullar altında farklılaşması gibi yönetimlerin niteliklerinin de birbirlerine dönüşebileceği ifade edilebilir.

Erdemli devletin karakterini kaybetmesiyle başlayan değişim sırasıyla şerefe dayalı yönetim, zengin azınlığın yönetimi, toplumun yönetimi ve kaba güce dayalı yönetime dönüşmektedir. Erdemli yönetimde yöneticinin görevinin uzun sürmesi iyilikle anılma arzusunun yanı sıra şeref düşkünlüğünü de beraberinde getirmekte ve hükümdarın erdemli yönetimden uzaklaşmasına neden olmaktadır. Şerefe dayanan yönetimde idareci, çıkarlarını servetinde aramasıyla giderek zenginleşecek ve bir azınlığın temsilcisi haline gelecektir. Yönetilenlerin çoğunluğunu oluşturan yoksulların girişecekleri eşitlik mücadelesi ve servet sahibi azınlığı yönetimin dışında tutmak istemesi toplumun yönetimini oluşturacaktır. Toplumun yönettiği idarede özgürlüğün ve serbestiyetin sınırlarının belirlenmemesi çatışmalara neden olacak ve kaba güce dayalı yönetimler ortaya çıkacaktır (İbn Rüşd, 2013: 167-180).

İbn Haldun da devletlerin insanlar gibi bir ömrü olduğunu ve doğumdan ölüm kadar giden yolda belirli aşamalardan geçtiğini kabul etmektedir. Devletin ömrünün ilk neslinde bedevilik ahlakının korunmasının yanında yönetim de katılım söz konusudur. Bedevilikten şehirciliğe geçilen ikinci nesilde asabiyet giderek zayıflamakta ve yönetim katılımcılıktan uzaklaşarak tek bir elde toplanmaya başlamaktadır. Asabiyetin kaybolduğu, bedeviliğin tamamen unutulduğu üçüncü nesilde ise bolluk ve lüks yaşam arttığından savaşmaları gereken zamanlarda direnç göstermeyen yığınlar oluşmakta, devlet başkaları tarafından korunmaya muhtaç hale gelmektedir (İbn Haldun, 2004: 341-342). İbn Haldun bu üç neslin geçirilen beş dönem sunucunda oluştuğunu dile getirmektedir. Yönetimlerin ilk dönemi iktidarın başka bir devletten alındığı zafere ulaşma dönemidir. Hükümdarın idareyi kendi tekeline aldığı ikinci dönem istibdat dönemidir. Üçüncü dönem hükümdarın artık tek başına

söz sahibi olduğu dönemlerin sonuncusu olan sükûnet ve rahatlık dönemidir. Hükümdarın diğer devletlerin idarecileriyle ilişkiler tesis ettiği dördüncü dönem barış dönemidir. İdarecinin kendisinden öncekilerin birikimlerini zevkleri uğruna harcadığı son dönem ise israf dönemidir (İbn Haldun, 2004: 249-250). İbn Haldun'un bu beş dönemini devletlerin kuruluş, gelişme, yükselme, gerileme ve yıkılma dönemlerine benzetmek yerinde olacaktır. Organizmacı metafor kapsamında da değerlendirilecek bu aşamalar tıpkı insanlar gibi devletlerin de doğum, büyüme, olgunlaşma, yaşlanma, ölüm süreçlerini takip ettiğini göstermektedir.

Yönetim biçimlerinden farklı nitelikte olanların dönüşüm içinde olduğu ve belirli aşamalardan geçtikleri savını Yusuf Has Hacib de Ay metaforu ile ifade etmiştir. Ona göre devlet Ay'a benzemektedir. Ay başlangıçta küçüktür, gündün güne büyüyünce dünya halkına ışık saçır. Tamamen büyüyünce en yukarı çıkar ve yeniden küçülmeye başlar, güzelliğini yitirir ve kaybolur (Yusuf Has Hacib, 2010: 74-75). Yönetimler de Ay gibi önce küçüktür, sonra giderek büyür. Sükûn ve rahatlığa ulaştığı en görkemli hali ise aslında gerilemeye ve dağılmaya başlayacağı döneminin başlangıcıdır. İbn Rüşd'ün yönetimlerin birbirlerine dönüştüğü tezi ile İbn Haldun'un devletlerin ömrü ve geçirdiği aşamaları olduğu iddiası ve Yusuf Has Hacib'in Ay metaforu beraber düşünülmeli ve genel hatlarıyla benzer şeyleri ifade ettikleri fark edilmelidir. Bu itibarla yönetim sistemleri arasındaki geçişler daha anlaşılır olacaktır.

Tablo 2. Yönetimlerin Aşamaları ve Birbirlerine Dönüşümleri

İbn Haldun	Bedevilik → Medenilik				
	Zafere Ulaşma Dönemi	İstibdat Dönemi	Sükûn/ Rahatlık Dönemi	Barış Dönemi	İsraf Dönemi
İbn Rüşd	Erdemli Yönetim	Şerefe Dayalı Yönetim	Zengin Azınlığın Yönetimi	Toplumun Yönetimi	Kaba Güce Dayalı Yönetim
Yusuf Has Hacib	Hilal	İlk Dördün	Dolunay	Son Dördün	Hilal
	Birinci Aşama		İkinci Aşama		Üçüncü Aşama
Devletin Yapısı	• Devlet bedevi özelliklere sahiptir. Harcamalarda ölçülü, halkın malını gasp etmeyen, vergilendirmede aşırıya kaçmayan bir yapıdadır.		• Devlet güçlenir sınırları büyür. Yöneticiler lükse yöneldiklerinden harcamalar ve vergiler artar. Devlet halkın malını gasp etmeye başlar.		• Devlet asabiyetini kaybeder, gücü zayıflar. Harcamaları karşılayamaz hale gelir. Devletin çöküşü daha hızlanır ve isyanlar başlar.
Hükümdarlık Özellikleri	• Hükümdarlığa ait özellik ve alametler (lüks/bolluk) bulunmaz.		• Hükümdarlığa ait özellik ve alametler (lüks/bolluk) bulunur.		• Hükümdarlığa ait özellik ve alametler (lüks/bolluk) bulunur.

Hükümdarın Halkla İlişkisi	• Hükümdar sade bedevi özelliktedir. İnsanlara yakın ve kendisine ulaşılması kolay biridir.	• Hükümdar kendisini halktan soyutlar. İnsanların yanına girmesine engel olacak birini (hacib) görevlendirir.	• Hükümdarlık kuralları seçkin kişilere öğretilir ve bunlar dışındakilerin hükümdarla doğrudan görüşmesi engellenir.
Görevlilerin Durumu	• Vezir, kâtipler ve diğer görevlilerin dereceleri ve etkileri de yetersizdir.	• Vezir, kâtip ve diğer görevlilerin nüfuz ve etkileri de genişler.	• Vezir, kâtip ve diğer görevlilerin nüfuz ve etkileri de azalır
Hükümdarın Maliyeye Etkisi	• Hükümdar vergi ve ganimetlerden elde ettikleri gelirlere müdahale etmez.	• Hükümdar gelirlerinin tamamını sadece kendi tasarrufu altına alır.	• Hükümdar servetini asabiyet sahibi olan yeni yardımcılara harcar.
Vergilerin Düzenlenmesi	• Halka yüklenen vergiler azdır. • Harcamalar azdır, vergiler giderleri fazlasıyla karşılar.	• Halka yüklenen vergiler çoktur. • Harcamalar fazlaşır, vergiler giderleri karşılamaz.	• Halka yüklenen vergiler çoktur. • Harcamalar fazlaşır, vergiler giderleri karşılamaz.
Kılıç-Kalem Dengesi	• Kılıç kaleminden daha önemlidir.	• Kalem kılıçtan daha önemlidir.	• Kılıç kaleminden daha önemlidir.
Asabiyet	• Asabiyet çok etkilidir. • Hükümdarın yardımcıları kavmi içindedir.	• Asabiyet az etkilidir. • Hükümdarın yardımcıları kavmi dışındadır.	• Asabiyet yoktur. • Hükümdarın yardımcıları kavmi dışındadır.

Kaynak: İbn Haldun'un bahse konu eseri referansında yazar tarafından oluşturulmuştur.

Hikmet odaklı eserler insanları yaşamlarına devam edebilmeleri için yardımlaşmaları gereken ve bu nedenle toplu halde yaşamalarını öngören varlıklar olarak değerlendirmektedir. Bir arada yaşanan yere “medine”, toplumsallaşma biçimine ise “temeddün” adını veren eserler aileden aleme uzanan bir medenileşme yolunu ifade etmektedir (Nasirüddin Tusî, 2013: 239). Temeddüne dayalı toplumda adalete ihtiyaç sadece toplumsal sevginin yokluğunda ortaya çıkacak, muhabbetin eksikliği ile çıkan çatışmalar adalete ve yöneticiye ihtiyacı artıracaktır (İbn Bacce, 2017: 26). Eğer toplumsal sevgi tesis edilirse hakkın alınması ve verilmesi söz konusu olmayacağından adaletin sağlanması da gerekmeyecektir. Çünkü muhtemel kaoslar muhabbet ile çözüleceğinden düzeni sağlayacak bir hükümdar ve onun mevcutluğunun dayanağı olan adalet kavramı anlamını yitirecektir. “Adalet” korku ve zayıflıktan doğan fiiller hakkında ve “adil” olmayı gerektiren tehlikeli durumlarda kullanılmaktadır (Farabi, 2017: 137-139). Nasirüddin Tusî'nin adaleti yapay, muhabbeti ise doğal bir birleşimin ürünü olarak değerlendirmesinin de sebebi budur (Nasirüddin Tusî, 2013: 247). Yapayın doğa tabi olması gibi adalet de toplumsal muhabbetin tesis edilmediği yönetimlerde kargaşanın düzene kavuşturulması için başvurulan bir kavram şeklinde ifadesini bulmuştur.

İdare Kandillerinin Sınıflandırılmasında “Fakahet” Kavramsallaştırması
Fakahet odaklı siyasetnameler kamusal hakları Allah hakkı olarak değerlendirmekte ve yönetime emanet bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Kamusal

hakların yöneticiye ait olmadığını vurgulayan Allah hakkı söylemi, idarenin emanet olduğunu ve hükümdar ya da devlet görevlilerinin diledikleri gibi tasarruf edemeyeceklerini vurgulamaktadır. İbn Teymiye'ye göre devlet hizmeti, adaleti bilme ve hükümleri uygulama kudretine karşılık gelen "kuvvet" ve yönetimde şahsi çıkarların gözetilmemesi şeklinde tanımlanan "emanet" unsurlarını içermektedir (İbn Teymiye, 1999: 38-39). Vergilendirme işlemlerinde halkın mallarından Allah'ın hakkı olandan fazlasının alınmasının yasaklanması da mülkün emanet kabul edildiğini göstermektedir (Şerif er-Radi, 2016: 281). Benzer şekilde Necmeddin Daye de devlet görevlilerinin ehliyet, emanet ve diyanet nitelikleriyle donatılmasını savunmuştur (Necmeddin Daye, 2017: 170). Kamuya ait bir hakkın bireysel haklardan farklı olarak Allah hakkı şeklinde ifade edilmesi kamunun yönetimine ayrıca önem atfedildiğini göstermekte ve yönetilenlerin de emanet sayılabileceğini akla getirmektedir.

Hükümdarın yönetimde sınırlarının belirlenmiş olması görevlendirilme biçimini de etkilemektedir. Muhammed b. Turtûşi kamusal mallarla birlikte makamları da emanet saymıştır (Muhammed b. Turtûşi, 2011: 145). Fakahet metinlerinin içeriklerinin önemli bir bölümü yöneticilerin seçilmesi gerekliliğini tartışmaktadır (Bedreddin İbn Cemâa, 2010; Maverdi, 2017; Şerif er-Radi, 2016). Seçmenler topluluğunun seçmesinin yanında önceki halifenin adaylar arasındaki tayiniyle de gerçekleşebilecek olan bu seçim farklı süreçleri barındırmaktadır. Seçmenler topluluğu beyat etmek için halifenin bulunduğu yere gelmelerinde herhangi bir zorluk bulunmayan emirler, âlimler, reislerden oluşmaktadır (Bedreddin İbn Cemâa, 2010: 35). Eğer seçmenler topluluğundan biri adaysa görev ona teklif edilir kabul etmesi halinde de halife olur. Hilafet akdi için serbest rıza gerektiğinden teklifi kabul etmemesi durumunda zorlanmaz. Halife adaylarının şartları eşitse ve güzel huyları değişiklik gösteriyorsa (biri daha bilgili diğeri daha cesaretli gibi) dönemin ruhuna uygun olan tercih edilir (Maverdi, 2017: 30-39). Hükümdarın veliaht usulü ile tayininde ise halife en uygun adayı bulmak zorundadır. Halife şartları sağlayan bir kimseyi veliaht tayin ettiğinde ahdi adayın da kabul etmesi gerekir (Bedreddin İbn Cemâa, 2010: 35). Veliaht hükümdarın oğlu veya babası olursa seçmenler heyetinin de adayı uygun görmesi gerekmektedir. Hükümdar, seçmenler heyetinin seçimine benzer olarak, tayin ettiği veliahtın durumu değişmedikçe onu azledemez. Veliahtın tek başına istifası da veliahtlığın sona ermesi için yeterli değildir. İstifayı tayin eden hükümdar da kabul etmelidir (Maverdi, 2017: 39-48). Şerif er-Radi de dört halifeden Ömer b. Hattab'dan sonra halifelik yapacak kişinin altı kişilik bir şuradan çıkan kararla seçildiğini dile getirmiştir (Şerif er-Radi, 2016: 150). Bu kurallar bütünü hükümdarın seçilme usullerine tabi olduğunu ve iktidarı için seçmenler topluluğunun da rızasının ön görüldüğünü göstermektedir.

Fakahet odaklı siyasetnamelerde mülkün emanet sayılmasına bağlı olarak dileyenin dilediği gibi tasarrufta bulunamayacağı savı yönetimin temelinin iyiliği gerçekleştirme ve kötülükten sakındırma amacı doğrultusunda

belirlenmesini sağlamıştır. Necmeddin Daye hükümdarın yönetim açısından kötü bir durumu iyi bir politikayla geliştirmesini ve koyduğu kurallara öncelikle kendisinin uymasını önermektedir (Necmeddin Daye, 2017: 159). Hükümdarın telafi edeceğini düşünse bile yönetilenlere zulmetmemesini öğütleyen Sadi Şirazi, sağlam ile tamir edilenin aynı olamayacağı gerçeğinden hareketle hükümdarın yaptığı hatayı telafisinin, düzenin sağlanmasında yeterli olmayacağını ifade etmiştir (Sadi Şirazi, 2016: 84). Eserler kamusal iyilikleri ve kötülükleri düzenlemek amacıyla kurulan hisbe teşkilatının görev ve sorumluluklarını da dile getirmişlerdir. İdare kandillerinde “hisbe” iyilikleri emretmek, kötülükleri önlemek anlamında kullanılmıştır. Hisbenin yarının bir dalı olmasının yanında hükümdara ait işleri de tanımladığını dile getiren Bedreddin İbn Cemâa iyiliği gerçekleştirmek ve kötülükten sakındırmak için birilerinin görevlendirilmesine de karşılık geldiğini ifade etmektedir (Bedreddin İbn Cemâa, 2010: 55). Maverdi de hisbe teşkilatında çalışan muhtesiplerin görev ve sorumluluklarını sıralamıştır. Kamusal kötülüklerle karşı tazir (yöneticinin takdirine bırakılan) cezası verme yetkisine sahip olan muhtesipler örfe ait konularda kendi içtihatlarıyla karar alabilmektedir (Maverdi, 2017: 448-449). Toplumsal iyilikler ve kötülükler çerçevesinde görev yapan bir kurum olan hisbe teşkilatının iyiliğin yaygınlaştırılması üzerinden hizmet sunması görevlendirme tayinlerinin ve azillerinin de benzer hassasiyetlerle yapılabilme ihtimalini akla getirmektedir.

İdare kandilleri tayin ve azillerde kamu yararı ve toplumsal kabulün gözetilmesine önem atfetmiştir. Tayinlerde dindar da olsa zayıf ve aciz değil, günahkâr da olsa cesur ve kuvvetli olan öncelikli görülmüştür. Çünkü kuvvetli günahkarın günahının kendine, kuvvetinin halka; zayıf dindarın ise dindarlığının kendine, zayıflığının halka yansıtacağına inanmışlardır (İbn Teymiye, 1999: 40). Tayinlerdeki denge unsuru aziller için de geçerlidir. Maverdi’ye göre hükümdar işlerinin yürütülmesi için tayin ettiği şahısları kendi için görevlendirdiğinden azledebilse de halkın hakkı olarak tayin ettiği veliahdı durumu değişmedikçe azledemez (Maverdi, 2017: 42). Benzer şekilde eyalet valisi vezir tarafından tayin edilmişse vezirin ölümü ile vali azledilmiş olur, ama hükümdar tayin etmişse hükümdarın ölümüyle vali azledilmiş sayılmaz. Vezirin valiyi şahsı için, hükümdarın ise kamu adına tayin etmesi bu durumun sebebidir. Halifenin ölümüyle halifenin tayin ettiği vezir azledilir. Çünkü burada da halifenin tayini şahsı içindir (Maverdi, 2017: 82). Görevlendirme tayin ve azillerinde önemli olan kimin tayin ya da azil ettiği değil sürecin kamu adına, yararına yapılıp yapılamadığıdır. Eğer tayin kamu adına yapılmışsa azli zor, tayin edenin şahsı adına yapılmışsa kolaydır.

Fakahet odaklı siyasetnameler kamu görevlerini niteliklerine göre sınıflandırmıştır. Vezirlik, valilik, hâkimlik, ordu kumandanlığı, nakiplik gibi görevler yetkilerine göre genel ve özel olmak üzere tasniflenmekte, devlet memurları ise dört kısımda ele alınmaktadır. Birincisi genel idare yetkisine sahip herhangi bir yetki sınırlaması olmayan vezirlerdir. İkincisi eyaletlerin, bölgelerin

ve beldelerin valileri gibi özel işlerde mutlak bir idareye, genel bir yetki ve hareket serbestisine sahip olanlardır. Üçüncüsü genel işlerde özel bir yetki üstlenen başkadı, başkomutan, hudut muhafızları, haraç ve zekât toplayanlardır. Dördüncüsü özel işlerde özel idare yetkileri bulunan bir ülkenin, bölgenin hâkimi, haraç ve zekât toplayıcısı, sınır koruyucusu, ordunun komutanlarıdır (Maverdi, 2017: 62). Her meslek grubu genel-özel niteliklerin yanı sıra genel-özel yetkiler de dikkate alınarak belirlenmiştir.

Sınıflandırmayı belirleyen yetkiler ve nitelikler dışında her meslek kendi içinde genel ve özel ayrımına sahiptir. Vezirliğin tefviz vezirliği (tam yetkili) ve tenfiz vezirliği (yürütme, görevleri yerine getirme) olarak iki kısma ayrılması bunun en belirgin örneğidir (Bedreddin İbn Cemâa, 2010; Maverdi, 2017). Tefviz veziri (tam yetkili) sorumluluk alan ve görev üstlenen vezirliktir. Görevlendirilmesinde akde ihtiyaç olan vezir yaptığı işlerden dolayı sorumlu tutulabilir. Kalem ve kılıç gerektiren işlerde yeterliliğe sahip olmalıdır. Devlet hazinesinden gerekeni alıp katabilir. Mezalim davalarına bakan tefviz veziri tek başına valileri görevlendirebilir, orduları yönetebilir. Tenfiz veziri (yürütme) ise hükümdarın emirleri doğrultusunda hareket etmek zorundadır. İdarecinin emirlerini yerine getirdiğinden tefviz vezirinden farklı olarak akde ihtiyaç yoktur. Kılıç ve kalem yeterliliği şartlarını taşıması gerekli değildir. Savaş ve orduları yönetemeyen tenfiz veziri devlet hazinesine de müdahale edemez. Tefviz vezirinin aksine mezalim davalarına bakamaz ve tek başına valileri görevlendiremez (Bedreddin İbn Cemâa, 2010; Maverdi, 2017). Tenfiz vezirliği (işleri yürütme) ancak görev tanımına niyabet (vekillik) eklendiğinde tefviz vezirliğine (tam yetkili) dönüşmektedir (Maverdi, 2017: 67). Bu da genel yetki ve özel yetki arasındaki temel farkı ortaya koymaktadır. Özel yetkili göreve vekâlet etme hakkı tanındığında genel yetki niteliği kazanmaktadır.

Genel ve özel şeklinde ayrılan bir diğer görev ise valiliktir. Genel valiler serbest tayin dışında istila nedeniyle mecburi tayin ile de görevlendirilmektedir. Serbest tayin olunan vali, halife tarafından her türlü amme işlerine bakması için sınırlı olsa da tam yetki ile görevlendirilmiştir (Maverdi, 2017: 78). İstila valiliği ise bir şehrin idaresini asker zoru ile ele geçiren şahsın görevlendirilmesidir. Serbest tayinle göreve başlayan valinin yanına bir ikinci kişi atanmaz. İstila yoluyla tayinde halife valinin bulunduğu yere tam yetkili vezir tayin edebilir. (Maverdi, 2017: 85-87). Özel yetkili valiler ise topluluğun haklarının korunmasına yönelik tayin edilseler de adliye, muhakeme, vergi ve zekât toplama işlerine karışmaları mümkün değildir (Maverdi, 2017; Bedreddin İbn Cemâa, 2010). Valilikte velayet ve vekâlet nitelikleri birlikte bulunmalıdır (İbn Teymiye, 1999: 37). İbn Teymiye'nin valilikte velayet ve vekâlet birlikte bulunmalı söylemi ile Maverdi'nin yürütme vezirine niyabet (vekâlet) görevi de eklendiğinde tam yetkili vezire dönüşebileceği savı birlikte düşünülmelidir.

vermek, suçluların cezasını belirlemektir (Maverdi, 2017: 145-146). Özel yetkili hâkimin görevleri ise tayininde belirtilen işlere söylendiğinde hükmetmek, borç işlemlerine bakıp evliliğe dair işlere bakmamak, zekât nisabını tespit etmektir (Maverdi, 2017: 149). Ayrıca genel ve özel hâkimlik ayrımının dışında mezalim mahkemeleri, hisbe mahkemeleri ve genel mahkemeler şeklinde ayrılan yargılama sistemine de değinmek yerinde olacaktır. Mezalim mahkemeleri idarecilerin halka zulmetmesi, gasp olunan mal ve hakların geri verilmesi, devlet mallarının kontrol edilmesi, vergilerin toplanmasında çıkan zorlukların önlenmesi gibi işlemlerde hüküm vermektedir (Maverdi, 2017: 162-167). Mezalim mahkemelerinde vezir ve valilerden genel nitelikli olanlar görevlendirilmektedir (Maverdi, 2017: 157). Hisbe işlerindeki yargılama hükümleri ise mezalim yargılama ile genel yargılama hükümleri arasında bulunmaktadır. Hisbe mahkemelerinin karar mercii olan muhtesipler hak edilmiş bir borcu geciktirme davalarına, mal ve ücretteki hileli durumlara bakmaktadır. Mezalim mahkemelerine genel yargılama usullerinin yetersiz kaldığı yerlerde başvurulurken, hisbe mahkemeleri ise hâkimlerin görevini hafifletmek için kurulmuştur. Muhtesip rütbesi en aşağıda, mezalim hakiminin rütbesi ise en yukarıda yer almaktadır (Maverdi, 2017: 450-451).

İdare Kandillerinin Sınıflandırılmasında “Kudret” Kavramsallaştırması

Kudret odaklı siyasetnameler genelde hükümdarlar ve devlet görevlileri eliyle ya da onlara ithafen yazılmakta ve iktidarın sultana Allah tarafından bahşedildiğini savunmaktadır (Nizamülmülk, 2016: 26). Herhangi bir insanın muktedir olmasını Allah'ın nimeti ve ihsanı olarak gören yazarlar hükümdarlara iktidar zamanlarında bu bilinçle hareket etmelerini öğütlemişlerdir (Necmeddin Daye, 2017; İbnü't-Tıktaka, 2016; Timur, 2010). Kudret odaklı siyasetnamelere göre hükümdar Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir (Gazali, 2016; Ebu Bekir el-Herevi, 2016; Ebû Mansûr es-Seâlibî, 1997; Muhammed b. Turtûşi, 2011). Timur da saltanatın tanrının bir sureti olduğunu dile getirmiştir (Timur, 2010: 82). Yöneticinin tanrısal bir seçimle görevlendirilmesi yönetilenler üzerinde meşruiyet kaynağı olarak kabul edilebilir. Çünkü din asabiyeti ile bir arada yaşayan bireylerin hükümdarın ilahi bir belirleyicilikle seçtiğini kabul etmesi itaati kolaylaştıracaktır. Toplumun bir arada tutan asabiyetin genellikle din olması yönetsel sürdürülebilirliğin sağlanması için meşruiyet zemininin de din olarak belirlenmesinin yolunu açmaktadır (İbn Haldun, 2004: 221). Ancak “gölge” metaforu sultana yönetilenler üzerinde sonsuz tasarrufta bulunma inisiyatifi de vermemekte, aynı zamanda hükümdarın halkını tehlikelerden koruyacağı sığınağa da karşılık gelmektedir (Gazali, 2016: 79). Fakahet eserlerinde “Allah'ın gölgesi” söylemi daha çok hükümdarın halkı koruması anlamıyla geçmektedir (Bedreddin İbn Cemâa, 2010; İbn Teymiye, 1999). Kudret siyasetnameleri ile fakahet siyasetnamelerinin temel ayırım noktasını hükümdarın kimin halefi olduğunun belirlenmesi oluşturmaktadır. “Kudret” odaklı eserler sultanı Allah'ın halifesi sayarken, “fakahet” odaklı metinler ise halifeyi peygambere halef kabul etmektedir (Maverdi, 2017: 85). Hükümdarı

ilahi bir gücün vekili olarak sunmak hem yönetimde meşruiyeti sağlayacak hem de yöneten ve yönetilen arasındaki farkı besleyecektir.

Kudret odaklı siyasetnameler hükümdar ile devlet görevlileri ve halk arasında belirgin bir fark olmasını savunmaktadır. Düzenin sağlanmasını mevcut ayrılığın korunmasında gören eserler devlet görevlilerini ve halkı mâhkum, hükümdarı hakim olarak nitelendirmektedir (Keykavus, 1970: 123). Müelliflere göre yönetici yönetilenlerden iki özelliği itibarıyla ayrılmaktadır. Birincisi muktedirlik, tedbirlik gibi kişisel faziletler, ikincisi ise hazine ve orduya sahip olmak gibi üstünlük bildiren özelliklerdir (Ebu Necib Sühreverdi, 2013: 176-177). Yusuf Has Hacib'e göre sahip olduğu niteliklerle yönetilenlerden ayrılan hükümdar seçkinliğini koruyabilmesi için halka yakın olmamalıdır (Yusuf Has Hacib, 2010: 169). İdaresi altındakilerle sıklıkla bir araya gelmesi hükümdarlığın zarar getirecek ve kanunlarının uygulanmasında istismara sebep olacaktır (Nizamülmülk, 2016: 135) Sebüktegin'e göre de hükümdar yönetilenlerle arasında mesafe koymalıdır (Sebüktegin, 1975: 232). Yönetici ile yönetilenler arasında mutlaka bir ayırım olmasını savunan yazarlar hükümdarla mesafesiz bir ilişki kurmanın zorluğunu da dile getirmişlerdir (Ebû Mansûr es-Seâlibî, 1197: 44). Hükümdar ile halk arasındaki mesafe yönetilenlerin halinin bilinmemesini beraberinde getirebilir. Ancak kudret siyasetnamelerinde hükümdarın halktan bihaber olmasının önerilmediği hatırlanırsa söylemde çelişki olabileceği akla gelse de bahse konu çelişki oluşturulan bir makamla önemini yitirmektedir.

Eserler hükümdarın hem halktan haberdar olması hem de itibarını korumak adına onlarla yakın bir bağ kurmaması için "hicabet" makamının ihdas edildiğini dile getirmektedir. Örtmek, engellemek, mesafe koymak anlamlarına gelen "hicab" kökünden türetilen "hicabet" makamında hükümdar ile yönetilenler arasında perde olup iletişimini sağlayacak hacibler görevlendirilmiştir (Muhammed b. Turtûşi, 2011: 187). Hilafetin başlangıcında görülmeyen ancak zamanla önemli görevlerden biri sayılan haciblik, doğrudan iletişimi kendisi sağlayarak halkın hükümdarın huzuruna girmesine engel olmaktadır (İbn Haldun, 2004: 327). İslam siyaset düşüncesinde önceleri olmayan ve Osmanlı Devleti'nde "mabeynci" olarak bilinen hicabet makamı halifelüğün zamanla saltanata dönüştüğünü gösteren yegâne görevlerden biridir. Öyle ki Nizamülmülk emirin hacibden daha yetkili bir memurunun olmadığını dile getirmiştir (Nizamülmülk, 2016: 153).

Kudret odaklı siyasetnameler yönetim biçimi olarak saltanata benimsemekle yönetimin babadan oğula geçtiği bir sistemi anlatmaktadırlar. Otoritenin aile içinde el değiştirmesi hanedana ayrıca önem verildiğini göstermektedir. Genel hukuk kurallarından ayrı bir hanedan hukukunu ön gören eserler hanedan üyelerinin cezalandırılmasına da varlıklarının korunmasını önemsemektedirler. Cengiz Han'a göre hükümdarın ailesinden biri yasaya aykırı hareket ederse önce öğüt verilmeli, devam ederse sürülmeli, sürüldüğü yerden döndüğünde

ders almamışsa hapsedilmelidir (Cengiz Han, 1947: 166-167). Emir Timur da oğullarından herhangi biri sultan olmak için başkaldırırsa onun öldürülmemesini ve azalarından birine zarar verilmemesini, amacından vazgeçene kadar tutsak edilmesini emretmiştir (Timur, 2010: 92). Yönetimin babadan oğula geçmesinin sebebi hükümdara atfedilen kutsiyetin soy ile devam ettiğine olan inançtan kaynaklanmaktadır. Hükümdarın bey olmak için dünyaya geldiğini ve Tanrı'nın kendisini bey olarak yaratması sonucu iktidarı elde ettiğini öne süren Yusuf Has Hacib beyin oğlunun da bey olacağını dile getirmiştir (Yusuf Has Hacib, 2010: 159-160).

Makamın babadan oğula geçmesi sadece hükümdarlık için sınırlı değil, devletin diğer kademeleri için de geçerlidir. Nizamülmülk vezirin oğlunun vezir olabilmesini yönetim açısından faydalı görmekte ve İslam'dan önceki dönemlerde kanunlarda yer aldığını dile getirmektedir (Nizamülmülk, 2016: 188). Nesebi belli olmayanların vezaret makamına gelmesini eleştiren Emir Timur görevlendirmelerde soylu olanlara öncelik tanınmasını öngörmüştür (Timur, 2010: 94-95). Cengiz Han ise komutanlara erkek çocuklarına ok atmayı, ata binmeyi öğretmesini ve kendileri gibi asker olarak yetiştirmelerini emretmiştir (Cengiz Han, 1947: 176). Hükümdarın halktan ayrı özelliklere sahip olduğu inancı yöneten yönetilen ayrımını beslemekte, hanedana önem verilmesi iktidarın aile içinde el değiştirmesinin yolunu açmakta, hatta otoritenin sınırlarının sadece hükümdarlık için değil önemli diğer görevleri için de belirlenmesine neden olmaktadır.

Kudret odaklı siyasetnameler devlet kademelerindeki görevlendirmelerde kılıç-kalem arasındaki denge ilişkisine yoğunlaşmışlardır. Askeri gücü kılıçla anlatan eserler idari görevler için de kalem metaforunu kullanmaktadır. Hükümdarın yegane hazinesinin ordusu olduğunu dile getiren yazarlar iktidarı askeriye ile özdeşleştirmişlerdir. Nizamülmülk ekonominin düzelmesi için ordunun kapasitesinin azaltılmasını ülke düşmanlığıyla eş değer görmektedir (Nizamülmülk, 2016: 182). Ayağı ile askeri kumandanın ikametgahının eşiğine basanın cezasını ölüm olarak belirleyen Cengiz Han'ın Yasası da asker için önemine dikkat çekmektedir (Cengiz Han, 1947: 173). Sebüktegin'e göre ise hükümdarın ordu listesini ezberinde tutması, emirlerini uygulayabilmesi için askerlerini yakından tanıması önem arz etmektedir (Sebüktegin, 1975: 230). Devletin kurulmasında kılıca yüklenen sorumluluk kaleme varlığını devam ettirmektedir. Kılıçtan kan damlarsa beyin il aldığını, kalemden kara damlarsa altın geldiğini dile getiren Yusuf Has Hacib, il alıp zafer kazanmayı kılıcın, ili düzenleyip hazine kurmayı da kalemin görevi olarak ifade etmiştir (Yusuf Has Hacib, 2010: 213). Kalemin kılıca üstün olmasının sebebi kalemin kılıç sahiplerinin maaşlarını düzenlemesiyle kılıca hizmet etmesine dayanmaktadır. Kılıcın kaleme üstünlüğü ise kılıcın kalemi korumasıyla ona hizmet etmesinden kaynaklanmaktadır. Ebu Bekir el-Herevi hükümdarın hem kılıcıyla düşmanı dizginleyecek kuvvete hem de kalemiyle idare etme kabiliyetine sahip olmasını savunmuştur (Ebu Bekir el-Herevi, 2016:

66). İbnü't-Tıktaka kılıç ve kalemin birbirine ihtiyaç duymasına bağlı olarak aralarındaki eşitliği savunanların olduğunu da dile getirmiştir (İbnü't-Tıktaka, 2016: 49). Siyasetnamelerde genellikle vurgulanan husus kılıç-kalem arasında bir üstünlük ilişkisinden ziyade bir denge halinin olması gerektiridir.

Kılıç ve kalem belirli devlet memurlarına da karşılık gelmektedir. Yusuf Has Hacib'e göre kılıç kumandanla vücut bulurken, kalem ise vezirle somutlaşır (Yusuf Has Hacib, 2010: 192). Halife Abdullah el-Memun (813-833) devri vezirlerinden Fazl b. Seh'in, divan işleriyle birlikte komutanlık görevlerini devam ettirdiği için hem kılıca hem de kaleme sahip olmak anlamındaki "zürriyaseteyn (iki makam sahibi)" lakabıyla anıldığı da bilinmektedir (İbnü't-Tıktaka, 2016: 164). Emir Timur ise kılıç ve kalemlerle bir mülkü alan ve orada hükmünü devam ettiren veziri "sahib-i kılıç ve kalem" unvanıyla anmaktadır (Timur, 2010: 97). Yönetimler kılıçla alınsa da elde tutmak kalemin görevidir. Çünkü hâkimiyetin kılıçla devam ettirilmek istenmesi zulmün ortaya çıkmasına neden olacaktır. Yazarlara göre mülk küfürle varlık gösterebilir ancak zulümle devam etmesi mümkün değildir (Ebu Necib Sühreverdi, 2013; Timur, 2010). İbnü't-Tıktaka kâfir ve adil olan hükümdarın Müslüman ve zalim olan hükümdardan üstün olduğunu dile getirmiştir (İbnü't-Tıktaka, 2016: 27). Gazali hükümdarın kâfir de olsa halkına zulmetmedikçe idaresinin devamlı olacağını ve düşmana karşı galibiyetinin halka adaletle hükmetmekten geçtiğini savunmuştur (Gazali, 2016: 80). Muhammed b. Turtûşi de benzer olarak siyasetin şartlarını koruyan kâfir bir hükümdarın adaleti uygulamakta aciz olan mümin bir hükümdardan daha kalıcı ve güçlü politikalar üreteceğine inanmıştır (Muhammed b. Turtûşi, 2011: 154). Adaletin sağlanmasıyla küfürle de olsa saltanat devamlılığını koruyabilir fakat adalet olmazsa zulüm ile ayakta durması mümkün görülmemektedir.

Kudret odaklı siyasetnamelerin kutsiyete dayalı meşruiyet zemini devlet ve dinin birbirlerine göre konumlandırılış biçimleri üzerinden inşa edilmektedir. Saltanata dönüşmemiş hilafet anlayışının benimsendiği fakahet eserlerinde devlet dinin hizmetindedir (İbn Teymiye, 1999: 154). Kudret metinlerinde ise din ve devlet birbirleriyle yakın ilişkide sunulmuştur. Dini olmayan devleti kar üzerine yapılmış binaya benzeten yazarlar, din ve devletin ikiz kardeş olduğunu ve birbirlerine muhtaç olduklarını savunmuşlardır (Gazali, 2016; Nizamülmülk, 2016; Ebû Mansûr es-Seâlibî, 1997; Ebu Necib Sühreverdi, 2013; Muhammed b. Turtûşi, 2011). Yönetim biçimi hilafet olan fakahet eserlerinde devlet dinin altında, yönetim biçimi saltanat olan kudret eserlerinde ise devlet din ile aynı seviyede sunulmuştur. Bu da halifelüğün saltanata dönüşümünde devlete daha fazla önem verildiğini göstermektedir.

Tablo 3. İdare kandillerinde hikmet fakahet kudret kavramsallaştırmalarının karşılaştırılması.

	Hikmet	Fakahet	Kudret
Yazar	Filozoflar	Fakihler	Hükümdarlar, devlet görevlileri, edebi ve dini şahsiyetler
Coğrafya	Endülüs-Mağrib	Mısır-Hicaz-Bilad-ı Şam-Irak-ı Arab	Türkistan-Maveraünnehir-Harezmi-Horasan-Cibal
Yönetimin Kaynağı	Toplum Tasavvuru	Sosyal Gerçeklik	Sosyal Gerçeklik
Toplanmanın Gereği	Temeddün	Asabiyet	Asabiyet
Toplumsal Bağ	Muhabbet	Adalet	Adalet
Hükümdar	Filozof kral/Müdebbir	Halife	Sultan
Yönetim Şekli	Erdemli yönetim/Tedbirat	Hilafet	Saltanat
Odak Noktası	Fert	Toplum	Devlet
Yönetimi Değerlendirme Dinamikleri	Fertten devlete uzanan yönetim düşüncesinin inşa edilmesi, yönetimlerin birbirine dönüşümünün açıklaması, toplumsal muhabbetin adalet eleştirisi olarak sunulması	Mülkün emanet kabul edilmesi, yönetimin amacının iyiliği gerçekleştirmek ve kötülükten sakındırmak şeklinde belirlenmesi, kamu görevlerinin yetkilerine göre sınıflandırılması	Kutsiyete dayalı meşruiyet zeminin oluşturulması, yöneten-yönetilen farkının korunması, kılıç-kalem dengesinin sağlanması

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sonuç

Yönetim anlayışının şekillenmesinde etkili olan tarihi tecrübeler, kendinden sonraki dönemlerde de etkisini sürdürecektir. Kadim olanın eskimeyeceği gerçeğinden hareket eden bu görüş idareye dair hemen her konuyu barındıran siyasetnamelerin sunduğu zengin literatürde karşılığını bulmaktadır. İdare kandilleri yönetim anlayışlarına yönelik sunmuş oldukları verilerle hem mevcut yönetim düşüncesi tartışmalarını derinleştirecek belirleyiciliğe hem de siyasal ve toplumsal rehberlik niteliğine sahip olduğunu göstermektedir.

Siyasetnameleri yönetimi değerlendirme biçimlerine göre temelde ikiye ayırmak mümkündür. Yönetimi bir toplum tasavvuru üzerinden izah etmeye çalışan eserler genellikle teorik bir anlatım, sosyal gerçeklik üzerinden ele alan

eserler ise pratik öneriler içermektedir. Teorik metinler yönetimi felsefe zemininde tartışırken, pratik nitelikliler ise mevcut yönetimi değerlendirmekte, uygulanabilir nasihatler vermektedir. Sosyal gerçeklik referanslı siyasetnamelerin yönetimi ele alış biçimi kendi içinde farklılık göstermektedir. Hükümdarlar ve devlet görevlileri eserlerinde idareyi iktidar mücadelesi alanı olarak gösterirken; fakihlerin yazdığı eserler yönetimi İslam hukuk kuralları çerçevesinde değerlendirmiş; dil bilimciler, şairler, tarihçiler ise hem yönetsel gücün unsurlarına hem de İslam fıkıh kurallarına yer vermiştir. Pratik nitelikli siyasetnamelerdeki bu ayrım teorik-pratik sınıflandırmasının altında teorik metinlerin de yer bulacağı üçlü bir tasnifin gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu çalışma da üçlü ayrımı “hikmet”, “fakahet” ve “kudret” kavramlarıyla tartışmış, teorik nitelikli felsefe odaklı eserleri “hikmet”, yönetimi İslam fıkıh kurallarıyla anlatan metinleri “fakahet”, iktidarın tesis edilmesindeki tedbirleri dile getiren siyasetnameleri ise “kudret” başlığı altında incelemiştir.

Hikmet odaklı siyasetnameler yönetim anlayışının fertten devlete doğru şekillendiğini ve yönetimlerin birbirine dönüşebileceğini savunmakta, toplumsal muhabbeti bir adalet eleştirisi olarak sunmaktadır. Fakahet odaklı siyasetnameler devlet mülkünü emanet sayıp kamu görevlerinde yetki ayrımlarını dikkate almakta ve yönetimin amacını toplumsal iyiliği gerçekleştirmek ve kötülükten sakındırmak şeklinde belirlemektedir. Kudret odaklı siyasetnameler ise yöneten ve yönetilen farkını gözeterek yönetimi kutsiyete dayalı meşruiyet zemini üzerinde değerlendirmekte ve kılıç-kalem dengesine önem vermektedir. İdare kandillerinin benzerlikleri ve farklılıkları dikkate alınarak yapılan sınıflandırmalar eserlerin idareye dair nasihatlerinin ağırlıklı unsurlarının ışığında şekillenmiştir. Tasnifler arasında geçişler bulunmakta, inceleme kapsamındaki pek çok siyasetname de bu geçişlerin üzerinde yer almaktadır. Bahse konu ağırlıklı unsurları anlamak için resim sanatındaki ana renkler ve ara renkler düşünülebilir. Bilindiği gibi sarı, kırmızı ve mavi ana renklerdir ve bu renklerin karışımından turuncu, yeşil ve mor elde edilmektedir. Hikmet, fakahet ve kudret odaklı eserler ana renkler gibi düşünülürse ara renklerin oluşmasına benzer şekilde eserlerde bu odak noktalarından biri ağırlıklı unsurken diğerinden de izler görmek mümkündür. Turuncu renginin hem kırmızıyı hem de sarıyı barındırması gibi siyasetnamelerdeki ağırlıklı unsura göre eser üçlü ayrımında birden fazla odak noktasının etkisinde kalabilmektedir. Eserlerden bazılarının üçlü ayrımın kesişen noktalarında yer almasının temel sebebi budur.

Yönetim anlayışını mevcut olanla birlikte olması istenen üzerinden kurgulayan idare kandillerinin önerileri bugün de geçerliliğini korumaktadır. İdareyi yönetim ahlaki ile birlikte değerlendiren eserler, günümüzde değer taşımayan çıkarların etkinlik alanı olarak görülen yönetim anlayışının, insanı muhatap kabul ederek değerler manzumesi üzerine temellendirilen yönetim anlayışıyla ikamesini mümkün göstermektedir. Bu çalışma ise bahse konu ikameyi kıymetli addetmekte, idare tarihini teşkilat incelemelerinin yanı sıra yönetim

anlayışıyla değerlendirmeyi önermektedir. İdare kandidatelerinin sunduğu verilerin yönetim anlayışına yansıyan yönlerini gösterme gayretinde olan çalışma Türkiye’de yönetim tarihine yönelik tartışmalara ufak da olsa bir katkı sağlamayı amaçlamıştır.

Kaynakça

- Adalıoğlu, H. H. (2004). Siyasetnamelerin Klasik Kaynakları. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5(2), 1-22.
- Adalıoğlu, H. H. (2009). Siyasetname. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 37, 304-306.
- Altay, A. (2011). Klasik Dönem Osmanlı Siyasetname Geleneğine Bir Bakış. *Turkish Studies* 6(3), 1795-1809.
- Altunok, M. (2012). *Türkiye’de Kamu Yönetimi Düşüncesi Tarihsellik ve Disipliner Bağlılık*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Apak, A. (2010). Şuûbiyye, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 39, 244-246.
- Apaydın, H. Y. (2009). Siyaset-i Şeriyeye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 37, 299-304.
- Balta, T. B. (2003). İdare İlmi Sahasındaki İncelemeler. B. Aykaç, Ş. Durgun, H. Yayman (Ed.) *Türkiye’de Kamu Yönetimi kitabı* içinde (s. 35-56). Ankara: Nobel Yayınları.
- Barthold, W. (2014). *İslam Medeniyeti Tarihi* (M. F. Köprülü, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları
- Bedreddin İbn Cemâa (2010). *Tahrîrü’l-ahkâm fî tedbîri ehli’l-İslâm (Ehl-i İslâmın Yönetimi İçin Hükümler)* (Ö. Kavak, Çev.). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Brinkman John A, Civil Miguel, Gelb İgnace J., Oppenheim A. Leo, Erica Reiner (1992). *The Assyrian Dictionary. USA and Germany: The Oriental Institute of the University of Chicago*.
- Bursalı Mehmet Tahir (1914). *Siyasete Müteallik Asar-ı İslamiyye*. İstanbul: Kader Matbaası.
- Cengiz Han (1947). *Türk Tarihi ve Hukuk (Çengizin Yasası)* (S. M. Arsal, Çev.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Çolak, O. M. (2003). İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Siyasetnameler Bibliyografyası. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 1(2), 339-378.
- Devellioğlu, F. (1986). *Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Ebu Bekir el-Herevî (2016). *Tezkiretü’l-Hereviyye fî Hiyeli’l-Harbiyye (Siyaset ve Savaş Sanatı)* (Mehmed Ârif Hilmî Efendi, Çev.,S. Yazar, Haz.). İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Ebu Mansûr es-Seâlibî (1997). *Âdabu’l-Mulûk (Hükümdarlık Sanatı)* (S. Aykut, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Ebu Necib Sühreverdî (2013). *Yönetenlerin Yönetimi (Nehcu’s-Sülûk fî Siyâseti’l-Mülûk)* (Nahîfî Mehmed Efendi, Çev.). İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Eyuboğlu, İ. Z. (1988). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Farabi (2012). *Es-Siyasetü’l-Medeniyye* (M. S. Aydın, A. Şener, M. Rami Ayas, Çev.). İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Farabi (2017). *El-Medinetü’l-Fazıla (İdeal Devlet)* (A. Arslan, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Gazali (2016). *Nasihatü'l-Mülûk* (O. Şekerci, Çev.). İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Güler, B. A. (2010). *Türkiye'nin Yönetimi Yapı*. Ankara: İmg Kitabevi.
- Gündüzöz G. & Gündüzöz S. (2007) *Ahdü Mervân ilâ İbnihi Ubeydillah (Doğunun Hükümdarı Siyaset Teorisinin Kayıp Halkası)*. İstanbul: Lacivert Yayıncılık.
- Hitti, P. K. (1989). *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Hodgson, M. G. S. (1995). *İslam'ın Serüveni*. (A. Aker, Çev.). İstanbul: Yeni Şafak İz Yayıncılık
- İbn Haldun (2004). *Mukaddime (Üçüncü Bölüm)* (H. Kendir, Çev.). Ankara: Yeni Şafak Gazetesi Yayını.
- İbn Bacce (2017). *Tedbirü'l-Mütevahid* (M. Uyanık, A. Akyol, Çev.) Ankara: Elis Yayınları.
- İbn Rüşd (2013). *Telhisü's-Siyase* (M. H. Özev, Çev.). İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.
- İbn Teymiye (1999). *Es-Siyasetü's-Şer'iyye* (V. Akyüz, Çev.). İstanbul: Dergah Yayınları.
- İbnü't-Tıktaka (2016). *El-Fahrî (Devlet İdaresi, Halifeler, Vezirleri Tarihi, 632-1258* (R. Şeşen Çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- İnalçık, H. (1966). Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri. *Reşit Rahmeti Arat İçin*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü. 259-271.
- İzzeti, E. (2014). *İslam'da Siyaset Teorisi* (Y. Demirkıran, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Levend, A. S. (1963). Siyasetnameler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 10*, 167-194.
- Keskintaş, O. (2017). *Adalet, Ahlak ve Nizam Osmanlı Siyasetnameleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keykâvus (1970). *Kâbusname* (İlyasoğlu Mercimek Ahmet, Çev.). İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayını.
- Lewis, B. (1958). İslam Devlet Müessesesi ve Telakkileri Üzerinde Bozkır Ahalisinin Tesiri. *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi 2(4)*, 209-230.
- Maverdi (2017). *El-Ahkâmü's Sultaniye* (A. Şafak, Çev.). İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Muhammed b. Turtûşi (2011). *Sirâcü'l-Mülûk (Siyaset Ahlakı ve İlkelerine Dair)* (S. Aykut, Haz.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Nasirüddin Tusî (2013). *Ahlâk-ı Nâsirî* (A. Gafarov, Z. Şükürov, Çev.). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Necmeddin Daye (2017). *Mirsâdü'l-İbâd (Beşinci Bölüm)* (Ş. Severcan, Haz.). İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Nizamülmülk (2016). *Siyerü'l-Mülûk (Siyasetname)* (N. Bayburtlugil, Çev.). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Sadi Şirazi (2016). *Hükümdarlara Öğütler* (T. Şafak, Çev.). İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Sahibkıran Emir Timur (2010). *Timur'un Günlüğü-Tüzükat-ı Timur* (K. Şakirov ve A. Aslan, Haz.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Sebüktegin (1975). Sebüktegin'in Pendnamesi (E. Merçil, Çev.). *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi 6(12):203-233*.
- Severcan, Ş. (2017). *Mirsâdü'l-İbâd*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Şerif, M. M. (2017). *Klasik İslam Filozofları ve Düşünceleri*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Şerif er-Radi (2016). *Nehcü'l Belağa* (A. Demircan, Çev.). İstanbul: Beyan Yayınları.
- Uğur, A. (2001). *Osmanlı Siyasetnameleri*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2015). *İslam Düşüncesi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Vural, M. (2016). *İslam Felsefe Tarihi*. Ankara: Elis Yayınları.

Yıldız, H. D. (1988). Abbasiler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 1*, 31-48.

Yusuf Has Hacib (2010). *Kutadgu Bilig* (A. Çakan, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnternet Kaynakları

<https://www.nisanyansozluk.com/?k=seyis&lnk=1>, 04 Haziran 2019.

<http://lugatim.com/s/yasa> 05 Haziran 2019.

<http://lugatim.com/s/ahlak> 06 Haziran 2019.

<https://www.islamdusunceatlası.org/pages/giris-azilari/dusuncenin-havzaları-islam-dunsunce-tarihinde-baslica-ilim-ve-kultur-havzaları> 19 Nisan 2019.

Comparative Analysis of Türkiye's Covid-19 Management Through the European Union 2020 and 2021 Türkiye Reports

Muzaffer AKDOĞAN*

Sağlık Bilimleri Üniversitesi

Ekmel GEÇER**

Sağlık Bilimleri Üniversitesi

Yasemin Necmiye TUTAR***

Sağlık Bilimleri Üniversitesi

Pınar ÜNKÜR****

Sağlık Bilimleri Üniversitesi

Abstract

The European Commission, each year, prepares reports that screen the progress made by the candidate countries of the European Union (EU). EU Türkiye reports are considered to have a positive influence on Türkiye's COVID-19 pandemic process management. Therefore, this study aims to find out whether the EU Türkiye reports have an impact on Türkiye's COVID-19 pandemic administration. Through analysing the EU Türkiye reports published in 2020 and 2021, this study also tries to establish an association between Türkiye's COVID-19 pandemic management and the reports published in previous years. In this context, the thematic distribution of the content of Covid-19 in the EU 2020 and 2021 Türkiye reports in the light of the progress related to epidemics and infectious diseases in Türkiye and within the framework of this distribution, answers to the questions of how Türkiye's Covid-19 management is were sought. The main finding of the study is that Türkiye has improved its capacity to fight epidemics and is thus prepared for the Covid-19 pandemic process, with the influence of the guidance in previous reports.

Keywords

COVID-19, EU Türkiye Report, Infectious Diseases, EU-Türkiye Relations, Country Report

* Assoc. Prof., University of Health Sciences, Hamidiye Faculty of Health Sciences, Department of Health Administration, muzafferakdogan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9999-0969

** Assoc. Prof., University of Health Sciences, Hamidiye Faculty of Life Sciences, Department of Social Psychology, ekme.gecer@sbu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3367-2236

*** Dr. University of Health Sciences, necmiye.tutar@sbu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6820-9685

**** Graduate student, University of Health Sciences, pinarunkur@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8335-555X

Türkiye'nin Covid-19 Yönetiminin Avrupa Birliği 2020 ve 2021 Türkiye Raporları Üzerinden Karşılaştırmalı Analizi

Özet

Avrupa Komisyonu, her yıl Avrupa Birliği (AB) aday ülkelerin üyeliğe hazırlık sürecinde kaydettiği ilerlemeyi gösteren raporlar hazırlamaktadır. Türkiye raporlarının Türkiye'nin Covid-19 pandemi sürecini yönetmede olumlu bir etkisi olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle AB Türkiye raporlarının Türkiye'nin Covid-19 pandemi süreci yönetiminde bir etkisinin bulunup bulunmadığı araştırmanın problemi oluşturmaktadır. Çalışmada 2020 ve 2021 yıllarında yayınlanan AB Türkiye raporlarında, Türkiye'nin Covid-19 pandemi yönetiminin geçmiş raporlarla ilişkisinin kurulması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'deki salgın ve bulaşıcı hastalıklara ilişkin ilerlemeler ışığında AB 2020 ve 2021 Türkiye raporlarında Covid-19 içeriğinin tematik dağılımı ve bu dağılım çerçevesinde Türkiye'nin Covid-19 yönetimi nasıldır sorularına cevap aranmıştır. Çalışmanın temel bulgusu, geçmiş raporlarda yer alan yönlendirmelerin de etkisiyle Türkiye'nin salgın hastalıklarla mücadele kapasitesini geliştirdiği ve bu sayede Covid-19 pandemi sürecine hazırlıklı olduğudur.

Anahtar Kelimeler

Covid-19, AB Türkiye Raporu, Salgın Hastalıklar, AB-Türkiye İlişkileri, Ülke Raporu

Introduction

European countries wishing to become a member of the European Union (EU) can see their progress through the country reports published every year which analyse their candidacy process. Country reports are one of the important instruments of enlargement policy. According to the statement of the European Commission (EC), the enlargement policy is valid for countries that currently want to join the EU and potential candidates. The prospect of membership is a strong incentive for democratic and economic reforms in countries wishing to become EU members (European Commission, 2022). Therefore, country reports prepared by the EC evaluate the political, institutional, and economic situation in a country (Casier, 2008: 22).

Enlargement is one of the most powerful policy tools of the EU (Emmert-Petrovic, 2014: 1349). Main documents (regulatory texts) such as strategy papers, (progress/country) reports and opinions prepared by the EC Directorate-General for Enlargement (DG for Neighbourhood and Enlargement Negotiations), are particularly important for the candidate and potential candidate countries. These documents are high-level texts called an intertextual hierarchy. The intertextual hierarchy corresponds to the real power relations between the final producer of the text (EC/EU), which has control over the decisions, and the recipient of the text (governments and citizens of the candidate and potential candidate states) (Sekulić, 2020: 74). However, in the literature, it is pointed out that the EU enlargement policy is the soft power of the EU (Rehn, 2007: 77). In this respect, country reports also may suggest

an intervention in the policy areas of the candidate country (Özdemir, 2012: 268). The asymmetry of the relationship between the two parties is clear and purposeful. One part (EU) decides on the norms and procedures of participation based on the principle of conditionality, while the other part (the candidate) is expected to provide evidence that the imposed changes, reforms, and improvements are implemented over one year (Sekulić, 2020: 78). Despite this, it is seen that the EU is generally accepted as legitimate in both member and candidate member states. Member and candidate countries, through this, seem to accept the legitimacy of the EU by complying with the decisions taken, allowing interference in their politics (Özdemir, 2012: 387).

The EC monitors and regulates the evaluation processes of EU membership applications within its authority (McCormick, 2015: 220). The EU is a supranational economic integration and the driving force of this integration and the institution that energizes is the EC (Özdemir, 2012: 225). The EC on the other hand is a supranational institution of the Union (Mathieu, 2006: 49) and has a unique position within the EU institutions. It is neither a full executive branch nor a full legislative body. Yet it is possible to find some amount of both in the EC. The EC is an important institution that has successfully fulfilled the functions of guarding the interests of the Union and being the engine of the integration process from the beginning to the present (Tezcan, 2007: 541-542). The EC evaluates the progress made by the candidate countries in the EU membership process with regular reports prepared every year. Country reports are documents which examine the candidate country in line with various predetermined criteria (Republic of Türkiye Ministry of Health, 2022). These reports, which assess the progress that the candidate countries have made within the framework of the accession criteria, include the developments made every year in comparison with the previous year. Türkiye is one of the candidate countries that is followed regularly with the EC country reports. The first report for Türkiye was published in 1998, and since then these reports allow international organizations and non-governmental organizations to evaluate Türkiye (EU Delegation, 2022). After the EC's December 2004 Türkiye progress report stated that Türkiye satisfies the Copenhagen political criteria adequately, the negotiations officially started on 3 October 2005 (Düzgit, 2011: 49).

Although "protection of health" was not included as a specific title in the 1998-1999 reports, some evaluations were made on health under the title of "employment and social affairs". In the 2000 report, they were listed one by one as "negotiation headings" under the "ability to undertake the obligations of membership" category. In the 2000-2004 reports, the 23rd of 29 negotiation titles is "protection of the consumer and health". However, although there is a stress on "protection of health" in this title, the evaluations related to health were mostly included in the title of "social policy and employment". As of 2005, when Türkiye took the negotiation calendar, this confusion was

resolved, the negotiation titles were rearranged and increased to 33, the “consumer and health protection” title was changed to the negotiation title no 28, and evaluations on the protection of health were made under this title (Akdoğan, 2020: 309).

The content on epidemics and contagious diseases has been scanned within discussion title 28. being closely monitored since 1998 as a candidate country, Türkiye’s fight against the new coronavirus (COVID-19), which has the characteristics of an infectious disease and has a global impact, can be seen in the reports published in 2020 and 2021.

Turkish Approach towards EU Reports

While the EU Türkiye reports were published as “Progress Report” until 2016, they were named “Country Report” afterwards. The country reports prepared by the EC are unilateral documents and Türkiye gives its feedback regarding these reports through press conferences. However, these feedbacks are often in the form of a backlash and include negative rhetoric about the reports. Egemen Bağış’s (Turkish Minister of EU Affairs back then) approach Regarding the 15th Progress Report dated October 10, 2012, is important within this context to see the dosage of this reaction: “We have seen that the Türkiye Progress Report was overshadowed by more subjective, biased, baseless and bigoted attitudes” (Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs (MFA), 2013). The wording used by his successor, Mevlüt Çavuşoğlu, while explaining the 2013 report prepared by Türkiye for the next year (2014), is more restrained and shows a feature that attaches importance to the relations with the EU: “The Progress Report Prepared by Türkiye is not a reaction to the Report prepared by the European Commission. We aim to share with the public the reforms that our country is undertaking with determination, most comprehensively and objectively, and to emphasize that the accession process provides important gains for our country, despite the problems experienced in the negotiation process (MFA, 2014a). The first of the progress reports prepared by Türkiye was published in 2012 during Egemen Bağış’s term as the Ministry for EU Affairs (MFA, 2012a), and the second in 2013 during the term of EU Minister and Chief Negotiator Mevlüt Çavuşoğlu (MFA, 2013a). The number of these reports remained at two and no continuation came after then.

After the publication of each report, senior Turkish officials without delay stated, in written and verbal form, that the EU has exhibited a biased, unfair, and double-standard approach. Therefore, the high-level statements made concerning the 2020 and 2021 Türkiye reports, which constitute the focus of the analysis of the study, do not go beyond the rhetoric of negative discourse. The Ministry of Foreign Affairs written statement regarding the 2020 Türkiye Report said: “The 2020 Türkiye Report reflects the prejudiced, unconstructive, and double-standard approach of the EU this year as well. In this report,

the EU does not mention the responsibilities and commitments Türkiye has not fulfilled. But still criticizes our country with baseless arguments. In particular, the biased, unfair, and disproportionate criticisms of our management system, elections, fundamental rights, some judicial and administrative decisions, as well as the legitimate measures taken to combat terrorism, show how far the report is from objectivity.” (MFA, 2020).

There is no indication of COVID-19 in this report. However, the statement of the Ministry of Foreign Affairs on the Türkiye Report No: 351, 19 October 2021, EC 2021 said: “At a time when we are trying to establish a positive political agenda and revive our high-level dialogue with the EU, a Türkiye Report has unfortunately been published, in which the responsibilities towards the candidate country, Türkiye, are ignored and a double-standard approach is displayed in relations with our country.” (MFA, 2021). Yet, the following statements about COVID-19 in the same report are notable: “It is pleasing to see that the EU highlighted the recovery in the economy. The financial circumstances have reached pre-crisis levels and the recovery in the economy continues thanks to the measures taken within the scope of combating the COVID-19 pandemic. However, in this extraordinary period when many countries took monetary and fiscal policy measures to eliminate the negative economic effects of COVID-19 and state intervention in the economy increased, it is difficult to understand the criticism of some of the policies implemented by our country in terms of a functioning market economy.

This study aims to see how the impact of the guidance on epidemics and infectious diseases in the EU 2000-2019 Türkiye reports is reflected. In this regard, the study further aims to reveal Türkiye’s COVID-19 management through the 2020 and 2021 reports and to determine and describe how the EU assesses Türkiye concerning COVID-19. Therefore, some of the applications, measures and restrictions introduced during the pandemic period in Türkiye have been categorised under some thematic headings and analysed in comparison between the 2020 and 2021 reports.

In this study, the hypothesis “EU Türkiye reports have a positive effect on Türkiye’s management of the COVID-19 pandemic process” is tested. Therefore, the main question of the research is whether the EU Türkiye reports influence the management of Türkiye’s COVID-19 pandemic process. Based on this question, this study (a) examined the developments regarding epidemics and infectious diseases in Türkiye through the EU’s 2000-2019 Türkiye reports, (b) analysed the thematic distribution of the COVID-19 content in the EU 2020 and 2021 Türkiye reports and answered if Türkiye’s COVID-19 management was capable enough to overcome the problems emerged through 2 years period.

Data and Methodology

In this study, the document analysis method is used for most of the data (2000-2019 reports). The data from the 2000-2019 country reports that are prepared regularly every year by the EC were examined by using the document analysis method by limiting the words to “epidemic” and “infectious disease”. For the 2020 and 2021 reports, the most appropriate method is considered to be the content analysis method. Content analysis is a technique used to characterize and compare the analysed data through coding (Cohen, Manion & Morrison, 2013) and its purpose is to define the contents of the analysed data in a systematic, objective and repeatable way (Holsti, 1969; Krippendorff, 2012). Therefore, in the EU 2020 and 2021 Türkiye reports, the thematic content analysis method was used to determine the general trends of COVID-19. The COVID-19 keyword and equivalent words in the reports were scanned and parsed with their contexts. Then, the frequency and percentage values were found by digitizing the thematic topics and related codes again via the content analysis method. By this means, it has been ensured that Türkiye’s thematic weight and content frequency regarding COVID-19 management can be seen clearly.

After reviewing the literature on the country reports published by the EU, the secondary data of the study was created through the reports between 2000-2019 and the 2020-2021 Türkiye reports. These reports are published in association with the Commission’s Internal Working Document on the Information on EU Enlargement Policy by the EC. Unofficial translations is accessed from the official page of the Turkish Republic Ministry of Foreign Affairs Presidency for EU Affairs (MFA, 2020). The data about the content of COVID-19 obtained from both reports were meaningfully categorized. Based on these categorisations, the activities carried out by Türkiye during the epidemic period were examined under these titles: economic, foreign relations/politics, law/human rights/democracy, social, health, and education.

The data of the 2000-2019 reports were limited to the words: epidemic and infectious disease. They were scanned by the document analysis method. The results obtained are shown in the Progress of the Epidemic and Infectious Disease in the EU 2000-2019 Türkiye Reports table (Table 1). The 2020 and 2021 reports were analysed by thematic content analysis method and with descriptive statistical methods. The data from the 2020 and 2021 reports were analysed using the NVIVO program which is widely used for content analysis, and thus percentage and frequency calculations were obtained. The results of the NVIVO program were also double-checked by all authors and data was controlled accordingly. Thus, the likelihood of three different coders involved in coding, being inconsistent both with themselves and with each other was reduced, and the coding was tried to get as systematic as possible. Through the results obtained; COVID-19 Content Frequency in EU 2020 and 2021 Türkiye Reports (Table 2), Distribution of COVID-19-Related Themes

in EU 2020 and 2021 Türkiye Reports (Table 3), Frequency Distribution of COVID-19-Related Themes and Codes (Tables 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10) are presented in tables.

The coding of the reports was checked again by the third and fourth authors and an outside researcher. Thus, the accuracy of the coding was confirmed to ensure the reliability and consistency of the study. The reliability coefficient of the study was calculated as 0.88 based on the Reliability = Consensus / (Agreement + Disagreement) formula stated by Miles and Huberman (Miles & Huberman, 1994). As the percentage of agreement was 70% or higher among the researchers who made the examination, reliability was ensured in the data analysis. Yet, clarity and understandability of the categories are also important indicators of validity.

Findings

The Pandemic and Infectious Diseases Content in the EU 2000-2019 Türkiye Reports

While the 2000 (MFA, 2000) report did not have any content regarding the pandemic, the 2001 report stated that improvements should be made in the system regarding health monitoring, data collection, control and surveillance of epidemics (MFA, 2001). In the 2002 report, on the other hand, this warning is remarkable: “despite efforts being made, the establishment of a network in the surveillance of epidemics and control of contagious diseases, the alignment with the acquis regarding the establishment of an early warning and rapid solution system should be accelerated.” (MFA, 2002). The warning in the 2002 report was reiterated in the 2003 report too: “Alignment with the acquis and building the necessary capacity should be accelerated to establish a network for epidemiological surveillance and control of contagious diseases.” (MFA, 2003). The 2004 report covered the issue a little further: “A national plan for the surveillance and control of contagious diseases in public health should be developed. In this regard, relevant legislation regarding the surveillance and control of contagious diseases should be revised to bring them into line with Community principles and methods. There is a substantial need for capacity-building efforts to be included in the EU’s system of surveillance and control of infectious diseases.” (MFA, 2004).

Some signs of progress on the subject are visible in the 2005 report. To establish a network that will provide surveillance and control of epidemic diseases, Türkiye harmonized the list of diseases in the current surveillance system with the list of diseases in the European Commission Decision numbered 2003/534/EC. The definition of diseases has been completed after careful revision. To collect information, an Epidemic Control and Surveillance Unit was established under the Ministry of Health’s General Directorate of Primary Health Care (MFA, 2005). The 2006 report is narrower than the previous report, and the following explanations are included in the report: Türkiye has

made progress especially in the establishment of an epidemiological observation network and in the control of diseases (MFA, 2006). According to the 2007 report, Türkiye continued to strengthen its institutional structure, administrative capacity and legal regulation. However, investment in test laboratories and the diagnostic capacity of existing laboratories are below the required level (MFA, 2007). According to the 2008 report, the Ministry of Health has improved its institutional capacity to investigate and manage any likely outbreaks (MFA, 2008).

According to the 2009 report, the Early Warning and Response System (EWRS) in intestinal diseases was developed for trial and then to be extended to the rest of the country. Some progress has been made through changes in the 2009-2013 National Strategic Plan for Contagious Diseases, which regulates the principles and procedures to strengthen the follow-up and control of contagious diseases in administrative structures. However there has been no progress on the establishment of the National Institute of Public Health and the draft law has not been enacted (MFA, 2009). In the 2010 report, although the implementation of the existing legislation was not considered to be sufficient, it was noted that progress has been made in strengthening the administrative structure and establishing the National Institute of Public Health in the direction of systematic monitoring and implementation of surveillance and control measures. Also, it has been reported that the EWRS, which was established for trial purposes, has been expanded throughout the country (MFA, 2010). To complete the harmonization of the legislation on notifiable diseases and case definitions in the 2011 report, an amendment was made to the Contagious Diseases Surveillance and Control Principles Regulation in April 2011. The National Institute of Public Health has not been established yet (MFA, 2011).

According to the 2012 report, the EWRS and Field Epidemiology training unit was established within the National Public Health Institution. Efforts are continuing to ensure the consistency of the surveillance and control system established in line with the EU acquis and international health regulations (MFA, 2012b). According to the 2013 report, the national EWRS, established with EU sources, has been one of the key elements of the health safety strategy. The headquarters of EWRS was established within the body of the Public Health Institution of Türkiye. 12 out of 420 warnings sent to the centre, ended up with an epidemic. Sub-units of the EWRS are established in all 81 cities in Türkiye. Through laboratory training programs and field epidemiology, Türkiye endures its efforts to develop human resources capacity (MFA, 2013b). In the 2014 report, although Türkiye has improved its public health emergency detection and response capacity with at least one national EWRS established in all provinces (81 provinces), the system does not include all diseases reported in the EU. Continuing education programs in the area of controlling diseases have been established in the national epidemiology field

and laboratory (MFA, 2014b). In the 2015 report, it was stated that the EC and the European Centre for Disease Prevention and Control conducted a study jointly with Türkiye on health governance, surveillance, preparedness and response capacity in contagious diseases (MFA, 2015). According to the 2016 report, system and education problems regarding the detection, reporting and control of infectious diseases remain local (MFA, 2016). In the 2018 report, no progress has been made in the legislation regarding patient rights in transboundary health services and against serious transboundary health threats (MFA, 2018).

According to the 2019 report, it was reported that EWRS and epidemiological surveillance systems were proven to work effectively in the anthrax incidents that Türkiye faced in August 2019, in cases of contagious diseases and serious threats to transboundary health, and laboratory services were proven to support the surveillance systems to be sufficient (MFA, 2019).

Table 1. Progress regarding epidemic and infectious disease in EU 2000-2019 Türkiye report.

TOPICS	2000-04	2005-08	2009-18	2019
Outbreak control and surveillance system	no progress	Progress is visible	Progress is visible	Progress is visible
Outbreak control and surveillance system	no progress	Progress is visible	Progress is visible	Progress is visible
Establishment of an epidemiological surveillance network	no progress	Progress is visible	Progress is visible	Progress is visible
Early Warning and Response System (EWRS)	no progress	no progress	Progress is visible	Progress is visible
National Institute of Public Health	no progress	no progress	no progress	Progress is visible
Legislation against serious transnational health threats	no progress	no progress	no progress	Progress is visible
Laboratory services	no progress	no progress	Limited progress is visible	Progress is visible

The COVID-19 Content in the EU 2020-2021 Türkiye Reports

COVID-19 and related words (coronavirus, global epidemic, pandemic and health crisis) in the reports were scanned and separated with their contexts. We should note that the content of COVID-19 was used along with the global epidemic. Therefore, these two words are numerically close to each other. The two reports are in total 259 pages (2020 report 131, 2021 report 128). Content frequency values obtained from scanning these two report texts are given in Table 2.

Table 2. Frequency distribution of COVID-19 content in EU 2020 and 2021 Türkiye reports.

Report Year	COVID-19	Coronavirus	Global Epidemic	Epidemic	Outbreak Crisis
2020	37	2	38	14	1
2021	84	1	70	4	..
	121	3	108	18	1

The Türkiye reports for 2020 and 2021 were separately analysed. The topics related to COVID-19 were: Foreign Relations and Foreign Policy; Economy, Law, Human Rights and Democracy; Administrative Capacity and Management, Social; Health and Education determined. The proportional distribution of these topics is shown in Table 3.

The most notable result concerning COVID-19 content is that the ratio between the 2021 report and the 2020 report is 56% higher. The relative frequency of COVID-19 content was 31% in the 2020 report, while this value was 69% in the 2021 report.

Table 3. Frequency distribution of COVID-19 content in EU 2020 and 2021 Türkiye reports.

THEMES	2020		2021	
	Content Frequency (n)	Relative Frequency (%)	Content Frequency (n)	Relative Frequency (%)
Foreign Relations and Foreign Policy	9	19,15	13	13,68
Economy	16	34,04	32	33,68
Law, Human Rights and Democracy	10	21,28	6	6,32
Administrative Capacity and Management	6	12,77	15	15,79
Social	1	2,13	10	10,53
Health	3	6,38	12	12,63
Education	6	6,32
Other	2	4,26	1	1,05
TOTAL	47	100,00	95	100,00

Among all the themes, “economy” stands out compared to the other theme (Table 3). It can be seen that both reports have content directly related to COVID-19. In this section, the subtopics and frequency distributions of the topics related to COVID-19 are analysed separately using the EU 2020 and 2021 Türkiye reports.

Foreign Politics and Foreign Relations

The codes associated with COVID-19 under the themes of foreign politics and foreign relations are given in Table 4. These codes are created as: “Border policy”, “EU relations”, “foreign support”, “foreign relations” and “global cooperation”.

Table 4. Frequency distribution of “foreign policy and foreign relations” codes.

THEME	CODES	2020		2021	
		Content Frequency (n)	Relative Frequency (%)	Content Frequency (n)	Relative Frequency (%)
FOREIGN POLICY AND FOREIGN RELATIONS	Border policy	3	33,33	2	15,38
	EU relations	3	33,33	7	53,85
	Foreign support	1	11,11	3	23,08
	Foreign relations	1	11,11
	Global cooperation	1	11,11	1	7,69
		9	100,00	13	100,00

Looking at the codes of this theme, the most visible content is the EU relations code. This code has a relative frequency of 53.85% with 7 frequencies, especially in the 2021 report. In this code, which includes Türkiye’s relations with the EU, issues such as the agreement between the parties, cooperation, agreement, measures, and financial aid draw attention. The border policy code, on the other hand, focuses on immigration/immigrant and asylum/refugee issues. The external support code is associated with Türkiye’s health aid during the COVID-19 global epidemic. For example, Support the Western Balkan countries in their fight against the epidemic; Donation of 30,000 coronavirus vaccines to Bosnia and Herzegovina; Donate medical aid to Albania.

Economy

The codes associated with COVID-19 under the themes of democracy are listed in Table 5. These codes are created as: “economic policy”, “tax enforcement”, “foreign trade”, “investment”, “fiscal policy”, “credit transactions”, “labor/employment” and “EU financial aid”.

Table 5. Frequency distribution of “economy” codes.

THEME	CODES	2020		2021	
		Content Frequency (n)	Relative Frequency (%)	Content Frequency (n)	Relative Frequency (%)
ECONOMY	Economic policy	6	37,50	12	37,50
	Tax Enforcement	3	18,75	6	18,75
	Foreign trade	1	6,25	1	3,13
	Investment	1	6,25
	Fiscal policy	2	12,50
	Credit transactions	2	12,50	3	9,38
	Labour/employment	10	31,25
	EU financial aid	1	6,25
		16	100,00	32	100,00

It is clear that the code “economic policy” is above the other codes both in content and relative frequency. To combat COVID-19, the creation of financial/financial support and packages and the adoption of a series of measures for service sectors such as business, banking, accommodation and tourism to mitigate the impact of the global epidemic on the economy is the main theme that stands out in this code. The main theme in the tax application code is tax deductions. Specifically, tax deductions were given for education, housing, and the COVID-19 vaccine.

The most intense code in this theme is the work/employment code. The area where COVID-19 will most clearly show its economic impact in 2021 is labour and employment. The report, which draws attention to the profound negative labour market and poverty impacts of the global COVID-19 epidemic, focuses on issues such as labour force participation, unregistered employment, job and income loss, female employment, and migrant worker employment.

Law, Human Rights and Democracy

The codes associated with COVID-19 under the themes of law, human rights, and democracy are listed in Table 6. These codes are created: “legislative action”, “legal acts”, “illegality”, “violation of human rights” and “democratic attitude”.

Unlike other topics, this section shows a significant decrease in the number of contents in the 2021 report compared to the 2020 report. In the 2020 report, the content for COVID-19 is mainly found in the legislative activity code. In that report, the legislative package and the pocket bill were the highlights, with a focus on the state of emergency.

Table 6. Frequency distribution of “law, human rights and democracy” codes.

THEME	CODES	2020		2021	
		Content Frequency (n)	Relative Frequency (%)	Content Frequency (n)	Relative Frequency (%)
LAW, HUMAN RIGHTS AND DEMOCRACY	Legislative activity	4	40,00	1	16,67
	Legal proceedings	3	30,00	1	16,67
	Illegality	2	20,00	2	33,33
	Human rights violation	1	10,00
	Democratic attitude	2	33,33
		10	100,00	6	100,00

Unlike other themes, this theme shows a significant decrease in the number of contents in the 2021 report compared to the 2020 report. In the 2020 report, the content related to COVID-19 is most visible in the legislative activity code. While the main emphasis of this content is on the issue of the state of emergency. Legislative packages and bags are prominent in the law. In both reports, the code of “illegal” was equally included in this code, attention is drawn to the unlawfulness of consumer and copyright rights. In particular, the Türkiye Wealth Fund’s use of certain legal exemptions from the crisis environment created by COVID-19 was considered illegal. In the 2020 report, the content regarding the code of “violation of human rights” took place in the form of freedom of expression. After the first COVID-19 case was reported in Türkiye, the implementation decision from Radio and Television Supreme Council (RTÜK) was evaluated as a violation of freedom of expression. In the coding of “legal proceedings” on the other hand, legal practices for the submission of hearings, investigations, prosecutions, convictions, petitions, and objections were made. The coding of “democratic attitude” coding is related to the prevention of Bar elections on the grounds of COVID-19 and joint declarations of some unions and employers’ organizations regarding the measures to be taken within the scope of COVID-19.

Administrative Capacity and Management

The codes associated with COVID-19 under the Administrative Capacity and Management theme are listed in Table 7. The codes created for this part are: “administrative action”, “planning”, “administrative capacity”, and “administrative action”.

Table 7. Frequency distribution of “administrative measures”, “planning”, “administrative capacity” and “administrative actions”.

THEME	CODES	2020		2021	
		Content Frequency (n)	Relative Frequency (%)	Content Frequency (n)	Relative Frequency (%)
ADMINISTRATIVE CAPACITY AND MANAGEMENT	Administrative measures	4	66,67	5	33,33
	Planning	1	16,67
	Administrative capacity	1	16,67	5	33,33
	Administrative actions	5	33,33
		6	100,00	15	100,00

“Administrative measures” include enacted measures of various public institutions (RTÜK, Ministry of Agriculture and Forestry), asylum procedures, border crossings, civil protection, task force establishment, censorship, financial management, control and monitoring, which will not be defined until the 2021 report. In the 2020 report for this code: documentation and special audit, adjusting the number of cases to international practice. Issues such as the completion of the railroad line project, vaccine and drug development, and support for research activities were included. The administrative capacity code; e-government services and administrative simplification, improving capacity for public procurement management, strengthening administrative capacity for consumer and health protection, implementing the action plan prepared by NIPAC and NAO. The planning code is included only in the 2020 report with a single content. It refers to the adoption of the new medium-term development plan, which lost its validity due to the COVID-19 crisis.

Social

The codes associated with COVID-19 under the social theme are shown in Table 8. The codes created for this part are: “Disadvantaged groups”, “social dialogue”, “social situation”, and “social data”.

Table 8. Frequency distribution of social theme.

THEME	CODES	2020		2021	
		Content Frequency (n)	Relative Frequency (%)	Content Frequency (n)	Relative Frequency (%)
SOCIAL	Disadvantaged groups	1	100	8	72,73
	Social dialogue	1	9,09
	Social status	1	9,09
	Social data	1	9,09
		1	100	11	100

While there is only one content for the 2020 report, 11 contents have been defined for the 2021 report. In the code distribution, the code “disadvantaged groups” was associated with COVID-19 9 times. Attention is drawn to disadvantaged refugees, displaced persons, migrant workers, gipsies and vulnerable groups. The effective use of social dialogue was examined in the social dialogue code. In the social situation code, it is mentioned that COVID-19 and high inflation are worsening the social situation despite the support measures provided by the government. In the social data code, it was noted that more accurate data on socio-demographic variables and key factors are needed to combat COVID-19.

Health

The codes associated with COVID-19 under the health theme are listed in Table 9. The codes created for this part are: “health measures”, “health system”, “hospital services”, “immunisation”, “health services”, “health statistics”, “health materials”, health capacity”, and “health risk”.

Table 9. Frequency distribution of health themes.

THEME	CODES	2020		2021	
		Content Frequency (n)	Relative Frequency (%)	Content Frequency (n)	Relative Frequency (%)
HEALTH	Health measures	1	33,33
	Health system	1	33,33	1	8,33
	Vaccination	2	16,67
	Health service	1	33,33	3	25,00
	Health statistics	2	16,67
	Health material	1	8,33
	Health Capacity	2	16,67
	Health risk	1	8,33
			3	100,00	12

As seen in Table 9, health is one of the two themes with the widest spectrum in coding.

When it comes to health, the 2021 report has four times more content than the 2020 report, with “immunization”, “health statistics”, “health materials”, “health capacity”, and “health risk” included only in the 2021 report. The highlights of these codes are vaccination program and vaccination statistics; COVID-19 case and death statistics; human-derived substances (patient blood management); EU support to Türkiye for capacity building, training of central and provincial staff to support COVID-19 response, strengthening population-based surveillance and COVID-19 testing capacity; increased health and safety risks in some sectors.

Only the 2020 report included the health measures code. This code referred to the measures taken by the Ministry of Health to protect public health and the measures taken following the EU Communicable Diseases Directives and the International Health Regulations of the World Health Organisation (WHO). The health services code is the most comprehensive part of the health topic. It includes the provision of round-the-clock counselling services for mentally ill patients, universal access to health services for refugees, testing for all persons regardless of their social security status, and the provision of free hospital services. It is noted that the Turkish health system was able to cope with COVID-19 and managed to keep the number of new cases and deaths at the beginning of the pandemic significantly lower compared to other countries in the region.

Education

The codes associated with COVID-19 within the framework of the themes of “education” are shown in Table 10. The codes created for this part are “inclusive education”, “access to education”, “distance education”, and “special education”.

Table 10. Frequency distribution of education themes.

THEME	CODES	2020		2021	
		Content Frequency (n)	Relative Frequency (%)	Content Frequency (n)	Relative Frequency (%)
EDUCATION	Inclusive education	1	16,67
	Access to education	1	16,67
	Distance learning	2	33,33
	Special education	2	33,33
		0	0,00	6	100,00

*In this theme, 6 contents are completely included in the 2021 report.
The theme of education related to COVID-19 was not included in the 2020 report.*

As seen in the table, there are four types of coding: Distance education, inclusive education, access to education and special education. Although different themes use, the main emphasis was on access to education. Schools closed due to COVID-19 have created difficulties for students at all levels. It has been emphasized that disabled, poor and Gipsy students’ access to distance education is affected negatively. The important point that drew attention to the issue of special education was the reduction of the VAT rate in special education services.

It was stated that distance education was started with the code distance education. However, it has been stated that the participation of many extremely poor households, especially gipsy students, in distance education, who do not have access to the internet and devices, is adversely affected. In the code of inclusive education, it was stated that the deficiencies regarding access to qualified inclusive education have increased. In the code of access to education, it is explained that the closure of schools due to COVID-19 negatively affects the access of children with disabilities to education. Therefore, although different coding was made, the main emphasis in the education theme was the issue of access to education. The point that draws attention to the special education code is expressed as the reduction of VAT rates for these services.

Discussion

Before the WHO declared the COVID-19 pandemic on January 10, 2020, Türkiye established the Coronavirus Scientific Advisory Board within the Ministry of Health. Türkiye responded early to the pandemic, quickly produced relevant guidance, published the Coronavirus Health Guide, and established another committee to address the social aspects of the epidemic (Genç, 2021: 1794).

The COVID-19 crisis is considered the greatest catastrophe that mankind has experienced since the Great War II. The effects of this pandemic triggered a long-term economic recession the likes of which the world had never experienced before (Kaygusuz, 2020). COVID-19 affects the capacity and overall functioning of states' healthcare systems, but Türkiye's healthcare system has proven its resilience. Moreover, Türkiye has provided free health services to all people within its borders under pandemic conditions. In COVID-19, Türkiye has shown an attitude of caring about international relations and emphasizing the importance of standing together in the fight against the epidemic.

The 2000-2019 reports indicate that Türkiye has gradually made progress in protecting public health, the health system, and health capacity in relation to epidemics and infectious diseases. This progress is clearly confirmed in the 2019 report. Türkiye's management of the COVID-19 pandemic clearly demonstrated the effectiveness of the guidance and advice provided in these reports. Türkiye's pandemic management, the strategy followed, and the measures taken against the epidemic led to successful outcomes.

The data obtained from the 2020 and 2021 reports prove that Türkiye has effectively overcome the COVID-19 process. Compared to 2020, the development of vaccine studies in 2021, the effectiveness of the policies applied to immigrants and refugees in reducing the number of illegal crossings, the taking into account the special conditions brought by the COVID-19 global epidemic and the simplification of e-government services and management, shows that Türkiye's COVID-19 pandemic measurement and application are successful.

The EU's reports on Türkiye between 2000 and 2019 were scanned over the content of "epidemic" and "communicable disease" and the progress of Türkiye on these issues was examined in the study. It has been determined that warnings have been made by the EU about epidemics since the 2001 report. In the 2005 report, it was noted that the surveillance and control of epidemic diseases and the establishment of Epidemic Control and Surveillance Units. As of 2005, it has been observed that Türkiye has started to make progress on the subject and to adapt to the EU criteria. Progress was also included in the following year's reports. For example, the 2008 report states that the Ministry of Health has improved its institutional capacity in the investigation and management of possible outbreaks; In the 2009 report, the pilot implementation for the EWRS started, and according to the 2012 report, the EWRS and the Field Epidemiology Training Unit were established within the National Public Health Institution; In the 2013 report, it was emphasized that the national EWRS, established with EU resources, is one of the key elements of the health safety strategy. In the 2019 report, it was stated that the EWRS and epidemiological surveillance systems worked effectively in the anthrax incidents Türkiye faced in August 2019 in cases of serious threats to communicable diseases and transboundary health, and laboratory services proved to support the surveillance system efficiently.

The most obvious difference between the 2020 and 2021 reports is that the COVID-19 content is more in the 2021 report. The conclusion that can be drawn from this difference is that Türkiye has been examined in more detail and intensively on the content of COVID-19 in the EC 2021 report. The reason for this difference can be explained by the reporting period of the EC candidate country reports. Country reports are released in October each year. For the 2020 report, there are evaluations related to COVID-19 over the 8 months from March 2020 to October 2020, corresponding to the pandemic declaration of COVID-19. In the 2021 report, COVID-19 content was included in the entire one-year period.

In both reports, the economy theme is 34%. This is an expected result. The EU is a supranational economic integration and therefore it is only natural that the COVID-19 ratings refer to the economy. This is not true for other issues. The two reports are relatively close on the topic of administrative capacity and management. For other topics, there are significant differences between the reports. The frequency distribution in the reports is inconsistent both in terms of the content value and the relative proportion of the topics other than the topic economy.

Within the scope of the economic theme, the evaluations of Türkiye's COVID-19 management are as follows:

- States have taken a series of measures for businesses, banking, accommodation, tourism and service sectors, such as monetary expansion,

and the creation of financial support packages, to combat the COVID-19 global epidemic and mitigate its effects on the economy.

- Türkiye has taken remarkable measures to soften the economic effects of the epidemic. Within the scope of these measures, the limits of the Credit Guarantee Fund were increased, SME loan repayments were postponed for three months, and the scope of KOSGEB support was expanded. In addition, flexibility has been granted in the repayment of some loans, debt payment terms and tax applications.
- Legal measures have been adopted to reduce the financial difficulties arising from COVID-19.
- Türkiye has implemented some practices to reduce the negative effects of COVID-19. It has developed support mechanisms for the workforce: partial layoffs, short-time working, wage subsidy, payment deferral measures, for businesses: taxes, social security premiums, electricity and water bills, and provided financial support through loan guarantees, direct lending and subsidies.

The assessments emphasizing the development of the Turkish economy and that the recovery of the economy has reached the pre-crisis level and that the recovery of the economy is continuing thanks to the measures taken in the fight against the COVID-19 epidemic were also considered encouraging by the Turkish Ministry of Foreign Affairs. However, in the study of Kete and Karasaç (2022), they concluded that Türkiye performed the worst in terms of unemployment and inflation criteria in 2020, which is the first year of the pandemic and countries are the most unprepared. In the same study, among Türkiye and EU member states, Ireland and Türkiye are economies that have not experienced economic contraction, but rather have grown. (Kete & Karasaç, 2022: 392).

In their study, Koç and Yardımcıoğlu (2020) reached the conclusion that Türkiye presents an ideal approach in terms of fiscal incentives and measures within the framework of fiscal policy in the Covid-19 pandemic, within the framework of its population and economic capacity (Koç & Yardımcıoğlu, 2020: 149). A similar result was obtained in this study as well.

Most COVID-19 topics occurred in the International Relations and Foreign Policy categories. Topics in this category: agreements, cooperation, measures, and grants that arose in the context of EU relations. Türkiye considered that global cooperation is essential in the fight against the epidemic. 75 million euros were allocated for this fight. Türkiye has donated 30,000 vaccines against the coronavirus to Bosnia and Herzegovina and is a major donor of humanitarian and medical aid to Albania.

Within the scope of the health theme, the evaluations of Türkiye's COVID-19 management are as follows:

- The Ministry of Health measures to prevent the collapse of the health system and protect public health.
- Türkiye has taken measures in line with EU Directives and WHO's International Health Regulations.
- During COVID-19, testing and hospital services were provided free of charge to all individuals, regardless of their social security status.
- Türkiye needs to strengthen and further expand its population-based surveillance and COVID-19 testing capacity to monitor infectious diseases.
- COVID-19 has affected the capacity of the general health system to continue to provide primary health services.
- Due to the disruption of mental health services, the Ministry of Health has set up a hotline to provide 24/7 counselling to these patients.
- During the COVID-19 Minister of Health provided general access to health services for refugees, and there was no inequality in health.
- Türkiye offered free testing and hospital services to all individuals and established a scientific committee of experts to coordinate the containment of --COVID-19 during COVID-19. COVID-19 Vaccine and drug development projects for the diagnosis and treatment of COVID-19 were supported. To implement these projects launched the COVID-19 Türkiye Platform.
- In the field of biological human material, good progress has been made despite COVID-19.

Conclusion

The last two reports assessed the performance of the Turkish health system in the COVID-19 process as positive but also identified the aspects that need to be improved. The report found the capacity of the Turkish healthcare system to be sufficient and that increasing healthcare capacity, especially during the COVID-19 process, was essential. This analysis has shown how Türkiye's current system is dealing with the global pandemic, how its current functioning has changed, and how it has kept pace with this change. The analysis shows that Türkiye has managed to address COVID-19 both economically and in terms of external relations with an effective management approach by giving importance to global cooperation.

The 2000-2019 reports indicate that Türkiye has gradually made progress in protecting public health, the health system, and the health capacity concerning epidemics and infectious diseases. This progress is confirmed in the 2019 report. Türkiye's management of the COVID-19 pandemic demonstrated the effectiveness of the guidance and advice provided in these reports. Türkiye's pandemic management, the strategy followed, and the measures taken against the epidemic led to successful outcomes.

The data obtained from the 2020 and 2021 reports suggest that Türkiye has effectively overcome the COVID-19 process. Compared to 2020, the development of vaccine studies in 2021, the effectiveness of the policies applied to immigrants and refugees in reducing the number of illegal crossings, and the simplification of e-government services and management are the points to be highlighted to show the success of COVID-19 pandemic.

This analysis revealed how Türkiye's current system is dealing with the global pandemic, how its current functioning has changed, and how it has kept pace with this change. Furthermore, the study shows that Türkiye has managed to address COVID-19 both economically and in terms of foreign relations by effectively considering global cooperation.

2020 and 2021 Türkiye reports prepared by the EU were examined through content analyses in this article. Both reports were associated with the reports prepared between 2005 and 2018. An original contribution to the literature is the strength of his article. However, reports of other candidate countries were not included in this analysis and this could be counted as one of the limitations of the study. Therefore, the reports of other candidate countries' comparative analyses are recommended in wider studies.

Disclosure Statement

No potential conflict of interest was reported by the authors.

Ethical Statement

The data, information, documents, analyses and results used in the study were obtained within the framework of academic and ethical rules. Since open-access secondary data were used in the study, Ethics Committee approval was not sought.

References

- Akdoğan, M. (2020). Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerinde Sağlıkın Korunması: İlerleme Raporlarına Bakış. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 308-335. DOI: 10.30784/epfad.751871
- Casier, T. (2008). The New Neighbours of the European Union: The Compelling Logic of Enlargement? *The Boundaries of EU Enlargement: Finding a Place for Neighbours* (19-32). Palgrave Macmillan. DOI: 10.1057/9780230591042
- Cohen, L., Manion, L. & Morrison K. (2013). *Research Methods in Education*. 7th ed. Routledge.
- Düzgüt, S. A. (2011). Avrupa Birliği Genişlemesi ve Komşuluk Politikası. *Avrupa Birliği'ne Giriş: Tarih, Kurumlar ve Politikalar* (43-58). Bilgi Üniversitesi Yayınları,

- Emmert, F. & Petrovic, S. (2014). The past, present, and future of EU enlargement. *Fordham International Law Journal*, 37(5), 1349-1419. DOI: 10.13140/2.1.4508.7364
- European Commission. (2022). EU Enlargement. https://ec.europa.eu/info/policies/eu-enlargement_en, [22.10.2022].
- EU Delegation to Türkiye. (2022). Progress Reports. <https://www.avrupa.info.tr/tr/ilerleme-raporlari-744>, [22.10.2022].
- Genç, K. (2021). COVID-19 in Türkiye: A Nation on Edge. *The Lancet*, 397(10287), 1794-1796. DOI: 10.1016/S0140-6736(21)01098-9
- Holsti, O. R. (1969). *Content Analysis for the Social Sciences and Humanities*. Menlo Park, Addison-Wesley.
- Kaygusuz, Ö. (2020). *Covid-19 Krizi ve AB'nin Yeni Dönüşüm Dinamikleri: Gelecek Nesil AB Mümkün mü?* Boğaziçi Üniversitesi – TÜSİAD Dış Politika Forumu Araştırma Raporu, DPF 2020-AR 02. 2020.
- Kete, H. & Karasaç, F. (2022). Covid-19 Sürecinde Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'nin Ekonomik Performanslarının COPRAS Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi - Journal of Economic Policy Researches*, 9(2), 373-395.
- Krippendorff, K. (2012). *Content Analysis: An Introduction to its Methodology*. 3rd ed. Sage.
- Koç, İ. & Yardımcıoğlu, F. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinde Uygulamaya Konulan Mali Tedbir ve Teşviklerin Karşılaştırmalı Analizi: Türkiye ve Seçilmiş AB Ülkeleri Karşılaştırması. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi - SEYAD*, 8/2, 123-152.
- Mathieu, J. L. (2006). *Avrupa Birliği*. Dost.
- McCormick, J. (2015). *Avrupa Birliği siyaseti*. Çev. D. Özsel. Liberte.
- MFA (Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs Directorate for EU Affairs). (2000). Türkiye Regular Progress Report 2000. <https://www.ab.gov.tr/46224.html> [28.10.2022].
- MFA. (2001). Türkiye Regular Progress Report 2001. <https://www.ab.gov.tr/46224.html> [28.10.2022].
- MFA. (2002). Türkiye Regular Progress Report 2002. <https://www.ab.gov.tr/46224.html> [28.10.2022].
- MFA. (2003). Türkiye Regular Progress Report 2003. <https://www.ab.gov.tr/46224.html> [28.10.2022].
- MFA. (2004). Türkiye Regular Progress Report 2004. <https://www.ab.gov.tr/46224.html> [28.10.2022].
- MFA. (2005). Türkiye 2005 Progress Report. <https://www.ab.gov.tr/46224.html> [28.10.2022].
- MFA. (2006). Türkiye 2006 Progress Report. <https://www.ab.gov.tr/46224.html> [28.10.2022].

- MFA. (2007). Türkiye 2007 Progress Report. <https://www.ab.gov.tr/46224.html> [28.10.2022].
- MFA. (2008). Türkiye 2008 Progress Report. <https://www.ab.gov.tr/46224.html> [28.10.2022].
- MFA. (2009). Türkiye 2009 Progress Report. <https://www.ab.gov.tr/46224.html> [28.10.2022].
- MFA. (2010). Türkiye 2010 Progress Report. <https://www.ab.gov.tr/46224.html> [28.10.2022].
- MFA. (2011). Türkiye 2011 Progress Report. <https://www.ab.gov.tr/46224.html> [28.10.2022].
- MFA. (2012a). 2012 Progress Report Prepared by Türkiye: Studies Done and Progress Made. https://www.ab.gov.tr/files/2012_ilerleme_raporu_02_01_13_foformat_version.pdf [28.10.2022].
- MFA. (2012b). Türkiye 2012 progress report. <https://www.ab.gov.tr/46224.html> [28.10.2022].
- MFA. (2013). 2013 Progress Report Prepared by Türkiye: Studies Done and Progress Made. https://www.ab.gov.tr/files/2013TR%20IR/tthir_tr_14_01_2013.pdf [28.10.2022].
- MFA. (2013a). Press Release of Mr. Bağış on Türkiye's Own Progress Report. <https://www.ab.gov.tr/48405.html> [28.10.2022].
- MFA. (2013b). Türkiye 2013 Progress Report. <https://www.ab.gov.tr/46224.html> [28.10.2022].
- MFA. (2014a). Press Release of Mr. Mevlüt Çavuşoğlu on the 2013 Progress Report Prepared by Türkiye. <https://www.ab.gov.tr/48405.html> [28.10.2022].
- MFA. (2014b). Türkiye 2013 Progress Report. <https://www.ab.gov.tr/46224.html> [28.10.2022].
- MFA. (2015). Türkiye 2015 Progress Report. <https://www.ab.gov.tr/46224.html> [28.10.2022].
- MFA. (2016). Türkiye 2016 Progress Report. <https://www.ab.gov.tr/46224.html> [28.10.2022].
- MFA. (2018). Türkiye 2018 Progress Report. <https://www.ab.gov.tr/46224.html> [28.10.2022].
- MFA. (2019). Türkiye 2019 Progress Report. https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html [28.10.2022].
- MFA. (2020). About the European Commission 2020 Türkiye Report. https://www.ab.gov.tr/avrupa-komisyonu-2020-turkiye-raporu-hakkinda_52150.html [28.10.2022].
- MFA. (2020). 2020 Türkiye Report. https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html [28.10.2022].
- MFA. (2021). About the European Commission 2021 Türkiye report. No: 351, https://www.mfa.gov.tr/no_-251_-avrupa-komisyonu-2021-turkiye-raporu-hk.tr.mfa [28.10.2022].

- MFA. (2021). 2021 Türkiye Report. https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html [28.10.2022].
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. 2nd ed. Sage.
- Özdemir, H. (2012). *Avrupa Mantığı: Avrupa Bütünleşmesinin Teori ve Dinamikleri*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Rehn, O. (2007). *Avrupa'nın Gelecek Sınırları: Türkiye Bir Köprü mü, Köprübaşı mı Yoksa Ergime Potası mı?* Çev. O. Şen & H. Kaya. 1001 Kitap.
- Republic of Türkiye Ministry of Health General Directorate of EU and Foreign Affairs. (2022). Progress reports. <https://disab.saglik.gov.tr/TR,3868/ilerleme-raporlari.html> [29.10.2022].
- Sekulić, T. (2020). *The European Union and the Paradox of Enlargement*. Palgrave Studies in European Political Sociology. Palgrave Macmillan. DOI: 10.1007/978-3-030-42295-0
- Tezcan, E. (2007). *Avrupa Birliği Komisyonu*. USAK.

Trade Wars Are Class Wars: How Rising Inequality Distorts the Global Economy and Threatens International Peace, Mathew C. Klein, Yale University Press (2020), 288 Sayfa

Selahattin Armağan VURDU*

İstanbul Ticaret Üniversitesi

Giriş

Bu çalışma Michael Pettis ve Matthew Klein tarafından yazılmış olan Trade Wars Are Class Wars adlı kitabın incelemesidir. Kitabın temel argümanı ülkeler arasında artan eşitsizliğin ticari anlaşmazlıkları artırdığıdır. Bu kapsamda yıllar içerisinde gerçekleşen servet transferine ve ülkeler içerisindeki sınıf çatışmalarına da değinilmektedir. Argüman Çin, Almanya ve Amerika örnekleri ele alınarak incelenmiştir.

Michael Pettis ile Matthew Klein tarafından yazılan ve 2020'de Yale Üniversitesi Yayınlarından çıkan "Trade wars are class wars: How rising inequality distorts the global economy and threatens international peace" isimli kitabın temel argümanı, ülkeler içinde artan eşitsizliğin ticari anlaşmazlıkları artırdığıdır. Bahsedilen eşitsizlik köklerini çok uzun yıllar içinde işçilerden seçkin kesime doğru gerçekleşen servet transferinden almaktadır. Ticari anlaşmazlıklar da bu servet transferinde etkili olmuşlardır. Bu durumda aslında ticari savaşlar da köklerini sınıf çatışmasından almaktadır. Ülkeler içinde bulunan ekonomik sınıflar arasında yaşanan çatışmaların, ülkelerin çıkar çatışması olarak yorumlanmasının sıklıkla yapılan bir hata olduğunun altı çizilmektedir. İşçilerden seçkin sınıfa doğru gerçekleşen sistemik servet aktarımının alım gücünü azaltıp üretimi teşvik etmesiyle azalan tüketim ekonomide bozulmaya sebep olmaktadır. Bu durum, imalat ürünlerinin artmasının yanında hisse senetleri, tahviller ve emlak fiyatlarında artışa sebep olmaktadır. Gerçekleşen yetersiz tüketim bir başka bölgedeki işleri, krizleri etkilemektedir. Kitap, tüketim ve tasarruf arasındaki ilişkiyi inceleyerek bunun yatırım ve ticaret üzerindeki etkisi üzerinde durmaktadır. Argümanlar küresel ticaretin zaman içerisindeki dönüşümü; küresel finansın büyümesi; tasarruf, yatırım ve dengesizlikler; Çin'in mevcut konumuna nasıl geldiği; Almanya'nın mevcut konumuna nasıl geldiği ve Amerikan istisnasının anlatıldığı altı kısımda temellendirilmektedir.

İlk kısımda küresel ticaretin zaman içerisindeki dönüşümü üzerinde durulmuştur. Uluslararası ticaretin yıllar içinde geçirdiği değişim, Adam Smith'in uzmanlaşma

** Dr. İstanbul Ticaret Üniversitesi, Dış Ticaret Enstitüsü, savurdu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-58-36-876X

teorisinin yarattığı etkiden başlanarak incelenmiştir. Burada iktisat tarihine kısa bir yolculuk yapılmaktadır. Adam Smith'in uzmanlaşma teorisinin akabinde, buhar makinesinin yaygın kullanımı ve telgrafın icat edilmesiyle birlikte kitlesel üretim artmaya başlamıştı. Uluslararası ticaret o günden sonra büyük bir ivme kazandı. Buradan bir başka iktisat tarihçisi olan David Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlük teorisine atıf yapılmaktadır. Ricardo'nun teorisi ulusların özelleşmeyle birlikte elde edeceği üstünlüğü ticaret ilişkilerinde kullanması üzerineydi. Buna göre, eğer bir ülke bir ürünü üretmekten diğer bir ürünü üretmesine kıyasla daha fazla kazanç sağlayabiliyorsa onu üretmeliydi ve bu alanda özelleşmeliydi. İhtiyaç duyduğu diğer ürünü de o üründe özelleşmiş olan bir başka ülkeden almalıydı. Bahsedilen fikirlerin ortaya atıldığı dönemlerde ticaret, hammadde ve son ürünlerin ticareti üzerinden gerçekleşiyordu. Günümüzde ise ticaret çok katmanlı ve bu fikirlerin uygulanmasının çok ötesine geçmiş durumda. Bu noktada kitapta, Amerikan sistemini anlayabilmek için George Washington ve Alexander Hamilton'ın yerel imalat kapasitesinin gelişmesi için ulusal güvenliğin bir zorunluluk olduğu görüşüne ve Amerika için bunun anlamına atıf yapılıyor. Bu görüşün altında yatan, girişimciliğin ve yatırımların desteklenmesi amacı, Amerika'nın uzun vadedeki ekonomik ilerleyişinin yol haritasını çizen unsur olarak değerlendiriliyor. Amerika'nın ekonomi tarihinin anlaşılması, dünyanın ticaretini ve ekonomik gelişimini etkilemiş olmasından ötürü önem arz ediyor. Korumacı politikaların zaman içerisinde dünya ticaretinde sebep olduğu azalma, emperyalizmin hız kazanmasına sebep olmuş ve Amerika'nın açık kapı politikasına geçmesine zemin hazırlamıştır. Sürecin dünya savaşları ile sonlandığı ve dünya düzeninin yeniden şekillendiği ifade ediliyor. Bu dönemde, birçok ülke savaşın yıkıcı sonuçları ve ağır borç yükleriyle karşı karşıya kalmıştı. Yazarların ifadesine göre Amerika zarar görmeyen bir güç olarak yeni bir düzene öncülük edebilecekken bunu yapmamıştır. Kitapta, savaşlar arasında yaşanan Büyük Buhran'ın uluslararası ticaret üzerindeki olumsuz etkilerine de değinilmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ticaret şekillerinde yol açtığı değişimin nedenleri hem teorik hem de sayısal verilerle ortaya konmaktadır. Değerlendirmeler bölge ve ülkelerin içinde bulunduğu ekonomik durum ve dönemin ticaret değerleri göz önünde tutularak yapılmaktadır. Dönemin önemli gelişmeleri olarak değerlendirilen Uluslararası Ticaret Örgütü'nün kuruluşu, Marshall planı, GATT ve Dünya Ticaret Örgütü'nün kuruluşundan da bahsedilmektedir. Savaş sonrası politik kısıtlamalar ekonomik anlamda toparlanmayı yavaşlatmış olsa da 1980li yılların sonlarında konteyner ile taşımacılığın keşfedilmesi uluslararası ticaretin uzun mesafelere daha kolay ve daha ucuz yapılmasının önünü açmış ve küresel ticareti dönüştürmüştür. Kolay ve ucuz taşımanın yanında deniz taşımacılığıyla süreler de kısalmıştır. Uluslararası ticarete veriler de büyük önem arz etmektedir. Kurumların yüksek vergilerden kaçınmak için gösterdikleri çaba ticaret akışı verilerinde düzensizlik yaratmaktadır. Yazarlar ilgili düzensizlikleri tarihten ve günümüzden örneklerle de detaylı bir şekilde açıklamaktadırlar.

Kitabın ikinci kısmında küresel finansın büyümesi ele alınmıştır. Bu bölümde dünyanın finansal açıdan gelişimi ve dönüşümü tarihsel bir düzen içinde anlatılmaktadır. Kitapta böyle bir bölüme ticari ilişkilerin, finans ve ticaret arasındaki bağdan ötürü finansal ilişkiler kavranmadan anlaşılamayacak olması nedeniyle yer verilmektedir. Finansal işlemlerin büyük bir kısmı mal ticareti ve taşımacılık yoluyla gerçekleşmektedir. Uluslararası finansal akışın büyük bir kısmını ticaret finansmanı oluşturmaktadır. Bir diğer deyişle üretim ve ulaştırma maliyetleri finansal işlemlerin en büyük kalemlerindedir. Yatırım fırsatları arayışı ve hisse, borç, sigorta gibi finansal teknolojiler de finansal akışın kalan kısmını oluşturmaktadır. Finansal akışlar ticaret akışına eşit ve

ters yönlü bir etki göstermektedir. Küresel ticaret gelişimini anlayabilmek için finansal döngünün anlaşılması önemlidir. Dolayısıyla küresel anlamda finansal döngülerin tarihinden bahsedilmektedir. Değerlendirme 1820'li yıllardan başlayarak günümüze gelmektedir. Değerlendirmeler dönemin koşulları göz önünde bulundurularak yapılmaktadır. 1820 yılının başlangıç tarihi olarak seçilmesinin arkasındaki temel neden, o dönemde küresel anlamda ilk kredi patlamasının yaşanmasıdır. İngiltere'nin 19.yüzyılda Napolyon Savaşlarını kazanmasının ardından yaşadığı hızlı büyüme ve teknolojik ilerleme süreci takip eden (savaştan kaynaklı oluşan belirsizlikten ötürü zengin İngilizlerin yatırım arayışıyla da birlikte) yıllarda uluslararası borçlanma artmış ve küresel kredi patlamasına sebep olmuştur. Ardından da küresel finansal kriz baş göstermiştir. Yazarlar bu süreçte yaşananların gelecek dönemlerde tanıdık bir hale geldiğini belirterek 2008 krizi gibi krizlerin tarihte örneklerinin bulunduğu işaret etmektedir. 1830'lu yıllarda toparlanma başladıktan sonra tahıl kıtlığının ortadan kalkmaya başlaması fiyatların düşmesine yol açmıştır. Fiyatlardaki düşüş çiftçi olmayan İngilizlerin satın alma gücünde artışa sebep olmuştur ve likidite koşullarında değişiklik yaratmıştır. Bu durum para basma yetkisine sahip yeni bankaların doğuşuna yol açmıştır. Aynı zamanda finansal koşullarında gevşeme yaşayan Amerika, İngiltere'den borçlanmaya başlamıştır. Düşük ithalat seviyesi ve yavaş ekonomik büyüme borç ödemelerinin yapılamamasına neden olmuştur. Yapılamayan ödemeler uluslararası borç krizinin önünü açmıştır. 1850'li yıllarda Avrupa'nın uzun bir genişleme sürecine girmesi, ihracat ve ithalatta neredeyse iki katı kadar bir artış yaratmakla birlikte demiryolu, buharlı gemi ve telgraf kabloları gibi yüksek teknoloji endüstrilerde yatırım patlamasına sebep olmuştur. Güçlü büyüme finansal gelişmelerde de karşılığını bulmuştur. Amerika'nın yanında Fransa ve İtalya gibi ülkelerde bankacılık alanında ciddi gelişmeler olmuştur. Söz konusu gelişmeler, orta sınıf tasarruflarının yatırım projelerine yönlendirilebilmesinin önünü açmıştır. Almanya'da bankacılık sisteminde de benzer bir büyümeye görülmüş ve anonim şirketler ortaya çıkmıştır. Artan para arzı, spekülasyonlara sebep olarak uluslararası borçlanmayı artırması ve ticaret alanında dengesizlikler yaratmıştır. 1873 yılında Viyana'da borsanın çökmesiyle birlikte kriz, önce Atlantik tarafında sonra da Avrupa tarafında hissedilerek dünya çapında bankaların batışına zemin hazırlamıştır. 20 yüzyıla geldiğimizde ise Arjantin artan ihracat hacmi sonrası altyapı ve askeri harcamaları için borçlanmaya başlamış ancak İngiltere bankasının indirim haddini yükseltmesiyle bu durum zora girerek Arjantin'i krize sürüklemiştir. 1970'li yıllarda az gelişmiş ülkelerde yaşanan kredi patlaması ve 2008 krizine de değinilmektedir. Euro'nun kabulünden sonraki süreç kısa bir şekilde değerlendirilmiştir. Takiben 2008 krizini diğer borçlanma krizlerden ayıran noktanın bankacılık düzenlemelerindeki yapısal farklılıklar olduğu belirtilmiştir.

Üçüncü kısım tasarruf, yatırım ve dengesizlikler üzerinedir. Bu bölüm kitabın iddiasının anlaşılması için sağlam bir temel oluşturmaktadır. Kitap, ticaret savaşlarının aslında sınıf savaşları olduğunu savunmakta ve bunun altında yatan ana neden olarak başka ülkelerdeki üretim fazlasını işaret etmektedir. Bu bölümde de bu fazlanın nasıl oluştuğu, yatırımların buradaki rolü ve ticari dengesizliklere nasıl sebep olduğu açıklanmıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse tüketimin baskılanması daha fazla tasarruf yaratarak üretimi tüketimin üstüne çıkaracak yatırımların finanse edilmesinin önünü açmaktadır. Ancak tüketimi keserek yapılacak olan yatırımlar daha düşük üretime sebep olabilir. Yüksek kapasite, yeni yatırımların önünü keserek daha düşük yaşam standartlarına sebep olabilir. Burada talep, üretim, tüketim, yatırım, tasarruf, ithalat, ihracat ve GSYİH arasındaki ilişki basit denklemlerle iktisadi altyapıya sahip olmayan

okuyucunun da rahatlıkla anlayabileceği bir şekilde ifade edilmiştir. Denklemlerin anlaşılması ticari açığın ve fazlanın nereden kaynaklandığını kavrayabilmek açısından önemlidir. Buraya ilişkin dikkat edilecek en önemli husus yatırım ve tasarrufların birçok ülkede denk olmadığıdır (tanım gereği denk olsalar da). Dolayısıyla bazı ülkeler ürettiklerinden daha fazlasını tüketirken diğerleri tam aksi yönde hareket etmektedir. Aradaki denge ticaret yoluyla sağlanmaktadır. Sonuç olarak önümüze ticari açığa ya da fazlaya sahip olan ülkeler çıkmaktadır. Ülkelerin açık ya da fazlaya sahip olması ticarete dengesizlikleri yaratan faktördür. Kapalı ekonomilerle kıyaslandığında tarafların daha iyi bir noktaya gelmesi beklense de sonuç her zaman olumlu olmamaktadır. İthalatın yerel üretimi saf dışı bırakması, harcamanın kısılması ve tasarrufun artması anlamına gelecektir. Bu durum ülkelerdeki seçkinlerin, gelirin onu harcayacak işçilere değil daha fazla birikim sağlayarak yatırım yapabilecek olan seçkinlere aktarılması kararından kaynaklanmaktadır. Bununla ilişkili olarak yüksek tasarruf ve yüksek maaş olmak üzere iki kalkınma modelinden bahsedilmektedir. Yüksek tasarruf modeli sıradan insanların daha az harcamasını, devletin ve işletmelerin daha çok harcamasını esas almaktadır. 18.yüzyılda İngiltere'nin öncülük ettiği bu modelin yürüyebilmesi için otoriter politik kültür ya da yüksek derecede merkezileşme gerekmektedir. Yüksek maaş modelindeyse yüksek maaşlarla yaşam standartlarının yükseltilmesi hedeflenmektedir. Modelleri kullanan ülkeler ve gelişimleri değerlendirilmiştir. Açıklamalar, iktisat tarihinde kendisine yer bulmuş önemli iktisatçıların teorilerine atıflar yapılarak desteklenmiştir. Kıtlığın 20.yüzyılın sonlarına doğru bir problem olmaktan çıkması ve küresel anlamda bolluk dönemine girilmesi yetersiz tüketimden kaynaklı yatırımların önünde engel oluşturmuştur. Piyasalardaki etkisi kitapta grafiklerle ve destekleyici istatistiklerle açıklanmıştır. Tüketim ve yatırım arasında oluşan bu durum eşitsizliği artırıcı bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Ülkelerin tükettiklerinden fazlasını üretmesiyle ortaya çıkan tasarrufların finansal piyasalar aracılığıyla uluslararası hareketi, ülkelerin ödemeler dengesi üzerinden takip edilmektedir. Ticaret akışı, cari işlemler hesabı yoluyla takip edilirken sınır ötesi varlık alımları, merkez bankası rezervlerindeki değişiklikler gibi konular finansal hesaplar üzerinden takip edilmektedir. Bu kavramlar iktisat terimlerine uzak herhangi bir okuyucunun da anlayabileceği şekilde basitçe açıklanmıştır. Dolayısıyla söz konusu kitap sadece iktisat alanı uzmanlarına değil alana ilgi duyan, öğrenmeye meraklı daha geniş bir okuyucu kitlesine hitap ediyor denilebilir. Fazlaların ya da açıkların aslında iyi ve kötü olarak kesin şekilde ayrılamayacağı ifade edilmektedir. Fazlaya sahip olan bir ülke açığa sahip bir başka ülkedeki kalkınmayı finanse ederek yaşam standartlarını yükseltebilir. Yazarlara göre paranın nasıl artırıldığı ve harcandığı temel husustur. İtme ve çekme dengesizliğe neden olan iki unsurdur. İtme insanların iyi yatırım imkanları varken tasarruf yapması, çekme ise insanların kazandıklarından daha fazla harcamak ve yatırım yapmak istemesidir. Cari açığa sahip ülkeler çekme durumunda dengesizlikten sorumlu iken fazlaya sahip olan ülkeler itme durumunda dengesizlikten sorumludur. Yazarlar ani ve büyük ölçekli sermaye akışının ülkelerde balonlara ve ekonomik krize yol açabileceğini belirterek bu durumu 1870'lerin Alman İmparatorluğunu örnek göstererek açıklamaktadır.

Dördüncü kısımda Çin'in günümüzdeki fazlasının nasıl oluştuğu, mevcut konumuna nasıl geldiği açıklanmıştır. Çin, Amerika ve Almanya ithalat ve ihracatta dünyada lider konuma sahip ülkeler oldukları için ticari ilişkileri incelerken onları baz almak anlamlı bir adım olarak görünmektedir. Çin, 1978 yılında Komünist partinin liderliğe geçmesiyle birlikte Deng Xiaoping önderliğinde Maoçu politikalardan reformist politikalara

geçmiştir ve uzun süreli bir büyüme ivmesi yakalamıştır. Bu ivme yaşam standartlarında da ilerlemenin önünü açmıştır. Çin hükümetinin kalkınma modelinde işçiler, yeni iş fırsatlarından dolayı kentlere gelmiş ve düşük ücretle çalışmaya başlamıştır. Böylelikle fiziksel yatırımları finanse edebilmek mümkün olmuştur. Çin için yatırım her zaman tüketimin önünde olmuştur. Bahsedilen yüksek tasarruf büyüme modeli başarılı olmuş olsa da artık ömrünü doldurduğu ve hem Çin hem de dünyanın kalanı için problem yaratan bir hale geldiği değerlendirilmektedir. Yazarlara göre temel sebep yatırımların, karşılanmamış ihtiyaçları karşılanmasının ötesine geçerek anlamını yitirmesi ve kaynakların boşa harcanmasıdır. Yazarlar, Çin'in durumu geri çevirmek için yatırım yerine tüketimi önceliklendirmesi gerektiğini değerlendirmektedir. Bir diğer deyişle günümüze kadar gelmiş olan işçilerden, şirketlere ve devlete doğru gerçekleşen alım gücü transferinin değişmesi gerekmektedir. Pandeminin hayatımıza girmesi birçok alanda etkili oldu ancak kitap pandemi öncesinde yazılmış olduğu için bu etkilerden bahsedilmemektedir. Pandeminin ardından Çin politika değişikliğine giderek deniz aşırı pazarlara bağlılığını azaltmak için Çift Dolaşım Stratejisi adını verdiği yeni bir kalkınma modeli benimsemeye karar vermiştir. Başkan Xi Jinping modelin iç döngüye odaklanarak yerel üretim, dağıtım ve tüketimi önceleyeceğini belirtmiştir. Modelle birlikte yenilik ve ekonomik gelişme hedeflenmektedir. Modelin amacı hane halkı gelirlerini ve tüketimini artırarak orta sınıfı genişletip, servet dağılımındaki mevcut açığı daraltmak olarak ifade edilebilir. Söz konusu politikanın yazarların kitapta verdikleri önerilerle paralel olduğunu söylemek mümkündür. Yazarlardan Michael Pettis, sürecin gerektirdiği büyük ölçekli servet transferinin kolayca başarılamayacağını altını çizmektedir (Yao, 2020; Tang, 2021). Çin'in bulunduğu konuma nasıl geldiği, dönmesinin neden zor olduğu dört ayrı aşamada ele alınmaktadır. Zaten yazarlar Çin'in büyümesini incelerken bir bütün olarak analiz etmenin yanlış bir yaklaşım olduğunu, farklı dönemlere bölerek incelemenin daha yerinde olacağını ifade etmektedirler. Bu dört dönem; reform ve açılma, Çin kalkınma modeli, yüksek yatırımdan aşırı yatırıma doğru ve 78 ruhu olarak ayırmaktadırlar. Reform ve dışa açılma döneminde Çin'in reformları yapmadan önceki ekonomik durumu ve reformlar yürürlüğe konulurken karşılaşılan zorluklara değinilmektedir. Söz konusu veriler istatistiklerle desteklenmektedir. Reformun ilk sonuçlarından da bahsedilmektedir. İkinci aşamada Çin'in kalkınma modeli açıklanmakta ve ilk aşamada karşılaşılan sıkıntıları aşmaya yönelik atılan adımlara değinilmektedir. İlgili kısımda değinilen önemli konulardan bir tanesi ise Çin'deki hukou sistemidir. Hukou Çin'de hane halkı kayıt sistemi anlamına gelmektedir. Resmi olarak 1958 yılında ortaya çıkan sistemin yönetimi ve politikalarıyla ilgili konular 80'ler itibari ile merkezi sistemden yerel yönetimlere devredilmiştir. Bu yüzden politikalar bölgeden bölgeye değişiklik göstermektedir. Hukou'lar tipine ve konuma göre olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Tipine göre Hukou'lar tarım ve tarım dışı olarak ikiye ayrılmaktadır. Konuma göre olan Hukou'lar kişilere doğuştan gelmektedir ve kişiler, ailelerinin kayıtlı oldukları yere kayıt olmaktadır. Hukou'lar kişilerin gerçek konumunu göstermez yani bir bölgede kayıtlı olan kişi bir başka bölgede çalışıyor olabilir ancak Hukou sistemi kamu hizmetlerine erişimi denetlediği için bölgesi dışında yaşayan işçiler kamu hizmetlerinden kısıtlı oranda faydalanabilmektedirler (Song, 2014; Tang, 2021). Bu sistemin regresif bir vergi gibi işlediği ifade edilmiştir. Gelirden alınan vergiler progresif ve regresif olarak ayrılmaktadır. Regresif vergi sisteminde vergi oranı gelir seviyesi arttıkça azalmaktadır. Yani düşük gelir grubuna uygulanan vergi oranı yüksek gelir grubuna uygulanan vergi oranından daha fazladır. Progresif vergi ise tam tersi şekilde gelir seviyesi arttıkça vergi oranının artması anlamına

gelmektedir (Nichols & Wempe, 2009).¹ Bu sisteme göre işçiler eğitim, sağlık gibi faydaları kapsayan ulusal sosyal güvenlik payını nerede yaşadıkları fark etmeksizin ödemektedirler ancak bu faydadan sadece resmi olarak kayıtlı buldukları bölgede yararlanabilmektedirler. Bu milyonlarca fakir Çinlinin, görece olarak zengin olan yerel yönetimleri desteklemek pahasına sosyal harcamalarının kısılması anlamına geldi. Zaten Çin'in vergi sisteminin de regresif olduğu belirtilmiştir. Üçüncü aşamada Çin'in finansal sistemine değinilmektedir. Yazarların belirttiğine göre Çin, Partinin temel politik amaçlarıyla uyumlu olan her şeye fon sağlayan bir finansal sisteme sahiptir. Bu strateji bir noktaya kadar başarılı olmuş olsa da doyum noktasından sonra yatırım patlaması yaratmış ve ciddi anlamda bir verimsizliğe neden olmuştur. Bahsedilen politika, ekonomide bozulmalar yaratmıştır. Çin için temel dengesizlik sebeplerinden biri olan cari işlemler dengesinde bir düzelme görülmüş olmasına rağmen hala dışsal denge zayıf ve eskiye dönmeye meyillidir. Çin'in cari fazlası tekrar artarsa bunun Dünya'nın kalanına ciddi zarar verebileceği ifade edilmektedir. Dördüncü aşama ise 78 ruhudur. Artan gelir eşitsizliği ve ucuz kredi kullanımındaki patlama Çin için yeni reformlar gerektiğine işaret etti denebilir. Yazarların bunun için önerisi yerel tüketimin artırılmasıdır. 78 Ruhu olarak bahsedilen de bu reform gerekliliğidir.

Beşinci kısım Almanya'nın fazlasının nereden kaynaklandığını anlamaya yöneliktir. Berlin duvarının yıkılmasıyla Doğu Almanya'nın kapitalist ekonomiye entegre oluştundan başlanmaktadır. Söz konusu durum Almanya'nın ekonomik sürecini etkilemekle birlikte toplum ve politikasında da ciddi değişikliklere sebep olmuştur. Sadece Almanya için değil aslında dünya için de önemli bir konu olmuştur. Yoksulluk ve güvensizlik artışı, maaş kesintileri sıradan işçilerin karşılaştıkları sorunlar olmuştur. Bu dönemde de işçilerden sermaye sahiplerine doğru gelir kayması yaşandığı ifade edilmektedir. Yüksek kazançlı kesime gelen vergi kesintileri ve anlamlı bir miras vergisinin olmayışı da durumun destekleyicileri olarak ifade edilmektedir. Alım gücünün yönündeki bu değişim insanların kazandıklarından daha azını harcamalarının önünü açmıştır. Oluşan tasarruf fazlası kredi olarak çoğunlukla Avrupa ülkelerine verilmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi verilen krediler bir başka yerdeki insanların normalden daha fazla borçlanmasına yol açmıştır. Avrupa'daki komünist rejimlerin son bulması da Almanya'nın ekonomik sürecini etkileyen bir gelişme olmuştur. Almanya içinde ise birleşmeyle birlikte bazı politik ve sosyal konular gündeme gelmiştir. Finansal endişelerin önüne geçebilmek adına Batı Almanya şansıyeleri tarafından konfederatif bir yapı oluşturulması teklif edilmiştir. Doğu Almanya'nın içinde bulunduğu borç yüküne yardım etmek için bu değişimler atılması gerekli olan adımlar olarak sunulmuştur. Ek olarak Doğu tarafından gelebilecek göçlerin önüne geçmek için Batı tarafının sosyal güvenlik ve vergi sistemleri de Doğu tarafına doğru genişletilmiştir. Birleşme'nin özellikle de Batı tarafı için etkileri sonradan daha net anlaşılmıştır. Büyüme oranı uzun bir süreden sonra oldukça düşük seviyelere gerilemiştir. Devletin katı politikalarından da kaynaklanan makroekonomik göstergelerdeki kötüye gidiş, yatırım harcamalarını da olumsuz etkilemiştir. Doğu Avrupa'nın liberalleşmesiyle birlikte yatırımlar o bölgeye doğru kaymaya başlamıştır. Yatırımların kayması aynı iş için daha az ücret ödenmesi anlamına gelmektedir. 2000'li yıllardan sonra artan üretimin kaynağı diğer ülkelerdeki tesislerdir. Başka ülkelere geçebilme ihtimali işverenlere maaşları düşük tutma

1 Nichols, D. R., & Wempe, W. F. (2009). Regressive tax rates and the unethical taxation of salaried income. *Journal of Business Ethics*, 91(4), 553-566. doi:10.1007/s10551-009-0131-z

imkânı vermiş ve sendikaların çabaları boşa çıkararak 90'lı yıllarda imalat sektöründe istihdam oranlarında ciddi bir düşüş gözlemlenmiştir. Düşüş seçimlere konu olarak devlet politikalarında değişikliğe gidilmesinin önünü açmıştır. Euro bölgesi içinde yer almanın Alman hükümetinin alacağı politika önlemlerinin önünde oluşturduğu kısıtlara da değinilmiştir. 2002 yılındaki seçimlere giderken o dönem işsizlik seviyesinin azaltılması amacıyla bir komisyon kurulmuş ve bu komisyonun başına Volkswagen'de uzun süredir insan kaynaklarının başında bulunan ve dönemin şansölyesi olan Schröder'in eski bir arkadaşı olan Peter Hartz getirilmiştir. Hartz Komisyonu Ağustos 2002'de sunmuş olduğu raporda devletin işsizlik ödemesinin, insanların mevcut işlerde çalıştıklarında kazanacaklarından daha iyi olduğunu belirtmiştir. Raporda sağlanan faydaların seviyesinin düşürülmesi ve süresinin kısaltılması çözüm olarak sunulmuştur. Böylece insanların çalışmaya zorlanmasıyla işsizlik oranının azalacağı düşünülmektedir. Bu ortamda gidilen seçim oldukça yakın geçmesine rağmen Schröder görevine devam etmiş ve reform programına Ajanda 2010 adıyla devam etmeye karar vermiştir. Bu ajanda sağlık sistemi, işçi sözleşmeleri ve sosyal faydaların vergi yükünün azaltılması amacıyla kesilmesi gibi büyük değişiklikleri içermekteydi. Söz konusu durumların yarattığı politik ortama ve getirdiği ekonomik durumlara detaylıca değinilmiştir. Süreç içerisinde işçi maaşlarında kesintiler olmuş, saatlik ücret ve sosyal faydalarda düşüş yaşanmıştır. Almanya'da servet dağılımında görülen eşitsizlik özellikle 90'ların ortalarına doğru aşırı boyutlara ulaşmaya başlamıştır. Servet dağılımındaki bu eğilimin nedenlerinden biri zengin Almanların varlık tercihleri olmuştur. Almanya'nın dönüşümünde ticaret ve finansal bağlar etkili olmuştur. Dolayısıyla Almanya'daki değişim dünyanın kalanında da farklı yönde etkisini göstermiştir. Almanya'da oluşan ticaret fazlası finansal akış yoluyla diğer Avrupa ülkelerine geçti ve onların ekonomik göstergelerinde dengesizlikler yaratmıştır. Borçlanmayla birlikte kazandıklarından fazlasını harcamaya başlamışlardır. Artan harcamalar Avrupa'da yaşanan 2008 Euro krizinin temelini hazırlamıştır. Sonrasında Almanya bu durumun önüne geçmek için bazı politik adımlar atmıştır. Gelişmeler açıklayıcı şekilde ele alınmaktadır. Kriz sonrası dönemde Avrupa ekonomisi de kriz öncesi Almanya ekonomisine dönüşmeye başlamıştır.

Altıncı bölümün konusu Amerikan istisnasıdır. Amerika'nın durumu Çin ve Almanya'dan farklıdır ancak Almanya ile ortak özelliklere sahiptir. Gelir dağılımının emekten sermayeye kaymış olması, artan eşitsizlik, Amerikan şirketlerinin Meksika ve Çin'e yönelmeleri ve yapılan vergi kesintileri benzer olsa da Almanya fazla verirken ABD dünyanın en büyük açığa sahip ülkesi olarak kalmıştır. ABD'nin finansal sisteminin esnekliği ve boyutu ABD örneğinde farkı yaratan unsur olmuştur. 90'ların sonunda yabancıların finansal varlık satın almalarıyla aşırı tasarruflar ABD'ye girmeye ve servet transferi tüketiciden endüstrilere doğru kaymaya başlamıştır. Amerika cari fazla veren tipik ülke özellikleri göstermesine rağmen cari açık sahibi olmasının altındaki neden tartışılmıştır. Hane halkı gelirlerindeki eşitsizliğin artışı, servet dağılımını da etkileyerek seçkin sınıfın sermaye gelirlerinde aşırı birikme yaratmıştır. Ancak hane halkı sektöründeki söz konusu değişim Amerika'nın istisnai durumunu açıklamaya yetmemektedir. O nedenle cari işlemler dengesini bağımsız bir değişken gibi düşünmek gereklidir. Yazarlara göre Amerika'yı Almanya'dan ayıran en önemli fark yabancıların Amerikan varlıklarına olan arzularıdır. Rezerv varlığı olarak altın standardının kullanıldığı dönemi finansal değişimleri açıklamak ve küresel etkisine değinmek adına ele almışlardır. Sonrasında Bretton Woods sisteminin kabul edilmesi ve Amerika'ya sağladığı avantajdan bahsedilmiştir. 1950'lerin sonuna doğru Bretton Woods sisteminin istikrarsızlaşmaya başlaması, Amerikalıların yabancılardan daha fazla varlık almasıyla

sonuçlanmıştır. Dünyada doların baskın olduğu yeni bir rejim ortaya çıkmıştır. Uluslararası ticaretin büyük kısmı dolar üzerinden gerçekleşmeye başlamıştır. Böylece Bretton Woods II doğmuştur. Değişimlerin yaşandığı sırada küresel anlamda neler olduğu örneklerle birlikte açıklanmıştır. Yabancıların dolar cinsinden varlık alımındaki artışa Amerika iyi bir karşılık verememiştir. Yazarlar ne yapılmalıydı sorusuna da cevap vererek Amerika'nın süreç içerisindeki politikalarını açıklamaktadır. Bahsedilen politikalar aslında Amerika'yı 2008 krizine sürükleyen politikalar olarak da ifade edilebilir. Amerikan varlıklarına olan talebi karşılamak amacıyla yaratılan özel etiketli mortgage destekli tahviller sonrasında krizin başlıca sebebi olarak Amerika'nın önüne gelmiştir. Talepte yaşanan artış ve hükümetin bunu karşılayamaması mortgage kredilerinde patlamaya sebep olarak kredi standartlarının düşmesinin önünü açmıştır. Hem tüketim hem de yatırımlarda bir artış meydana gelmiştir. Finansal krizden sonra küresel harcama ve tasarrufların dengeye gelmesi ve Amerika'nın cari açık veren bir ülkeden fazla veren bir ülkeye dönüşmesi beklenirken Amerika açık vermeye devam etmiştir. Sınır ötesi tasarruf fazlasının Amerika'ya gelişinin devam etmesi bunun nedeni olarak ifade edilebilir.

Sonuç olarak ticaret savaşlarının aslında düşünüldüğü gibi ülkeler arası çıkar anlaşmazlıklarından kaynaklanmadığı aslında seçkinler ve işçiler arasındaki varlık farkından doğan sınıf çatışmasından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Bu durumdan en çok etkilenen ülke Amerika olmuştur çünkü uzun yıllar dünyadaki fazla tasarruf ve ürün Amerika'ya doğru akmıştır. Şimdi ise artık dünya geçtiğimiz yıllardan çok daha büyüküktür ve Amerika'nın bunu taşıyabilecek gücü yoktur. Amerika'nın öncelikle kendi ülkesindeki sınıf çatışmasını sonlandırması, gelir eşitsizliğini azaltmak için adımlar atması gerektiği belirtilmektedir. Gerekli bu adımların neler olduğuna dair yazarlar fikirlerini sunmaktadır. Bahsedilen fikirlerden bazıları istenmeyen finansal akışın özel sektörden federal hükümete kayması, federal harcamaların artırılarak Amerikalı imalatçılar için talebin devamlılığının sağlanması ve bazı hükümetlerin olası krizlerden korunmak için dolar cinsinden acil durum tasarrufu yapmasının önüne geçmenin bir yolunu bulmak olarak ifade edilebilir. Yine de yazarlar bu çözümlerin kısa vadede etkili olacağını belirtmektedir. Asıl yapılması gereken gelir eşitsizliğinin azaltılması ve dünyanın ABD finansal sistemine olan bağlılığının azaltılmasıdır. Kitapta, Çin ve Almanya gibi fazla veren ülkeler için de ülkelerindeki gelir eşitsizliklerini nasıl düzelttiklerine dair öneriler sıralanmaktadır. Ülkelerin açık veriyor olması diğer ülkeleri de etkilediğinden küresel dengenin sağlanabilmesi için bu adımların gerekliliğine işaret edilmektedir.

Kitabın Yazarları Hakkında Bilgi:

Michael Pettis Pekin Üniversitesi Yönetim Okulunda Finans Profesörü olarak görev yapmaktadır ve çalışmalarında Çin'in finansal pazarlarına yoğunlaşmaktadır. Geçmiş yıllarda Tsingua Üniversitesi İktisat ve Yönetim Okulunda ve Columbia Üniversitesi İşletme Enstitüsünde ders vermiştir. Bağımsız danışmanlık çalışmalarında da bulunmaktadır (CEPR, t.y.). Matthew C. Klein ise Barron's'ta ekonomi yorumculuğu yapmaktadır. Geçmiş dönemde Financial Times, Bloomberg View ve Economist için yazılar yazmıştır. Yale Üniversitesinde yerel politikalar ve uluslararası ilişkilere odaklanarak tarih okumuştur (Institute for New Economic Thinking, t.y.).

Extended Abstract

Based on the argument that increasing inequality between countries increases trade disputes, the book titled 'Trade wars are class wars: how rising inequality distorts the global economy and threatens international peace' states that inequality results from the transfer of wealth from workers to elites over time. Trade disputes are also rooted in class conflict, as they are effective in transferring wealth. The transfer of wealth from the workers to the elite class reduces purchasing power and encourages production. Decreasing consumption causes deterioration in the economy. The increase in production causes not only the prices of manufactured products but also the prices of stocks, bonds and real estate to increase. Insufficient consumption was causing crises in other regions. The arguments are explained by considering the examples of China, Germany and The United States. The book consists of six chapters. In the first chapter, the transformation of global trade over time is discussed. Here, starting from Adam Smith's theory of specialization, the effect of steam engines and telegraphs on production is evaluated and the multi-layered trade of today is explained. Along with the negative effects of the Great Depression on international trade, the changes caused by the Second World War in trade are revealed with the reasons and numerical data. The establishment of the International Trade Organization, the Marshall Plan, the GATT and the establishment of the World Trade Organization are also discussed. The second chapter focuses on global financial growth. In order to better understand the relationship between finance and trade, the financial development of the world is examined historically. Understanding financial relationships is important because most transactions take place through trade in goods and transportation. It is stated that financial flows have an equal and opposite effect to the trade flow. Evaluation of financial cycles comes from the 1820s to the present day. The reason for choosing the year 1820 is that the first global credit boom was experienced at that time. In their analysis, the authors point out that examples similar to the 2008 crisis have occurred over time. In the third chapter, the relations between savings, investment and imbalances are examined in the axis of how the surplus of goods occurs, its role in investments and how it causes trade imbalances. The suppression of consumption paves the way for financing investments that will increase production above consumption by creating more savings. Although investment and savings are equivalent by definition, they are not equivalent in many countries, so some countries consume more than they produce. The balance is achieved through trade. In the fourth chapter, how China reached its current position is evaluated. China has gained a growth momentum by switching from Maoist policies to reformist policies. In the Chinese model, workers migrate from villages to cities and work for low wages, paving the way for financing physical investment. Although this model is successful, it is now stated that it has become a problem for both China and the rest of the world. The authors

recommend that China prioritize consumption over investment to change the situation. Although not mentioned in the book, China's new development model, the Dual Circulation Strategy, is in line with this proposal. The model focuses on the inner cycle and puts local production, distribution and consumption in the foreground. The model is expected to bring innovation and economic development. The aim of the model is expressed as expanding the middle class by increasing household incomes and consumption, and reducing the gap in wealth distribution. The assessment is made by dividing China's growth into four different periods: reform and opening up, the Chinese development model, from high investment to overinvestment, and the spirit of 78. In the reform and opening up period, the situation before the reforms and the difficulties encountered in the reform process are discussed. In the Chinese development model period, what the model is and what kind of steps were taken to overcome the difficulties encountered in the previous period are explained. The authors refer here to the hukou system of China. It is stated that hukou, which means household registration system, leads to the reduction of social expenditures of the Chinese people to support local governments. In the third period, which is from high investment to overinvestment, China's financial system is evaluated. After a while, China's funding of everything that was in line with its policies created disruptions in the economy. The need for reform is pointed out by pointing to the boom in income inequality and cheap credit use during the 78-spirit period. The fifth chapter, starting with the fall of the Berlin Wall, aims to understand where the surplus of Germany originated. After the collapse of the Wall, there was a shift in income from workers to capital owners. The change in the direction of purchasing power led to a cut in spending. The fact that some of the savings surplus was given to European countries as loans caused people elsewhere to borrow more. In the sixth chapter, the exceptional situation of The United States is discussed. Although the United States is similar to Germany in terms of income distribution from labor to capital and increasing inequality, it is the country with the largest deficit in the world. At this point, it is the flexibility of the US financial system that makes the difference. According to the authors, the most important factor that distinguishes The United States from Germany is the desire of foreigners for The United States assets. Contrary to popular belief, it is stated that trade wars are not caused by conflicts of interest but rather by class conflict. It is stated that the country most affected by this situation is The United States. The reason is the excess savings in the world and the products have flowed to The United States for many years. It is now considered that The United States does not have the strength to bear this and needs to take steps to change the situation. The authors offer recommendations on these steps.

Kaynakça

- Klein, M., & Pettis, M. (2020). *Trade wars are class wars: How rising inequality distorts the global economy and threatens international peace*. Yale University Press.
- Nichols, D. R., & Wempe, W. F. (2009). Regressive tax rates and the unethical taxation of salaried income. *Journal of Business Ethics*, 91(4), 553-566. doi:10.1007/s10551-009-0131-z
- The Centre for Economic Policy Research - CEPR. (t.y.). *Michael Pettis* <https://cepr.org/about/people/michael-pettis> [08.11.2022]. *Journal of Business Ethics*, 91(4), 553-566. doi:10.1007/s10551-009-0131-z
- Institute for New Economic Thinking. (t.y.). *Matthew C. Klein*. <https://www.ineteconomics.org/research/experts/MatthewCKlein> [27.06.2021].
- Song, Y. (2014). What should economists know about the current chinese hukou system? *China Economic Review*, 29, 200-212. doi:10.1016/j.chieco.2014.04.012
- Tang, F. (2021). What is China's dual circulation economic strategy and Why is it important? *South China Morning Post*: <https://www.scmp.com/economy/china-economy/article/3110184/what-chinas-dual-circulation-economic-strategy-and-why-it> [27.06.2021].
- Yao, K. (2020). What we know about China's 'Dual Circulation' economic strategy. *Reuters*: <https://www.reuters.com/article/china-economy-transformation-explainer-idUSKBN2600B5> [27.06.2021].

Beşinci Disiplin - Öğrenen Organizasyon Sanatı ve Uygulaması, Peter M. Senge, Yapı Kredi Yayınları (2022), 475 Sayfa*

Merve ÇELİK*

İstanbul Ticaret Üniversitesi

Giriş

Günümüzde sürekli değişen ve gelişen bir iş ortamı vardır. Buna bağlı olarak, dünyanın dört bir yanında yeni yönetim tarzları, ürünler ve üretim süreçleri ortaya çıkmaktadır. İşletmelerin bu ortamda hayatlarını devam ettirebilmeleri için öğrenme yeteneklerini geliştirmeleri gerekir. Ancak, bu şekilde değişen çevre koşullarına yenilikçi tepkiler verebileceklerdir. Öğrenen organizasyonlar; yalnızca değişime ayak uyduran değil, aynı zamanda verdikleri yenilikçi tepkiler ile değişime neden olan organizasyonlardır. Peter M. Senge bu değişimin gerçekleştirilebilmesi için “Beşinci Disiplin” adlı eserini yazarak, organizasyonların yönetim sistemlerini baştan yaratmayı amaçlayan “öğrenen organizasyonlar” kavramına önem kazandırmaktadır.

“Ağaçlar yüzünden ormanı görememek metaforu bugün hepimizce malum. Ne yazık ki çoğumuz birkaç adım geriye gittiğinde yalnızca ağaçları görüyor. İçlerinden beğendiğimiz bir tanesini seçip bütün ilgimizi ve değişim çabalarımızı onun üstünde yoğunlaştırıyoruz (Senge, 2020: 155)”. Bu metaforun organizasyonlar için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. İçerisinde barındırdığı insan gücünün bireysel öğrenme yeteneği organizasyonlar için önem taşır. Çünkü organizasyonlar sahip oldukları insan gücünün birer yansımasıdır. Ancak, yalnızca bireysel öğrenme veya fonksiyonel öğrenme ile büyük çaplı bir değer yaratılamaz. Bu değer yaratılabilmesi için öğrenmenin organizasyonun bütününe entegre edilmesi ve sürekli olması gerekmektedir. Senge, Beşinci Disiplin adlı eserinin büyük bir kısmında öğrenen organizasyonların ancak bu düşünce çerçevesinde anlaşılacağına üzerinde durmaktadır.

Yönetim bilimine farklı bir açıdan bakması ve günümüzde yeni baskılar ile yayımlanarak popülerliğini koruması eseri incelenmeye değer kılmaktadır. Eser, ilk olarak

* Senge, P. M. (2020). Beşinci Disiplin Öğrenen Organizasyon Sanatı ve Uygulaması, (İldeniz A, Doğukan A., çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. Bu çalışma, Yıldız Teknik Üniversitesi, İşletme Yönetimi Doktora Programında Prof. Dr. Esin Can tarafından verilen ‘Yönetim Alanında Yönlendirilmiş Okumalar’ dersi kapsamında hazırlanmıştır.

** Arş. Gör., İstanbul Ticaret Üniversitesi İşletme Fakültesi, mcelik@ticaret.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1737-2559>

yöneticilere hitap etmek amacıyla yazılmıştır. Ancak, zaman içerisinde işletme ve psikoloji bilimiyle ilgilenenler önde olmak üzere her kesimden insana hitap etmeyi başarmıştır. Eseri dil ve üslup bakımından sade ve akıcı olarak değerlendirmek mümkündür. Bilimsel kavramlar ise dipnotlar ile açıklanmaktadır. Yazar eseri betimsel¹ bir yaklaşımla ortaya koymaktadır.

İncelenmekte olan eser, 473 sayfa olup, toplam 5 bölümden oluşmaktadır. Her ana bölüm içerisinde alt bölümler bulunmaktadır. Eser bütünü itibarıyla 18 alt bölümden oluşmaktadır. Eserin ilk bölümünde, öğrenen organizasyonların anlaşılabilmesi için ortaya koyulan beş disiplin özetlenmektedir. Ardından, bu beş disiplin içerisinde en mühimi olarak kabul edilen sistem düşüncesi ele alınmaktadır. Organizasyonların karmaşık ve belirsiz sistemler içerisinde yer alan birer aktörler olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, büyük bir sistemin parçası olan organizasyonlar için geleneksel düşünüş tarzlarının ve iş yapma usullerinin artık geçerli olmadığına değinilmektedir.

İkinci bölümde de sistem düşüncesi üzerinde durulmaktadır. Sistem düşüncesinin organizasyonların içerisinde buldukları karmaşık durumları ve bu durumlara neden olan “yapıları” anlamamızı sağlayabileceği savunulmaktadır. Bu anlayışın sağlanabilmesi için ise sistemi oluşturan parçalara bir bütün olarak bakılması gerektiği işaret edilmektedir.

Üçüncü bölümde, sistem düşüncesi haricindeki diğer dört disiplinden bahsedilmektedir. Bunlar sırasıyla; kişisel ustalık, zihinsel modeller, paylaşılan vizyon ve takım halinde öğrenmedir. Yazar kişisel ustalık kavramını; “Kişisel görme ufku muza sürekli olarak açıklık kazandırma ve onu derinleştirme, enerjilerimizi odaklama, sabrımızı geliştirme ve gerçekliği objektif olarak görme disiplini” olarak tanımlanmaktadır (Senge, 2020:26). Eserde, organizasyonun öğrenme yeteneğinin, bünyesinde bulundurduğu kişilere ait yeteneklerin bir toplamı olduğu ifade edilmektedir. Zihinsel modeller; bilinçaltında yer alan olaylara ve olgulara bakış açılarımızla ilgili düşüncelerden oluşmaktadır. Bu bölümde, zihinsel modellerin farkına varılıp, istenen yönde değiştirilebildiği takdirde öğrenmenin gerçekleştirilebileceğinden bahsedilmektedir. Paylaşılan vizyon bölümünde; organizasyonun tümü tarafından kabul edilip, özümseyen amaç, değer ve vizyon olmadan organizasyonda öğrenmenin gerçekleşmeyeceğine değinilmektedir. Son olarak ise takım halinde öğrenmenin önemi vurgulanmaktadır. Günümüz organizasyonlarında takımların önemine değinilerek, bireysel olarak elde edilemeyecek başarılarla takım halinde ulaşılabileceği konusu ön plana çıkarılmaktadır.

Dördüncü bölümde, öğrenen organizasyonların uygulanmasına yönelik örnekler yer almaktadır. Yazar, bu bölümde organizasyonel öğrenmeyi başarılı bir şekilde uygulayabilmiş kişiler ile yaptığı görüşmeler neticesinde aldığı geri bildirimleri yazıya dökmüştür.

Eserin son bölümünde ise uzaydaki bir astronotun Dünya’ya olan bakış açısı ortaya konulmaktadır. Dünya ve evren ilişkisi örnekleme ile bütünlerin parçalardan oluştuğu mantığı okuyucuya aktarılmaktadır. Ayrıca, her bütünün bağlı olduğu daha büyük bir bütün olduğuna değinilerek sistem düşüncesine atıfta bulunmaktadır. Bölümün ilerleyen kısımlarında ise Ek 1 Ek 2 ve Ek 3 yer almaktadır. Ek 1’de öğrenme disiplinleri; uygulamalar, ilkeler ve esaslar olmak üzere üç düzeye ayrılarak ele alınmaktadır. Ek 2’de ise Sistem İlk Örnekleri yer almaktadır. Sistem İlk Örneklerinde

1 Herhangi bir eylemin veya durumun varlığının değer katması yokluğunun ise eksiklik yaratması durumunda iki olasılığın faydasına göre ihtiyaç belirlenmesidir.

organizasyonlarda öğrenmeyi engelleyecek veya zorlaştıracak durumlar örneklendirilerek açıklanmaktadır. Ek 3’de ise, “U Süreci” olarak adlandırılan ve organizasyonların, beş öğrenme disiplini kullanarak öğrenmeyi nasıl gerçekleştirdiğini açıklayan bir modelden bahsedilmektedir.

Analiz ve Değerlendirme

1947 doğumlu yönetim bilimcisi Senge, Stanford Üniversitesi’nde Havacılık ve Uzay Mühendisliği alanında lisans eğitimi almıştır. Ardından, Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (MIT) Üniversitesi’nde işletme alanında yüksek lisans ve doktora eğitimini tamamlamıştır. Şu an ise halen bu üniversitede öğretim üyesidir. Senge, sistem düşüncesi, organizasyonel öğrenme, yönetim sorunları, değişim ve liderlik konularında çalışmalar yapmaktadır. Ayrıca, 1997 yılında Organizasyonel Öğrenme Topluluğunu (SOL) kurmuş ve bu kurumun başkanlığını yapmaktadır (Senge, 2020). Senge, 1999 yılında İş Stratejisi Dergisi tarafında son yüz yılda iş stratejisi üzerinde en büyük etkiye sahip olan yirmi dört kişiden biri seçilmiştir. Ayrıca 2000 yılında, Financial Times tarafından dünyanın en iyi yönetim gurularından biri seçilmiştir (Dyer, 2004: 20).

Eser yazıldığı dönem itibariyle değerlendirilecek olursa 1990’lardan itibaren dünyada haberleşme ve bilgi işleme teknolojilerinde büyük gelişmeler yaşanmıştır. Teknolojik gelişmeler; kişisel yaşamı, toplum yaşamını ve devlet yaşamını köklü biçimde değiştirmiştir. Bu gelişmeler tüm dünyada ülkeler arası sınırların kalkmasına sebep olmuştur. Bu dönemde, değişimin sürekliliği anlayışı ortaya çıkmıştır. Ayrıca, küreselleşmeyle beraber gelir dağılımları farklılaşmış, zengin-fakir aralığı açılmıştır. Yine bu dönemde, doğu bloğu rejimleri yıkılmıştır. Dünya’da kızışan bir rekabet ortamı söz konusudur. Ülkeler arasında ekonomik ve siyasi stratejik iş birlikleri kurulmuştur. Yönetim alanında; Toplam Kalite Yönetimi, Değişim Mühendisliği, Dış Kaynaklardan Yararlanma, Şebeke Organizasyonu, Öğrenen Organizasyonlar, Sanal Organizasyonlar, hiyerarşik otoritenin yerini bilgi otoritesinin alması gibi bakış açıları ve uygulamalar ortaya çıkmıştır (Koçel, 2015: 61-62).

Fortune dergisinde Peter Senge’in hayat amacı “yönetim dünyasının düşüncesini değiştirmek” olarak tanımlamaktadır (Fulmer & Keys, 1998: 33). Senge’in 1990 yılında Beşinci Disiplin adlı eseri yazarak öğrenen organizasyon kavramını tüm dünyaya duyurması bu amacı doğrular niteliktedir. Beşinci Disiplin’in ilk çevirisi 1994–1995 yıllarında Tayvan’da yayınlanmıştır. 1996-1997 yıllarında Çin’de popüler hale gelmiştir. 1999’de ise Çin’de en çok satan kitaplar listesinde bir numara olmuştur. Ayrıca, eser 1997 yılında Harvard Business Review tarafından “son yetmiş beş yılın en etkileyici yönetim kitaplarından biri” seçilmiştir (The Fifth Discipline, 2020). Bu sebeple, Senge eserin günümüzde 1990’dakinden daha önemli olduğunu düşünmektedir (Senge, Frank & Deborah, 2014: 2).

Senge, her ne kadar eseri yazarken bu denli etki yaratacağını öngörmemiş olsa da, eser dünya çapında bilinirlik kazanmayı başarmıştır. Kendisinin bunu

öngörmeme sebebi ise eserin ana akım yönetim kitapları ile aynı tarzda yazılmamış ve “nasıl yapılır?” sorusuna cevap vermiyor oluşudur (Fulmer & Keys, 1998: 34). Çünkü, eser teorik bilgiler ve tavsiyeler vermek yerine, okuyucunun olay ve olgulara karşı bakış açısını değiştirmeye yönelik kaleme alınmıştır. Bu yönüyle, okuyucuyu okunan satırlar üzerinde derinlemesine düşünmeye sevk etmektedir. Eserin incelenmekte olan baskısında yer alan “uygulamadan yansımalar” bölümü sayesinde öğrenen organizasyonlar hakkında tavsiye niteliğinde dersler çıkarmak da mümkündür.

Yazara göre, sistem düşüncesi; karmaşık ve belirsiz durumların temelindeki yapıların farkına varılmasını sağlar. Sistem bir bütündür. Organizasyonlar sistemin bir parçasıdır ve kendi içlerinde de alt sistemlere ayrılır. Açık sistem anlayışına göre, sistem içerisindeki aktörler arasında bağımlılık ve etkileşim söz konusudur. Postmodernist yaklaşımlardan aktör- ağ teorisi ise örgütleri sürekli değişim içerisinde canlı ve cansız bileşenlerden oluşan ağlar olarak görür (Keskin, Akgün & Koçoğlu, 2016: 522). Bu teoriye göre, organizasyonlar belirli ağlarda faaliyet gösteren ve sürekli etkileşim içerisinde olan aktörlerdir. Her iki yaklaşımda da belirsizlik ve aktörler arası etkileşim söz konusudur. Dolayısıyla, yazarın sistem düşüncesine yaklaşım tarzının, aktör-ağ teorisi ile benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür.

Eserde, organizasyonların kalite ile maliyet arasında seçim yapmalarının gerekli olduğuna dair bir inanış olduğu belirtilmektedir. Oysaki, kaliteli ürünler ortaya koymanın maliyetli olacağı düşünülmesinin büyük bir yanılgı olduğu ve uzun vadede sorunlara neden olabileceği vurgulanmaktadır. Çünkü, kalitenin yükseltilmesi esasında uzun dönemde maliyetlerinde düşmesine sebep olacaktır. Ayrıca, müşteri memnuniyetine değinilmekte ve dönemsel iyileşmelere odaklanmak yerine bütünsel bakış açısının benimsenmesi gerekliliğinden bahsedilmektedir. Bu durumda, yazarın düşüncelerinin toplam kalite yöntemini destekler nitelikte olduğunu ve eserde Deming etkisinin açık bir şekilde görüldüğünü söylemek mümkündür. Deming, organizasyonların yenilik odaklı olması ve bu hususta uzun dönemli planlamalar yapmaları gerektiğini savunmaktadır. Bu planlar arasında; personelin sürekli eğitiminin yer alması dikkat çeker (Özer, 2013: 131). Ayrıca, TKY'nin temel amacı; organizasyonların sürekli gelişmesine olanak sağlayacak bir ortam oluşturmaktır (Özer, 2013: 137). Bütün bunlar, öğrenen organizasyon kavramının TKY'den bağımsız olarak düşünülemeyeceğini ortaya koymaktadır.

Yazara göre, yapı anlaşılmadan organizasyonda öğrenme gerçekleştirilemez. Ancak, temeldeki yapı değiştirilerek davranışlarda da değişiklik elde edilebilir. Eğer organizasyonda öğrenmenin gerçekleştirilmesi isteniyorsa öğrenme davranışına olanak sağlayacak bir yapı oluşturulması gerekmektedir. Eserde, organizasyon içerisindeki insanların ne kadar farklı olurlarsa olsunlar aynı sonuçları üretmeye yatkın oldukları savunulmaktadır. Ayrıca, bireysel eylemleri anlayabilmek için bu eylemlere sebebiyet veren yapılara bakılması

gerekir. Çünkü, yapılar davranışları etkilemektedir. Bu tıpkı izomorfizmde; aynı çevrede faaliyet gösteren organizasyonların yapı ve işleyiş bakımından birbirlerine benzemesi gibidir. Burada ise, organizasyonların değil, örgüt içerisindeki birey davranışlarının izomorfizme uğradığını söylemek mümkündür.

Yazar, öğrenmenin organizasyonda süreklilik gerektirdiğini vurgulamaktadır. Eserde, yönetim alanındaki popüler uygulamaların ardı ardına organizasyonlar tarafından kopyalanması eleştirilmiş ve yalnızca başarılı organizasyonları taklit ederek öğrenmenin gerçekleştirilemeyeceğine değinilmiştir. Taklitçi izomorfizm; organizasyonların başarılı olarak gördükleri diğer organizasyonları taklit etme eğilimidir. Farklı sistem ve yapıların benimsenmesinin ne gibi sonuçlar yaratacağının ön görülemediği koşullarda taklitçi izomorfizm ortaya çıkmaktadır (Keskin, Akgün & Koçoğlu, 2016: 318). Bu hususta, eserde Yeni Kurumsallaşma Teorisi kapsamına giren bu davranış şeklinin eleştirildiğini söylemek mümkündür.

Yazarın değindiği bir diğer husus ise, pekiştirici geri bildirim sistemi içerisinde kendini doğrulayan kehanet (Pygmalion etkisi)² olgusunun gerçekleştirilebileceğidir. Bu durum öz yetkinlik teorisi (sosyal öğrenme teorisi) ile ilişkilidir. “Öz yetkinlik; kişinin bir görevi yerine getirebilme gücüne ilişkin inancını tanımlamaktadır.” Dolayısıyla öz yetkinliği düşük olan kişiler başarılamayacaklarını düşünerek vazgeçecekler, yüksek olanlar ise daha çok gayret göstererek başarılı olacaklardır (Robins & Judge, 2018: 217). Ayrıca kendini doğrulayan kehaneti, McGregor’un ortaya koyduğu Teori X ve Teori Y ile de ilişkilendirmek mümkündür. Burada ise, yöneticinin çalışanlar hakkındaki tutumları, çalışanların bu yönde davranışlar sergilemesine sebep olacaktır.

Yazar, organizasyonların büyüme sınırlarına sahip olduklarını ve belirli bir doyum noktasına ulaştıktan sonra organizasyon büyümenin duracağını vurgulamaktadır. Büyüme sınırlarını kaldırmaya çalışmanın ise ters etki oluşturacağı ve olumsuz sonuçlar yaratabileceğinden bahsedilmektedir. 1960’lı yıllarda Boston Danışma Kurulu, ürünlerin büyüme ve pazar paylarını ortaya koyan BCG Matrisi’ni geliştirmiştir. Bu matriste dört kategoride ürün bulunmaktadır. Pazar büyüme hızı ve pazar payının yüksek olduğu ürünler yıldız ürünler olarak adlandırılır. Bu ürünler ileride pazar payının yüksek, büyüme hızının düşük olduğu nakit ineklere veya hem pazar payının hem de büyüme hızının düşük olduğu köpek ürünlere dönüşür. Bu durum organizasyonlardaki büyüme sınırları ile benzerlik gösterir. Çünkü, ürünün büyümede doyum noktasına ulaşması ve konumunu koruyamaması muhtemeldir. Benzer şekilde, ürün yaşam eğrisine göre pazarda doyumluğa erişen bir ürünün düşüşü de bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

2 Beklenti etkisi, edebiyat ve psikolojide bir olgudur. “Kendini gerçekleştiren kehanet”ya da “Pygmalion etkisi” olarak da adlandırılan bu olgu; kişinin, bir süre sonra başkalarının (özellikle herhangi bir yanıyla kendinden üstün gördüğü insanların) ona ilişkin beklentilerine denk düşen davranışlar sergilemesi şeklinde açıklanabilir.

Eserde, paylaşılan vizyonun önemi üzerinde durulmaktadır. Herkesin hizmet etmek için gönüllü olacağı ortak bir vizyon oluşturulması ile öğrenmenin gerçekleştirilebileceği vurgulanmaktadır. Bütün çalışanların aynı vizyona hizmet ettiği bir ortamda örgütsel özdeşlemeden bahsetmek mümkündür. Örgütsel özdeşleşme; çalışanların kendilerini organizasyon ile bir ve bütün olarak görmeleri ve organizasyon başarı ve başarısızlıklarını kendi eylemlerinin bir sonucu olarak görmeleri durumudur (Koçel, 2018: 471). Ayrıca, bu durum akıllara dönüşümcü liderlik kavramını getirmektedir. Dönüşümcü liderler organizasyonlarda değişimi gerçekleştiren kişilerdir. Bu değişimi, vizyon sahibi olmaları ve izleyenlerine vizyonlarını kabul ettirme yetenekleri sayesinde başarırlar. İzleyenler kendi arzuları ile bu vizyonu benimser ve takip ederler (Koçel, 2018: 610). Bu durumda öğrenen organizasyonlar için dönüşümcü liderliğin gerekli olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü, dönüşümcü liderler çalışanların algı, tutum ve değerlerini etkileyebilen liderlerdir. Zira, yazarın eserde vurguladığı gibi insanlar değişime değil, değiştirilmeye karşı direnç gösterirler. Bu değişimin ise dönüşümcü liderler aracılığı gerçekleştirilebileceği açıktır.

Eserde, takım içerisindeki insanların kendilerini ifade etmekte zorlanmasının öğrenme yetersizliği yaratacağından bahsedilmektedir. Anlaşmazlık halinde, bunun suçlayıcı bir şekilde ifade edilmesinin takım bütünlüğünün bozulmasına ve kutuplaşmaya neden olacağı vurgulanır. Kimi zamansa insanlar sırf sevimsiz gözükmemek için sessiz kalmayı tercih ederler. Rutin konularda takımların başarılı sonuçlar elde edebileceği fakat, rahatsız edici karmaşık sorunların ortaya çıkması durumunda takım olma halinin bozulduğu belirtilmektedir. Bu durumun organizasyonlarda öğrenmeyi zorlaştıracağı açıktır. Charles Perrow'un ortaya koyduğu teknoloji ile organizasyon yapısı arasındaki ilişkiyi açıklayan matrise göre; yapılacak işin belirsiz ve karmaşık olduğu (rutin olmayan işler) durumlarda organik, tam tersi durumlarda (rutin işler) ise mekanik organizasyon yapıları uygun olacaktır. Bu bağlamda, rutin olmayan karmaşık durumlarda organik organizasyon yapısının gerekli olması, bu tip durumlarda takım çalışmasının uygun olacağını göstermektedir. Bu sebeple, karmaşık durumların üstesinden gelebilmek için "takım olma" halinin öğrenilmesi gerekmektedir. Karmaşık ve rahatsız edici durumlarda, takım olmayı başarabilen organizasyonların öğrenmeyi gerçekleştirebileceğini söylemek mümkündür.

Eserde bütüne olan bağlılığın önemine vurgu yapılarak, çalışanların bütüne hizmet etmek üzere gönüllü olmasının öğrenen organizasyonlar için önemli olduğu savunulmaktadır. Çalışanlar kendi motivasyonları ile örgüt için hizmet etmeye istekli olmalıdır. Bu durumda, örgütsel vatandaşlık kavramından bahsetmek mümkündür. Örgütsel vatandaşlık çalışanların görev tanımlarında yer almamasına rağmen, iç ve dış çevrede organizasyonun lehine davranışlar sergileme durumudur (Koçel, 2018: 468). Ayrıca bir çalışanın organizasyonun amaç ve hedeflerini benimseyerek, her koşulda kendisini organizasyona bağımlı hissetmesini ifade eden örgütsel bağlılık (Koçel, 2018: 471) kavramı da bu durum ile yakından ilişkilidir.

Sonuç

Bu çalışmada incelenen “Beşinci Disiplin” adlı eser, öğrenen organizasyon kavramının anlaşılmasında sistem düşüncesinin önemini ortaya koymaktadır. Esas sorunların organizasyon yapıları ve özelliklerinden ziyade temel düşünüş ve etkileşim tarzlarından kaynaklandığı ortaya koyulmaktadır. Bu sebeple, öğrenmenin gerçekleştirilmesi için olaylara takılmadan bakış açısının değiştirilmesi gerektiği mesajı verilmektedir. Sistem düşüncesine göre, organizasyon içerisindeki belirli parçalara odaklanmak yerine, organizasyona bir bütün olarak bakıp, sistem içerisindeki etkileşimlere odaklanılmasının gerçek başarıya ulaşmanın formülü olduğu vurgulanmaktadır.

Eserde verilen öğrenmenin bitmek bilmeyen bir süreç olduğu ve her alanda iyileşmenin gerekliliği vurgusu toplam kalite yönetimi anlayışı ile öğrenen organizasyonların benzerliğini göstermektedir. Bunun ötesinde, bireylerin kişisel değişiminin organizasyonda büyük çaplı bir değişime neden olacağı mesajı verilmektedir. Değişimin ve öğrenmenin organizasyonların bünyesinde bulunan çalışanlardan bağımsız olarak düşünülemeyeceğinin altı çizilmektedir. Bu hususta, bireysel değişime odaklanılmaktadır. Fakat, bunu yaparken kişilerin sistemden bağımsız olarak düşünülmemesi gerektiği mesajı da verilmektedir. Ayrıca, öğrenme amacının sistem içerisinde yer alan belirli otoriteleri memnun etmek olmadığına da değinilmektedir. Bu hususta, ortak amaç ve vizyonun önemine vurgu yapılarak, liderlik ve örgütsel bağlılık gibi konular ön plana çıkarılmaktadır.

Eserde yer yer klasik yönetim uygulamaları hakkında eleştiriler yer almaktadır. Buna rağmen, klasik yönetimden günümüz yönetim anlayışına kadar birçok yönetim uygulamalarından esintiler bulunmaktadır. Bu yönüyle, eserin farklılığını anlamak güçleşmektedir. Eser, öğrenen organizasyon kavramının diğer yönetim akımlarından hangi bağlamlarda farklılaştığı konusunda okuyucuyu derinlemesine düşünmeye sevk etmektedir. Bu yönüyle, yazarın organizasyonları farklı bir bakış açısıyla ele aldığı açıktır. Sonuç olarak, bütün disiplinlerin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekliliği ve görünenin ardında görünmeyen yapıların varlığının da bilincinde olunması gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Ayrıca eserde öğrenen organizasyonların sağlanması için, herkesin belirli bir bilinç düzeyinde olması şartı vurgulanmaktadır. Oysaki, her insanın farklı düşünüş ve bilinç düzeyine sahip olması ve değişimin zorluğu açıktır. Bu sebeple, okuyucunun öğrenen organizasyon kavramının ütöpik bir düşünce olduğu kanısına varması muhtemeldir.

Eser, öğrenen organizasyon kavramının bir yönetim akımı haline gelmesine neden olmuş ve dünya çapında büyük yankı uyandırmıştır. Ayrıca, akademik alana katkı sağlamasının ötesinde birçok yöneticinin bilinçlenmesini sağlamıştır. Bu eser bizlere öğrenmenin hayat boyu devam eden bir süreç olduğu mesajını vermektedir. İster iş hayatında isterse kişisel hayatlarımızda küçük ayrıntılara takılmadan resme bir bütün olarak bakabildiğimiz takdirde belli başlı sorunlarla baş edebileceğimiz vurgulanmaktadır.

Kaynakça

- Fulmer, R. B., & Keys, J. B. (1998). A conversation with Peter Senge: New developments in organizational learning. *Organizational Dynamics*, 27(2), 33-42. [https://doi.org/10.1016/S0090-2616\(98\)90022-5](https://doi.org/10.1016/S0090-2616(98)90022-5)
- Kesin, H., Akgün, A. E., & Koçoğlu, İ. (2016). *Örgüt Teorisi*. Nobel Yayıncılık. Ankara.
- Koçel, T. (2018). *İşletme Yöneticiliği*. Beta Basım Yayın. İstanbul.
- Özer, A., (2013). Re-Reading Quality Management By Edwards Deming. *Humanitas: International Journal of Social Sciences*, 1(2), 127-150.
- Wikipedia (2020). Peter Senge: https://en.wikipedia.org/wiki/Peter_Senge [27.12.2020].
- Robbins, S., P., & Judge, T. (2019). *Organizational Behaviour*, çev. İnci Erdem. Nobel Yayınları. Ankara.
- Seker, S., E. (2015). *Olumsuzluk Teorisi (Contingency Theory)*. YBS Ansiklopedi, 2(2), 6-10.
- Senge, P., M. (2020). *Beşinci Disiplin: Öğrenen organizasyon sanatı ve uygulaması*, çev. Ayşegül İldeniz, Ahmet Doğukan, Barış Pala. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.
- Senge, P, Frank, S., & Deborah, W. (2014). Peter Senge on the 25th Anniversary of The Fifth Discipline. *Reflections*, 14(3), 1-12.
- Senge, P., M., Dyer, & K. (2004). Living and Learning: A Conversation with Peter M. Senge. *Leadership in Action*, 24(3), 20-23. <https://doi.org/10.1002/lia.1072>
- Reynolds, D. (2007). Restraining Golem and Harnessing Pygmalion in the Classroom: A Laboratory Study of Managerial Expectations and Task Design. *Academy of Management Learning & Education*, 6(4), 475-483.

ADAM AKADEMİ

Sosyal Bilimler Dergisi

Yayıncı

Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM)

Resmi olarak 2006 yılında kurulan ADAM, aslında çok uzun zamandır bir araya gelen akademisyenlerin bir oluşumudur. Uluslararası Kongre, Konferans ve Sempozyumlar, Cuma Konferansları, İhtisas Programları, Sosyal Bilimler ve İslami İlimler Düşünce Okulu, Proje Çalışmaları, Sanat ve Dil Faaliyetleri ile çalışmalarına devam etmektedir. Faaliyetlerini başkent Ankara'nın tarihi Hamamönü bölgesinde, Osmanlı döneminde medrese olarak faaliyet gösteren külliyesinde (Sarı Kadı Medresesi) sürdürmektedir. Vermiş olduğu eğitimler, yapmış olduğu faaliyetler ve yürütmüş olduğu akademik projeler ile ADAM;

- *Osmanlı mirasını günümüze aktarmayı,*
- *Toplumda insan kaynaklarının niteliğini artırmayı,*
- *Üniversite öğrencilerinin ve akademisyen adaylarının akademik, kültürel ve sosyal gelişimlerini desteklemeyi ve*
- *Özellikle sosyal bilimlerde yetişmiş nitelikli akademisyen sayısını artırmayı amaçlamaktadır.*

ADAM, yaşadığımız coğrafyanın tarihsel birikimi ve derin irfanıyla donanmış kişilerinin sahip olduğu potansiyeli ortaya çıkarma gayreti gösteren *bağımsız bir münevverler topluluğudur* ve çağın her alanındaki ideal insanına ulaşmak için gerekli akademik, kültürel ve sosyal altyapıyı hazırlamayı kendisine görev edinmiştir.

İletişim

Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM)

Hacettepe Mah. Tanış Sk. No: 2/A

Hamamönü/Altındağ, Ankara/Türkiye

Tel : +90 312 324 64 84

Faks : +90 312 324 05 54

E-posta : bilgi@adam.org.tr

Web : www.adam.org.tr

Dergi

2011 yılında yayın hayatına başlayan ADAM AKADEMİ, Haziran ve Aralık olmak üzere yılda bir cilt ve iki sayı olarak yayımlanan akademik araştırma, derleme makaleleri ile kitap incelemelerini kabul eden uluslararası *çift-körleme* hakemlik süreci yürüten akademik bir dergidir. Dergide Türkçe ve İngilizce yazılara yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Sosyal bilimler, iktisat, ekonomi, finans, maliye, tarih, İslami ilimler, teoloji, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, felsefe, sosyoloji, psikoloji, teori, araştırma, Osmanlı, Balkanlar, Ortadoğu, Kuzey Afrika, Akdeniz, Karadeniz, reform, kalkınma, kurumlar, vakıflar, İslam dünyası

Odak ve Kapsam

ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi çok disiplinli ve disiplinler-arası akademik çalışmalara yer veren bir dergidir. Dergide; özellikle geçmiş, günümüz ve gelecekte Osmanlı coğrafyasını kapsayan tarih, coğrafya, siyaset bilimi, iktisat, antropoloji, sosyoloji, psikoloji, hukuk, dini ilimler, felsefe, uluslararası ilişkiler, çevre ve kalkınma konularını ele alan bilimsel araştırmalara özel önem verilmektedir. Dergiye gönderilen yazıların Osmanlı ve İslam coğrafyasında yer alan ülkeleri kapsamı, güncel ve gelecek ile ilgili problemlerin ve araştırma sorularının özgün bir bakış açısıyla değerlendirmesi beklenmektedir.

Dergiye sunulan akademik çalışmaların alanında bir boşluğu dolduran, özgün nitelikte, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış (ulusal/uluslararası konferanslarda sunulmuş olan

tebliğler, bu durumu belirtmeleri halinde ve makalenin geliştirilmesi şartıyla kabul edilebilir.) veyahut yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir.

ADAM AKADEMİ, Osmanlı coğrafyasında tarihten bugüne kadar gelen ülkelere ve konulara odaklanır. Dergi, bu ülke ve konular ile ilgili olarak gelen çalışmaların, Osmanlı coğrafyasında tarihte ve günümüzde var olan toplumların küresel olarak araştırılması, incelenmesi ve tartışılmasını sağlayan bir platform oluşturmayı amaçlamaktadır. Ayrıca bu coğrafyada uluslararası ve disiplinler-arası akademik çalışmalar, araştırma bulgularının yayılımı, değişimi ve tartışılması ile bu alanda çalışan akademisyenler arasında iş birliği ve ortak yayınları teşvik etmek derginin önem verdiği konular arasındadır.

Yayın İlkeleri

Dergiye gönderilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite en önemli ölçütlerdir. Yazarlar dergiye gönderdikleri makalenin özgün olduğunu, başka bir dilde dahi olsa makalenin daha önce yayımlanmadığını ya da yayımlanmak üzere bir başka dergiye gönderilmemiş olduğunu kabul etmiş sayılırlar. ADAM AKADEMİ hakemli bir yayındır. Gelen yazıların ön kabulü üzerine yayın kurulu görüş bildirir ve hakem önerir. Her yazı **en az iki hakeme** gönderilir. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, yazı **üçüncü bir hakeme** gönderilebilir veya editör, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı verebilir. Hakemlerin önerileri, eleştiri ve düzeltmeleri yazara hakem adı gizlenerek yollanır; yazarlar hakem görüşüne uymayı kabul etmek yükümlülüğündedir. Yazarların, gerekçe göstererek görüşlerinde ısrarcı olmaları durumunda yayın kurulu yeni bir değerlendirme yapar. Hakem görüşleri doğrultusunda yayın kurulu tarafından basılabilir kararı verilen çalışmalar, yazı düzeni, yazım kuralları, kaynakça, görsel malzeme ile yazının ilişkilendirilmesi gibi konular da dahil olmak üzere gözden geçirildikten sonra, önemli bir aksaklık bulunmaz ise son gözden geçirme yazı işleri müdürü tarafından yapılır. Dergide yayımlanması kabul edilen yazıların telif hakkı, belirli dağıtım hakları yazarda kalmak üzere ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi'ne devredilmiş sayılır. Yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Çalışmalarda yazı ve fotoğraflardan kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

ADAM AKADEMİ'ye gönderilen çalışmalarda başvuru, inceleme, alan editörü değerlendirmesi, hakem incelemesi, düzeltme ve yayımlanma süreci ortalama **8 ile 18 ay** arasında değişmektedir. Bu süreçler makale gönderim sistemi üzerinden takip edilir. Yazarlara başka kanallar ile bilgi verilmez.

Yazar Rehberi

ADAM AKADEMİ, **APA** atf formatını kullanmaktadır. Bu sebeple ADAM AKADEMİ'ye gönderilen yazılar, referans sistemi, dipnot gösterme biçimi ve kaynakça düzenlenmesinde American Psychological Association (APA) stilinde hazırlanmalıdır.

ADAM AKADEMİ'ye gönderilen makalelerin, aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir. Eğer aşağıdaki kurallara uymayan bir durum ön kontrol aşamasında tespit edilirse makale hakemlere gönderilmeden yazara İADE edilir ve aşağıdaki kurallar çerçevesinde düzenlemesi talep edilir:

Genel görünüm: Çalışmalar Microsoft Word programında gönderilmelidir. Çalışma içerisinde tablo, grafik, şekil, haritalar da dahil olmak üzere Times New Roman yazı stili kullanılır. Düz metinlerin satır aralığı 1,15'tir. Paragraflar boşluk ile ayrılır ve satırbaşı yapılmaz. Tablolarda satır aralığı 1 olarak belirlenebilir. Gönderilen çalışmaların İngilizce genişletilmiş özet hariç olmak üzere en az 5.000 kelime olması beklenmektedir. Ana metin 10 puntoda yazılır.

Başlık: İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve koyu harflerle ortalınmış olarak kelimelerin sadece baş harfleri büyük şekilde 11 punto ile yazılmalıdır. Bağlaçlar (ve, için vb.) tamamen küçük yazılmalıdır.

Yazar ad(lar)ı ve adresi: Yazarın unvanı, adı, görev yaptığı kurum başlığın altında 10 punto ve ortalı olarak yer alır. Yazar adında unvan kullanılmaz ve kurum ismi ise italik yazılır. Diğer bilgiler için yazar isminin yanına * şeklinde dipnot verilir. Dipnotta sıra ile unvan, üniversite/kurum, fakülte/enstitü/yükseköğretim bölümü/anabilim dalı, e-posta adresi, ORCID ID numarası yazılır.

Özet: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve 200 kelimeyi geçmeyecek şekilde Türkçe ve İngilizce, 9 punto olarak yazılmış özet bulunmalıdır. Özet içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özetin altında bir satır boşluk bırakılarak en az 3, en çok 8 sözcükten oluşan anahtar kelimeler Türkçe ve İngilizce olarak verilmelidir.

Genişletilmiş Özet: Çalışmaların uluslararası görünürliğini artırmak için en az 1.000 kelimelik İngilizce genişletilmiş özet sunulması gerekmektedir. Bu özet makalenin ilk başvurusunda sunulabileceği gibi çalışma basım için kabul edildiğinde de sunulabilir. Fakat ikinci durumda çalışmanın genişletilmiş İngilizce özeti, İngilizce editörlerine iletilip tekrar değerlendirilecektir.

Tablolar, Grafikler ve Şekiller: Tablo, grafik, şekil vb. isimleri tablo, grafik ve şeklin üstüne 9 punto olarak yazılmalıdır. Tablo, grafik, şekil vb. isimler numaralandırılarak sola dayalı şekilde dik ve kalın yazılmalı ve sonuna nokta konulmalıdır. Tablo, grafik ve şeklin adı ise hemen devamına sadece ilk kelimenin baş harfi büyük olacak şekilde küçük yazılmalıdır (Örnek: **Tablo 1.** Atfı verme tablosu). Çalışmada kullanılacak şekil ve grafikler siyah beyaz olarak baskıya uygun yüksek çözünürlükte hazırlanmalıdır. Kaynak ise tablo, grafik veya şeklin altına ortalı şekilde italik ve 8 punto olarak yazılmalıdır. Tablolarda kullanılacak yazının büyüklüğü en çok 9 punto olarak seçilmelidir.

Alıntı ve Göndermeler: Yazarlar mümkün olduğunca dipnot kullanımından kaçınmalıdırlar. Dipnotlar sadece açıklayıcı mahiyette olmalı ve düzenli olarak numaralandırılmalıdır. ADAM AKADEMİ, sonnot kullanmamaktadır. Fakat istisnai ve zorunlu durumlarda sonnotlar sadece açıklama için kullanılabilir ve metnin sonunda yer almalıdır. Doğrudan alıntılar tırnak içinde verilmeli; beş satırdan az alıntılar satır arasında, beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan 1,5 cm içeride, blok hâlinde ve 1 satır aralığıyla 1 punto küçük (9 punto) yazılmalıdır.

Metin içinde genel bir referans söz konusuysa ve metnin bütününe gönderme yapılıyorsa (yazarın soyadı, yıl) yazmak yeterlidir. Örnek: (Bulut, 2009).

Belirli bir sayfadan alıntı yapılmış veya ilgili fikirler belirli bir kısımdan alınmış ise kaynak, sayfa numarasıyla beraber yazılır. Örnek: (Faroqhi, 1997: 67) veya aralık verilecekse (Korkut, 2020: 12-14).

Atfı verme tablosu

Atfın cinsi	Metin içerisinde konu ile sunulan atfı	Parantez formatında cümle sonunda yapılan atfı
Bir yazarlı	Brown (1966)	(Brown, 1966: 27)
İki yazarlı	Lampe ve Jackson (1982)	(Lampe & Jackson 1982: 44)
Üç yazarlı	Bulut, Akkemik ve Göksal (2012)	(Bulut, Akkemik, & Göksal, 2012: 25)
Dört veya daha fazla yazarlı	Abisel et al. (2005)	(Abisel et al., 2005: 65)
Yazar grupları (kısaltmayla anlaşılabilir)	TÜİK (2015)	(TÜİK, 2015: 7)
Yazar grupları (kısaltmasız)	Hazine ve Maliye Bakanlığı (2016)	(Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2016: 15)

Aynı parantez içinde birden fazla esere atfı yapılıyorsa, kaynakçada önce yazılacak olan ilk olarak yazılır ve atfılar noktalı virgül (;) ile ayrılır. Örnek: (Bulut, 2009; Korkut, 2020).

İnternet adreslerinde kurumlara yapılacak atfılarda kurumun ismi yer almalıdır. Örnek: (TCMB, 2020).

İnternet sitelerinde yazarı/haberleştireni belli olan yazılara yapılan atfılarda ise yazar ismi normal şekilde alıntılanmalıdır. Örnek: (Karaman, 2020).

Bir yazarın aynı tarihteki eserleri şu şekilde yazılır: (Özcan, 2008a) ve (Özcan, 2008b).

Kaynakça: Çalışma esnasında kullanılan ve atfı yapılan tüm kaynaklar (klasik metinler ve kişisel görüşmeler hariç) Kaynakça'ya eklenir. Çalışmada atfı yapılmayan eserlere Kaynakça'da yer verilmemez.

Kaynakça metnin sonunda, Kaynakça başlığı da dahil olmak üzere 9 punto olarak yazarların soyadına göre alfabetik olarak aşağıdaki şekillerden birinde yazılmalıdır: Kaynaklar, bir yazarın birden fazla yayını olması halinde, yayımlanış tarihine göre sıralanmalıdır.

Atıf yapılan kaynağın varsa DOI numaraları sona yazılır:

Pamuk, Ş. (2004). The evolution of financial institutions in the Ottoman Empire, 1600–1914. *Financial History Review*, 11(1), 7-32. DOI: 10.1017/S0968565004000022

Tek yazarlı kitap

Çadrcı, M. (1991). *Tanzimat döneminde Anadolu kentleri'nin sosyal ve ekonomik yapıları* (Vol. 124). Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Çok yazarlı kitap

Demir, C., & Çevirgen, A. (2006). *Ekoturizm yönetimi*. Nobel Yayınları. İstanbul.

Editörlü kitap

İnalçık, H., & Quataert, D. (Ed). (1994). *An economic and social history of the Ottoman Empire, 1300-1914*. Cambridge University Press.

Kitap içinde bölüm

Bulut, M., & Korkut, C. (2017). A Look at Cash Waqfs as Islamic Financial Institutions and Instruments. *Critical Issues and Challenges in Islamic Economics and Finance Development* (85-96). Cham: Springer International Publishing.

Rapor

Karagöl, E. T., & Akgeyik, T. (2010). Türkiye'de İstihdam Durumu: Genel Eğilimler. *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, 21.

Dergiden makale

Bulut, M. (2011). Gelişen Avrupa Genişleyen Osmanlı'dan Günümüze Dünya Ekonomisi'nde Değişen Dengeler ve Yeni Merkez. *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 11-28.

İnternet Kaynakları

Karaman, H. (2020). Dâru'l-harb konusu. *Yeni Şafak*: <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/drul-harb-konusu-2055445> [27.06.2020].

Huiyao, W. (2020). China Should Join Trade Deal the U.S. Abandoned. *Bloomberg Opinon*: <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2020-06-27/china-should-join-new-tpp-to-boost-global-trade> [27.06.2020].

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası – TCMB. (2020). *Çin Yuanı Fonlaması Kullandırımlarının Gerçekleştirilmesine İlişkin Basın Duyurusu (33-2020)*: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Duyurular/Basin/2020/DUY2020-33> [27.06.2020].

World Health Organization – WHO. (2020). *Coronavirus disease (COVID-19) advice for the public*: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public> [27.06.2020].

Yazıların Gönderilmesi

Yukarıda belirtilen ilkelere uygun olarak hazırlanmış yazılar internet sayfası üzerinden [<https://dergipark.org.tr/tr/pub/adamakademii>] kabul edilmekte ve ön kabul, alan editörü incelemesi, hakem atama, revizyon, ret, kabul işlemleri yine online olarak yürütülmektedir.

Taranma ve Dizinleme

Dünyadaki birçok saygın üniversite kütüphanelerinde kataloglanan ADAM AKADEMİ, aşağıda yer alan servisler tarafından da taranmakta ve dizinlenmektedir:

- TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin (Sosyal Bilimler Veritabanı)
- ProQuest (Central, Social Science Database, Social Science Premium Collection)
- EBSCOhost (Academic Search Premier)
- Index Islamicus
- Directory of Open Access Journals (DOAJ)
- European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS)
- Index Copernicus

ADAM ACADEMY

Journal of Social Sciences

Publisher

Ankara Center for Thought and Research (ADAM-ACTOR)

ADAM, formally founded in 2006, is actually an organization of academics who have come together for a very long time. ADAM continues its works with international congress, conferences and symposiums, Friday Conferences, School of Social Sciences and Islamic Studies, projects, and art and language activities. ADAM holds these activities in its kulliyah at the historical Hamamönü district of Ankara, (Sarı Kadı Madrasah) which were operating as a madrasah during the Ottoman period. ADAM aims;

- *to transfer Ottoman heritage to today,*
- *to increase the quality of human resources in society,*
- *to support academic, cultural and social development of university students and academic candidates,*
- *to increase the number of qualified academicians, especially in social sciences with the trainings, activities and academic projects.*

ADAM is an independent community of intellectuals that seeks to uncover the potential of the people who are covered with historical accumulation and deep knowledge of the geography we live in. ADAM has assigned with the task of preparing the necessary academic, cultural and social infrastructure to reach the ideal people in every area of the age.

Contact

Ankara Center for Thought and Research (ACTOR)
Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM)
Hacettepe Mah. Tanis Sk. No: 2/A
Hamamonu/Altındag, Ankara/Turkey

Tel : +90 312 324 64 84

Fax : +90 312 324 05 54

E-mail : bilgi@adam.org.tr

Web : www.adam.org.tr

Journal

ADAM ACADEMY, started publishing in 2011, is an international academic journal that conducts double-blind peer review process and accepts research articles, compilation articles and book reviews. ADAM ACADEMY is published in one volume and two issues per year, June and December. The articles can be written in Turkish and English.

Keywords

Social sciences, economics, finance, public finance, history, Islamic studies, theology, international relations, political science, philosophy, sociology, psychology, theory, research, Ottoman, Balkans, Middle East, North Africa, Mediterranean, Black Sea, reform, development, institutions, foundations, waqfs, Islamic world

Focus and Scope

ADAM ACADEMY Journal of Social Sciences is a multidisciplinary and interdisciplinary academic journal covering the Ottoman world and its geography. Special attention is given to the scientific researches/articles that deal with the issues on history, geography, political science, economics, anthropology, sociology, law, religious sciences, philosophy, international relations, environment and development covering, especially, Ottoman geography covering history, present and future. It is expected that the articles sent to the journal should evaluate with a specific point of view regarding the scope, current and future problems their research questions. of the countries in the Ottoman geography.

Articles submitted for publication should be original, contributing to knowledge and scientific information in related fields or bringing forth new views and perspectives on previously written scholarly papers. In order for any article to be published in ADAM ACADEMY, it should not

have been previously published or accepted for publication elsewhere. Papers presented at a conference or symposium may be accepted for publication if clearly indicated so beforehand.

ADAM ACADEMY focuses on the countries and subjects that have come to today from the Ottoman geography. The journal aims to provide a platform for the global research, analysis and discussion of the societies that existed in the Ottoman geography in the past and present. In addition, international and interdisciplinary academic work in this geography, the spread, exchange and discussion of research findings, and encouraging collaboration and joint publications among academicians are among the issues that the journal gives importance.

Publication Principles

Academic impartiality and scientific quality are the most important criteria when evaluating articles submitted to the journal. The authors are assumed to acknowledge that the manuscripts they write for the journal are authentic and have never been published previously even in another language or have not been submitted for publication elsewhere. ADAM ACADEMY is a refereed journal. The editorial board expresses an opinion about the preliminary acceptance of the manuscripts and hand it over to the referees. The manuscripts are referred to at least two referees. If one of the referee reports is positive and the other is negative, the article may be sent a third referee, or the editor may make a final decision by examining the referee reports. The suggestions, criticism and corrections made by the referees are redirected to the authors provided that the referees' names remain anonymous; the authors are obliged to take referees' consult. In case the authors are insistent upon their own manuscripts, the editorial board re-evaluates them. In accordance with the referees' opinions, the manuscripts cleared for publication by the editorial board are reviewed for their format, spelling rules, references and visual materials; the final assessment is conducted by the editorial coordinator provided there is no crucial defect. The copyright of the manuscripts accepted to be published in the journal is deemed to have been transferred to ADAM ACADEMY Journal of Social Sciences. The responsibility of the opinions expressed in the published articles belongs to their authors.

The application, review, field editor evaluation, referee review, correction and publication process ranges between 8 and 18 months on average for the submitted manuscripts to ADAM ACADEMY. These processes are followed through the online article submission system. The authors are not informed through other channels.

Writing Rules

ADAM ACADEMY uses APA version reference format. Manuscripts sent to ADAM ACADEMY should be prepared in reference system, format of footnotes and bibliography with American Psychological Association (APA) style.

Attention should be paid to presenting the articles sent to ADAM ACADEMY as follows. If a condition that does not comply with the following rules is detected during the pre-check phase, the article is returned to the author without being sent to the referees, and is requested to be framed by the following rules:

General view: Manuscripts must be submitted in Microsoft Word format. Times New Roman writing style is used in the main text including tables, graphics, figures, maps. The line spacing of text is 1.15. Paragraphs are separated by a space not with a paragraph indentation. Line spacing can be set as 1 in the tables. The submitted studies are expected to be at least 5,000 words, excluding the English extended summary. The main text is written in 10 font size.

Title: It should be a title that is compatible with the content, which expresses it best and only the initials of the words should be written in bold capital letters, in 11 font size. Conjunctions (and, for, etc.) should be written completely lowercase.

Name(s) and address(es) of the author(s): The title, name and institution of the author is 10 font size and centered. The title of the author is not used, and the institution name is written in italics. For other information, a footnote is given next to the name of the author as *. The title, university/institution, faculty/institute/college, department, e-mail address, and ORCID ID are written in the footnote respectively.

Abstract: There should be an abstract written in Turkish and English, with a font size of 9 and not exceeding 200 words at the beginning of the article. The used sources, figures and table numbers should not be mentioned in the abstract. Keywords consisting of at least 3 and at most 8 words should be given in Turkish and English by leaving a blank line under the abstract.

Extended Abstract: It must be presented an English extended abstract of 1000-1500 words in order to increase the international visibility of the manuscript. This abstract can be presented with the article in submission, or it can be presented after the manuscript is accepted for

publication. But in the second case, the extended English abstract will be re-transmitted to the English editors.

Tables, Graphics and Figures: The names of tables, graphics, figures, etc. should be written on the table, graphic and figure in 9 font size. The names of tables, graphics, figures, etc. should be numbered and written perpendicular to the left and bold, with a dot (.) at the end. The name of the table, the graphic and the figure should be written in small, with only the first letter of the first word capitalized (Example: **Table 1.** Citation table). The figures and graphics to be used in the study should be prepared in high resolution suitable for printing in black and white. The source should be written in italics, 8 font size, and centered below the table, graphic or figure. The size of the text to be used in the tables should be chosen as maximum 9 font size.

Citations: Authors should avoid using footnotes as much as possible. Footnotes should be used only for explanations and numbered automatically. ADAM ACADEMY does not use endnotes. On the other hand, endnotes should only be used for explanation, and at the end of the text. In order to indicate sources in footnotes, authors should use the principles of in-text citation. Direct quotations should be given in quotes; Quotations less than five lines should be written between the lines, and quotations longer than five lines should be written in 1 point small (9 font size), 1.5 cm from the left and right of the line, in blocks and with 1 line spacing.

If there is a general reference in the text and reference is made to the whole text (surname, year) it is sufficient to write. Example: (Bulut, 2009).

If a page is quoted or related ideas are taken from a certain section, the source is written with the page number. Example: (Faroqhi, 1997: 67) or (Korkut, 2020: 12-14).

Citation table

Type of citation	Citations in the text	Citations in the parenthesis format
One author	Brown (1966)	(Brown, 1966: 27)
Two authors	Lampe and Jackson (1982)	(Lampe & Jackson 1982: 44)
Three authors	Bulut, Akkemik and Göksal (2012)	(Bulut, Akkemik, & Göksal, 2012: 25)
4+ authors	Abisel et al. (2005)	(Abisel et al., 2005: 65)
Author groups can be understood with abbreviation	TÜİK (2015)	(TÜİK, 2015: 7)
Author groups (non-abbreviation)	Ministry of Treasury and Finance (2016)	(Ministry of Treasury and Finance, 2016: 15)

If more than one source is cited in the same parenthesis, the first to be written in the bibliography is written first and the citations are separated by a semicolon (;). Example: (Bulut, 2009; Korkut, 2020).

The name of the institution should be included in the references to the institutions in the internet addresses. Example: (CBRT, 2020).

In the citations made to the articles whose authors/reporters are known on the websites, the name of the author should be quoted as normal. Example: (Karaman, 2020).

The works of an author with the same date are written as follows: (Özcan, 2008a) and (Özcan, 2008b).

References: All references (excluding classical texts and personal interviews) used and cited during the manuscript are added to the References. The works that are not cited in the study are not included in the References.

The references should be written in 9 font including the References title at the end of the text, in alphabetical order according to the surnames of the authors. References should be listed by the date of publication if an author has more than one publication.

DOI numbers, if any, of the cited source are written at the end:

Pamuk, Ş. (2004). The evolution of financial institutions in the Ottoman Empire, 1600–1914. *Financial History Review*, 11(1), 7-32. DOI: 10.1017/S0968565004000022

Single author book

Çadırcı, M. (1991). *Tanzimat döneminde Anadolu kentleri'nin sosyal ve ekonomik yapıları* (Vol. 124). Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Multi author book

Demir, C., & Çevirgen, A. (2006). *Ekoturizm yönetimi*. Nobel Yayınları. İstanbul.

Editorial book

İnalçık, H., & Quataert, D. (Ed). (1994). *An economic and social history of the Ottoman Empire, 1300-1914*. Cambridge University Press.

Chapter in the book

Bulut, M., & Korkut, C. (2017). A Look at Cash Waqfs as Islamic Financial Institutions and Instruments. *Critical Issues and Challenges in Islamic Economics and Finance Development* (85-96). Cham: Springer International Publishing.

Report

Karagöl, E. T., & Akgeyik, T. (2010). Türkiye'de İstihdam Durumu: Genel Eğilimler. *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, 21.

Article from journal

Bulut, M. (2011). Gelişen Avrupa Genişleyen Osmanlı'dan Günümüze Dünya Ekonomisi'nde Değişen Dengeler ve Yeni Merkez. *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 11-28.

Internet sources

Karaman, H. (2020). Dâru'l-harb konusu. *Yeni Şafak*: <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/drul-harb-konusu-2055445> [27.06.2020].

Huiyao, W. (2020). China Should Join Trade Deal the U.S. Abandoned. *Bloomberg Opinon*: <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2020-06-27/china-should-join-new-tpa-to-boost-global-trade> [27.06.2020].

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası – TCMB. (2020). *Çin Yuanı Fonlaması Kullandırımlarının Gerçekleştirilmesine İlişkin Basın Duyurusu (33-2020)*: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Duyurular/Basin/2020/DUY2020-33> [27.06.2020].

World Health Organization – WHO. (2020). *Coronavirus disease (COVID-19) advice for the public*: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public> [27.06.2020].

Submission of Manuscripts

Manuscripts prepared in accordance with the principles stated above are accepted on the website [<https://dergipark.org.tr/tr/pub/adamakademi>] and preliminary acceptance, field editor review, referee appointment, revision, rejection, acceptance procedures are also carried out online.

Abstracting and Indexing

ADAM ACADEMY, cataloged in many reputable university libraries in the world, is also abstracted and indexed by the following services:

- *TÜBİTAK ULAKBİM TR Index (Social Sciences and Humanities Database)*
- *ProQuest (Central, Social Science Database, Social Science Premium Collection)*
- *EBSCOhost (Academic Search Premier)*
- *Index Islamicus*
- *Directory of Open Access Journals (DOAJ)*
- *European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS)*
- *Index Copernicus*